fondată în 1895
bpt
serie nouă

fénelon

peripețiile lui telemah

★

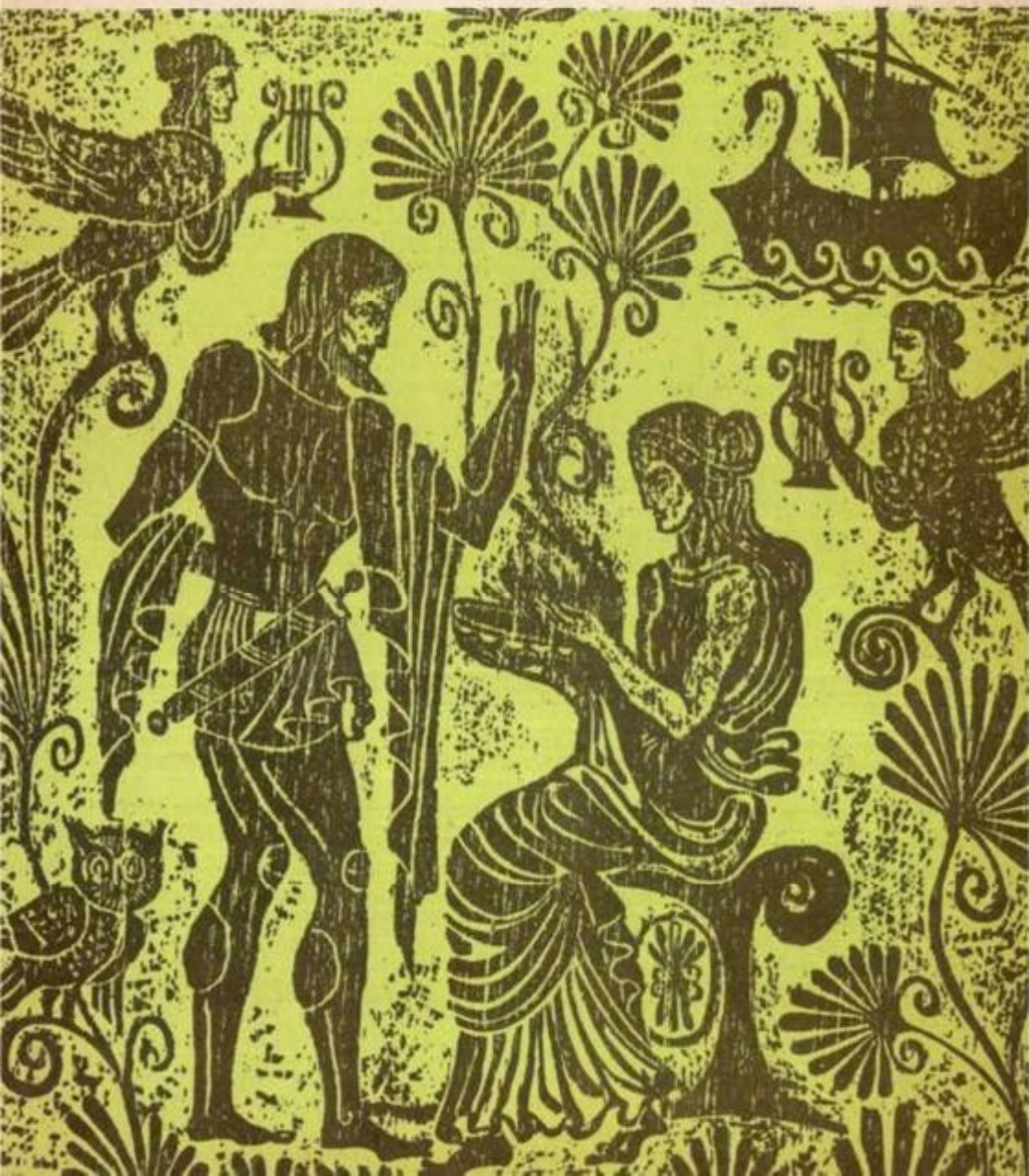

François Fénelon

Peripeţiile lui Telemah

Titlul Original:
Les Aventures de Télémaque
Gamler-Flammarion Paris, 1968

Traducere de Sanda Mihăescu-Boroianu
Prefaţă şi tabel cronologic de
Al. Călinescu
EDITURA MINERVA
1975

*

„Les Aventures de Télémaque” Peripeţiile lui Telemah) este o lucrare a lui François Fénelon, publicată în 1699. Este un roman educativ, inspirat din poemul antic „Odiseea” al lui Homer, în care se urmăresc aventurile lui Telemah, fiul lui Ulise, în căutarea tatălui său.

Cartea este o satiră a politicii şi moravurilor de la curtea regelui Ludovic al XIV-lea, dar şi un ghid de educaţie politică şi morală pentru prinţi. Fénelon foloseşte aventurile lui Telemah pentru a-l învăţa pe tânăr despre justiţie, înţelepciune, echilibru şi alte virtuţi esenţiale pentru un conducător.

Prefaţa

Controversată, personalitatea lui Fénelon a fost dintotdeauna; „dozajul" distribuirii umbrelor şi luminilor nu a rămas însă mereu acelaşi. Mai mult, raţiunile pentru care Fénelon a fost contestat de contemporanii lui diferă de acelea invocate de comentatorii şi de cititorii săi de mai târziu. Înţelegem astăzi cu greu dezbaterile religioase în jurul chietismului (Doctrină idealistă mistică, care predică ideea de resemnare, acceptare a propriului destin şi contemplaţia pasivă.), care au stârnit atâtea patimi şi au provocat dizgraţia autorului *Peripeţiilor lui Telemah;* trebuie, totodată, să facem un serios efort de „adaptare", de retrăire a momentului istoric respectiv pentru a sesiza caracterul „subversiv", „incendiar" al scrierii menţionate mai înainte. Opera lui Fénelon este, în multe privinţe, o operă „de circumstanţă" şi a degaja actualitatea ei, a pune în valoare rezonanţele ei

moderne este o întreprindere dificilă. E necesar, mai întâi, a corecta şi nuanţa imaginea-standard pe care au impus-o, ani de-a rândul, tradiţionalele şi exemplarele, prin cuminţenie şi conformism, manuale şcolare. Este imaginea unui om înzestrat cu toate calităţile posibile (un singur defect, care se transformă însă şi el într-o calitate: sănătatea fragilă, ce-l va determina să se consacre în şi mai mare măsură cultivării spiritului). Notiţele biografice care însoţesc numeroasele ediţii din *Peripeţiile lui Telemah* înregistrează anecdote ce atestă o înţelepciune precoce şi o la fel de excepţională şi de precoce stăpânire de sine. La doisprezece ani, Fénelon îşi însuşise greaca şi latina, şi ajunsese departe în cunoaşterea scriitorilor, filosofilor şi istoricilor antichităţii. Trimis la Cahors şi apoi la Paris, face studii de filosofie şi teologie. Are curând frumoase succese oratorice, deşi (sau, poate, tocmai *pentru că)* nu cultivă efectele de stil spectaculoase şi preţioase. Hirotonisit în 1675, e însărcinat, trei ani mai târziu, să se ocupe de „Les Nouvelles Catholiques", instituţie destinată desăvârşirii „educaţiei" tinerelor protestante convertite la catolicism. În 1685. O altă misiune, mai importantă: e trimis ca misionar la protestanţii din Saintonge (edictul de la Nantes fusese revocat). Arată, aşa cum spun aceleaşi notiţe biografice, multă bunăvoinţă şi înţelegere, se opune categoric folosirii forţei şi, chiar

dacă nu obţine pentru protestanţi permisiunea de a cânta psalmii în franceză, „acomodează” cu îndemânare catolicismul unor exigenţe ale protestanţilor, „fără a sacrifica, însă, nimic esenţial” (Michel Mourre). Între timp, face dovada vocaţiei sale pedagogice, cu un *Trăite de l'éducation des filles (Tratat despre educaţia tinerelor fete,* 1687), lucrare „comandată” (scrisă pentru ducesa de Beauvilliers, mamă a numeroşi copii), absolut inutilizabilă astăzi, dar bucurându-se de mare autoritate pe vremea lui Fénelon şi chiar mult mai târziu. În 1688. Fénelon o întâlneşte pe doamna Guyon; e o întâlnire care va avea ulterior mari consecinţe asupra existenţei şi carierei sale. Deocamdată, lucrurile se desfăşoară normal, adică foarte bine, aşa cum începuseră. Este numit perceptor al nepoţilor lui Ludovic al XIV-lea, şi se va ocupa îndeosebi de ducele de Bourgogne; noua slujbă îl obligă să şi scrie, căci ducele, fire turbulentă şi voluntară, trebuie instruit şi „domolit” prin toate mijloacele, iar pildele literare şi filosofice i se vor fi părut lui Fénelon un mijloc eficace. Iau naştere astfel *Dialogues des morts, Fables (Dialogurile morţilor, Fabule)* şi *Les Aventures de Télémaque,* acestea din urmă redactate între 1694 şi 1695, dar apărute în 1699 într-o ediţie „pirat”. În această perioadă are şi alte câteva mari satisfacţii. Este ales, în 1693, la Academia Franceză, iar în 1695 e numit – se

pare, la stăruinţele doamnei de Maintenon – arhiepiscop de Cambrai, fiind sfinţit, la Saint-Cyr, de însuşi Bossuet. Să revenim însă la doamna Guyon; aceasta era adepta unei doctrine numită *chietism,* care apare astăzi drept un fel de „misticism sentimental", postulând sacrificiul de sine şi acordând prioritate experienţelor interioare. Chietismul găsise mulţi adopţi – şi încă personaje foarte influente – la Versailles, printre ei numărându-se doamna de Maintenon, ducesa de Guiche, ducele de Chevreuse şi ducele de Beauvillier. Doctrina este însă condamnată de biserică iar fostul protector al lui Fénelon, Bossuet, începe împotriva ei o campanie violentă. Fénelon rămâne pe poziţii şi redactează *Explication des maximes des saints sur la vie interieure (Explicaţia maximelor sfinţilor asupra vieţii lăuntrice).* Replica lui Bossuet este dură, îl numeşte pe Fénelon „eretic", niciunul din adversari nu cedează, încât e nevoie ca Roma să facă oficiul de arbitru. Cum şi Ludovic al XIX-lea trecuse de partea lui Bossuet, papa şi cardinalii ezită, până când, în 1699, Sfântul Scaun condamnă *Explication des maximes* dar nu şi doctrina autorului, care nu mai este taxat drept „eretic". Slabă consolare; Fénelon va avea în continuare relaţii bune cu Sfântul Scaun, dar dizgraţia lui la curtea „Regelui Soare" e un fapt împlinit. La toate acestea se adaugă şi „bomba" numită *Telemah;* cartea este considerată drept

o critică a lui Ludovic al XIV-lea şi a moravurilor de la curte. Din 1700 până la moarte, Fénelon rămâne la Cambrai, şi este în fapt un exilat. Se comportă însă în continuare admirabil, şi devine în regiune o figură aproape legendară. În războiul din 1709, de pildă, are o atitudine exemplară, casa lui devine azil pentru răniţi, bolnavi, săraci. Întreţine o vastă corespondenţă şi primeşte numeroşi oaspeţi iluştri, căci *Telemah* îl făcuse celebru în Europa. Urmăreşte totuşi ce se întâmplă la curte, şi nu-şi pierde speranţa într-o „reabilitare". Din păcate e pândit de neşansă; ducele de Bourgogne moare în 1711, după ce. Prin moartea „delfinului", devenise moştenitorul tronului. Iar Fénelon se stinge în 1715, puţin timp înainte de Ludovic al XIV-lea. Care nu-l iertase niciodată.

În exegezele de dată mai recentă, portretul moral al lui Fénelon apare în culori mai contrastante. Să ne oprim puţin asupra celor spuse într-o *Histoire de la Littérature française* (Fayard, 1967) de Paul Guth, un istoric literar de tipul lui Henri Guillemin, cârcotaş şi dărâmător de idoli, Fénelon e numit aici replica efeminată a lui Bossuet, aşa cum Racine este aceea a lui Corneille. Arhiepiscopul de Cambrai ar fi fost animat de o teribilă dorinţă de a plăcea, de a seduce (fireşte, cu armele spiritului şi ale elocinţei), devenind un fel de „Casanova al sufletelor". Simptomatic i se pare lui Paul

Guth ascendentul pe care l-a avut asupra lui doamna Guyon, al cărei trecut fusese foarte aventuros şi a cărei doctrină avea în centrul ei ideea că – reproducem cuvintele unui contemporan – „contemplarea lui Dumnezeu este întru totul suficientă pentru a scuza rătăcirile simţurilor". De reţinut de asemenea – şi acesta e încă un fapt neglijat de biografiile tradiţionale – intensa campanie pe care Fénelon a dus-o în ultimii cincisprezece ani de viaţă pentru a recâştiga terenul pierdut, nenumăratele scrisori şi memorii trimise la Roma şi Versailles, „reţeaua" de relaţii pe care o pusese. În funcţiune, campania împotriva jansenismului. Aşadar, trei trăsături noi se adaugă celor dintotdeauna cunoscute: arta seducţiei, o anume de virilizare (vizibilă în modul în care a „cedat" doamnei Guyon) şi o nestinsă ambiţie. Saint-Simon remarcase deja perfecţiunea la care ajunsese în arta de a plăcea; trebuia să faci un efort, remarcă Saint-Simon, ca să încetezi să-l priveşti... Şi adaugă: „Niciodată vreun om n-a avut, în mai mare măsură ca el, pasiunea de a plăcea, şi încă să placă atât valetului cât şi stăpânului; niciodată vreun om n-a dus această pasiune mai departe, cu o sârguinţă mai perseverentă, mai constantă, mai universală". Numai că Saint-Simon se înşală mai departe: „Niciodată vreun om n-a reuşit mai deplin în aceasta..." Nu, Fénelon n-a reuşit să placă pe

măsura ambiţiilor sale…

Care este opera propriu-zis literară a lui Fénelon? O primă observaţie se impune: Fénelon nu este de fapt un scriitor, în sensul că el nu scrie pentru a fi publicat, iar când scrie nu face, în primul rând, literatură. *Fabulele, Dialogurile morţilor* şi *Peripeţiile lui Telemah* nu erau, după propria-i mărturisire, destinate publicării, şi aveau o finalitate pedagogică; caracterul literar al acestor scrieri era subordonat scopurilor pedagogice. Cam acelaşi lucru se poate spune şi despre scrierile sale cu caracter religios.

Fénelon nu rămâne mai puţin, precum Bossuet, un maestru al prozei franceze. La Bruyère încheie cu numele lui Fénelon capitolul „De la chaire" din *Les Caractères,* exclamând (după ce îi comparase pe Bossuet şi Bourdaloue cu Demostene şi Cicero): „Ce talent mai frumos decât acela de a predica asemeni apostolilor?" Sinceritatea tonului îl impresionase până şi pe Rousseau, deşi autorul *Confesiunilor* nu-i acordă un credit total, pentru că fraza a rămas celebră – „trebuie să mai minţi câteodată dacă eşti episcop" („il faut bien mentir quelquefois quand on est évêque"). Un critic contemporan cu noi, Dominique Aury, nu ezită să afirme: „Nu există nicio lucrare care să egaleze în frumuseţe *Scrierile spirituale,* căci proza franceză, în toate epocile, nu oferă un exemplu de similară fuziune

între stilul familiar şi stilul nobil, tandreţe şi rigoare, subtilitate şi firesc". Aceleaşi bune aprecieri le-a întrunit multă vreme, aşa cum vom vedea, şi *Telemah.* Fénelon este. În chip evident, o valoare *clasică,* la fel ca Bossuet sau ea Pascal, personalităţi de care se apropie prin elanurile spirituale şi printr-un anumit tip de *scriitură* (în care se includ, bineînţeles, deosebirile de temperament şi de stil). Şi anume, o scriitură care se pune în serviciul unor idei (religioase, politice, pedagogice etc.) şi care urmăreşte să *convingă,* să *impresioneze, să emoţioneze*. Ei au rămas mari scriitori chiar şi după ce ideile pe care le dezbăteau au devenit tot mai străine, mai obscure generaţiilor următoare. Mari scriitori, desigur, într-o scară de valori în care raportarea la perfecţiunea clasică este obligatorie şi constituie criteriul suprem de apreciere.

Fénelon ocupă un loc aparte printre clasici, datorită şi atitudinii pe care a avut-o faţă de Antichitate. El e un scriitor de sfârşit de secol, or acest sfârşit de secol coincide cu binecunoscuta *„Querelle des anciens et des modernes"* (Cearta dintre antici şi moderni). E un moment tipic al luptei între inovaţie şi tradiţie, între partizanii „vechiului" şi cei ai „noului", între admiratorii scriitorilor clasici, consideraţi modele de neegalat, şi susţinătorii „modernilor", care ar avea avantajul „actualităţii" şi al „accesibilităţii". Declanşată

de apologia pe care Charles Perrault o face, în *Le Siècle de Louis le Grand (Secolul lui Ludovic cel Mare,* 1687) literaturii secolului al XVII-lea, „cearta" opune „vechii gărzi" – Boileau, La Bruyère, doamna Dacier – o generaţie care prefigurează secolul al XVIII-lea: La Motte, Marmontel, Fontenelle (o rediscutare recentă şi sistematică a chestiunii, în *Dicţionar de idei literare,* 1973, de Adrian Marino, articolul „Clasic şi modern"). Fără a intra în detalii, să încercăm o reconstituire sumară a disputelor. În *Sur les poèmes des Anciens (Asupra poemelor celor vechi,* 1685), Saint-Evremond afirmă că poeţii vremii fac versuri proastă străduindu-se să-i imite pe antici şi ignorând exigenţele contemporaneităţii. O altă idee care se impune în acei ani este că anticii au fost şi ei. La timpul lor, nişte „Moderni", de unde caracterul relativ al opoziţiei. Fontenelle merge mai departe în *Digression sur les Anciens et les Modernes (Digresiune despre antici şi moderni)* afirmând că uneori modernii îi depăşesc pe antici. Aspectul surprinzător şi întrucâtva amuzant al disputei e că marii scriitori ai epocii, se întrec în a-şi recunoaşte... inferioritatea faţă de „neîntrecutele" lor modele clasice. Focarul disputei devine Academia.

Cu ocazia recepţiei lui Fontenelle. În 1(591, la Academie, Perrault citeşte fragmente din seria de *Parallèles des Anciens et des Modernes (Paralele între antici*

şi moderni). Dacă „les modernes" dispun şi de un jurnal, Le *Mercure Galant,* „les anciens" mizează pe renumele şi autoritatea unui La Fontaine (participant la „bătălie" cu *Epâtre à Huet – Epistolă către Huet*), La Bruyère (care intervine cu *Discours sur Théophraste – Cuvânt asupra lui Teofrast*) şi mai ales Boileau, care nu ezită să folosească invectivele şi se serveşte de toate genurile de care dispune (şi care i se par adecvate) pentru a stigmatiza pe moderni: epigrame, ode, satire, discursuri, epistole etc. Tezele sunt cunoscute: doar scriitorii antici merită să fie luaţi drept modele, de altfel imitarea lor nu striveşte originalitatea discipolilor, ci dimpotrivă, o favorizează, valoarea clasicilor greci şi latini e în afară de orice discuţie, deoarece a fost confirmată de timp. În replică, „modernii" teoretizează principiul progresului în artă, refuză să se supună orbeşte autorităţii celor vechi şi nu scapă niciun prilej ca să laude calităţile scriitorilor din „secolul lui Ludovic al XIV-lea", secol ajuns, după Perrault, „la culmea perfecţiunii". Deşi poziţiile celor două tabere sunt ireconciliabile, între Perrault şi Boileau intervine – graţie poziţiei împăciuitoare adoptată. În 1694, de un personaj prestigios, „marele Arnauld" – un armistiţiu, ce va dura aproape douăzeci de ani. Conflictul reizbucneşte prin 1713, cu alţi protagonişti. Doamna Dacier publicase, în 1699, o traducere a *Iliadei,* însoţită de un

omagiu vibrant adus lui Homer. Adevărată „închinare la clasici”. Paisprezece ani mai târziu, Houdard de la Motte (care nici măcar nu ştia greceşte) publică o „adaptare” a *Iliadei,* ghidându-se după traducerea doamnei Dacier, un fel de „digest” căci eliminase tot ceea ce i se păruse „plicticos” sau neconform gustului contemporan. Doamna Dacier protestează în *Causes de la corruption du goût (Cauzele coruperii gustului),* iar La Motte răspunde cu *Réflexions sur la critique (Reflecţii asupra criticii* – discuţia prefigurează impunerea ideii relativităţii frumosului şi a gustului, idee care a traversat secolul al XVIII-lea, începând cu *Reflecţiile critice* din 1718 ale abatelui Du Bos). Cum se formaseră iarăşi două tabere, e nevoie de un arbitru: acesta e găsit în persoana lui Fénelon.

Intervenţia lui Fénelon are cel puţin două raţiuni să se producă. Mai întâi, Fénelon e implicat în dezbatere ca autor al lui *Telemah,* carte care se „trage” – în deplinul înţeles al cuvântului – din Homer. În al doilea rând, Fénelon era preocupat în acel ani de soarta Academiei, şi redactează în 1714, într-o *Lettre à l’Académie* (*Scrisoare către Academie*), un adevărat program cultural, asupra căruia trebuie să ne oprim puţin. După ce reaminteşte. Fără să insiste, mai vechile proiecte de realizare a unui dicţionar şi a unei gramatici, şi după ce subliniază necesitatea îmbogăţirii

şi întineririi limbii, Fénelon avansează proiectul unei retorici. Reţinem ideea legăturii indestructibile dintre *cuvânt* şi *gând*: „Este demn de a fi ascultat acel om care nu se foloseşte de cuvânt decât pentru gândire". La fel de important este însă, în ochii lui Fénelon, şi proiectul unei poetici. El dă ca exemplu pe Homer şi pe Virgiliu, şi reia principiile binecunoscute ale „mimesisului (Principiu estetic, dezvoltat mai ales în antichitate, potrivit căruia arta este imitarea realităţii.)": poezia este „imitaţie", „pictură", ea trebuie să tindă către „asemănare", trebuie să te facă să „crezi" în imaginile zugrăvite, orice exces e condamnabil. În cel mai autentic spirit clasic el recomandă poeţilor „simplitatea" şi „naturaleţea". Dar regulile poeziei franceze i se par prea constrângătoare (umbra lui Malherbe e încă prezentă) şi de aceea se declară în favoarea cuceririi unor „libertăţi" în versificaţie (tirania exercitată de rimă i se pare, între altele, nefastă). Sc*risoarea către Academie ne* dă posibilitatea să-i cunoaştem gusturile literare: Aristofan şi Plaut i se par excesivi („ça sent la farce" – asta miroase a farsă), în schimb lui Molière îi aduce un omagiu cald şi întrucâtva neaşteptat (Bossuet îl condamnase în termeni foarte severi pe autorul M*izantropului). D*impotrivă, în aprecierea tragediei franceze el reia un argument folosit de Bossuet în legătură cu Molière: că

„ar prezenta pasiunile corupte doar pentru a le înteţi”, în fine, în capitolul X, adică în L*ettre sur les anciens et les modernes (*S*crisoare asupra anticilor şi modernilor),* Fénelon îşi precizează atitudinea în ceea ce priveşte „la querelle”. Este o atitudine prudentă şi conciliatoare, Fénelon „strecurându-se” îndemânatic şi refuzând să se situeze pe o poziţie dogmatică sau prea categorică. Distanţarea faţă de antici e subliniată de la început: „Nu admir câtuşi de puţin orbeşte tot ce vine de la antici. Îi găsesc foarte inegali.” Ni se face şi o listă a preferinţelor: Homer, Pindar, Teocrit, Sofocle, Demostene, Virgiliu, Horaţiu, Terenţiu, Catul, Cicero. Modernilor li se acordă concesii importante: „Sunt încântat de progresele pe care un mic număr de autori le-au dat poeziei noastre. Sunt cu atât mai încântat de lucrurile frumoase care există acum în limba noastră, cu cât ea nu este nici armonioasă, nici variată, nici liberă, nici capabilă să favorizeze progresul (sic!), iar versificaţia noastră scrupuloasă face imposibilă realizarea versurilor frumoase într-o operă de mari dimensiuni”. Apare şi ideea relativităţii gusturilor, moralistul Fénelon pledând pentru toleranţă şi pentru libertatea opiniilor: „Prezentând gândurile mele cu atâta francheţe, nu pretind nici să reiau nici să contrazic pe nimeni; (…) nu condamn gustul nici unui om, şi admit ca al meu să fie condamnat. (…) Oamenii trebuie

să se tolereze în varietatea opiniilor. (…) Îmi dau seama că, prezentându-mi gustul, mă expun riscului de a displăcea admiratorilor pasionaţi, atât ai anticilor cât şi ai modernilor." Risc pe care Fénelon îl evită cu îndemânare, recunoscând perfecţiunea anticilor dar admirând străduniile modernilor de a-i ajunge şi chiar de a-i depăşi: „Concluzia mea este că eforturile modernilor de a-i depăşi pe antici sunt cu totul lăudabile. O atât de nobilă emulaţie promite mult. Ea mi s-ar părea primejdioasă dacă ar merge până la a dispreţui şi a înceta să studiezi aceste mari modele. Dar nimic nu este mai util decât să încerci să atingi ceea ce au ele mai sublim şi mai emoţionant, fără să cazi într-o imitaţie servilă în acele locuri mai puţin perfecte sau prea îndepărtate de moravurile noastre. Virgiliu l-a urmat pe Homer luându-şi această libertate atât de judicioasă şi atât de delicată." Rezolvând astfel disputa (rezolvare, evident, provizorie, dar nu mai puţin semnificativă pentru acel moment), Fénelon asigură trecerea – o trecere lină, dar marcând o mişcare ireversibilă – către secolul al XVIII-lea.

*

Peripeţiile lui Telemah au avut o soartă ciudată. Multă vreme cartea a fost numită o capodoperă de stil şi un monument de înţelepciune, pentru ca, ulterior, să fie considerată o scriere iremediabil plictisitoare. Ca în

multe alte cazuri, „adevărul” se află undeva la mijloc. La apariţie, i s-a făcut o primire destul de rezervată, fără îndoială datorită şi unor considerente de natură politică. Boileau îşi exprimă părerea în termeni măsuraţi, şi face observaţii întru totul valabile: „Lectura acestei cărţi – imitaţie a *Odiseii* pe care o aprob – este plăcută. Aviditatea cu care este citită dovedeşte că. Dacă Homer ar fi tradus în cuvinte meşteşugite, ar produce efectul pe care trebuie să-l producă. Aş fi dorit ca dl. De Cambrai să-l fi făcut pe Mentor mai puţin predicator, iar morala să fi fost răspândită în opera lui în chip mai imperceptibil şi cu mai multă artă. Homer e mai instructiv decât el, dar învăţăturile lui nu sunt precepte; ele rezultă din acţiunea romanului mai curând decât din discursurile care se înşiruie în carte. Adevărul e totuşi că Mentor spune multe lucruri foarte bune, deşi puţin cam îndrăzneţe, şi că dl. De Cambrai îmi pare un mult mai bun poet decât teolog.” Montesquieu îl va numi pe *Telemah „l’ouvrage divin du XVIII-e siècle*” – divina operă a veacului al XVIII-lea (să notăm că autorul *Scrisorilor persane* îl „alipeşte” pe Fénelon secolului luminilor). Ulterior, aşa cum am mai spus, prefaţatorii ediţiilor şi autorii de manuale nu-şi precupeţesc laudele. Villemain rezumă: „Elizeul lui Fénelon este una din creaţiile geniului modern; nicăieri limba franceză nu pare mai flexibilă şi mai

armonioasă" (şi Fénelon care era aşa de sceptic în privinţa resurselor expresive ale francezei!). Tot Villemain riscă o comparaţie care ni se pare astăzi o enormitate (...) Fénelon s-a inspirat din misterele creştine. (...) Aici Fénelon este sublim şi surprinde *mai bine decât Dante* ajutorul, atât de nou şi de puternic pe care îl dă creştinismul" (!). Reacţiile negative vor fi tot atât de categorice ca şi cele apologetice. Flaubert refuză să mai accepte însăşi „frumuseţea" i „armonia" stilului: „Şi când te gândeşti că această proză mai trece încă drept bine scrisă! Cât e de stupidă şi de falsă din toate punctele de vedere." Pentru generaţiile secolului nostru, *Telemah* nu mai este un ghid moral; criticilor, cartea le apare, din punct de vedere stilistic, învechită şi mult prea respectuoasă faţă de tiranicele „bienséances" ale clasicismului. Cu sinceritatea provocatoare care-l caracterizează, deja citatul de noi Paul Guth declară: „Astăzi, *Telemah* ne adoarme. (...) *Telemah* a făcut mult rău îndepărtând publicul de adevărata antichitate grecească, determinându-l să prefere o pastişă unei realităţi suculente. Cartea face parte din acele opere ce plac contemporanilor, pentru faptul că stârnesc scandal sau pentru că le confirmă ideile, şi nu pentru frumuseţea lor".

Să încercăm să judecăm lucrurile „la rece". Apare la Paul Guth ideea că *Telemah* a însemnat un mare succes

de public; căutând explicaţiile acestui succes, vom afla poate şi unele calităţi „inalterabile" ale operei. Să vedem mai întâi în ce măsură a fost *Telemah* o carte de „scandal". Ea a fost tipărită, după cât se pare, fără voia autorului; Ludovic al XIV-lea a considerat-o un atac la adresa sa şi a politicii sale, şi nu era, de altfel, singurul care putea să se recunoască în anumite personaje. Amatorii de „chei" au făcut imediat analogiile: Regele-Soare ar fi fost Idomeneu sau Adraste, doamna de Maintenon – Astarbe, Louvois (sau Fouquet) – Protesilas, ducele de Bourgogne – Telemah, iar în Mentor. Fénelon s-ar fi zugrăvit pe el însuşi. Caracterul „tezist", tendenţios al cărţii a fost simţit de unii critici ca un important defect; Nisard remarca, şi avea dreptate, aspectul artificial al multor episoade în care autorul se lasă dominat de mania aluziilor la stări de lucruri contemporane lui. În fapt, toată lumea a văzut în *Telemah* o scriere „subversivă", deşi Fénelon a protestat împotriva acestei interpretări, mărturie în acest sens stând, printre altele, şi această scrisoare pe care o trimite, în 1710, confesorului regelui: „Ar fi trebuit să fi fost nu numai omul cel mai nerecunoscător, dar şi cel mai lipsit de bun-simţ, ca să fi voit a face în *Telemah* portrete satirice şi insolente. Numai gândul unui asemenea proiect îmi provoacă oroare. E o naraţiune alcătuită în grabă, din bucăţi detaşate... Nu

m-am gândit decât să-l distrez pe ducele de Bourgogne cu aceste aventuri şi, distrându-l, să-l instruiesc, fără să fi vrut niciodată să fac cunoscută această scriere publicului. Toată lumea ştie că ea mi-a scăpat de sub control prin infidelitatea unui copist. Am pus în aceste aventuri toate adevărurile necesare unei bune guvernări, şi toate defectele pe care le prezintă puterea suverană; dar nu am avut intenţia să vizez prin aceasta portrete sau caractere; cu cât va fi mai citită această scriere, cu atât se va vedea că am vrut să spun totul, fără să fi dorit să zugrăvesc pe cineva." Pledoarie bine adusă din condei, dar care nu a convins pe nimeni; aşa cum va scrie d'Alembert, reluând o opinie care se impusese definitiv, „marea erezie a lui Fénelon a fost în politică, nu în teologie". Fireşte, nu vom mai putea astăzi aprecia şi „gusta" toate apropourile la adresa politicii lui Ludovic al XIV-lea, pe care le savurau contemporanii arhiepiscopului de Cambrai. În schimb putem judeca, din perspectiva modernităţii, ceea ce s-ar putea numi, fără nicio exagerare, „programul politic" al lui Fénelon. Autorul lui *Telemah* avea – să nu zicem doar „ambiţii" – o vocaţie politică certă, confirmată nu numai de scrierea de care ne ocupăm acum, ci şi de memoriul pe care îl trimisese regelui în 1693 (şi unde aflăm multe idei foarte, chiar surprinzător de îndrăzneţe, reluate şi în *Telemah)* precum şi în acele

Tables de Chaulnes (Tablele de la Chaulnes) sau în *Directions pour l'examen de conscience d'un roi (îndrumări pentru examenul de conştiinţă al unui rege),* redactate după moartea „Delfinului", când Fénelon speră că va juca un rol de prim-plan în conducerea politică şi administrativă a Franţei. Să notăm punctele cele mai importante ale acestui program.

Aprecierile privind drepturile şi – mai ales – obligaţiile regelui sunt cele mai numeroase. Regele trebuie să-şi iubească supuşii şi să se facă iubit – nu temut – de aceştia; puterea de care dispune trebuie să fie subordonată raţiunii. O putere limitată şi de faptul că el ascultă de legi şi de voinţa poporului: „Are puterea absolută de a face binele, şi mâinile legate de îndată ce vrea să facă răul. Legile îi încredinţează oamenii ca pe cele mai de preţ bunuri, cu condiţia ca el să fie tatăl supuşilor săi. Ele vor ca un singur om, prin înţelepciunea şi cumpătarea sa, să slujească fericirii atâtor oameni; şi nicidecum ca atâţia oameni să slujească, prin mizeria lor şi printr-o sclavie laşă, la încurajarea trufiei şi a uşurătăţii unui singur om. (...) Nu este rege decât pentru a fi omul poporului: lui trebuie să-i închine tot timpul său, toată grija şi afecţiunea sa, şi nu este vrednic să fie rege decât în măsura în care se uită pe sine pentru a se jertfi binelui obştesc." Fireşte, suveranul trebuie să fie un model de

cumpătare, să dispreţuiască luxul şi plăcerile (nu este, cu siguranţă, nevoie să insistăm asupra fastului care domnea la curtea Regelui-Soare). Cel mai puternic sprijin pentru rege este dragostea oamenilor; făcându-i să trăiască în fericire şi bunăstare, va putea oricând să se bizuie pe ajutorul lor: „Grija lui este de a nu-i împovăra prea mult pe oameni; iar grija oamenilor de a nu-i oferi o parte prea mică din bunurile lor" (sic!). Absolutismul nu înseamnă a cârmui nişte supuşi, ci a avea nişte sclavi; încercând să se impună prin teroare, regele îşi pregăteşte sfârşitul: „E linguşit, oamenii se prefac că îl adoră, tremură de cea mai neînsemnată dintre privirile sale; dar aşteaptă numai să izbucnească o răzmeriţă oricât de mică: această putere monstruoasă, împinsă la o silnicie peste margini, nu va putea dăinui; ea nu-şi trage izvoarele din sufletul poporului..." Conducătorul naţiunii trebuie să fie lucid şi realist, şi să se lepede de acea trufie deşartă care caracterizează îndeobşte pe regi, ce nu vor să-şi recunoască nicicând greşelile. Fénelon nu-şi ascunde scepticismul: cei mai mulţi dintre regi sunt „răi" şi nevrednici, regii „buni" sunt foarte rari, sunt excepţia care ar trebui să răstoarne regula. La un moment dat, Fénelon face anticipări profetice şi dă un sever avertisment celor care se amăgesc cu măreţia lor: coborând în infern, Telemah vede „în această prăpastie de beznă şi de suferinţe un

mare număr de regi ce fuseseră socotiţi pe pământ drept regi destul de buni". A persevera în erori şi a împinge până la ultimele limite puterea absolută înseamnă a-ţi semna singur condamnarea. Contactul cât mai strâns cu poporul este o garanţie a unei cârmuiri înţelepte: „Trebuie să-i cercetezi cu băgare de seamă pe oameni pentru a-i cunoaşte; şi, pentru a-i cunoaşte, trebuie să-i vezi des şi să vorbeşti cu ei. Regii trebuie să stea de vorbă cu supuşii lor, să-i facă să-şi spună păsul, să le ceară sfatul, să-i încerce încredinţându-le neînsemnate slujbe în care să aibă de dat socoteală pentru a vedea dacă sunt în stare de funcţii mai înalte." Prin urmare, aşa cum spune tot Mentor altundeva „nu este destul să găseşti supuşi buni în sânul unui neam, e nevoie să formezi alţii noi". Să încheiem prezentarea elementelor acestui „portret-robot" al regelui perfect (elemente pe care cititorul le va regăsi, reluate şi amplificate, în tot cuprinsul cărţii) cu analogiile pe care le stabileşte Fénelon între rege şi un muzician sau un arhitect: „Dacă nu te ţii de această regulă (a avea perspectiva viitorului şi a sistematiza şi ierarhiza problemele statului, n.n.) semeni cu un muzician care s-ar mulţumi să descopere sunete armonioase şi nu s-ar mai osteni să le lege şi să le acorde pentru a compune o muzică dulce şi care să mişte inimile. Înseamnă să semeni, de

asemenea, cu un arhitect care crede că a făcut totul adunând coloane mari şi multe pietre bine cioplite, fără să se gândească la rânduială şi la proporţia ornamentelor clădirii sale." Aşadar, simţ al măsurii şi al proporţiilor, respectarea principiilor unei estetici „funcţionale", capacitate de a avea o viziune de ansamblu şi de a gândi „edificiul" în volumele şi în liniile sale fundamentale.

Fénelon ne oferă şi un îndreptar – detailat uneori – de politică internă. Buna administraţie este unul din principalele deziderate. Meşteşugarii trebuie încurajaţi şi bine plătiţi. Munca fizică este (în regatul „ideal") la fel de bine apreciată ca şi munca intelectuală. Până şi „cârmacii" (reprezentând deci o muncă necalificată şi neproductivă) sunt remuneraţi îndestulător, în caz de boală li se asigură îngrijirea, cât timp se găsesc pe mare familiile lor sunt ajutate, iar dacă pier într-un naufragiu familiile primesc despăgubiri. Comerţul este încurajat, în porturi e obligatorie scutirea de taxe. Dacă la oraş se constată o aglomerare de meşteşugari, şi mai ales dacă aceşti meşteşugari se ocupă de articole de lux ce slujesc doar la „smintirea moravurilor", ei sunt trimişi la ţară, unde li se împart pământurile libere. Ideal este ca ţara să fie populată cu familii puternice care să se consacre agriculturii, iar pământurile arabile trebuie să fie folosite raţional, avându-se totodată în vedere

recuperarea şi exploatarea terenurilor neutilizate sau prost întreţinute. Banii se cer folosiţi cu măsură. În importuri de pildă, dar nu pentru a aduce produse inutile, ce favorizează trândăvia şi viciile; scăpaţi de sub control, ei devin o primejdie teribilă, încurajând lenea, luxul, zgârcenia, dorinţa de parvenire. Justiţia este o armă puternică în mâna cârmuirii, care trebuie să o folosească însă pentru a proteja pe cei slabi şi nu pe cei puternici şi pentru a ocroti pe nevinovaţi. Înlesnirea căsătoriilor şi ajutorarea familiilor contribuie la prosperitatea economică a statului; familiile trebuie scutite de impozite, stimulate să lucreze pământul. Dimpotrivă, cei care îşi neglijează pământul vor suporta taxe şi amenzi suplimentare şi vor fi trataţi asemeni unor dezertori. Se ajunge astfel la reabilitarea muncii fizice: „Munca va deveni o cinste: meseria de plugar nu va mai fi dispreţuită, nemaifiind apăsată de atâtea rele". Şi, mai departe, se tinde chiar către egalizarea averilor şi reducerea diferenţelor de clasă (fireşte, Fénelon nu merge până la a denunţa stratificarea socială): „Legile pe care le vom statornici pentru agricultură le vor face (oamenilor, *n.n.*) o viaţă de muncă; şi, cu tot belşugul lor, nu vor avea decât cele de trebuinţă, fiindcă vor înlătura toate meşteşugurile dătătoare de lucruri de prisos. Acest belşug se va micşora chiar şi datorită uşurinţei cu care se vor face

căsătoriile şi marii înmulţiri a familiilor. Fiecare familie, fiind numeroasă şi având puţin pământ, va trebui să muncească fără răgaz pentru a-l lucra (sic!) (...) Pentru a-ţi ţine poporul la această stare de cumpătare trebuie să statorniceşti de pe acum întinderea de pământ pe care o va putea stăpâni fiecare familie. Ştii că am împărţit tot poporul tău în şapte clase, potrivit feluritelor stări: nu trebuie să îngădui nici unei familii, din nicio clasă, să stăpânească mai mult decât întinderea de pământ neapărat trebuincioasă pentru a hrăni numărul de persoane din care va fi alcătuită ea. Această regulă fiind de neclintit, nobilii nu vor putea lua pământ de la cei săraci: toţi vor avea pământuri; dar fiecare va avea foarte puţin, şi în felul acesta va fi îmboldit să-l lucreze bine." Menţinerea echilibrului între sat şi oraş, asigurarea unei activităţi agricole normale trebuie să reprezinte preocupări permanente ale cârmuitorului: „Ce este mai bine – adaugă Mentor – un oraş măreţ din marmură, aur şi argint, cu ogoare lăsate în părăsire şi neroditoare, sau un ogor lucrat şi roditor, cu un oraş de mărime mijlocie şi modest ca moravuri? Un oraş mare unde locuiesc un număr foarte mare de meşteşugari a căror îndeletnicire duce la moleşirea moravurilor, făurind o viaţă de plăceri, când este înconjurat de un regat sărac şi cu pământ prost lucrat, seamănă cu un monstru al cărui cap este de o

mărime uriaşă şi al cărui trup, vlăguit şi lipsit de hrană, nu e nicidecum pe măsura acestui cap." În ceea ce priveşte aşezările umane, e propus un adevărat plan de sistematizare: casele să nu ocupe un spaţiu prea mare, dar să fie vesele şi comode, între clădiri să se păstreze o anumită distanţă iar întreţinerea lor să nu necesite cheltuieli prea mari. În concepţia arhitecturală se mizează pe graţie şi pe simplitate, ornamentele (coloane, frontoane, portice) nu sunt admise decât pentru temple; cutare imagine pare să răspundă viziunilor unui Ioanide: „Pieţele sunt împodobite cu fântâni şi obeliscuri; templele din marmură, au o arhitectură simplă dar maiestuoasă. Palatul domnitorului, numai el, e cât un oraş de mare: nu se văd decât coloane de marmură, piramide şi obeliscuri, statui uriaşe, mobile numai din aur şi din argint." În acest spaţiu, artele şi ceea ce numim astăzi „*civilisation des loisirs*" (adică civilizaţia tuturor acelor bunuri create spre a-i delecta şi recrea pe oameni) îşi au un loc bine definit, deşi poate mai redus; limitarea se datorează excluderii a tot ce poate „corupe" moravurile. Programul cultural preconizat de Fénelon se fundamentează pe un bine gândit program educativ: şcoli publice, în care copiii să fie crescuţi în spiritul respectului faţă de zei şi de legi şi al iubirii de patrie; tot în aceste şcoli tinerii se consacră exerciţiilor fizice, iar

mai târziu ei vor participa la jocuri şi concursuri, dotate cu premii. Dintre arte, pictura şi sculptura sunt preferate, cu condiţia ca artiştii să nu fie prea... numeroşi (doar cei al căror geniu este evident sunt toleraţi) şi să se consacre unei anumite tematici, mai precis celebrării oamenilor de seamă şi „imortalizării" faptelor mari. Artiştii se perfecţionează în „şcoli de artă", sub supravegherea maeştrilor. Cât priveşte muzica, Fénelon e mai reticent: nu mai este admisă „muzica moleşitoare şi lipsită de bărbăţie, care strica tot tineretul"; e îngăduită doar muzica prin care se aduc laude zeilor şi eroilor patriei.

Dar două primejdii principale îl pândesc pe rege şi îl pot împiedica să ducă la îndeplinire eventualele lui bune intenţii, şi asupra acestor pericole Fénelon revine insistent: este vorba de influenţa nefastă a curtenilor şi de degradarea moravurilor. Sfetnicii buni sunt rari, în schimb cei „răi", făţarnicii, linguşitorii, sunt mulţi şi îndrăzneţi, reuşind adesea să se strecoare pe „sub pielea" regelui. Monarhul sensibil la linguşire e pierdut: el nu va şti să deosebească binele de rău, va asculta sfaturile proaste şi va duce ţara de râpă; nu va cunoaşte adevărul, căci va fi despărţit de popor, şi va vedea realitatea prin ochii altora. Acceptând şi bizuindu-se cu slugărnicia, regele devine susceptibil şi refuză orice sfat sincer şi orice observaţie; ajunge să se

considere un zeu ce trebuie idolatrizat. Fénelon ne oferă şi un excelent tablou al comediei vieţii de la curte, scris cu o pană muiată în acid: „Protesilas asculta toate aceste laude cu un aer înţepat, cu gândul aiurea şi plin de dispreţ, ca un om care ştie prea bine că merită laude şi mai grozave şi că le face prea mare hatâr că se lasă lăudat. Era acolo un linguşitor care-şi îngădui să-i vorbească la ureche, pentru a-i spune un lucru şugubăţ despre administraţia pe care Mentor încerca s-o statornicească. Protesilas zâmbi, întreaga adunare se porni pe râs, deşi cea mai mare parte nici nu ştia ce i se spusese. Dar cum Protesilas îşi reluă de îndată aerul aspru şi semeţ, toţi deveniră din nou temători şi tăcuţi. Mai mulţi nobili aşteptau clipa când Protesilas ar fi putut să se întoarcă spre ei şi să-l asculte; păreau tulburaţi şi stingheriţi: aceasta pentru că vroiau să-i ceară nişte hatâruri. Poza lor rugătoare era grăitoare; păreau la fel de supuşi ca o mamă la picioarele altarului, când cere zeilor tămăduirea singurului ei fiu. Toţi păreau mulţumiţi, plini de duioşie şi de admiraţie pentru Protesilas, cu toate că, în inima lor, toţi nutreau împotriva lui o furie neîmblânzită." În consecinţă, un sfetnic bun (pledoaria lui Fénelon este aici, în chip evident, pro *domo*) este de nepreţuit; Mentor îi atrage ades atenţia lui Telemah asupra necesităţii de a se înconjura de oameni înţelepţi, sinceri şi pricepu ţi în

administraţia statului. Cât priveşte al doilea pericol pe care l-am numit mai înainte, Fénelon este partizanul unei severe politici de austeritate. El condamnă luxul, sub orice formă: casele prea ornamentate şi prea mari, mobilele de preţ, vestimentaţia ostentativă, mesele copioase. Luxul „otrăveşte" neamul, stârneşte patimi şi ambiţii, iar „stările se amestecă" deoarece fiecare vrea să fie la fel de – dacă nu mai – bogat decât celălalt. Plăcerile moleşesc spiritul şi trupul, mâncărurile prea încărcate sunt adevărate otrăvuri. Vinul este de-a dreptul o unealtă a diavolului: „vinul este izvorul celor mai mari dintre relele care bântuie printre oameni; el pricinuieşte bolite, gâlcevile, răzmeriţele, trândăvia, sila de muncă, smintirea familiilor". Fireşte, regele este acela care trebuie să dea exemplu în privinţa cumpătării, şi rânduirile pe care le vom cita în continuare apar într-adevăr ca o critică – indirectă, dar nu mai puţin usturătoare – a modului de viaţă adoptat de Regele-Soare: „Regele nu trebuie să aibă nimic în plus faţă de ceilalţi, în afară de ceea ce este trebuincios fie pentru a-l uşura în grelele lui funcţii, fie pentru a da oamenilor un simţământ de respect faţă de cel sortit să sprijine legile. De altfel, regele trebuie să fie mai cumpătat şi mai certat cu uşurătatea, mai lipsit de înclinarea spre fast şi semeţie decât oricare altul."

Câteva cuvinte despre principiile care, după Fénelon.

Trebuie să stea la baza politicii externe a statului. Se remarcă numaidecât tendinţa către „deschidere” şi destindere (nu e poate o exagerare să vedem aici şi o reacţie faţă de xenofobia ce era atribuită francezilor): străinii trebuie primiţi bine, e necesar să li se acorde înlesniri şi libertăţi în vederea mai ales a stimulării negoţului. Acceptându-se ideea că independenţa naţională este bunul cel mai de preţ, se recomandă înarmarea preventivă, întrucât „trebuie să fii întotdeauna gata de război, pentru a nu fi niciodată pus în nenorocirea de a-l face” (aserţiune amendabilă şi, în anumite condiţii, riscantă; e suficient să ne gândim la problemele pe care le ridică, în zilele noastre, dezarmarea). Războiul e condamnat însă în termenii cei mai hotărâţi (cu menţiunea: „sângele unui popor nu trebuie vărsat decât pentru a izbăvi acest popor când nevoia este de neînlăturat”), Fénelon denunţând vehement ambiţiile deşarte ale acelor regi care cred că îşi consolidează „gloria” ducând o politică de cucerire. Mai mult, autorul introduce la un moment dat o dezbatere pe tema: cine este de preferat, un rege foarte priceput în războaie şi dornic de cuceriri, sau unul fără experienţă în războaie dar bun administrator în timp de pace?

— Arătând superioritatea acestuia din urmă. Admiţând că un popor care îşi apără libertatea este, în

principiu, de nebiruit, Fénelon arată totuşi importanţa tratatelor de alianţă, a bunelor relaţii cu vecinii; aflăm aici schiţată ideea necesităţii tratatelor de securitate colectivă: „În această stare, dacă un popor învecinat te atacă în pofida regulilor justiţiei, el te găseşte (...) iubit şi ajutat: toţi vecinii tăi se îngrijorează pentru tine şi sunt încredinţaţi că menţinerea ta înseamnă siguranţă pentru toţi". În fine, în cartea a noua, Fénelon dă o adevărată lecţie de politică şi diplomaţie; reţinem în special acţiunea de „mediere" pe care o preconizează Mentor în cadrul unui conflict precum şi ideea creării unor „forţe-tampon" care să rezolve astfel nişte litigii provocate de anumite revendicări teritoriale („... trecătorile care au fost întărite cu turnuri înalte să fie păzite de trupe nepărtinitoare").

La capătul acestei treceri în revistă a ideilor politice ale lui Fénelon, câteva precizări se impun. Oricât de pozitive sau de „actuale" apar unele din ideile sale, Fénelon nu atacă bazele sistemului social şi poliţie în care trăieşte, mulţumindu-se să propună numeroase reforme, e drept, multe din ele destul de îndrăzneţe. Aşa cum remarcă Michel Mourre, el cere reforme dar o face mai mult ca un „retrograd" decât ca un om al progresului; e întors, aşadar, către trecut (o dovedeşte şi faptul că evocă uneori fericirea „vârstei de aur") şi este un „tradiţional list", crezând în monarhie, o

monarhie „luminată” şi controlată de o nobilime devotată intereselor naţiunii. Totuşi ne putem întreba. Împreună cu L. Cognet, autorul capitolului despre Fénelon din istoria literară a lui Adam-Lerminier-Morot-Sir, ce s-ar fi întâmplat dacă ducele de Bourgogne ar fi domnit şi ar fi urinat sfaturile preceptorului său. Cursul istoriei ar fi fost modificat, consideră Cognet; chiar dacă pare exagerată, afirmaţia ascunde un adevăr, şi anume că avem toate motivele să regretăm că, de-a lungul veacurilor, conducătorii n-au respectat sfaturile filosofilor şi scriitorilor şi n-au tras învăţămintele care se cuveneau din însăşi evoluţia societăţii.

Meritele de gânditor politic ale lui Fénelon nu trebuie exagerate şi din altă cauză: el este, în ultimă instanţă, un moralist, profund impregnat de spiritul creştin, considerând trecerea noastră pe pământ drept o simplă etapă înaintea intrării în viaţa veşnică. Însuşi regele trebuie să fie bun şi pentru a-şi „salva” sufletul. Ca să nu mai vorbim de faptul că, din perspectiva religiei, lumea noastră nu reprezintă mai nimic, iar patimile şi ideile care ne frământă par derizorii: „Din acest loc (zeii) zăresc aştrii care li se rotesc sub picioare; văd globul pământesc ca o mică grămăjoară de tină; mările nesfârşite le apar ca nişte picături de apă ce scaldă puţin această bucată de tină: cele mai mari regate nu

sunt în ochii lor decât un pumn de nisip ce acoperă faţa acestei tine; popoarele cele mai numeroase şi armatele cele mai puternice sunt doar ca nişte furnici care se bat între ele pentru un fir de iarbă de pe această bucată de tină. Nemuritorii râd de treburile cele mai serioase care-i frământă pe bieţii muritori, şi care lor li se par nişte jocuri de copii. Ceea ce oamenii numesc măreţie, glorie, putere, politică înaltă acestor zeităţi supreme le apar ca nişte lucruri jalnice şi nişte slăbiciuni." Când se ocupă de cele „lumeşti", Fénelon este sever şi auster şi vede – de pildă – iubirea dintr-o perspectivă complet desexualizată, personajele făcându-şi un titlu de glorie din a învinge sau a ignora atracţia trupească. În fine, moralistul Fénelon îşi face simţită prezenţa şi prin numeroasele sfaturi sau observaţii şi reflecţii care, extrase din context, s-ar putea constitui într-un „corpus" de maxime; această idee a avut-o, de altfel, şi un editor din 1845 care, într-o antologie intitulată *Les Beautés de Fénelon (Frumuseţile din Fénelon),* consacră un capitol unor *Maximes et sentences morales tirées du Télémaque* (*Maxime şi sentinţe morale extrase din* Telemah). Lectura câtorva dintre ele ne aduce în minte pe La Rochefoucauld sau pe Chamfort: „Moliciunea corupe, orgoliul îmbată"; „O prosperitate înşelătoare aspreşte inima faţă de poveţele cele mai sănătoase". „Adevăratul mijloc de a câştiga mult este de a nu

urmări niciodată să câştigi prea mult şi de a şti să pierzi când trebuie". „Cel mai nefericit dintre toţi oamenii este cel care e încredinţat de acest lucru; căci nenorocirea ţine mai puţin de lucrurile pe care trebuie să le înduri decât de nerăbdarea cu care-ţi sporeşti nefericirea."

Ce reprezintă *Telemah,* din punct de vedere literar, faţă de opera-mamă, adică faţă de *Odiseea?* Cartea lui Fénelon este o „derivaţie" sau, dacă vreţi, o „excrescenţă" pe trupul epopeii homerice. Ea porneşte din cântul al IV-lea al *Odiseii* (titlul original specifică de altfel: *Suite du IVe livre de „L'Odyssée" – Urmare la cea de a IV-a carte* a Odiseii"), din momentul în care Telemah pleacă în căutarea tatălui său. Aşa cum reaminteşte Jeanne-Lydie Goré (în introducerea la ediţia din Garnier-Flammarion), „eruditii – cum ar fi V. Von Wilamowitz-Moelendorff, V. Bérard, E. Mireaux – s-au mirat adesea că *Odiseea* îl abandonează astfel pe Telemah în cântul al IV-lea pentru a-l regăsi în cântul al XVI-lea şi nu e exclus ca Fénelon, scriind aceste *Peripeţii,* să fi avut sentimentul de a umple, în în chip logic, un vid.

Naraţiunea s-ar putea dilata – teoretic – la infinit, Fénelon îi pune însă capăt destul de brusc, în ultimele rânduri povestirea precipitându-se: „De îndată ce sfârşi de rostit aceste cuvinte, zeiţa se înălţă în văzduh şi se

învălui într-un nor de aur şi de azur, în care se făcu nevăzută. Telemah, suspinând, uluit şi descumpănit, se prosternă la pământ, ridicând mâinile spre cer; apoi se duse să-şi trezească tovarăşii de drum, se grăbi să plece, ajunse în Itaca şi-l recunoscu pe tatăl său la credinciosul Eumeu." Într-adevăr, „graba" este evidentă, contrastând cu încetineala de până atunci a povestirii. „Bucla" se închide, joncţiunea cu *Odiseea se* produce la începutul cântului al XVI-lea; iată momentul sosirii lui Telemah, în versiunea în proză a lui E. Lovinescu: „În zorii zilei, Ulise şi porcarul aprinseră focul în bordei, gătiră ceva de îmbucat şi porniră la câmp pe oameni când iată că, deodată, în loc să latre, câinii începură să se gudure cum îl văzură pe Telemah".

Peripeţiile lui Telemah sunt un exemplu de carte scrisă „à la manière de"; mai mult, constituie şi un fel de completare a cărţii-model, dezvoltând una din posibilele ramificaţii ale acesteia. Pe de altă parte, scrierea lui Fénelon ar putea figura printre operele care, pentru Eugen Barbu – cel din *Caietele Principelui* – ilustrează aşa-numita „istorie a plagiatului"; nu numai pretextul epic şi numeroase personaje sunt împrumutate din Homer, ci şi multe imagini, comparaţii, formule de caracterizare etc. („Materialul lui Fénelon sunt citatele din Homer. Corabia sa pluteşte

pe un ocean de sirop", scrie Paul Guth.) Dar nu numai Homer este pus la contribuţie; cercetătorii au identificat o mulţime de pasaje ce trimit la Virgiliu, Sofocle, Ovidiu, Horaţiu, Terenţiu, Juvenal, Persius ş.a.m.d. Se confirmă, şi prin acest fenomen, caracterul „enciclopedic" al cărţii, ce trebuia, în intenţia autorului, să completeze şi să fixeze lecturile şi cultura elevului său.

Desigur, a mai încerca astăzi o comparaţie între *scriitorul* Fénelon şi autorul *Iliadei* şi al *Odiseii* înseamnă a ridica o problemă a cărei rezolvare e cunoscută dinainte. Chiar dacă însuşi Sainte-Beuve spunea că elenismul cărţii lui Fénelon este „*de l'antique ressaisi naturellement et sans effort*" – *spirit antic preluat firesc şi fără efort.* Ceea ce ar trebui să încerce cititorul modern este să redescopere plăcerea pură a povestirii, voluptatea fantazării, capacitatea de a se lăsa purtat de zborul imaginaţiei. E greu însă să-l citim pe Fénelon aşa cum citim *O mie şi una de nopţi,* căci *Telemah are* multe părţi unde manierismul, „tezismul" şi discursul moralizator predomină. Pe de altă parte, chiar Mentor îi reproşează la un moment dat eroului că s-a lăsat antrenat de plăcerea povestirii şi că, vrăjind-o astfel pe Calipso, riscă să rămână pentru totdeauna prizonierul ei: „Te-ai lăsat dus de plăcerea de a-ţi povesti peripeţiile; ai fermecat-o pe zeiţă, vorbindu-i despre

primejdiile din care te-au scăpat curajul şi priceperea ta: prin asta n-ai făcut decât să-i înflăcărezi şi mai mult inima şi să-ţi pregăteşti o captivitate şi mai primejdioasă. Cum mai poţi nădăjdui că ea te va lăsa acum să părăseşti insula, după ce ai încântat-o cu întâmplările pe care i le-ai povestit? De dragul unei glorii deşarte ai vorbit fără să cugeţi." În *O mie şi una de nopţi,* povestirea însemna şansă de supravieţuire, triumf asupra morţii; la Fénelon, povestirea poate fi uneori aducătoare de primejdii. Şi totuşi, citindu-i pe *Telemah,* trebuie să încercăm a regăsi şi „gratuitatea", şi vraja naraţiunii. Să adăugăm la aceasta faptul că *Telemah* rămâne (din multiple raţiuni, pe care noi am încercat să le prezentăm în aceste rânduri) o carte înscrisă în „fondul" cultural al umanităţii; ceea ce confirmă oportunitatea apariţiei acestei versiuni pe care „Biblioteca pentru toţi" o propune, astăzi, cititorilor români.

Al. Călinescu

Tabel cronologic

1651 Se naşte, la 6 august, la castelul de la Fénelon-en-Quercy, François, al unsprezecelea copil al lui Pons de Salignac de la Mothe-Fénelon şi al Louisei

de la Cropte de Saint-Arbre.

1661 Moare Mazarin. Începutul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea.

1663–1665 Fénelon studiază la colegiul din Cahors, condus de iezuiţi.

1665 începe studiile la Paris, unde este ajutat de unchiul său, marchizul de Fénelon.

1671 La Fontaine publică primele cărţi de *Fabule*.

1673 Moare Molière.

1674 Apare *Arta poetică* a lui Boileau.

1675 După ce intrase, cu doi ani înainte, la seminarul de la Saint-Sulpice, Fénelon este hirotonisit preot.

1677 Devine doctor în teologie al Universităţii din Cahors. Racine părăseşte teatrul după cabala împotriva *Fedrei*.

1678 I se încredinţează „Les Nouvelles Catholiques”, instituţie creată în 1634 şi destinată „reeducării”

tinerelor protestante.

1680 Moare la Rochefoucauld. Revocarea Edictului de la Nantes.

1685 în decembrie. Fénelon este trimis în misiune la protestanţii din Saintonge; misiunea se încheie în iulie 1686, dar Fénelon va pleca din nou acolo, în vara lui 1687. Ambele misiuni sunt în legătură cu tulburările ce au avut loc în urma revocării Edictului de la Nantes.

Redactează a doua parte din *Traité de l'existence de Dieu et de la réfutation du système de Malebranche sur la Nature et sur la Grâce* (*Tratat despre existenţa lui Dumnezeu şi despre respingerea sistemului lui Malebranche asupra Naturii şi a Iertării*). Aşa cum scria recent Jeanne-Lydie Goré, „fără a fi un metafizician de geniu, Fénelon are o gândire filosofică foarte personală (...) Fénelon aspiră de pe acum să se absoarbă într-un infinit care ar înghiţi orice limite. El îşi simte «eul» drept un obstacol şi se întreabă ce este individul», problemă care, direct sau indirect, îl va obseda întotdeauna."

1687 Termină, pentru ducesa de Beauvilliers, *Traité de l'éducation des filles* (*Tratat despre educaţia tinerelor fete*).

Charles Perrault citeşte la Academie poemul *Le Siècle*

de Louis le Grand (*Secolul lui Ludovic cel Mare*) unde exaltă valoarea „modernilor”.

Replică a lui La Fontaine, cu *Epâtre à Huet* (*Epistolă către Huet*).

1688 Fénelon publică *Traité du ministère des pasteurs* (*Tratat despre atribuţiile cârmuitorilor*). O întâlneşte pe Doamna Guyon.

Bossuet: *Histoire des variations des Eglises protestantes* (*Istoria schimbărilor din bisericile protestante*).

La Bruyère publică prima ediţie din *Les Caractères* (*Caracterele*) şi intervine în disputa dintre „antici” şi „moderni” cu *Discours sur Tnéophraste (Discurs asupra lui Teofrast*).

Saint-Evremond, în *Du merveilleux qui se trouve dans les poèmes des Anciens* (*Asupra miraculosului care se află în poemele anticilor*), refuză să vadă în antici modele absolute.

1689 Fénelon este numit preceptor al ducelui de Bourgogne.

Se naşte Montesquieu.

Bossuet: *Avertissement aux protestants* (*Avertisment către protestanţi*).

Racine revine la teatru prin *Esther,* care se joacă la Saint-Cyr, sub privirile protectoare ale Doamnei de

Maintenon.

1691 Racine: *Athalie.*

1693 Fénelon este ales la Academia Franceză, pe fotoliul lăsat liber de Pélisson. La 31 martie îşi ţine discursul de recepţie (publicat în acelaşi an).

Doamna de Maintenon o îndepărtează pe Doamna Guyon de la Saint-Cyr.

Bossuet o întâlneşte pe Doamna Guyon.

1694 Începe să redacteze *Les aventures de Télémaque* (*Peripeţiile lui Telemah*).

Bossuet încearcă să-l îndepărteze pe Fénelon de Doamna Guyon. Reconciliere între Perrault şi Boileau.

1695 Fénelon devine arhiepiscop de Cambrai şi este „uns" de însuşi Bossuet, la Saint-Cyr.

Moare La Fontaine.

1696 Bayle: *Dictionnaire historique et critique* (*Dicţionar istoric şi critic*).

Doamna Guyon este întemniţată.

1697 Publică *Explication des Maximes des saints sur la vie intérieure* (*Explicarea maximelor sfinţilor asupra vieţii*

interioare). Izbucneşte conflictul cu Bossuet.

1698 Bossuet îl atacă violent pe Fénelon, în *Relation sur le quiétisme* (*Asupra quietismului*). Fénelon ripostează, printre altele şi în *Principales propositions du livre des maximes des saints, justifiées par des expressions plus fortes des saints auteurs* (*Cele mai însemnate pasaje din cartea de maxime ale sfinţilor, argumentate prin sentinţe şi mai puternice ale sfinţilor părinţi*).

1699 Roma condamnă *Explicaţia maximelor…* Lui Fénelon i se retrage calitatea de preceptor. Apar *Peripeţiile lui Telemah.* (Textul complet şi definitiv nu va fi publicat decât în 1717.) Dizgraţia lui Fénelon devine definitivă şi completă.

Moare Racine.

1700 Apar *Dialogues des morts* (*Dialoguri ale morţilor*) şi *Fables* (*Fabule*).

1701–1715 Intensă activitate a lui Fénelon la Cambrai. Primeşte iluştri oaspeţi străini, atraşi de celebritatea autorului lui *Telemah.* Pregăteşte, împreună cu ducele de Chevreuse, un plan de guvernare (*Tables de Chaulnes – Tablele de la Chaulnes, Directions pour l'examen de conscience – Îndrumări pentru cerce tarea conştiinţei*).

Numeroase turnee episcopale. Poartă o vastă corespondenţă.

1703 Eliberată de la Bastilia, Doamna Guyon este exilată la Blois.

1704 Moare Bossuet.

1704–1706 Fénelon desfăşoară o activitate antijansenistă; *Instruction et Ecrits de controverse contre le „silence respectueux" des jansenistes* (*Instruire şi Scrieri pentru combaterea, „tăcerii respectuoase" a janseniştilor*).

1711 Moare Boileau.

1712 Trăite de l'existence de Dieu (*Tratat asupra existenţei lui Dumnezeu*), prima parte.

Moare ducele de Bourgogne; Fénelon îi trimite ducelui de Chevreuse nişte *Mémoires sur les précautions et les mesures à prendre après la mort du duc de Bourgogne (Memorii asupra prevederilor şi măsurilor ce trebuiesc luate după moartea ducelui de Bourgogne).*

1713 Relansarea polemicii între „antici" şi „moderni": La Motte-Houdart publică o adaptare a *Iliadei* însoţită de un *Discours sur Homère* (*Discurs asupra lui Homer*), în

care afirmă un punct de vedere ostentativ „modern”, neezitând să-l „critice” pe Homer.

1714 Replică a doamnei Dacier, în *Causes de la corruption du goût* (*Cauzele coruperii gustului*). Intervin în dispută abatele de Pons cu *Lettre sur l'Iliade de la Motte* (*Scrisoare asupra Iliadei lui La Motte*), iar în anul următor abatele Terrasson cu *Dissertation critique sur l'Iliade* (*Dizertaţie critică asupra* Iliadei), ambii situându-se pe poziţiile „modernilor”.

Apar primele opere ale lui Voltaire.

1714 Solicitat să-şi spună părerea în „cearta dintre antici şi moderni”, Fénelon redactează *Lettre sur les occupations de l'Academie* (*Scrisoare asupra preocupărilor Academiei*). Continuă campania împotriva janseniştilor.

1715 Fénelon moare, la 7 ianuarie, în urma unui accident. Îşi lăsase toate bunurile bisericii, plătise leafa pe un an înainte servitorilor şi îşi exprimase dorinţa ca ceremonia funebră să fie cât mai simplă.

Augusté moare Ludovic al XIV-lea.

1717 Moare Doamna Cuyon.

Telemah îşi continuă cariera, apar nenumărate ediţii şi

traduceri în alte limbi, printre care şi în româneşte: în anul 1778 se poate consemna prima versiune românească din *Aventurile lui Telemah*, realizată de Constantin Stăncescu, păstrată până astăzi în nouă copii manuscrise. De menţionat apoi prima ediţie tipărită, la Buda, în 1818, în traducerea lui Petru Maior, şi între altele, traducerea lui Gr. Pleşoianu din 1831, însoţită de un studiu asupra poeziei epice.

Al. Călinescu

Cartea întâi

Telemah[1], călăuzit de Minerva[2], care luase înfăţişarea lui Mentor[3], este azvârlit de o furtună pe insula lui Calipso[4]. Nemângâiată de plecarea lui Ulise, zeiţa face fiului acestui erou cea mai bună primire şi, cuprinsă pe dată de o patimă puternică, îi făgăduieşte nemurirea dacă voieşte să rămână cu ea. Îndemnat de Calipso să-şi istorisească peripeţiile, el îi povesteşte călătoria la Pilos[5] şi Lacedemonia[6], naufragiul lui pe coasta Siciliei, primejdia prin care a trecut acolo, unde era să fie jertfit manilor[7] lui Anchise[8], ajutorul pe care Mentor

---

[1] Fiul lui Ulise (la romani Odiseu), regele Itacăi, şi al Penelopei. Îndemnat de zeiţa înţelepciunii, Minerva, (la greci Atena), Telemah porneşte prin lume în căutarea tatălui său, care nu se mai întorsese de la asediul Troiei. În *Odiseea* lui Homer, Telemah e un personaj episodic. Bazându-se pe indicaţiile lui Homer, Fénelon face din Telemah personajul central al operei sale, un nou Ulise.

[2] Idem

[3] Prieten al lui Ulise şi educatorul lui Telemah. La Fénelon, ca şi la Homer, zeiţa Minerva ia adeseori chipul lui, spre a-l povăţui pe Ulise şi Telemah. Prin extensie, termenul a devenit nume comun, având semnificaţia de povăţuitor, sfătuitor, preceptor, educator.

[4] Nimfă din mitologia greacă, fiică a lui Atlas, stăpână a insulei Ogigia din Marea Ionică, unde Ulise a stat zece ani.

[5] Nume al mai multor oraşe din Grecia veche, printre care şi al celui unde domnea înţeleptul Nestor.

[6] Altă denumire a oraşului Sparta din Pelopones, capitala Laconiei (Republica Sparta).

[7] În mitologia romanilor şi a vechilor popoare italice, suflete ale morţilor, venerate ca divinităţi ocrotitoare ale căminului.

împreună cu el l-au dat lui Aceste[9], regele acelui ţinut, în timpul unei năvale a barbarilor[10] şi recunoştinţa arătată de domnitor care le-a dăruit o corabie feniciană pentru a se întoarce în ţara lor.

Calipso nu-şi putea alina suferinţa pricinuită de plecarea lui Ulise. În durerea ei, îşi socotea nemurirea o nefericire. Peştera-i nu mai răsuna de cântec, iar nimfele care o slujeau nu se mai încumetau să-i vorbească. Se preumbla adeseori singură prin iarba smălţată cu flori ce înconjura insula, unde domnea o primăvară veşnică, dar aceste locuri frumoase nu numai că nu-i puteau ostoi durerea, dar o întristau şi mai mult, amintindu-i de Ulise, pe care de atâtea ori îl văzuse acolo lângă ea. Adeseori rămânea nemişcată pe malul mării, stropindu-l cu lacrimi, şi-şi întorcea neîncetat faţa spre locul de unde corabia lui Ulise pornise despicând valurile şi pierise în depărtări.

Deodată, zări rămăşiţele unei corăbii scufundate: lăncile vâslaşilor rupte, vâslele împrăştiate pe nisip, o cârmă, un catarg, nişte frânghii plutind de-a lungul

---

[8] Principe troian, iubit de Afrodita, cu care îl are pe Enea, întemeietorul Italiei. După nimicirea Troiei, e purtat în circă de Enea până la corăbii. Moare la scurt timp după sosirea în Sicilia şi e înmormântat pe muntele Eryx.

[9] Rege mitic al Siciliei, fiul zeului Crimisus şi al troienei Aegesta. L-a găzduit pe Enea în Sicilia şi l-a ajutat să-şi înmormânteze tatăl.

[10] Nume dat de greci şi de romani tuturor popoarelor aflate în afara sferei lor de civilizaţie, cu excepţia egiptenilor.

coastei; apoi văzu în depărtare doi bărbaţi, dintre care unul părea mai în vârstă; celălalt, deşi tânăr, semăna cu Ulise. Avea aceeaşi înfăţişare blândă şi mândră, statura şi mersul lui maiestuos. Zeiţa înţelese[11] că e Telemah, fiul eroului. Dar, cu toate că zeii îi depăşesc cu mult pe oameni în privinţa cunoaşterii, nu putu să descopere cine era bărbatul venerabil care-l însoţea pe Telemah, şi asta fiindcă zeii cei mari le ascund celor mărunţi tot ceea ce voiesc ei să le ascundă; iar Minerva, care-l însoţea pe Telemah sub chipul lui Mentor, nu voia să fie cunoscută de Calipso.

Totuşi Calipso era bucuroasă că un naufragiu îl adusese în insula ei pe fiul lui Ulise, al cărui chip semăna atât de mult cu cel al tatălui său. Se îndreptă spre el şi, prefăcându-se că nu ştie cine este, îi spuse:

— Cum de ai avut îndrăzneala să pui piciorul pe insula mea? Află, tinere străin, că nimeni nu-mi călcă, nepedepsit, împărăţia.

Prin aceste vorbe ameninţătoare încerca să-şi ascundă bucuria din suflet, care, fără voia ei, îi lumina obrazul.

Telemah îi răspunse:

— O, tu, oricine ai fi, muritoare sau zeiţă (deşi cine te

---

[11] Ca şi la Homer, unde Telemah este recunoscut în Sparta de Elena şi Menelau, datorită asemănării cu tatăl său.

vede nu te poate lua decât drept o divinitate), ai putea oare rămâne nepăsătoare la nenorocirea unui fiu care, ţinând piept vânturilor şi valurilor, a pornit să-şi caute tatăl şi şi-a văzut corabia sfărâmată de stâncile tale?

— Dar cine e tatăl pe care-l cauţi? spuse iarăşi zeiţa.

— Îl cheamă Ulise, zise Telemah, şi este unul dintre regii care au dărâmat vestita Troie, după ce au împresurat-o timp de zece ani. Numele său este vestit în toată Grecia şi în toată Asia din pricina vitejiei dovedite în bătălii şi, mai ales, a înţelepciunii sfaturilor sale. Acum, rătăcind pe întinderea mărilor înfruntă primejdiile cele mai cumplite. S-ar părea că patria îi fuge mereu din faţă. Penelopa, soţia lui, şi cu mine, care-i sunt fiu, am pierdut nădejdea de a-l mai revedea. Înfruntând aceleaşi primejdii ca şi el, alerg să aflu unde este. Dar ce spun eu? Poate că zace acum în străfundurile adânci ale mării. Ai milă de nenorocirile noastre; şi, de ştii, o, zeiţă, ce a făcut soarta pentru a-l scăpa sau a-l pierde pe Ulise, îndură-te şi spune-i fiului lui, Telemah.

Calipso, mirată şi înduioşată că un om atât de tânăr vădea atâta înţelepciune şi iscusinţă la vorbă, nu se mai sătura privindu-l; rămase însă tăcută. Într-un târziu, îi spuse:

— Telemah, am să-ţi spun ce s-a întâmplat cu tatăl tău. Dar povestea e lungă: acum se cuvine să te

odihneşti după toate prin câte ai trecut. Vino acasă la mine, şi te voi primi ca pe un fiu: vino; vei fi mângâierea mea în această singurătate; şi-ţi voi dărui fericirea, numai să ştii să te. Bucuri de ea.

Telemah o urmă pe zeiţă, care era înconjurată de o mulţime de nimfe tinere; ea se înălţa cu un cap deasupra acestora, asemenea Unui stejar înalt ce-şi întinde, în pădure, ramurile încărcate cu frunze mai presus de toţi copacii din jur. El privea cu încântare frumuseţea ei strălucitoare, purpura bogată a rochiei lungi şi unduitoare, părul strâns la spate cu nepăsare, dar cu farmec, focul ce-i ardea în priviri şi blândeţea ce-i molcomea vioiciunea. Cu ochii plecaţi, Mentor, păstrând o tăcere plină de modestie, îl urmă pe Telemah.

Ajunseră la gura peşterii lui Calipso, unde Telemah văzu cu uimire că, deşi părea de o simplitate ţărănească, totul îţi încânta ochii. Nu zăreai nici aur, nici argint, nici marmură, nici coloane, nici tablouri, nici statui: peştera era tăiată în stâncă, iar bolta, încrustată cu pietre şi scoici; era acoperită cu o viţă de vie tânără, ce-şi întindea ramurile mlădioase în toate părţile deopotrivă. Adierile blânde ale zefirului făceau să stăruie în acest loc o răcoare plăcută, în pofida dogoarei soarelui. Izvoare ce curgeau cu susur odihnitor peste pajişti pre sărate cu busuioc roşu şi cu

viorele alcătuiau, ici-colo, locuri de scăldătoare curate şi limpezi precum cleştarul; mii de flori scoteau capul din iarbă, smălţuind covoarele verzi care înconjurau peştera. Ici se afla o pădure cu acei arbori stufoşi ce fac poame de aur[12], şi a căror floare, înnoită în fiecare anotimp, răspândeşte cea mai dulce dintre miresme; această pădure părea că încununează frumoasele pajişti şi le învăluie într-o întunecime prin care razele soarelui nu puteau străbate. Colo nu se auzea decât cântul păsărilor sau zgomotul unui pârâu ce se prăvălea spumegând din vârful unei stânci şi o lua la fugă prin pajişte.

Peştera zeiţei se afla pe povârnişul unei coline. Dintr-un loc se zărea marea, uneori limpede şi lucie ca o oglindă, alteori izbindu-se mânioasă de stânci, mugind şi ridicând valuri înalte cât munţii. Din alt loc, se vedea un râu care alcătuia insule tivite cu tei în floare şi cu plopi înalţi ce-şi purtau creştetele semeţe până la nori. Canalele de tot felul ce formau insule păreau că se joacă pe câmpie; unele îşi rostogoleau cu repeziciune apele limpezi; altele erau liniştite şi somnoroase; iar altele, după lungi ocoluri, se întorceau pe vechiul făgaş, ca şi cum ar fi voit să se înapoieze la izvor, părând că nu se îndură să părăsească acele

---

[12] Portocale.

maluri fermecătoare. În depărtare se zăreau dealuri şi munţi ce se pierdeau în nori şi a căror înfăţişare ciudată alcătuia un orizont cât se poate de plăcut ochiului. Munţii învecinaţi erau acoperiţi cu viţă verde, ce atârna ca o horbotă: frunzele nu puteau ascunde strugurii, mai strălucitori decât purpura, iar viţa se îndoia sub povara rodului. Smochinul, măslinul, rodiul şi toţi ceilalţi pomi acopereau câmpia, preschimbând-o într-o mare grădină.

După ce-i arătă lui Telemah toate aceste frumuseţi ale firii, Calipso îi spuse:

— Odihneşte-te; straiele-ţi sunt ude, se cuvine să ţi le schimbi: după aceea o să ne vedem din nou, şi am să-ţi povestesc nişte întâmplări de care inima ta va fi mişcată.

Şi îl pofti să între, împreună cu Mentor, în locul cel mai tainic şi mai îndepărtat al unei peşteri vecine cu cea în care locuia ea. Nimfele avuseseră grijă să aprindă un foc mare din lemn de cedru, a cărui mireasmă plăcută se răspândea în toate ungherele, şi pregătiseră haine pentru noii oaspeţi.

Când văzu tunica de lână subţirică, mai albă ca neaua, şi haina lungă de purpură bordată cu aur ce-i fuseseră hărăzite, Telemah se bucură, ca orice bărbat tânăr, de mărinimia ce i se arăta.

Cu glas scăzut, Mentor îi spuse:

— Acestea sunt, oare, o, Telemah, gândurile care trebuie să sălăşluiască în cugetul fiului lui Ulise? Chibzuieşte mai degrabă să întăreşti faima părintelui tău şi să birui soarta vrăjmaşă. Un tânăr căruia îi place să se împopoţoneze fără rost, ca o femeie, nu este vrednic de înţelepciune şi de glorie: gloria nu e dobândită decât de o inimă ce ştie să înfrunte greutăţile şi să calce în picioare plăcerile.

Telemah răspunse suspinând:

— Mai degrabă să mă piardă zeii decât să îngădui ca moleşeală şi plăcerile simţurilor să pună stăpânire pe sufletul meu. Nu, nu, fiul lui Ulise nu va fi niciodată înrobit de farmecele unei vieţi trândave şi lipsite de bărbăţie. Dar ce bunăvoinţă a cerului ne-a scos-o înainte, după naufragiul nostru, pe această zeiţă sau muritoare care ne copleşeşte cu bunătatea ei?

— Bagă de seamă, îi răspunse de îndată Mentor, să nu te covârşească de nenorociri; teme-te de drăgălăşeniile ei înşelătoare mai mult decât de stâncile ce ţi-au sfărâmat corabia; naufragiul şi moartea sunt mai puţin înspăimântătoare decât plăcerile care atacă virtutea. Fereşte-te să dai crezare celor ce-o să-ţi povestească. Tinereţea este înfumurată; ea are o încredere fără margini în sine; deşi firavă, crede că poate totul şi că n-are a se teme niciodată de nimic; se destăinuieşte cu uşurinţă şi fără băgare de seamă.

Fereşte-te să pleci urechea la vorbele dulci şi linguşitoare ale lui Calipso, care se vor strecura ca un şarpe pe sub flori; teme-te de otrava ascunsă; să te îndoieşti de tine însuţi şi s-aştepţi întotdeauna poveţele mele.

Apoi se întoarseră la Calipso, care-i aştepta. Nimfele, cu părul împletit în cozi şi îmbrăcate în veşminte albe, îi ospătară mai întâi cu bucate simple, dar plăcute la gust şi la înfăţişare. Nu se vedea nici o altă carne în afară de cea a păsărilor prinse de ele cu laţurile sau a animalelor străpunse la vânătoare de săgeţile lor. Un vin mai dulce ca nectarul curgea din vase mari de argint în căni de aur împodobite cu flori. Au fost aduse în coşuri toate poamele pe care primăvara le făgăduieşte şi toamna le răspândeşte pe pământ. Totodată, patru tinere nimfe începură să cânte. Mai întâi cântară lupta zeilor cu uriaşii[13] apoi iubirile lui Iupiter şi Semele[14], naşterea lui Bachus şi felul cum l-a crescut bătrânul Silen[15], întrecerea la fugă dintre Atalanta[16] şi Hippomenes[17], cave a biruit cu ajutorul

---

[13] Fii monstruoşi ai Pământului, pe care Iupiter i-a învins, rămânând stăpânul lumii.

[14] Fiica lui Cadmos, regele Tebei (Beoţia). A fost sedusă de Zeus (la romani Iupiter), dând naştere lui Dionysos (Bachus).

[15] Personaj din mitologia greacă, considerat dascălul lui Bachus.

[16] Fiica lui Iasus şi a Clymenei. Vestită pentru iuţeala cu care alerga, s-a legat să nu se căsătorească decât cu acela care o va întrece la fugă. Hippomenes, sau

merelor de aur din grădina Hesperidelor[18]; în sfârşit, războiul Troiei a fost şi el cântat: luptele lui Ulise şi înţelepciunea lui au fost ridicate în slăvi. Prima nimfă, care se chema Leucothoe, însoţi cu acordurile lirei glasurile dulci ale celorlalte. Când auzi Telemah numele părintelui drag, pe obraji începură să i se prelingă lacrimi, care dădură şi mai multă strălucire chipului său frumos. Dar Calipso, care băgă de seamă că el nu mai poate mânca şi că este copleşit de durere, le făcu nimfelor un semn. Ele începură de îndată să cânte lupta centaurilor cu lapiţii[19] şi coborârea lui Orfeu în Infern pentru a o scoate de acolo pe Euridice.

Când masa luă sfârşit, zeiţa îl chemă pe Telemah deoparte şi-i vorbi astfel:

— Vezi, tu fiu al marelui Ulise, cu câte onoruri te primesc. Sunt nemuritoare: niciun muritor nu poate păşi pe această insulă fără a fi pedepsit pentru

---

Milanion, a biruit-o, presărând, pe drum trei mere de aur din grădina Hesperidelor, ca s-o ispitească. Aplecându-se să le culeagă, Atalanta a pierdut întrecerea.

[17] Numele celor trei fiice ale lui Atlas şi ale Hesperei, stăpânele unei grădini aflate dincolo de Coloanele lui Hercule (Gibraltar) ; pomii din această grădină făceau mere de aur.

[18] Numele celor trei fiice ale lui Atlas şi ale Hesperei, stăpânele unei grădini aflate dincolo de Coloanele lui Hercule (Gibraltar) ; pomii din această grădină făceau mere de aur.

[19] Luptă care a avut loc în timpul nunţii lui Pirithous, regele lapiţilor, cu Hippodamia.

îndrăzneala lui şi nici chiar naufragiul nu te-ar fi ferit de mânia mea, dacă nu te-aş fi îndrăgit. Şi tatăl tău a avut acelaşi noroc ca şi tine; dar vai! n-a ştiut să se bucure de el. L-am găzduit vreme îndelungată pe această insulă; ar fi fost destul să voiască şi, trăind aici cu mine, ar fi dobândit nemurirea, dar dorinţa pătimaşă de a-şi revedea jalnica-i ţară. I-a făcut să dispreţuiască toate aceste foloase. Vezi, dară, tot ce a pierdut el pentru a-şi revedea Itaca, unde n-a putut ajunge. A voit să mă părăsească: a plecat; şi furtuna m-a răzbunat: corabia lui, după ce a fost o jucărie în voia vânturilor, şi-a găsit mormântul în valuri. Trage, aşadar, învăţăminte din această tristă pildă. Acum, când ai aflat despre naufragiul lui, nu mai are rost să nădăjduieşti nici că-i. Vei revedea, nici că-i vei urma vreodată la domnie în insula Itaca: mângâie-te de pierderea lui, căci ai aflat aici o zeiţă gata să te facă fericit şi un regat pe care ea ţi-l oferă în dar.

La aceste cuvinte zeiţa a mai adăugat multe altele ca să-i arate cât de fericit a fost Ulise alături de ea; i-a povestit întâmplările din peştera ciclopului Polifem[20] şi

[20] Cel mai frumos dintre ciclopi, fiul lui Poseidon. Ulise, care poposise pe insula lui, i-a scos unicul ochi pentru a scăpa împreună cu tovarăşii săi din peştera unde Polifem îi ţinea prizonieri.

de la Antifate, regele lestrigonilor[21]; n-a uitat să-i istorisească cele pătimite de Ulise pe insula lui Circe[22], fiică a Soarelui, şi nici primejdiile pe care le înfruntase el între Scylla şi Charybda[23]. I-a zugrăvit ultima furtună pe care Neptun a stârnit-o împotriva eroului, atunci când acesta a plecat de lângă ea. Voia să-i dea a înţelege că a pierit în acest naufragiu, şi nu-i pomeni nimic despre sosirea lui în insula feacilor[24].

Telemah, care la început se lăsase prea repede copleşit de bucuria de a fi atât de bine primit de Calipso, îşi dădu în sfârşit seama de viclenia ei şi de înţelepciunea sfaturilor lui Mentor. Îi răspunse în puţine cuvinte:

— O, zeiţă, iartă-mi durerea; acum nu pot să nu fiu mâhnit. Poate că, după un timp, voi avea mai multă tărie să gust bogăţiile cu care mă îmbii: lasă-mă în clipa asta să-mi plâng tatăl; tu ştii, mai bine decât mine, cât de mult merită să fie plâns.

La început Calipso nu îndrăzni să stăruie mai mult; ba chiar se prefăcu că-i împărtăşeşte durerea şi e

---

[21] Popor antropofag, pe care mitologia îl situează în Sicilia, în vecinătatea ciclopilor.

[22] Vrăjitoare din insula Eea, care, dându-le tovarăşilor lui Ulise o băutură vrăjită, i-a prefăcut în porci.

[23] Stânci situate faţă-n faţă în strâmtoarea Messina.

[24] Popor legendar care trăia în insula Scheria, unde Nausicaa, fiica regelui, l-a primit pe Ulise după naufragiul acestuia.

înduioşată de soarta lui Ulise. Dar, ca să afle prin ce mijloace ar putea să-i înmoaie inima, îi ceru să-i povestească despre naufragiul lui şi despre peripeţiile prin care a trecut până a ajuns pe acele ţărmuri.

— Povestea nenorocirilor mele, zise el, ar fi prea lungă.

— Nu, nu, răspunse ea, sunt nerăbdătoare să le aflu; nu te mai codi şi istoriseşte-mi-le.

Stărui îndelung. În cele din urmă, el nu i se mai putu împotrivi şi-i vorbi astfel:

— Am plecat din Itaca spre a mă duce la ceilalţi regi ce s-au întors de la asediul Troiei şi a le care veşti despre tatăl meu. Peţitorii mamei mele, Penelopa, n-au ştiut nimic despre plecarea mea, căci am avut grijă să le-o ascund, cunoscându-le viclenia. Nestor, pe care l-am văzut la Pilos, ca şi Menelau, care m-a primit cu toată prietenia în Lacedemonia, nu mi-au putut spune dacă tatăl meu mai este în viaţă. Obosit de tot neprevăzutul şi nesiguranţa în care trăiam, m-am hotărât să plec în Sicilia, unde auzisem că vânturile l-ar fi aruncat pe tatăl meu. Dar înţeleptul Mentor, pe care-l vezi aici, s-a împotrivit acestui plan îndrăzneţ. El mi-a vorbit pe de o parte, de ciclopi, nişte uriaşi hâzi, care mănâncă oameni, pe de altă parte, de flota lui Enea şi a troienilor, care se afla pe acele ţărmuri. Aceşti troieni, spunea el, sunt porniţi împotriva tuturor grecilor, dar,

mai ales, ar fi bucuroşi să poată vărsa sângele fiului lui Ulise. Întoarce-te, mai adăugă el, în Itaca; poate că tatăl tău, iubit de zei, va ajunge acolo odată cu tine. Dar, dacă zeii au. Hotărât să-l piardă, dacă nu-i este dat să-şi mai revadă vreodată patria, trebuie cel puţin ca tu să te duci, să-l răzbuni, s-o scapi pe mama ta, să-ţi arăţi înţelepciunea în faţa tuturor popoarelor şi să faci ca întreaga Grecie să vadă în tine un rege la fel de vrednic să domnească cum a fost cândva Ulise.

Aceste cuvinte mă puteau izbăvi, dar eu n-am fost destul de cuminte ca să le ascult. Nu am ascultat decât de patima mea. Înţeleptul Mentor mă iubea atât de mult, încât m-a urmat în cutezătoarea călătorie în care am pornit, în pofida sfaturilor lui, şi zeii m-au lăsat să săvârşesc o greşeală care să mă facă să-mi lepăd înfumurarea, în timp ce el vorbea, Calipso îl privea pe Mentor: era nedumerită: i se părea că simte în el ceva divin, dar nu-şi putea limpezi gândurile nedesluşite ce-i treceau prin minte; de aceea, rămase plină de bănuieli şi de neîncredere faţă de acest necunoscut. Atunci se temu ca nu cumva să i se vadă tulburarea.

— Spune mai departe, îi zise lui Telemah, şi potoleşte-mi curiozitatea.

Telemah reluă povestirea:

— O bună bucată de timp vântul ne-a fost prielnic pe drumul spre Sicilia; mai apoi însă, nişte trâmbe negre

de furtună au ascuns cerul privirilor noastre şi ne-au învăluit într-o noapte adâncă. La lumina fulgerelor am zărit alte corăbii, care înfruntau aceeaşi primejdie, dar curând ne-am dat seama că erau corăbiile lui Enea: pentru noi ele nu erau mai puţin înspăimântătoare decât stâncile. Abia atunci am înţeles, dar era prea târziu, că înflăcărarea unei tinereţi smintite m-a împiedicat să cumpănesc lucrurile cu băgare de seamă. În faţa acestei primejdii, Mentor s-a dovedit nu numai hotărât şi neînfricat, ci chiar mai voios decât de obicei: el era cel care mă încuraja; simţeam că-mi insuflă o putere de nebiruit. Împărţea liniştit toate poruncile. În timp ce cârmaciul era năucit. I-am spus: „Dragul meu Mentor, de ce nu ţi-am urmat sfaturile? Cât sunt de nenorocit că m-am încrezut în mine însumi, la o vârstă când nici nu eşti în stare să pătrunzi viitorul, nici n-ai experienţa trecutului, nici măsură în cumpănirea prezentului. O, dacă vom scăpa vreodată din această furtună, mă voi teme de mine însumi ca de cel mai primejdios vrăjmaş: numai în tine, Mentor, am să mă încred întotdeauna".

Mentor, zâmbind, îmi răspunse:

„N-am să te cert pentru greşeala săvârşită; e destul dacă-ţi dai seama de ea şi dacă-ţi va sluji ca altă dată să fii mai cumpătat în dorinţele tale. Dar, după ce va trece primejdia, s-ar putea ca înfumurarea să pună iarăşi

stăpânire pe tine. Acum trebuie să te bizui pe curaj. Mai înainte de a te azvârli într-o primejdie, trebuie s-o prevezi şi să te temi de ea; dar atunci când eşti în mijlocul primejdiei nu-ţi rămâne decât s-o înfrunţi. Poartă-te, aşadar, ca un vrednic fiu al lui Ulise; dovedeşte un curaj mai mare decât toate relele care te ameninţă".

Blândeţea şi neînfricarea înţeleptului Mentor m-au fermecat; dar şi mai mare mi-a fost uimirea când am văzut cu câtă iscusinţă izbuteşte el să ne scape de troieni. În clipa când cerul a început să se limpezească şi troienii, văzându-ne mai îndeaproape, n-ar fi întârziat să ne recunoască, băgă de seamă că una din corăbiile lor, care semăna aproape întocmai cu a noastră şi pe care furtuna o îndepărtase de celelalte, avea pupa împodobită cu nişte flori; se grăbi să pună şi la pupa noastră nişte cununi din aceleaşi flori şi să le prindă chiar el cu fâşii de pânză din aceeaşi culoare cu cele ale troienilor; le porunci tuturor vâslaşilor noştri să se lase cât mai mult în jos, pe băncile lor, ca să nu fie recunoscuţi de duşmani. În felul acesta am trecut prin mijlocul flotei lor: când ne-au văzut au scos strigăte de bucurie, ca la vederea unor tovarăşi pe care-i credeau pierduţi. Din pricina mării înfuriate am fost chiar nevoiţi să mergem destul de multă vreme împreună. În sfârşit, am rămas puţin mai în urmă şi, în vreme ce

vânturile nepotolite îi împingeau spre Africă, ne-am opintit din răsputeri şi, vâslind de zor, am tras pe coasta învecinată a Siciliei.

În cele din urmă am. Ajuns. Dar locul spre care ne îndreptam nu era cu nimic mai puţin nefast decât flota ce ne pusese pe fugă: pe această coastă a Siciliei am dat peste alţi troieni, duşmani ai grecilor. Aici domnea bătrânul Aceste, venit din Troia. Cum am pus piciorul pe ţărm, locuitorii au crezut că suntem fie nişte oameni înarmaţi de pe insulă care voiesc să-i ia pe nepregătite, fie nişte venetici veniţi să pună stăpânire pe pământurile lor. Atunci au dat foc corabiei noastre şi, într-o pornire de furie, i-au ucis pe toţi însoţitorii noştri; nu ne-au lăsat în viaţă decât pe Mentor şi pe mine ca să ne ducă în faţa lui Aceste, căruia să-i spunem ce planuri avem şi de unde venim. Am intrat în oraş cu mâinile legate la spate şi moartea noastră nu era întârziată decât pentru a da prilej de petrecere acestui popor crud, atunci când avea să se afle că suntem greci.

Am fost duşi mai întâi în faţa lui Aceste, care, cu sceptrul său de aur în mână, judeca pricinile oamenilor şi se pregătea să aducă o mare jertfă. Ne întrebă cu glas aspru din ce ţară venim şi care e ţinta călătoriei noastre. Mentor se grăbi să răspundă:

„Venim de pe ţărmurile marii Hesperii[25], iar patria noastră nu este departe de acolo.”

Se feri astfel să spună că eram greci. Dar Aceste, fără să-l mai asculte, şi luându-ne drept nişte venetici care-şi ascund planurile, porunci să fim duşi într-o pădure învecinată, unde să slujim ca sclavi sub porunca celor ce-i păzeau turmele.

Starea aceasta mi se părea mai cumplită decât moartea.

Am strigat:

„O, rege, mai bine omoară-ne decât să ne înjoseşti până-ntr-atât. Află că eu sunt Telemah, fiul înţeleptului Ulise, regele itacienilor. Îl caut pe tatăl meu pe toate mările; dacă nu pot nici să-l găsesc, nici să mă întorc în patria mea, nici să scap de robie ia-mi mai bine viaţa, pe care n-aş mai putea-o îndura”.

N-am isprăvit bine de rostit aceste cuvinte, că poporul, cuprins de mânie, începu să strige că fiul crudului Ulise, a cărui viclenie a dus la căderea oraşului Troia, trebuia să fie sortit pieirii.

„O, fiu al lui Ulise, îmi zise Aceste, nu pot să nu jertfesc sângele tău manilor atâtor troieni pe care tatăl tău i-a azvârlit pe malurile negrului Cocit[26]: tu şi cel ce

---

[25] Nume dat de greci Italiei.

[26] Apă curgătoare din Epir, socotită de cei vechi drept fluviu al Infernului.

te călăuzeşte veţi muri."

În vremea aceasta, un bătrân din ceată îl sfătui pe rege să ne jertfească pe mormântul lui Anchise.

„Sângele lor, spuse el, va fi plăcut umbrei acestui erou, iar Enea însuşi, când va afla de jertfa adusă, va fi mişcat, văzând câtă dragoste arăţi celui care a fost tot ce avea mai scump pe lume."

Tot poporul se arătă încântat de acest sfat, şi nimeni n-avea alt gând decât să ne jertfească. Am pornit spre mormântul lui Anchise: acolo fuseseră înălţate două altare unde ardea focul sacru. Paloşul care urma să ne străpungă se afla în faţa ochilor noştri; pe cap ni s-au pus cununi de flori, şi nicio umbră de milă nu ne putea chezăşui viaţa. Soarta noastră era hotărâtă, când Mentor ceru liniştit să vorbească regelui. El îi zise:

„O, Aceste, dacă nefericirea tânărului Telemah, care n-a ridicat nicicând armele împotriva troienilor, nu izbuteşte să te mişte, poate vei fi mişcat de propriul tău interes. Întrucât am dobândit cunoaşterea semnelor şi a voinţei zeilor, îţi pot spune că nu vor trece trei zile şi veţi fi atacaţi de neamuri barbare, care se năpustesc ea un puhoi din creştetul munţilor pentru a-ţi potopi oraşul şi a-ţi pustii ţara. Grăbeşte-te să le întâmpini: dă-le oamenilor tăi arme şi, fără zăbavă, adăposteşte îndărătul zidurilor bogatele cirezi pe care le ai pe câmp. Dacă prezicerea mea e minciună, vei fi liber să ne

jertfeşti peste trei zile; dacă, dimpotrivă, se va dovedi adevărată, aminteşte-ţi că nu se cuvine să iei viaţa celor cărora le-o datorezi pe a ta."

Aceste se minună când auzi cuvintele rostite de Mentor cu o siguranţă cum nu mai întâlnise niciodată la vreun om.

„Văd bine, o, străine, spuse, el, că zeii, care n-au fost prea darnici cu tine când au împărţit darurile soartei, te-au înzestrat cu o înţelepciune mai de preţ decât toate avuţiile".

Totodată, amână jertfa şi dădu degrabă poruncile de cuviinţă pentru a întâmpina năvala de care îi vorbise Mentor. Pretutindeni se vedeau numai femei îngrozite, bătrâni cocârjaţi şi copilaşi cu lacrimi în ochi îndreptându-se zoriţi spre oraş. Boii mugeau şi oile behăiau, aduse cu grămada de pe păşunile grase, dar nu se găseau destule staule pentru a fi puse la adăpost. Din toate părţile se auzeau strigătele nedesluşite ale oamenilor ce se îmbrânceau unii pe alţii, nu se puteau înţelege între ei, luau, în învălmăşeală, pe un necunoscut drept prieten, alergau fără să ştie încotro. Fruntaşii oraşului însă, crezându-se mai înţelepţi decât ceilalţi, îşi închipuiau că Mentor este un înşelător care s-a slujit de o prezicere mincinoasă pentru a-şi scăpa pielea.

Înainte de sfârşitul celei de a treia zile, în timp ce erau

frământaţi de aceste gânduri, pe povârnişul munţilor învecinaţi văzură un nor de praf; apoi se zări o ceată nesfârşită de barbari înarmaţi: erau himerienii, nişte neamuri fioroase, şi, împreună cu ei, seminţiile care trăiau în munţii Nebrozi[27] şi pe piscul Acratas, unde domneşte o iarnă pe care adierile zefirului n-au îmblânzit-o niciodată. Cei ce n-au voit să ţină seama de înţeleapta prezicere a lui Mentor şi-au pierdut şi sclavii, şi cirezile. Atunci regele îi spuse lui Mentor:

„Nu ţin seama că sunteţi greci: voi, vrăjmaşii noştri, sunteţi acum prietenii noştri credincioşi. Zeii v-au trimis să ne scăpaţi; nădăjduiesc că vitejia voastră este la fel de mare ca şi înţelepciunea sfaturilor voastre; grăbiţi-vă să ne veniţi în ajutor."

Mentor dovedi o îndrăzneală care-i uimi pe luptătorii cei mai dârji. Luă un scut, o cască, o spadă şi o lance; îi orândui pe ostaşii lui Aceste; păşi în fruntea lor şi înaintă în ordine spre duşman. Aceste, deşi foarte curajos, nu putea să-l urmeze decât de la mare depărtare, din pricina bătrâneţii. Eu îl urmam îndeaproape, dar nu puteam ajunge la vitejia lui. În timpul luptei, platoşa lui era asemenea scutului nemuritor[28]. Sub loviturile lui, moartea secera rând pe

---

[27] Numire dată în vechime lanţului muntos din partea de nord-est a Siciliei, astăzi munţii Pelore.

[28] Scutul zeiţei Minerva.

rând. Semăna cu un leu de Numidia, încolţit de o foame crâncenă, care dă iama într-o turmă de oi; sfâşie, sugrumă, înoată în sânge; iar ciobanii, departe de a veni în ajutorul turmei lor, o rup la fugă tremurând pentru a scăpa de furia lui.

Barbarii, care nădăjduiau să ia oraşul pe nepregătite, au rămas şi ei uimiţi şi descumpăniţi. Supuşii lui Aceste, însufleţiţi de pilda şi de poruncile lui Mentor, au vădit o putere de care nu se credeau în stare. Cu lancea l-am doborât pe fiul regelui acestui neam vrăjmaş. Era de vârsta mea, dar mai voinic decât mine, căci neamul acesta se trăgea dintr-o seminţie de uriaşi, având aceeaşi obârşie cu ciclopii. Privea de sus la un duşman atât de slab ca mine: dar eu, fără să mă sperii de puterea-i uimitoare şi nici de înfăţişarea-i sălbatică şi necioplită, mi-am înfipt lancea în pieptul lui şi l-am făcut să-şi dea duhul, vărsând şiroaie de sânge negru. Era sigur c-o să mă zdrobească. Când s-a prăbuşit, zăngănitul armelor sale s-a auzit până-n munţi. I-am luat leşul şi m-am întors la Aceste, ducând cu mine şi armele celui ucis. Mentor, după ce izbutise să-i împrăştie pe vrăjmaşi, i-a tăiat bucăţi şi i-a gonit pe fugari până în păduri.

După o izbândă atât de nesperată, toţi îl priveau pe Mentor ca pe un om îndrăgit şi inspirat de zei. Aceste, plin de recunoştinţă, ne-a spus că se teme de ceea ce ni

s-ar putea întâmpla dacă s-ar reîntoarce în Sicilia corăbiile lui Enea; ne-a dat o corabie ca să ne înapoiem în ţara noastră, ne-a copleşit cu daruri şi ne-a zorit să plecăm pentru a preîntâmpina toate nenorocirile pe care le prevedea; dar n-a vrut să ne dea nici cârmaci, nici vâslaşi din neamul lui, de teamă ca aceştia să nu aibă de pătimit pe coastele Greciei. Ne-a încredinţat unor neguţători fenicieni, care, făcând negoţ cu toate neamurile lumii, n-aveau de ce să se teamă; ei urmau să-i aducă înapoi lui Aceste corabia, după ce ne vor fi lăsat pe noi în Itaca. Dar zeii, care adesea îşi bat joc de planurile oamenilor, ne hărăzeau alte primejdii.

Cartea a doua

Urmarea povestirii lui Telemah. Corabia tiriană pe care se urcaseră este prinsă de o flotă a lui Sesostris[29], iar Mentor şi Telemah sunt făcuţi prizonieri şi duşi în Egipt. Bogăţiile şi minunăţiile acestei ţări: înţelepciunea cu care era cârmuită. Telemah şi Mentor sunt aduşi în faţa lui Sesostris, care-l însărcinează pe unul dintre dregătorii săi, pe nume Metofis, să afle ce-i cu ei. Din porunca acestui dregător, Mentor este vândut unor etiopieni care-l duc în ţara lor, iar Telemah este pus să păzească o turmă în pustiul Oasis. Acolo, Termosiris,

[29] Numele a trei faraoni din dinastia a XII-a (sec. XX-XVIII î.e.n.).

un preot al lui Apolo, îi uşurează asprimea surghiunului învăţându-l să urmeze pilda zeului, care, fiind silit să păzească turmele lui Admet[30], regele Tesaliei, şi-a găsit mângâierea în nenorocirea sa îmblânzind obiceiurile sălbatice ale păstorilor. Curând Sesostris, aflând de minunile pe care le săvârşea Telemah în pustiul Oasis, îl cheamă la el, îi recunoaşte nevinovăţia şi-i făgăduieşte că-i va trimite înapoi în Itaca. Dar moartea acestui domnitor îi aduce lui Telemah noi nenorociri: este întemniţat într-un turn, pe malul mării, de unde îl vede pe Bocchoris, noul rege al Egiptului, pierind într-o luptă împotriva supuşilor săi care se răzvrătiseră şi ceruseră ajutor fenicienilor.

Prin trufia lor, tirienii[31] l-au stârnit împotrivă-le pe marele rege Sesostris, care domnea în Egipt şi care cucerise atâtea regate. Bogăţiile, dobândite prin negoţ, precum şi puterea nebiruitului Tir, oraş aşezat la mare, umpluseră de mândrie sufletele acestor oameni. Ei n-au vrut să-i plătească lui Sesostris tributul pe care acesta li-l ceruse la înapoierea sa în Egipt, după cuceririle săvârşite, ba i-au mai dat şi ostaşi fratelui lui,

---

[30] Unul dintre argonauţi, rege în cetatea Pherae, din Tesalia. L-a adăpostit pe Apolo pe vremea când acesta era prigonit de Iupiter.

[31] Locuitori ai Tirului, oraş din Fenicia antică, întemeiat în mileniul al III-lea î.e.n. La un moment dat a devenit unul dintre cele mai importante centre neguţătoreşti şi meşteşugăreşti ale lumii antice.

care îşi pusese în gând să-l căsăpească pe Sesostris în toiul unui mare ospăţ. Ca să le mai reteze trufia, Sesostris a hotărât să pună piedici în calea negoţului lor pe mări. Corăbiile sale cutreierau în lung şi în lat apele în căutarea fenicienilor. O flotă egipteană a dat peste corabia în care ne aflam, tocmai când munţii Siciliei piereau din faţa ochilor noştri. În urmă, portul şi pământul păreau că fug şi se ascund în nori. În acelaşi timp, vedeam corăbiile egiptenilor, asemenea unui oraş plutitor, apropiindu-se de noi. Fenicienii i-au recunoscut şi au vrut să se îndepărteze, dar nu mai era vreme. Corăbiile lor erau mai bune decât ale noastre, vântul le era prielnic, iar vâslaşii lor – mai numeroşi: ne-au ajuns. Ne-au prins şi ne-au luat prizonieri în Egipt.

În zadar le-am spus şi eu că nu sunt fenician; abia dacă ascultau vorbele mele: ne luau drept nişte sclavi cu care făceau negoţ fenicienii şi nu se gândeau decât la foloasele ce le-ar putea trage de pe urma unei asemenea prăzi. Începeam să vedem cum apele mării se albesc amestecându-se cu apele Nilului şi zăream ţărmul Egiptului, aproape la fel de jos ca marea. În cele din urmă am ajuns în insula Faros[32] vecină cu oraşul No[33];

---

[32] Mică insulă situată în faţa oraşului egiptean Alexandria, pe care regele Ptolemaios al II-lea Filadelful (285–246 î.e.n.) a ridicat un turn luminos – farul.

[32] Oraş pe care Fénelon l-a identificat cu Alexandria.

de acolo, am luat-o în sus pe Nil până la Memfis[34].

Dacă durerea de a ne şti captivi nu ne-ar fi făcut nepăsători la orice plăcere, ochii noştri ar fi fost fermecaţi la vederea mănosului pământ al Egiptului, asemenea unei grădini încântătoare, udată de nenumărate canale. Pe oricare dintre maluri ne aruncam privirile nu vedeam decât oraşe bogate, case de ţară aşezate în mijlocul unor privelişti frumoase, ogoare ce se acopereau an de an cu recolte de aur, fără a se odihni niciodată, păşuni pline de cirezi, plugari covârşiţi de povara roadelor pe care pământul le slobozea din sinul lui, păstori ale căror dulci cântări din fluier erau repetate de ecoul din jur.

„Ferice de poporul ce-i cârmuit de un rege înţelept! spunea Mentor. Duce o viaţă îmbelşugată; e fericit şi dragostea lui se îndreaptă spre cel căruia îi datorează fericirea. O, Telemah, adăugă el, tot astfel să domneşti şi tu, şi să le aduci supuşilor tăi mulţumirea, dacă zeii îţi vor da în stăpânire regatul tatălui tău. Să-ţi iubeşti supuşii ca pe copiii tăi; să preţuieşti plăcerea de a fi iubit de ei şi să-i faci să-şi amintească în toată vremea că pacea şi bucuria de care au parte sunt darurile bogate ale unui rege bun. Regii care nu se gândesc decât să fie

---

[33] Oraş pe care Fénelon l-a identificat cu Alexandria.

[34] Oraş situat înainte de delta Nilului, capitala vechiului Imperiu egiptean (sec. XXX–XXIV î.e.n.).

temuţi de supuşii lor şi să-i îngenuncheze ca să-i facă mai ascultători sunt o pacoste a neamului omenesc. Sunt temuţi, aşa cum o vor; dar oamenii îi urăsc, îi dis preţuiesc, şi mai mult au ei a se teme de supuşii lor decât supuşii lor de ei."

Îi răspunsei lui Mentor:

„Vai! N-are rost să mă gândesc la principiile după care se cuvine să domnesc: pentru noi, Itaca nu mai există; nu ne vom mai revedea nici patria, nici pe Penelopa şi, chiar dacă Ulise s-ar întoarce încununat de glorie în regatul său, nu va avea niciodată bucuria de a mă vedea acolo; şi nici eu pe aceea de a-l asculta ca să învăţ de la el cum să poruncesc. O să murim, dragul meu Mentor; nu ne mai este îngăduit să ne gândim la altceva: o să murim fiindcă zeii n-au pic de milă de noi." În timp ce rosteam aceste cuvinte, glasul mi-era întretăiat de suspine adânci. Dar Mentor, care se temea de nenorociri înainte ca ele să se întâmple, nu ştia ce înseamnă să te temi de ele din clipa în care se întâmplau.

„Fiu nevrednic al înţeleptului. Ulise, îmi strigă el, cum adică? Te laşi doborât de nenorocire! Află că vei revedea într-o zi şi insula Itaca, şi pe Penelopa. Ba îl vei vedea, chiar în culmea gloriei, şi pe cel ce. Nu l-ai cunoscut, nebiruitul Ulise, pe care soarta nu-l poate înfrânge şi care, trecând prin nenorociri şi mai mari

decât ale tale, te învaţă să nu te descurajezi niciodată. O, dacă pe pământurile îndepărtate unde l-a azvârlit furtuna ar afla că fiul lui nu i-a moştenit nici răbdarea, nici curajul, vestea l-ar umple de ruşine şi l-ar îndurera mai mult decât toate nenorocirile pătimite de atâta amar de vreme."

Apoi Mentor îmi atrase luarea-aminte asupra veseliei şi belşugului ce domneau pe întinsul Egiptului, care numără până la douăzeci şi două de mii de oraşe. Lăudă buna administraţie din aceste oraşe; dreptatea făcută în folosul săracului, împotriva bogatului; buna creştere dată copiilor, care erau deprinşi să asculte, să muncească, să fie cumpătaţi, să îndrăgească artele şi literele; să respecte întru totul ceremoniile religioase; să nu se gândească să tragă foloase de pe urma faptelor lor, să fie cinstiţi, să păstreze credinţă oamenilor şi să se teamă de zei sunt poveţele pe care fiecare părinte le dă copiilor săi. Mentor nu se mai sătura minunându-se de aceste bune rânduieli.

„Fericit e poporul, îmi zicea el într-una, pe care un rege înţelept îl cârmuieşte astfel. Dar şi mai fericit e regele care aduce fericirea atâtor supuşi şi care şi-o găseşte pe a sa în virtute! E puternic nu fiindcă e temut, ci fiindcă e iubit. Nu numai că toţi îi dau ascultare, dar e stăpân pe inimile tuturor: nimeni nu doreşte să scape de el, ba dimpotrivă, toţi se tem să nu-l piardă şi ar fi

gata să-şi dea viaţa pentru el.”

Ascultam spusele lui Mentor şi, pe măsură ce înţeleptul meu prieten îmi vorbea, simţeam cum în inimă îmi încolţeşte din nou curajul. De îndată ce am ajuns la Memfis, oraş bogat şi măreţ, cârmuitorul lui porunci să fim duşi la Teba, în faţa regelui Sesostris, care voia să cerceteze el însuşi lucrurile. Am luat-o, aşadar, iarăşi în sus, de-a lungul Nilului, până la faimoasa Tebă, cea cu o sută de porţi, unde se afla acest mare rege. Oraşul ni se păru foarte întins şi mai populat decât cele mai înfloritoare oraşe ale Greciei. Administraţiei nu i se poate găsi niciun cusur în privinţa curăţeniei drumurilor, scurgerii apelor, bunei îngrijiri a băilor, cultivării meşteşugurilor şi asigurării liniştii obşteşti. Pieţele sunt împodobite cu fântâni şi obeliscuri; templele din marmură au o arhitectură simplă, dar maiestuoasă. Palatul domnitorului, numai el, e cât un oraş de mare: nu se văd decât coloane de marmură, piramide şi obeliscuri, statui uriaşe, mobile numai din aur şi din argint.

Cei ce ne-au prins i-au spus regelui că am fost găsiţi pe o corabie feniciană. În fiecare zi, la un anume ceas dinainte hotărât, el îi asculta pe toţi supuşii care aveau a se plânge de ceva sau voiau să-şi dea părerea. Nu dispreţuia şi nu izgonea pe nimeni, socotind că este rege doar pentru a face bine tuturor supuşilor, pe care

îi iubea ca pe copiii lui. Cât despre străini, îi primea cu bunătate şi era bucuros să-i vadă, fiindcă socotea că întotdeauna poţi învăţa ceva de folos când cunoşti obiceiurile şi felul de trai al popoarelor îndepărtate. Din pricina acestei curiozităţi a regelui furăm aduşi înaintea lui. Şedea pe un tron de fildeş şi ţinea în mână un sceptru de aur. Era bătrân, dar plăcut la înfăţişare, plin de blândeţe şi maiestate: în fiecare zi îşi judeca supuşii cu o răbdare şi cu o înţelepciune pe care toţi oamenii le lăudau, fără linguşire. Toată ziua se ostenea să pună rânduială în treburi şi să facă dreptate deplină, iară seara se odihnea ascultându-i pe înhăţaţi sau stând de vorbă cu oamenii cei mai cinstiţi, aleşi de el cu grijă, mai înainte de a-i primi în preajma sa. În toată viaţa lui nu i se putea aduce altă vină decât că desfăşurase prea mult fast pentru a-şi sărbători triumful asupra regilor biruiţi şi că arătase încredere unuia dintre supuşii săi pe care vi-l voi zugrăvi îndată.

Când mă văzu, fu mişcat de tinereţea şi de durerea mea; mă întrebă din ce ţară sunt şi cum mă numesc. Am rămas uimiţi de înţelepciunea vorbelor ce-i ieşeau din gură. I-am răspuns:

„O, mărite rege, fără îndoială că ai aflat despre asediul Troiei, care a durat zece ani, şi despre prăbuşirea ei, plătită cu atâta sânge de Grecia întreagă. Ulise, tatăl meu, a fost unul dintre cei mai de seamă

regi care au nimicit acest oraş: el rătăceşte pe mări, fără a se putea întoarce în insula Itaca, regatul său. Am plecat în căutarea lui, dar o nenorocire asemănătoare cu cea care l-a lovit pe el a făcut să fiu prins. Ajută-mă să-mi văd iarăşi tatăl şi patria. Şi zeii să te ţină cât mai mult lângă copiii tăi, care să se bucure de fericirea de a trăi sub ocrotirea unui tată atât de bun."

Sesostris mă privea cu ochi în care stăruia mila; dar, vrând să ştie dacă ceea ce spun este adevărat, ne trimise la unul dintre dregătorii săi, însărcinat să afle de la cei ce prinseseră corabia noastră de eram într-adevăr greci sau fenicieni.

„Dacă sunt fenicieni, zise regele, trebuie să-i pedepsim îndoit, fiindcă ne sunt duşmani şi, mai mult, fiindcă au vrut să ne înşele, spunându-ne o minciună josnică; dacă, dimpotrivă, sunt greci, să fie trataţi cu bunăvoinţă şi trimişi în ţara lor cu una din corăbiile mele; căci eu îndrăgesc Grecia; mai mulţi egipteni au dat acolo legi. Cunosc vitejia lui Hercule; faima lui Ahile a ajuns până la noi, şi admir cele ce mi s-au povestit despre. Înţelepciunea nefericitului Ulise: îmi place să ajut virtutea aflată în nenorocire."

Pe cât de sincer şi de mărinimos era Sesostris, pe atât de netrebnic şi de viclean la suflet era dregătorul pus de rege să ne cerceteze. Acest dregător se numea Metofis. Ne puse tot felul de întrebări ca să ne

descumpănească, iar când văzu că Mentor răspunde cu mai multă înţelepciune decât mine, îl privi cu ură şi cu neîncredere: căci pe cei răi oamenii buni îi scot din fire. Ne despărţi şi, din clipa aceea, n-am mai ştiut ce s-a întâmplat cu Mentor.

Această despărţire a fost pentru mine ca o lovitură de trăsnet. Metofis tot mai spera că. Întrebându-ne pe fiecare în parte, ne va putea hotărî să spunem lucruri care să se bată cap în cap şi, mai ales, credea că, prin făgăduieli ademenitoare, mă va face să-mi pierd cumpătul şi să mărturisesc ceea ce-ar fi tăinuit Mentor. Într-un cuvânt, nu căuta cu bună-credinţă să afle adevărul; ci voia să găsească o pricină ca să-i poată spune regelui că suntem fenicieni şi să ne facă sclavi. Şi, cu toată nevinovăţia noastră şi cu toată înţelepciunea regelui, găsi mijlocul de a-l înşela.

Vai! câte nu li se pot întâmpla şi regilor! Chiar cei mai înţelepţi sunt adeseori înşelaţi. Oameni prefăcuţi şi dornici să tragă foloase îi înconjoară; cei buni se dau la o parte, fiindcă nu sunt nici înfipţi, nici linguşitori. Cei buni aşteaptă să fie căutaţi, iar domnitorii nu ştiu unde să se ducă să-i caute; cei răi, dimpotrivă, sunt îndrăzneţi, înşelători, dornici să se vâre pe sub piele şi să placă; iscusiţi în arta prefăcătoriei, sunt gata să facă orice, călcându-şi în picioare onoarea şi conştiinţa, pentru a mulţumi patimile celui care domneşte. O, cât

de nefericit e un rege ce poate cădea pradă vicleşugurilor celor răi! E pierdut dacă nu respinge linguşirea şi dacă nu-i îndrăgeşte pe cei ce spun cu curaj adevărul. Iată ce gânduri îmi treceau prin cap în nefericirea mea, şi-mi venea în minte tot ceea ce auzisem de la Mentor.

În vremea aceasta, Metofis mă trimise împreună cu sclavii săi în munţii din deşertul Oasis ca să păzesc, laolaltă cu ei, numeroasele lui cirezi.

În acest loc, Calipso îl opri pe Telemah şi-i zise:

— Ei, bine! Şi-atunci ce-ai făcut tu, care în Sicilia ai vrut mai degrabă să mori decât să fii rob?

Telemah răspunse:

— Eram din ce în ce mai nefericit; nu mai aveam nici măcar jalnica mângâiere de a alege între robie şi moarte: trebuia să fiu sclav şi să sorb până la fund, ca să spun aşa, paharul tuturor încercărilor aspre ale soartei. Nu mai aveam nicio speranţă, şi nici nu puteam spune măcar un cuvânt ca să-mi redobândesc libertatea. Mai târziu, Mentor mi-a povestit că a fost vândut unor etiopieni şi că a plecat cu aceştia în Etiopia.

În ce mă priveşte, am ajuns în nişte pustiuri înspăimântătoare; se vedeau în mijlocul câmpiilor nisipuri fierbinţi, iar zăpezi care nu se topesc niciodată făceau să stăruie o iarnă veşnică pe crestele munţilor; pentru hrana turmelor nu dădeai de păşuni decât

printre stânci şi pe la mijlocul povârnişului acelor munţi abrupţi; văile erau atât de adânci, încât razele soarelui abia puteau răzbate până la ele.

În tot ţinutul n-am întâlnit alţi oameni în afară de păstori, la fel de sălbateci ca şi locurile acelea. Nopţile mi le petreceam jelindu-mi nenorocirea, iar zilele păzind turma, ca să mă feresc de furia nestăpânită a căpeteniei sclavilor. Acesta, pe nume Butis, în nădejdea de a-şi dobândi libertatea, nu-nceta să-i pârască pe ceilalţi, vrând astfel să-i arate stăpânului cât este de zelos şi de devotat intereselor lui.

Odată era cât pe-aci să mor fiind copleşit de durere, într-o zi am uitat de turmă şi m-am întins pe iarbă, lângă o peşteră unde îmi aşteptam moartea, căci nu mai puteam îndura atâtea suferinţe.

În clipa aceea, simţii că tot muntele se cutremură; stejarii şi pinii păreau că au pornit să coboare din vârful muntelui; vânturile îşi ţineau suflarea; şi, din peşteră, am auzit un glas tunător spunându-mi următoarele cuvinte:

„Fiu al înţeleptului Ulise, tu trebuie să ajungi, ca şi el, mare prin puterea de a răbda. Domnitorii care au fost întotdeauna fericiţi nu se cuvine să fie altfel: viaţa uşuratecă îi strică, trufia îi îmbată. Cât vei fi de fericit dacă vei şti să-ţi biruieşti nenorocirile şi dacă nu le vei da niciodată uitării! Vei revedea Itaca şi gloria ta se va

înălţa până la stele. Când vei fi stăpân peste alţi oameni, să nu uiţi că şi tu ai fost slab, sărac şi îndurerat, ca şi ei; să te bucuri dacă le poţi uşura soarta; să-ţi iubeşti poporul, să urăşti linguşirea, şi să ştii că nu vei fi mare decât atâta vreme cât vei fi cumpătat şi în stare să-ţi stăpâneşti patimile!"

Aceste cuvinte sfinte mi-au pătruns până-n adâncul sufletului; ele mi-au redat bucuria şi curajul. N-am simţit acea groază, care face să ţi se ridice părul măciucă şi să-ţi îngheţe sângele în vine, ce-i cuprinde pe muritori atunci când le vorbesc zeii: m-am sculat liniştit şi, căzând în genunchi, am ridicat mâinile spre cer, aducând laudă Minervei, căreia bănuiam că-i datorez această prevestire. Din clipa aceea am fost alt om: înţelepciunea îmi lumina mintea: simţeam în mine o putere binefăcătoare care-mi domolea patimile şi punea stavilă tumultului tinereţii. Toţi păstorii din deşert începuseră să mă îndrăgească; blândeţea, răbdarea mea, simţul meu de dreptate îl domoliră în cele din urmă pe crudul Butis, căruia ceilalţi sclavi îi dădeau ascultare şi care, la început, m-a chinuit în fel şi chip.

Ca să îndur mai uşor amărăciunea sclaviei şi a singurătăţii, aş fi vrut să am cărţi, şi eram tare mâhnit că îmi lipsea o învăţătură care să-mi hrănească mintea şi să mi-o îmbogăţească. „Ferice, îmi ziceam, de cei ce

se scârbesc de plăcerile furtunoase şi ştiu să se mulţumească cu desfătările unei vieţi nevinovate! Ferice de cei ce-şi petrec vremea învăţând şi cărora le place să-şi cultive mintea prin ştiinţe! Oriunde i-ar arunca soarta vrăjmaşă, au întotdeauna cu ei ceva care să le ţină de urât, iar plictiseala, care pe alţi oameni îi macină chiar în mijlocul plăcerilor, este necunoscută celor ce ştiu să-şi ocupe timpul cu cititul. Ferice de cei cărora le place să citească şi care nu sunt lipsiţi de cărţi ca mine."

În timp ce-mi treceau prin cap aceste gânduri, m-am afundat într-o pădure întunecoasă, unde, deodată, mi-a apărut în faţă un bătrân care ţinea în mână o carte. Acest bătrân avea o frunte lată, pleşuvă şi cam brăzdată; o barbă colilie îi atârna până la brâu; era înalt de stat şi maiestuos; obrazul îşi păstra încă frăgezimea şi rumeneala, ochii erau vii şi pătrunzători, glasul blând, vorbele simple şi prietenoase. Nicicând n-am văzut un bătrân atât de venerabil. Se numea Termosiris şi era preot al lui Apolo, pe care-l slujea într-un templu de marmură, înălţat în această pădure în cinstea zeului de regii Egiptului. Ţinea în mână o carte, care era o culegere de imnuri închinate zeilor. M-a întâmpinat prietenos şi am intrat în vorbă. Povestea atât de bine despre lucruri din trecut, încât ţi se părea că le vezi; dar le povestea pe scurt şi niciodată istorisirile lui nu m-au

obosit. Ştia să prevadă viitorul datorită profundei lui înţelepciuni, ce-i ajuta să cunoască oamenii şi planurile de care sunt în stare. Cu toată cumînţenia lui, era vesel, plăcut şi nici la tinereţea cea mai neastâmpărată nu găseai atâta farmec ca la acest om ajuns la o vârstă atât de înaintată: de asemenea, îi îndrăgea pe tineri, când erau ascultători şi iubitori de virtute.

După scurt timp, prinse drag de mine şi-mi dădu cărţi ca să mă mângâie. Mă numea: Fiul meu. Iar eu îi spuneam adeseori:

„Părintele meu, zeii, care mi l-au luat pe Mentor, s-au îndurat de mine: mi-au dat un alt sprijin în făptura ta."

Acest om, asemenea lui Orfeu sau Linus[35], era, fără îndoială, inspirat de zei: îmi spunea versuri făcute de el şi-mi dădea să le citesc pe cele ale mai multor poeţi de seamă, proteguiţi de Muze. Când era îmbrăcat în haina-i lungă, de o albeaţă strălucitoare, şi lua în mână lira lui de fildeş, tigrii, leii şi urşii veneau să se gudure pe lângă el şi să-i lângă picioarele; satirii ieşeau din păduri ca să danseze în juru-i; chiar copacii păreau mişcaţi, şi-ai fi crezut că stâncile, înduioşate, aveau să coboare din înaltul munţilor, fermecate de dulcile lui sunete. Nu cânta decât măreţia zeilor, vitejia eroilor şi înţelepciunea oamenilor care pun gloria mai presus de

---

[35] Poet legendar din Tracia, care ar fi trăit pe vremea lui Orfeu.

plăceri.

Îmi spunea adeseori că trebuie să-mi fac curaj şi că zeii nu-l vor părăsi nici pe Ulise, nici pe fiul lui. În sfârşit, mi-a arătat că, urmând pilda lui Apolo, trebuie să-i învăţ pe păstori să îndrăgească Muzele.

„Apolo, zicea el, mânios că Iupiter tulbură cerul cu trăsnetele sale în zilele cele mai frumoase, a voit să se răzbune pe ciclopi, care făureau trăsnetele, şi i-a străpuns cu săgeţile. De îndată, muntele Etna a încetat să mai verse trâmbe de flăcări; nu se mai auzeau loviturile cumplitelor ciocane izbind nicovala şi făcând să geamă adâncurile peşterilor pământului şi străfundurile mării: fierul şi bronzul, nemaifiind lustruite de ciclopi, au început să rugineascâ. Vulcan, furios, a ieşit din cuptorul lui încins; şi, cu toate că era şchiop, a urcat în grabă Olimpul; şiroind de sudoare şi acoperit de un praf negru, ajunse la adunarea zeilor şi se jelui amarnic. Iupiter se mânie pe Apolo, îl goni din cer şi-l azvârli pe pământ. Carul lui gol îşi urma singur drumul obişnuit, pentru a vesti oamenilor ziua şi noaptea, precum şi schimbarea regulată a anotimpurilor. Apolo, despuiat de toate razele sale, a fost nevoit să se facă păstor şi să păzească cirezile regelui Admet. Cânta din fluier şi toţi ceilalţi păstori se aşezau la umbra ulmilor, pe malul unui izvor cu apă limpede, ca să-i asculte cântecele. Până atunci ei

duseseră o viaţă sălbatecă şi aspră; nu ştiau decât să mine oile, să le tundă, să le mulgă şi să facă brânză tot ţinutul semăna cu un deşert cumplit.

În scurtă vreme, Apolo i-a învăţat pe toţi păstorii artele care le pot face viaţa plăcută. Cânta florile ce vin să încununeze primăvara, miresmele răspândite de ea şi vegetaţia născută sub paşii săi. Apoi cânta fermecătoarele nopţi de vară, când zefirul aduce oamenilor răcoarea şi roua potoleşte setea pământului. Mai pomenea în cântecele lui de roadele aurite aduse de toamnă pentru a răsplăti munca plugarilor şi de odihna din timpul iernii, când tineri zburdalnici dansează în jurul focului. În sfârşit, le vorbea despre codrii întunecaţi care acoperă munţii şi de adâncurile văilor, unde râurile, făcând mii de ocoluri, par că zburdă pe câmpiile smălţuite. Îi învăţa astfel pe păstori care sunt farmecele vieţii câmpeneşti, când ştii să guşti toate minunăţiile firii. Curând păstorii, cu fluierele lor, s-au trezit că sunt mai fericiţi decât regii, iar în colibele lor se îngrămădeau plăcerile curate, care ocoleau palatele aurite. Jocurile, râsetele, voia-bună îi întovărăşeau pretutindeni pe nevinovăţii păstori. Fiecare zi era sărbătoare: nu se auzeau decât ciripitul păsărilor, adierea blinda a zefirului jucându-se printre crengile copacilor, murmurul unei ape ce cădea de pe vreo stâncă, cântecele inspirate de Muze păstorilor

care-l urmau pe Apolo. Zeul îi învăţă cum să câştige întrecerea la fugă şi cum să străpungă căprioriii şi cerbii cu săgeţile. Chiar zeii îi pizmuiau pe păstori: viaţa pe care-o duceau ei li se părea mai dulce decât toată slava lor, şi-l chemară din nou pe Apolo în Olimp.

Fiule, trebuie să tragi învăţături din această poveste. Fiindcă te găseşti în starea în care a fost şi Apolo, desţeleneşte acest pământ nelucrat; ca şi el, fă să înflorească pustiul; învaţă-i pe aceşti păstori farmecele armoniei; îmblânzeşte-le inimile sălbatice; arată-le cât de vrednică de iubire este virtutea; fă-i să simtă cât de plăcut e să te bucuri, în singurătate, de plăcerile nevinovate pe care nimeni nu le poate răpi păstorilor. Va veni o zi, fiule, când greutăţile şi grijile necruţătoare care-i însoţesc pe regi te vor face ca, de pe tronul tău, să duci dorul vieţii de păstor!"

După ce a grăit astfel. Termosiris mi-a dăruit un fluier ce scotea sunete atât de dulci, încât ecourile munţilor, care le răspândeau în toate părţile, îi aduseră curând în jurul nostru pe toţi păstorii din vecinătate. Glasul meu avea o armonie divină; eram turburat şi parcă nu-mi mai simţeam capul pe umeri când cântam farmecele cu care firea a împodobit câmpia. Petreceam zile întregi şi o parte din nopţi cântând împreună. Păstorii, lăsându-şi colibele şi turmele, stăteau cu răsuflarea tăiată şi nemişcaţi, în jurul meu, în timp ce-i

învăţam: ai fi zis că sălbăticia fusese izgonită din aceste pustiuri: totul era numai blândeţe şi voioşie; buna-cuviinţă a locuitorilor părea să înfrumuseţeze pământul.

Adeseori ne adunam să-i aducem jertfe lui Apolo în templul în care Termosiris slujea ca preot. Păstorii veneau încununaţi cu lauri în cinstea zeului, păstoriţele veneau şi ele, dansând şi purtând pe creştet cununi de flori şi coşuri cu ofrandele sfinte. După jertfă, făceam un ospăţ câmpenesc: mâncărurile cele mai de soi erau laptele, luat de la caprele şi oile mulse de noi, şi fructele proaspete, cum sunt curmalele, smochinele şi strugurii, culese chiar cu mâinile noastre; stăteam pe iarbă; copacii stufoşi ne dăruiau o umbră mai plăcută chiar decât lambriurile aurite din palatele regilor.

Dar cea mai mare faimă mi-am câştigat-o printre păstori în ziua când un leu hămesit s-a năpustit asupra turmei mele; începuse un măcel cumplit; n-aveam în mână decât bâta; l-am înfruntat cu îndrăzneală. Leul îşi zbârli coama, îmi arătă colţii şi ghearele, căscă o gură uscată, din care ieşeau flăcări; ochii lui păreau plini de sânge şi de foc; se plesnea peste coapse cu coada lui lungă. L-am răsturnat la pământ şi mica tunică de zale cu care eram îmbrăcat, după obiceiul păstorilor din Egipt, l-a împiedecat să mă sfârtece. De trei ori l-am pus jos şi de trei ori s-a ridicat: scotea nişte răgete de

vuiau pădurile. În sfârşit, l-am prins în braţe şi l-am strâns până şi-a dat duhul, iar păstorii, care au fost de faţă la izbânda mea, au stăruit să mă îmbrac cu pielea acestui leu fioros.

Vestea despre această ispravă şi despre frumoasa schimbare petrecută cu păstorii noştri s-a răspândit în tot Egiptul; ea a ajuns până la urechea lui Sesostris. Aflând că unul dintre cei doi prinşi, luaţi drept fenicieni, a readus vârsta de aur în acele pustiuri aproape nelocuite, a cerut să mă vadă: căci îndrăgea Muzele, şi inima lui mare era simţitoare la tot ce putea da învăţătură oamenilor. M-am dus în faţa lui; m-a ascultat bucuros; a descoperit că, împins de zgârcenie, Metofis îl înşelase: l-a osândit la închisoare pe viaţă şi i-a luat toate avuţiile pe care le stăpânea pe nedrept.

„O, spunea el, cât de nefericit este cel ce stă deasupra celorlalţi oameni! Adeseori nu poate vedea adevărul cu ochii săi; este înconjurat de fiinţe care nu-l lasă să ajungă până la cel ce porunceşte; fiecare vrea să-l înşele ca să tragă foloase, fiecare se preface că-l sluje şte cu zel ca să-şi ascundă ambiţia. Oamenii aceştia se fac că-i iubesc pe rege, dar nu iubesc decât bogăţiile pe care le primesc de la el: atât de puţin îl iubesc, încât, ca să-i câştige bunăvoinţa, îl linguşesc şi-l trădează."

Apoi Sesostris mi-a arătat o caldă prietenie şi a hotărât să mă trimită înapoi în Itaca, dându-mi corăbii

şi trupe ca s-o scap pe Penelopa de toţi peţitorii ei. Flota era gata; aşteptam doar să ne îmbarcăm. Mă minunam cât de schimbătoare e soarta, cum îi înalţă deodată pe cei pe care i-a trântit cel mai jos. Încercarea prin care trecusem mă îndreptăţea să sper că s-ar putea ca Ulise să se întoarcă, în sfârşit, în regatul lui, după ce avea să mai pătimească mult. Mă gândeam, de asemenea, în sinea mea că s-ar putea să-l mai revăd pe Mentor, deşi fusese dus în ţinuturile cele mai necunoscute ale Etiopiei. În timp ce mai tărăgănam puţin plecarea, încercând să aflu veşti despre el, Sesostris, care era foarte bătrân, muri pe neaşteptate, iar moartea lui mă azvârli din nou în alte nenorociri.

Întregul Egipt părea nemângâiat de această pierdere: fiecare familie socotea că şi-a pierdut cel mai bun prieten, proteguitorul, părintele. Bătrânii, ridicând mâinile spre cer, strigau:

„Niciodată Egiptul n-a avut un rege atât de bun şi niciodată n-o să mai aibă unul ca el. O, zei! Trebuia să nu-i lăsaţi niciodată pe oameni să-l cunoască, sau să nu li-l luaţi niciodată: la ce bun să mai vieţuim dacă marele Sesostris nu mai este?”

Tinerii ziceau:

„S-a spulberat nădejdea Egiptului: părinţii noştri au fost fericiţi că şi-au petrecut viaţa sub un rege atât de bun: noi însă nu l-am apucat decât ca să-i simţim

pierderea”.

Slujitorii lui îl plângeau zi şi noapte. La înmormântarea regelui, timp de patruzeci de zile cât au ţinut pregătirile, toate seminţiile, din cele mai îndepărtate colţuri, au venit în număr mare: fiecare voia să mai vadă o dată trupul lui Sesostris, fiecare voia să-i păstreze chipul în minte; mai mulţi voiră să fie puşi dimpreună cu el în mormânt.

Iar durerea pricinuită oamenilor de pierderea regelui era şi mai mare fiindcă fiul lui. Bocchoris, nu arăta nici omenie faţă de străini, nici curiozitate pentru ştiinţe, nici respect pentru cei virtuoşi, nici dragoste pentru glorie. În parte, şi măreţia tatălui lui l-a făcut atât de nevrednic de a domni. De mic a fost crescut în trândăvie şi într-un soi de mândrie prostească; nu punea niciun preţ pe oameni, socotind că au fost lăsaţi pe pământ doar pentru el şi crezându-se plăsmuit din alt aluat decât ei. Nu se gândea decât să-şi facă toate poftele, să irosească uriaşele avuţii pe care tatăl său le gospodărise cu atâta grijă, să-i sâcâie pe oameni şi să sugă sângele năpăstuiţilor; în sfârşit, să urmeze sfaturile linguşitoare ale unor tineri nesăbuiţi ce-i înconjurau, în timp ce pe bătrânii înţelepţi, care se bucuraseră de încrederea tatălui său, îi înlătura plin de dispreţ. Era un monstru, iar nu un rege. Întregul Egipt gemea sub domnia lui şi, cu toate că numele lui

Sesostris, atât de scump egiptenilor, îi făcea să îndure purtarea mârşavă şi crudă a fiului lui, fiul se îndrepta spre pieire; căci un domnitor care se arată atât de nevrednic de tron nu poate domni vreme îndelungată.

Nu-mi mai era îngăduit să trag nădejde că mă voi întoarce în Itaca. Eram ţinut într-un turn de pe malul mării în apropiere de Pelusium[36], de unde ar fi trebuit să aibă loc îmbarcarea noastră, dacă Sesostris n-ar fi murit. Metofis a făcut ce-a făcut, a ieşit din închisoare şi şi-a reluat locul şi pe lângă noul rege: el pusese să fiu închis în acest turn, ca să se răzbune pentru că, din pricina mea, pierduse bunăvoinţa regelui. Îmi petreceam zilele şi nopţile cufundat într-o mare tristeţe: tot ce mi-a prezis Termosiris şi tot ce am auzit în peşteră mi se părea un vis; eram copleşit de cea mai amară durere. Mă uitam la valurile ce se izbeau de piciorul turnului unde eram închis; adeseori urmăream cu privirea corăbiile zgâlţâite de furtună, gata să se sfarme de stâncile pe care era durat turnul. Departe de a-i plânge pe oamenii aflaţi în primejdie de a se îneca, le pizmuiam soarta. „Curând, îmi spuneam în sinea mea, nenorocirile din viaţa lor vor lua sfârşit, sau vor ajunge în ţara lor. Vai! Eu nu pot nădăjdui nici una, nici alta.”

---

[36] Cetate din Egiptul antic, situată la extremitatea răsăriteană a deltei Nilului. Înfloritoare în timpul Imperiului roman, ea. Supravieţuieşte până în secolul al XVIII-lea e.n., sub numele de Tarania, căzând în ruină în urma cruciadelor.

În timp ce mă rodeau aceste zadarnice păreri de rău, zării în depărtare pădurea de catarge ale unor corăbii. Marea era acoperită de pânze umflate de vânt: valurile se albiseră de spuma stârnită de nenumăratele lovituri de Vâsle. De pretutindeni, auzeam strigăte nedesluşite; pe ţărm văzui o parte din egipteni înspăimântaţi, dând fuga să-şi ia armele, şi pe alţii mergând parcă în întâmpinarea acestei flote ce se vedea tot mai aproape. Curând mi-am dat seama că unele din aceste corăbii străine erau din Fenicia, iar altele din insula Cipru; căci, în urma nenorocirilor care dăduseră peste mine, începusem să mă pricep în ale navigaţiei: egiptenii mi se păreau a fi împărţiţi în două tabere: nu mi-a trebuit mult ca să înţeleg că, prin cruzimile lui, nesăbuitul rege Bocchoris i-a împins pe supuşii lui la răzvrătire şi a aprins vâlvătaia războiului civil. Din înălţimea turnului unde mă aflam, am fost martor la o luptă sângeroasă. Egiptenii care-i chemaseră în ajutor pe străini, după ce le-au înlesnit coborârea pe ţărm, s-au năpustit asupra celorlalţi egipteni, în fruntea cărora se afla regele. Regele îşi însufleţea oamenii prin pilda lui: ai fi zis că e însuşi zeul Marte: râuri de sânge curgeau în juru-i; roţile carului său erau mânjite de un sânge negru, gros şi înspumat; de-abia puteau trece peste mormanele de leşuri zdrobite. În ochii acestui rege tânăr, bine făcut, puternic, cu o înfăţişare dârză şi semeaţă, se citeau

mânia şi deznădejdea; era ca un cal frumos fără zăbală; curajul îl mâna la întâmplare, iar înţelepciunea nu punea nicio stavilă vitejiei lui. Nu ştia nici să-şi îndrepte greşelile, nici să dea porunci limpezi, nici să prevadă nenorocirile ce-l ameninţau, nici să cruţe oamenii de care avea cea mai mare nevoie. Şi asta nu pentru că ar fi fost lipsit de geniu, căci mintea îi era pe potriva curajului; dar niciodată n-a avut prilejul să tragă învăţăminte din încercările la care te supune o soartă vitregă; dascălii îi otrăviseră prin linguşeli firea lui bună. Era ameţit de puterea şi de fericirea lui; socotea că totul trebuie să se plece în faţa dorinţelor lui năvalnice; cea mai mică împotrivire îl umplea de mânie. Atunci nu mai judeca; îşi ieşea cu totul din fire şi trufia lui nesocotită îl preschimba într-o fiară dezlănţuită; bunătatea lui firească şi dreapta lui judecată îl părăseau într-o clipită; cei mai credincioşi slujitori ai lui erau nevoiţi să se dea la o parte; nu-i mai îndrăgea decât pe cei care-i încurajau patimile. Astfel încât lua întotdeauna hotărâri potrivnice adevăratelor lui interese şi-i silea pe toţi oamenii de bine să urască purtarea lui smintită.

Vitejia l-a ajutat să facă vreme îndelungată faţă numărului mare al vrăjmaşilor; dar în cele din urmă a fost zdrobit. L-am văzut pierind: săgeata unui fenician i-a străpuns pieptul. A căzut din carul pe care caii îl

târau mai departe şi, nemaiizbutind să ţină în mână hăţurile, a fost azvârlit sub copitele lor. Un oştean din insula Cipru i-a tăiat capul; apoi l-a înşfăcat de păr şi l-a arătat, ca pe un trofeu, oştirii victorioase.

Nu voi uita cât voi trăi acel cap scăldat în sânge, ochii închişi şi stinşi, chipul palid şi schimonosit, gura aceea întredeschisă, părând că vrea să sfârşească nişte cuvinte începute, expresia aceea trufaşă şi ameninţătoare, pe care nici moartea nu i-a putut-o şterge de pe faţă. Toată viaţa voi avea înaintea ochilor această privelişte şi, dacă zeii mă vor ajuta vreodată să domnesc, nu voi uita, amintindu-mi de această cumplită pildă, că un rege nu e vrednic să poruncească şi că puterea nu-i aduce fericire decât dacă se lasă călăuzit de raţiune. Ah! ce năpastă ca un om sortit să aducă fericire obştei să nu fie stăpân peste atâţia oameni decât spre nefericirea lor!

Cartea a treia

Urmarea povestirii lui Telemah. Cum urmaşul lui Bocchoris dă drumul tuturor prinşilor fenicieni. Telemah e luat, împreună cu aceştia, pe corabia lui Narbal, care comanda flota tiriană. Pe drum, Narbal îi zugrăveşte puterea fenicienilor şi trista robie la care sunt osândiţi din pricina

bănuitorului şi crudului Pigmalion[37]. Telemah, nevoit să stea o vreme în Tir, urmăreşte cu atenţie belşugul şi bunăstarea acestui oraş. Narbal îi destăinuie în ce chip a ajuns oraşul la o stare atât de înfloritoare. Telemah era gata să se îmbarce pentru a pleca spre insula Cipru, când Pigmalion descoperă că e străin şi vrea să-l ia prizonier: dar Astarbe, ţiitoarea tiranului, îl scapă, punând ca în locu-i să fie ucis un bărbat împotriva căruia era pornită, fiindcă nu o lua în seamă. Telemah se îmbarcă în cele din urmă pe o corabie cipriotă, spre a se întoarce în Itaca prin insula Cipru.

Calipso asculta cu uimire aceste vorbe atât de înţelepte. Cel mai mult îi plăcea nevinovăţia cu care Telemah vorbea despre greşelile pe care le săvârşise fiindcă se pripise şi nu-i dăduse ascultare înţeleptului Mentor: găsea că acest principe, care se ponegrea singur şi părea să fi tras atâtea învăţăminte de pe urma nesăbuinţelor sale, devenind înţelept, prevăzător şi cumpătat, dovedea o nobleţă şi o măreţie uluitoare.

— Spune mai departe, îi zise ea, dragul meu Telemah; sunt nerăbdătoare să aflu cum ai ieşit din Egipt şi unde l-ai găsit pe înţeleptul Mentor, a cărui pierdere, pe bună dreptate, te-a făcut să suferi.

---

[37] Rege al Tirului, frate cu Didona. Vrând să pună mâna pe bogăţiile lui Sicheu, soţul Didonei, Pigmalion îl omoară, dar este ucis şi el.

Telemah îşi urmă astfel povestirea:

— Egiptenii cei mai virtuoşi şi mai credincioşi regelui fiind cei mai slabi, când au văzut că regele a murit, au fost nevoiţi să se supună voinţei celorlalţi: un alt rege, pe nume Termutis, fu urcat în scaun. Fenicienii, împreună cu trupele din insula Cipru, s-au retras după ce au încheiat o învoială de prietenie cu noul rege. Acesta dădu libertate tuturor prinşilor fenicieni, în numărul cărora eram socotit şi eu. Am fost scos din turn; m-am îmbarcat pe o corabie laolaltă cu ceilalţi şi nădejdea a început din nou să-mi încolţească în suflet. Un vânt prielnic ne umfla pânzele, vâslaşii despicau valurile înspumate şi marea cea necuprinsă era acoperită de corăbii; marinarii chiuiau de bucurie, în timp ce ţărmul Egiptului rămânea tot mai mult în urma noastră; dealurile şi munţii se ştergeau încetul cu încetul din faţa ochilor noştri. De la un timp nu mai văzurăm decât cerul şi apa, iar când soarele răsări se părea că văpaia lui scânteietoare iese din mare: razele lui daureau (Poleit cu aur.) culmile munţilor, pe care le mai desluşeam puţin în zare, şi tot cerul, de un albastru închis, făgăduia că drumul nostru pe apă se va desfăşura cu bine.

Deşi am fost trimis înapoi ca fenician, niciunul din fenicienii care erau împreună cu mine nu mă cunoştea. Narbal, comandantul corabiei pe care mă aflam, mă

întrebă cum mă cheamă şi din ce ţară sunt.

„Din ce oraş al Feniciei eşti?”

„Nu sunt din Fenicia, îi zisei, dar egiptenii m-au prins pe o corabie din Fenicia: am fost ţinut prizonier în Egipt vreme îndelungată, fiind socotit fenician; sub numele acesta am pătimit multă vreme şi tot sub numele acesta am fost pus în libertate.”

„Dar din ce ţară eşti?” mă întrebă iar Narbal.

Atunci i-am zis:

„Sunt Telemah, fiul lui Ulise, regele insulei Itaca din Grecia. Tatăl meu este cel mai vestit dintre toţi regii ce au luat parte la asediul oraşului Troia, dar zeii nu i-au îngăduit să-şi revadă patria. L-am căutat prin mai multe ţări; dar, ca şi lui, soarta îmi este potrivnică; ai în faţa ta un nefericit care nu suspină decât după fericirea de a se întoarce printre ai săi şi de a-şi găsi tatăl.”

Narbal mă privea cu uimire: i se părea că vede făptura mea învăluită într-o strălucire care nu se întâlneşte la oamenii de rând, rod al unor daruri cereşti. Era sincer şi mărinimos din fire: nefericirea mea l-a mişcat şi mi-a vorbit cu o încredere pe care zeii i-au inspirat-o pentru a mă scăpa dintr-o mare primejdie.

„Telemah, îmi zise el, nu mă îndoiesc câtuşi de puţin de adevărul spuselor tale şi nici n-aş putea să mă îndoiesc: durerea şi vitejia ce ţi se citesc pe faţă mă îndeamnă să am încredere în tine; simt chiar că zeii, pe

care i-am slujit întotdeauna, te iubesc şi vor ca şi eu să te iubesc ca pe copilul meu. Îţi voi da un sfat de preţ şi nu-ţi cer altă răsplată decât să păstrezi taina".

„Să nu te temi, îi spusei, că-mi va veni greu să păstrez pentru mine ceea ce vrei să-mi încredinţezi: deşi sunt tânăr, m-am obişnuit de mult să nu-mi dezvălui niciodată taina şi, cu atât mai vârtos, să nu trădez niciodată, orice ar fi, taina altuia."

„Cum ai putut, îmi spuse el, să te deprinzi să păstrezi tainele, când eşti atât de tânăr? Aş fi tare bucuros să aflu cum ai dobândit această însuşire care stă la te melia celei mai înţelepte purtări şi fără de care toate harurile sunt zadarnice?"

„Înainte de a pleca la asediul Troiei, i-am răspuns, Ulise m-a luat pe genunchi şi m-a cuprins în braţe (aşa mi s-a povestit). După ce m-a sărutat cu duioşie, mi-a spus următoarele cuvinte, deşi, pe atunci, eu nu le puteam înţelege. «O, fiule, mai bine să nu-mi ajute zeii să te mai văd vreodată, foarfecele Parcelor[38] să taie firul zilelor tale, care abia se toarce, aşa cum retează coasa secerătorului o floare gingaşă gata să-nflorească, mai bine să te zdrobească vrăjmaşii sub ochii mamei tale şi ai mei, decât să ajungi cândva un stricat şi să

---

[38] Trei surori, considerate de romani zeiţele ursitei. în mitologia greacă se numeau *moire :* Clotho torcea, Lachesis depăna, iar Atropos curma firul vieţii muritorilor.

renunţi la virtute! O, prietenii mei, zise el mai departe, vi-l încredinţez pe acest fiu care-mi este atât de drag; aveţi grijă de copilăria lui; dacă ţineţi la mine, îndepărtaţi din preajma lui linguşirea vătămătoare; învăţaţi-l să se stăpânească; să fie ca un copăcel tânăr, încă gingaş, pe care trebuie să-l îndoi ca să-l îndrepţi; şi, mai ales, să nu uitaţi nimic din ceea ce poate să-l facă drept, bun, sincer şi credincios faţă de taina ce i s-a încredinţat. Cel ce e în stare să mintă nu e vrednic să fie socotit bărbat, iar cel ce nu ştie să tacă este nevrednic să cârmuiască.» îţi spun cuvintele acestea fiindcă mi-au fost adeseori repetate şi mi s-au săpat adânc în inimă; şi mie mi le spun adeseori. Prietenii tatălui meu au avut grijă să mă înveţe de mic să păstrez o taină: încă de când eram copil mi-au încredinţat toată durerea pe care o simţeau văzând-o pe mama cum trebuie să înfrunte un număr mare de bărbaţi îndrăzneţi ce voiau s-o ia în căsătorie. Aşadar, încă de pe atunci mă socoteau un om cu judecată şi de nădejde; îmi vorbeau în taină despre treburile cele mai însemnate; îmi împărtăşeau toate hotărârile luate pentru a-i îndepărta pe aceşti peţitori. Eram încântat că mi se arăta atâta încredere:

asta mă făcea să cred că sunt un om întreg. Dar niciodată nu m-am folosit de acest lucru peste măsură; niciodată nu mi-a scăpat nici un singur cuvânt care să dea în vileag o taină, oricât de neînsemnată ar fi fost ea.

Adeseori peţitorii căutau să mă tragă de limbă, în nădejdea că un copil care a văzut sau a auzit vreun lucru de seamă nu va putea să-şi ţină gura; dar eu mă pricepeam să le răspund fără să mint şi fără să le dezvălui ceea ce nu trebuia să spun."

Atunci Narbal îmi zise:

„Vezi, Telemah, cât de puternici sunt fenicienii; s-au făcut temuţi de toate neamurile învecinate datorită corăbiilor lor fără număr; negoţul pe care-l poartă până la Coloanele lui Hercule[39] le aduce bogăţii ce depăşesc cu mult pe ale popoarelor celor mai înfloritoare. Marele rege Sesostris nu i-ar fi putut învinge niciodată pe mare şi numai anevoie a izbutit să-i biruie pe uscat cu oştirile sale, cu care cucerise tot Orientul. El ne-a silit să dăm un tribut, pe care nu l-am plătit multă vreme: fenicienii erau prea bogaţi şi prea puternici ca să rabde jugul robiei; ne-am redobândit libertatea. Moartea nu i-a lăsat lui Sesostris răgazul să ducă până la capăt războiul împotriva noastră. E drept că pentru noi înţelepciunea lui era mai de temut decât puterea lui. Dar, când puterea a trecut în mâna fiului lui, care n-avea niciun dram de înţelepciune, am hotărât că nu mai avem de ce ne teme. Şi aşa s-a întâmplat: egiptenii nu numai că n-au intrat cu arma în mână în ţara

---

[39] Denumire dată în antichitate strâmtorii Gibraltar.

noastră, ca să ne înrobească din nou, dar au fost nevoiţi să ne cheme în ajutor, ca să-i scăpăm de acel rege nelegiuit şi gata de fapte necugetate. Am fost liberatorii lor. Ce glorie pentru fenicieni, venind să se adauge la libertatea şi belşugul lor! Dar, în timp ce-i liberăm pe alţii, noi înşine suntem sclavi. O, Telemah, fereşte-te să cazi în mâinile regelui nostru, Pigmalion: căci aceste mâini crude sunt mânjite de sângele lui Sicheu, soţul Didonei, sora sa. Didona, îngrozită şi dornică de răzbunare, a fugit din Tir cu câteva corăbii. Cei mai mulţi dintre iubitorii de virtute şi de libertate au urmat-o: ea a întemeiat pe coasta Africii un oraş mândru, numit Cartagina. Pigmalion, chinuit de o sete nepotolită de bogăţii, este tot mai ticălos şi mai urât de supuşii lui. La Tir e o vină gravă să ai avuţii de seamă; zgârcenia l-a făcut pe rege neîncrezător, bănuitor şi crud; îi prigoneşte pe bogaţi şi se teme de săraci. Şi o vină şi mai gravă este la Tir să fii virtuos, căci Pigmalion înţelege că cei buni nu pot răbda nedreptăţile şi mârşăviile lui; virtutea îi osândeşte: asta îl supără şi îl înfurie împotriva ei. Totul îl tulbură, îl nelinişteşte, îl roade, se teme până şi de umbra lui; nu doarme nici ziua, nici noaptea: ca să-l zăpăcească, zeii îl copleşesc cu comori de care el nu se încumetă să se bucure. Ceea ce caută pentru a fi fericit este tocmai ceea ce-l împiedică să fie. Îi pare rău de tot ceea *ce* dă; se

teme întotdeauna să nu piardă; nu ştie cum ar putea câştiga cât mai. Mult. Nu e văzut aproape niciodată; stă singur, trist şi posomorât, ascuns în palatul lui! Nici prietenii nu îndrăznesc să-i vorbească, de frică să nu-i stârnească bănuiala. Oşteni fioroşi stau de strajă, cu săbiile scoase şi sulițele ridicate, în jurul casei lui. Treizeci de odăi, care dau dintr-una într-alta, având fiecare câte o uşă de fier cu şase zăvoare, îi slujesc de adăpost: nu se ştie niciodată în care din ele se culcă şi se spune că nu doarme niciodată două nopţi la rând în aceeaşi odaie, căci îi e teamă să nu fie sugrumat. Nu ştie ce înseamnă dulcile desfătări şi nici şi mai dulcea prietenie: când e sfătuit să caute bucuria, îşi dă seama că aceasta fuge de el şi nu vrea să-i pătrundă în suflet. În ochii lui. Duşi în fundul capului, arde o flacără aprigă şi sălbatică, iar privirile îi rătăcesc fără încetare în toate părţile. Ciuleşte urechea la cel mai slab zgomot şi e veşnic neliniştit; galben şi tras la faţă, pe chipu-i brăzdat i se citesc griji împovărătoare. Tace, oftează şi geme din, străfundul rărunchilor; nu-şi poate ascunde remuşcările care-i sfâşie inima. Mâncărurile cele mai alese îi fac silă. Copiii lui nu-i sunt nădejde, ci pricină de spaimă, căci şi-a făcut din ei cei mai primejdioşi vrăjmaşi. Nicio clipă n-a fost în siguranţă. Şi nu poate trăi decât vărsând sângele celor de care se teme. Smintit e cel ce nu-şi dă seama că cruzimea pe care se bizuie îl

va duce la pieire. Într-o zi, unul dintre slujitorii lui, la fel de bănuitor ca şi el, se va grăbi să scape lumea de acest monstru. În. Ce mă priveşte, mă tem de zei: oricât de scump va trebui să plătesc, voi rămâne credincios regelui ce mi l-au dat. Mai bine să mă ucidă el, decât să-i iau viaţa sau să nu-l apăr la nevoie. Dar tu, Telemah, să te fereşti să-i spui că eşti fiul lui Ulise: ar putea să te arunce în temniţă, în nădejdea de a dobândi de la Ulise, la înapoierea lui în Itaca, bani grei pentru răscumpărarea ta."

Cum am ajuns la Tir, am urmat întocmai povaţa lui Narbal şi mi-am dat seama că tot ce-mi spusese era adevărat. Nu înţelegeam cum poate deveni un om atât de josnic ca Pigmalion. Uimit la vederea unui lucru atât de înspăimântător şi atât de nou pentru mine, îmi ziceam:

„Iată un om care n-a urmărit altceva decât fericirea lui; a crezut că poate obţine acest lucru cu ajutorul bogăţiilor şi al unei puteri neîngrădite; are tot ce-şi poate dori; şi, totuşi, tocmai bogăţiile şi puterea îl fac nenorocit. Dacă ar fi păstor, ca mine odinioară, ar fi la fel de fericit cum am fost şi eu; s-ar bucura de plăcerile nevinovate ale vieţii la ţară şi bucuria nu c-ar fi umbrită de niciun fel de remuşcări; nu s-ar mai teme nici de fier, nici de otravă; ar iubi oamenii şi oamenii l-ar iubi; n-ar avea aceste mari bogăţii, care îi sunt tot atât de

nefolositoare ca nisipul, fiindcă nu se îndură să se atingă de ele; dar s-ar bucura în voie de roadele pământului şi nimic nu i-ar lipsi. S-ar părea că omul ăsta face tot ce vrea; dar e departe de aşa ceva; nu face decât ceea ce-i îndeamnă patimile lui cele aprige; e întotdeauna împins de zgârcenia, de frica, de bănuielile lui. S-ar părea că e stăpân peste toţi ceilalţi oameni, dar nu e stăpân nici pe el însuşi, căci are tot atâţia stăpâni şi călăi câte dorinţi puternice îl frământă."

Aşa gândeam despre Pigmalion, fără să-l fi văzut; căci nimeni nu-l vedea; oamenii priveau numai cu teamă la turnurile înalte, înconjurate zi şi noapte de străji, unde se închisese împreună cu comorile lui, ca într-o temniţă. Îi puneam alături pe acest rege, cu neputinţă de văzut, şi pe Sesostris, ce fusese atât de blând, apropiat şi binevoitor, dornic sa vadă străini şi ascultând cu atenţie pe toată lumea, pentru a descoperi adevărul pe care oamenii îl tăinuiesc în inima lor şi nu-l spun niciodată regilor.

„Sesostris, îmi ziceam, nu se temea de nimic şi n-avea de ce să se teamă; se purta faţă de supuşi ca faţă de copiii lui; cestălalt se teme de tot şi are de ce să se teamă. Pe acest rege rău moartea cruntă îl pândeşte la tot pasul, chiar în palatul lui, unde nu e chip de pătruns, şi în mijlocul străjilor lui; bunul rege Sesostris, dimpotrivă, se afla în siguranţă în mijlocul mulţimii, ca

un părinte bun în casa lui, înconjurat de familie.”

Pigmalion dădu poruncă să fie trimise înapoi trupele din insula Cipru venite în ajutorul alor săi în urma învoielii de prietenie care lega cele două popoare. Narbal se folosi de acest prilej pentru a-mi da libertatea: mă puse în rând cu ostaşii ciprioţi, căci regele era bănuitor până şi în cele mai neînsemnate lucruri. Cusurul domnitorilor uşurateci şi nechemaţi să domnească este că se încred orbeşte în favoriţi vicleni şi stricaţi; cusurul ăstuia era dimpotrivă: că nu se încredea nici în oamenii cei mai cinstiţi; nu era în stare să-i deosebească pe cei drepţi şi simpli, care nu ştiu ce e prefăcătoria; de aceea, nici n-a cunoscut vreodată un om de bine, căci asemenea oameni se feresc să stea în preajma unui rege atât de stricat. De altfel, de când se urcase în scaun văzuse la cei care-l slujeau atâta prefăcătorie, atâta făţărnicie şi atâta stricăciune ascunsă sub un înveliş de virtute, încât îi privea pe toţi oamenii, fără nicio deosebire, ca şi cum ar fi purtat o mască. Îşi închipuia că pe pământ nu există nicio virtute adevărată: aşa că pentru el toţi oamenii erau la fel. Când găsea un om făţarnic şi stricat, nu-şi mai dădea osteneala să caute altul, gândind că nici celălalt n-o să fie mai breaz. Pe cei buni îi socotea mai răi decât pe cei cunoscuţi de toată lumea ca răi, bănuind că sunt la fel de răi şi pe deasupra şi vicleni.

Să mă întorc la mine: am fost amestecat cu ciprioţii şi astfel am scăpat de bănuiala sfredelitoare a regelui. Narbal tremura de frică să nu fiu descoperit: l-ar fi costat viaţa, şi pe mine la fel. Ardea de nerăbdare să ne vadă odată plecaţi, dar vântul neprielnic ne-a ţinut vreme destul de îndelungată la Tir.

M-am folosit de acest răgaz ca să caut să cunosc obiceiurile fenicienilor, atât de vestiţi printre toate neamurile ştiute. Priveam plin de admiraţie aşezarea fericită a acestui mare oraş, care se află pe o insulă, în mijlocul mării. Coasta vecină te încântă prin rodnicia ei, prin fructele alese ce cresc acolo, prin numeroasele oraşe şi sate care se ţin aproape lanţ, în sfârşit, prin blândeţea climei, căci munţii pun această coastă la adăpost de vuiturile fierbinţi de miazăzi, iar vântul de miazănoapte, care bate dinspre mare, îi aduce răcoarea. Ţara e aşezată la poalele Libanului, al cărui creştet străpunge norii şi dă să atingă stelele. Fruntea lui e veşnic acoperită de gheţuri; fluvii pline de sloiuri se prăvălesc, ca nişte puhoaie, din vârful stâncilor ce-i înconjoară creştetul. Dedesubt, se vede o pădure întinsă de cedri bătrâni, parcă la fel de bătrâni ca pământul în care au fost sădiţi, şi care-şi întind crengile stufoase până la nori. Pe povârnişul muntelui, la poalele pădurii, se întind păşuni bogate, pe care rătăcesc tauri mugind şi oi behăind, însoţite de gingaşii

lor mieluşei ce zburdă prin iarba fragedă: pe acolo curg mii de pârâiaşe cu unda limpede, care împrăştie apa peste tot. În sfârşit, mai jos de aceste păşuni, se află poalele muntelui, asemenea unei grădini; aici primăvara şi toamna domnesc împreună, pentru a-şi uni florile şi fructele. Niciodată nici suflul otrăvit al vântului de miazăzi, care usucă şi pârjoleşte totul, nici asprul crivăţ n-au îndrăznit să facă să pălească culorile vii ce împodobesc această grădină.

În apropiere de această frumoasă coastă, se înalţă din mare insula pe care e durat oraşul Tir. Marele oraş pare că pluteşte şi că e rege peste întreaga mare. Neguţătorii din toate colţurile pământului trag la ţărmul lui, iar locuitorii oraşului sunt ei înşişi cei mai vestiţi neguţători din lume. Când intri în acest oraş, îţi vine de la bun început să crezi că nu este oraşul unui anumit popor, ci oraşul tuturor popoarelor şi central negoţului lor. Are două mari stăvilare, ca două braţe, care înaintează în mare şi cuprind între ele un port întins, unde vânturile nu pot pătrunde. În portul acesta vezi parcă o pădure de catarge, căci corăbiile sunt atât de numeroase încât abia se mai zăreşte printre ele marea pe care plutesc. Toţi cetăţenii se îndeletnicesc cu negoţul; şi marile avuţii pe care le-au strâns nu-i fac să se dea îndărăt de la munca trebuincioasă pentru a le spori. Pretutindeni vezi în subţire de Egipt şi purpură

tiriană, vopsită de două ori şi având o strălucire minunată; fiind vopsită de două ori, culoarea este atât de vie, încât nici cu trecerea timpului nu păleşte; este folosită la ţesăturile de lină subţire, înfrumuseţate eu broderie de aur şi de argint. Fenicienii fac negoţ cu toate popoarele până la strâmtoarea Gades[40] şi au pătruns chiar în întinsul ocean care înconjoară pământul ca un brâu. Au străbătut dramuri lungi şi pe Marea Roşie, şi pe calea aceasta se duc să caute, în insule necunoscute, aur, parfumuri şi felurite animale ce nu se găsesc prin alte locuri.

Nu mă mai săturam privind măreaţa privelişte pe care o oferă acest mare oraş, unde totul este în mişcare. Nu vedeam, ca în oraşele din Grecia, oameni leneşi şi curioşi, care se duc în piaţa publică să mai afle noutăţi sau să caşte gura la străinii ce sosesc în port. Oamenii de aici au veşnic treabă să-şi descarce corăbiile, să care mărfurile sau să le vândă, să-şi deretice prăvăliile şi să ţină întocmai socoteala a ceea ce le datorează neguţătorii străini. Femeile nu stau niciodată degeaba; sau torc lâna, sau fac desene de broderie sau împăturesc stofele bogate.

„Cum se poate, îi zisei lui Narbal, că fenicienii au ajuns stăpânii negoţului de pe întregul pământ şi se

---

[40] Astăzi Cadiz (Spania).

îmbogăţesc astfel pe seama tuturor celorlalte popoare?”

„După cum vezi, îmi spuse el, Tirul are o aşezare prielnică pentru navigaţie. Căci patriei noastre i se cuvine gloria de a fi născocit navigaţia: tirienii au fost cei dintâi, dacă e să ne luăm după ce se povesteşte din timpurile cele mai vechi, care au îmblânzit valurile, cu mult înainte de vremea lui Tiphys[41] şi a argonauţilor[42], atât de lăudaţi în Grecia; ei au fost, cum îţi spuneam, cei dintâi care s-au încumetat să se urce într-o corabie şubredă şi,în trântind valurile şi vânturile, au scotocit adâncurile mării, au cercetat cu atenţie, după ştiinţa egiptenilor şi babilonienilor, aştrii atât de îndepărtaţi de pământ, în sfârşit, primii care au statornicit legături între atâtea popoare pe care marea le despărţea. Tirienii sunt îndemânatici, răbdători, harnici, iubesc curăţenia, sunt cumpătaţi şi chivernisiţi; au o administraţie desăvârşită, trăiesc în cea mai bună înţelegere între ei; niciodată un neam n-a fost mai statornic, mai sincer, mai credincios, mai de nădejde şi mai îngăduitor faţă de străini. Iată, fără să mai căutăm alte pricini, de ce au devenit ei stăpânii mărilor şi de ce în porturile lor a înflorit un negoţ atât de folositor. Dacă dezbinarea şi pizma s-ar ivi între ei, dacă ar începe să se îndulcească

---

[41] Erou beoţian, cârmaciul corabiei Argo, care i-a dus pe argonauţi în Colhida.

[42] Greci care, sub conducerea lui Iason, au pornit, pe corabia numită Argo, în căutarea Linei de aur din Colhida.

la plăceri şi la trândăvie, dacă cei ce cârmuiesc poporul ar dispreţui munca şi agoniseala, dacă meşteşugurile n-ar mai sta la loc de cinste în oraşul lor, dacă nu s-ar mai arăta de bună-credinţă faţă de străini, dacă ar nesocoti cât de cât regulile negoţului liber, dacă nu s-ar ocupa de manufacturile lor şi nu s-ar mai îngriji, fără să se uite la bani, ca mărfurile lor să fie fără cusur, fiecare în felul ei, ai vedea prăbuşindu-se această putere pe care o admiri."

„Dar fă-mă să înţeleg, îi zisei, prin ce mijloace s-ar putea făuri într-o zi şi în Itaca un asemenea negoţ."

— Fă aşa cum se face şi aici, îmi răspunse el. Primeşte-i bine pe toţi străinii fără a le crea greutăţi; dă-le putinţa să găsească în porturile voastre siguranţă, înlesniri şi deplină libertate; nu te lăsa niciodată ispitit nici de zgârcenie, nici de trufie. Adevăratul mijloc de a câştiga mult este de a nu urmări niciodată să câştigi prea mult şi de a şti să pierzi când trebuie. Fă-te iubit de toţi străinii şi mai îngăduie uneori şi Unele lucruri neplăcute din partea lor; ai grijă să nu le stârneşti invidia prin perfecţiunea ta. Nu te abate de la regulile stabilite în negoţ: ele trebuie să fie simple şi lesnicioase; deprinde-i pe supuşii tăi să le urmeze întocmai: pedepseşte cu asprime furtişagul şi chiar nepăsarea sau risipa neguţătorilor, care duc de râpă negoţul prin sărăcirea celor ce îl fac. Şi, mai ales, să nu te gândeşti să

pui piedici negoţului, căutând să-l îndrumi după vederile tale. Domnitorul nu trebuie să se amestece, ca nu cumva să-l stingherească, şi trebuie să lase tot câştigul supuşilor lui care şi-au dat osteneala să-l obţină; altminteri oamenii n-ar mai fi atât de stăruitori; el va trage destule foloase de pe urma marilor avuţii ce vor intra în ţara sa. Negoţul e ca unele izvoare: dacă vrei să le schimbi albia, seacă. Numai câştigul şi înlesni rile îi atrag pe străini la tine: dacă le faci negoţul mai puţin lesnicios şi mai puţin bănos, ei pleacă pe nesimţite şi nu se mai întorc, fiindcă, folosindu-se de nesăbuinţa ta, alte popoare îi ademenesc şi îi deprind să se lipsească de tine. Ba trebuie să-ţi spun că, de la o vreme, faima Tirului a cam pălit. O, scumpul meu Telemah, de l-ai fi văzut înainte de domnia lui Pigmalion, te-ai fi minunat mult mai mult! Acum nu mai găseşti aici decât urmele triste ale unei măreţii gata să apună. O, nefericite Tir, pe ce mâini ai încăput! Altădată marea îţi aducea tributul tuturor neamurilor pământului. Pigmalion se teme de toată lumea, şi de străini, şi de supuşii lui. În loc să deschidă porturile, potrivit vechiului nostru obicei, tuturor neamurilor, oricât de îndepărtate ar fi ele, dându-le o libertate desăvârşită, el voieşte să ştie numărul corăbiilor care sosesc, ţara de unde vin, numele oamenilor ce călătoresc cu ele, felul de negoţ pe care-l fac, preţul

mărfurilor lor şi cât timp urmează să rămână aici. Ba face şi lucruri mai rele: se foloseşte de şiretlicuri ca să-i ia pe nepregătite pe neguţători şi să pună mâna pe mărfurile lor. Îi hărţuieşte pe neguţătorii pe care-i crede mai înstăriţi. Căutându-le felurite pricini, le pune noi biruri. Vrea să se bage chiar el în negoţ, dar toată lumea se fereşte să aibă de-a face cu el. Aşa că negoţul lâncezeşte; încetul cu încetul străinii uită drumul Tirului, care le era atât de drag altădată, şi, dacă Pigmalion nu-şi va schimba purtarea, faima şi puterea noastră vor trece asupra altui popor, mai bine cârmuit decât noi."

L-am întrebat apoi pe Narbal cum de au ajuns tirienii atât de puternici pe mare: căci nu voiam să scap nimic din ceea ce poate fi de folos la cârmuirea unui regat.

„Avem, îmi spuse el, pădurile Libanului care ne dau lemnul pentru corăbii, şi le păstrăm cu grijă numai pentru această folosinţă; nu tăiem niciodată din păduri decât pentru nevoile obşteşti. Pentru a dura corăbii ne bucurăm de priceperea unor lucrători iscusiţi."

„Cum aţi făcut, îi spusei eu, de-aţi găsit asemenea lucrători?"

Îmi răspunse:

„Au învăţat, încetul cu încetul, în ţară. Când îi răsplăteşti bine pe cei ce se arată merituoşi în felurite meşteşuguri poţi fi sigur că vei avea în curând oameni

care să le ducă la desăvârşire; căci oamenii cu cea mai mare înţelepciune şi cu cel mai mult har nu şovăie să se ocupe de meşteşuguri, atunci când acestea le aduc o răsplată frumoasă. Aici sunt ţinuţi la loc de cinste toţi cei ce izbutesc în meşteşugurile şi ştiinţele trebuincioase navigaţiei. Un geometru bun. Se bucură de respect; e foarte preţuit un bun astronom; e covârşit cu bunuri un cârmaci care-i întrece pe ceilalţi în slujba pe care-o face; un dulgher priceput nu e nicidecum dispreţuit, ba, dimpotrivă, e plătit bine şi bine ţinut. Chiar şi vâslaşii buni au răsplata asigurată după cum îşi fac slujba, sunt hrăniţi bine şi, dacă sunt bolnavi, sunt îngrijiţi; cât timp lipsesc, femeilor şi copiilor lor li se poartă de grijă; dacă pier într-un naufragiu, familiile lor sunt despăgubite; cei care au slujit un anumit timp sunt lăsaţi la vatră. Aşa că fiecare are ceea ce-şi doreşte: tatăl este încântat ca fiul lui să deprindă un meşteşug atât de bun; de aceea, încă din cea mai fragedă copilărie, se grăbeşte să-l înveţe cum să tragă la vâsle, să întindă frânghiile şi să nu se sinchisească de furtuni. Aşa sunt conduşi oamenii, fără a-i sili, folosind răsplata şi buna rânduială. Numai cu puterea asupra oamenilor nu faci niciodată nimic, iar numai supunerea celor de jos nu-i de ajuns; trebuie să câştigi inimile oamenilor şi să-i faci să tragă foloase din lucrurile pentru a căror înfăptuire vrei să te slujeşti de priceperea lor.”

După ce rosti aceste cuvinte, Narbal mă duse să văd toate magaziile, arsenalele şi toate atelierele care slujesc la durarea corăbiilor. Ceream amănunte despre lucrurile cele mai neînsemnate şi scriam tot ce aflam, de teamă să nu uit ceva de folos.

În ăstimp, Narbal, care-l ştia pe Pigmalion şi care ţinea la mine, aştepta nerăbdător să mă vadă plecat, fiindu-i teamă să nu fiu descoperit de iscoadele regelui, ce colindau zi şi noapte oraşul; dar vântul nu ne îngăduia încă să ne îmbarcăm. În timp ce ne îndeletniceam cu cercetarea portului şi puneam întrebări feluriţilor neguţători, am văzut îndreptându-se spre noi un slujitor de-al lui Pigmalion, care-i zise lui Narbal:

„Regele a aflat de la unul din comandanţii corăbiilor cave s-au înapoiat din Egipt împreună cu tine că ai adus de-acolo un străin ce trece drept cipriot: regele vrea să fie prins şi să se afle întocmai din ce ţară este; răspunzi cu capul pentru asta".

În clipa aceea eu eram ceva mai departe, fiindcă voiam să văd mai bine în ce fel întocmiseră tirienii o corabie de curând făcută, care, prin proporţia atât de desăvârşită dintre toate părţile ei, era, se zice, cea mai bună corabie din câte au fost văzute vreodată în port, şi-i puneam întrebări lucrătorului care o alcătuise.

Narbal, luat pe neaşteptate şi speriat, a răspuns:

„Mă duc să-l caut pe străinul acela care e din insula Cipru”.

După ce-l pierdu din vedere pe slujitor, alergă spre mine ca să mă anunţe de primejdia ce mă paşte.

„Am ştiut, îmi spuse el, c-aşa o să se-ntâmple; scumpul meu Telemah: suntem pierduţi. Regele, pe care neîncrederea îl chinuie zi şi noapte, bănuieşte că nu eşti din insula Cipru; a dat poruncă să fii prins; vrea să mă piardă dacă nu te dau pe mâna lui. Ce-i de făcut? O, zei, daţi-ne înţelepciunea care să ne scape din această primejdie. Telemah, va trebui să te duc la palatul regelui. S-o ţii una şi bună că eşti cipriot, din oraşul Amathonte, fiul unui cioplitor al statuilor lui Venus. Am să spun că l-am cunoscut cândva pe tatăl tău şi poate că regelui n-o să-i dea prin cap să cerceteze lucrurile mai temeinic şi o să te lase să pleci. Nu văd alt mijloc de a scăpa, şi tu şi eu, cu viaţă.”

Îi răspunsei lui Narbal:

„Lasă să piară un nefericit pe care soarta voieşte să-l piardă. Ştiu să mor, Narbal, şi-ţi datorez prea mult ca să vreau să te târăsc după mine în nenorocire. Nu mă pot hotărî să mint: nu sunt cipriot, şi nu pot spune că sunt. Zeii văd sinceritatea mea: ei se cuvine să-mi păstreze viaţa prin puterea pe care o au, dacă vor acest lucru; dar nu primesc să mi-o izbăvesc printr-o minciună.”

Narbal îmi răspunse:

„Această minciună, Telemah, e o minciună cât se poate de nevinovată; nici chiar zeii n-o pot osândi: ea nu face niciun rău nimănui; izbăveşte viaţa a doi nevinovaţi; nu-l înşală pe rege, decât pentru a-l împiedeca să săvârşească o mare nelegiuire. Mergi prea departe cu dragostea ta de adevăr şi cu teama de a nu încălca religia."

„E de ajuns, îi spusei eu, ca minciuna să fie minciună pentru a fi nevrednică de un om care vorbeşte în faţa zeilor şi e dator să spună adevărul. Cel care tăgăduieşte adevărul îi jigneşte pe zei şi se păgubeşte pe sine, căci vorbeşte împotriva conştiinţei lui. Nu mă mai îndemna, Narbal, să fac ceva nevrednic de tine şi de mine. Dacă zeii se vor îndura de noi, vor găsi ei calea să ne izbăvească; dacă vor să ne lase să pierim, vom muri ca jertfe ale adevărului şi oamenii vor învăţa din pilda noastră să pună mai mult preţ pe o virtute neprihănită decât pe o viaţă îndelungată: a mea este de pe acum prea lungă, fiindcă a fost atât de nefericită. Numai pentru tine, o, scumpul meu Narbal, mi se frânge inima. De ce-a trebuit oare ca prietenia arătată unui străin nefericit să-ţi fie atât de nefastă?"

Multă vreme am dus acest soi de luptă unul cu altul; în cele din urmă am văzut sosind un om care abia mai răsufla de cât alergase; era un alt slujitor al regelui, care venea din partea lui Astarbe. Femeia aceasta era

frumoasă ca o zeiţă, şi la farmecele trupului ei se adăugau cele ale spiritului; era veselă, plăcută, dibace la vorbă. Cu toate aceste farmece înşelătoare, avea, ca şi sirenele, o inimă crudă şi plină de răutate; dar, cu o nemaipomenită viclenie, ştia să-şi ascundă simţămintele mârşave. Cu ajutorul frumuseţii şi deşteptăciunii, al glasului ei dulce şi al sunetelor armonioase ale lirei, se pricepuse să-i câştige inima lui Pigmalion. Orbit de o aprigă iubire pentru ea, Pigmalion a părăsit-o pe regina Topha, soţia lui. Nu se gândea decât să mulţumească patimile ambiţioasei Astarbe; dragostea pentru această femeie nu-i era mai puţin funestă decât zgârcenia lui josnică. Dar, cu toată marea iubire pe care i-o nutrea el, Astarbe n-avea pentru rege decât dispreţ şi silă; îşi ascundea adevăratele simţăminte şi se prefăcea că nu vrea să trăiască decât pentru el, deşi, de fapt, nu-l putea suferi.

În Tir, trăia un tânăr lidian, pe nume Malachon, de o nespusă frumuseţe, dar molatec, lipsit de bărbăţie şi ahtiat după plăceri. Nu se gândea decât să-şi păstreze prospeţimea feţii, să-şi pieptene pletele bălaie ce-i cădeau pe umeri, să se parfumeze, să aşeze cât mai frumos cutele hainei sale lungi, în sfârşit, să-şi cânte iubirile pe strunele lirei. Astarbe îl văzu; se îndrăgosti de el şi era ca nebună. Dar el n-o luă în seamă, căci iubea altă femeie. Şi, de altfel, se temea să înfrunte

gelozia turbată a regelui. Astarbe, simţindu-se dispreţuită, dădu frâu liber urii. În deznădejdea ei, se gândi că-i va putea trece pe Malachon drept străinul pe care-l căuta regele şi despre care se spunea că venise cu Narbal. Într-adevăr, izbuti să-l încredinţeze pe Pigmalion de acest lucru şi-i cumpără pe toţi cei ce i-ar fi putut spune regelui adevărul. Cum el nu-i îndrăgea pe oamenii virtuoşi şi nici nu ştia să-i deosebească de ceilalţi, nu era înconjurat decât de profitori, vicleni, gata să aducă la îndeplinire poruncile lui nedrepte şi sângeroase. Oamenilor acestora le era frică de puterea lui Astarbe şi o ajutară să-l înşele pe Pigmalion, întrucât se temeau ea nu cumva să-şi atragă vrăjmăşia acestei femei trufaşe, ce se bucura de toată încrederea regelui. Şi astfel, Malachon, pe care tot oraşul îl ştia că e cretan, a trecut drept tânărul străin care fusese adus din Egipt de Narbal: a fost azvârlit în temniţă.

Astarbe, de teamă că Narbal s-ar putea duce să stea de vorbă cu regele şi să dea în vileag înşelătoria, l-a trimis în grabă la Narbal pe acest slujitor care-i vorbi astfel:

„Astarbe îţi porunceşte ca nu cumva să-i dezvălui regelui cine este străinul tău: nu-ţi cere decât să taci şi o să facă în aşa fel încât regele să fie mulţumit de tine. În acest timp, tu grăbeşte-te să-l urci pe tânărul străin pe care l-ai adus din Egipt pe corabie, împreună cu

ciprioţii, ca să nu mai fie văzut prin oraş."

Narbal, încântat că astfel puteam scăpa amândoi cu viaţă, a făgăduit că nu va vorbi, iar slujitorul, mulţumit că a căpătat răspunsul dorit, se duse la Astarbe ca să-i dea socoteală de felul cum şi-a îndeplinit treaba.

Narbal şi cu mine am lăudat bunătatea zeilor, care ne-au răsplătit sinceritatea şi care vădesc o grijă atât de duioasă faţă de cei ce sunt gata să înfrunte orice de dragul virtuţii. Ne uitam cu dezgust la acest rege, căzut în mrejele zgârceniei şi ale desfrâului. Cel ce se teme atât de mult să nu fie înşelat, ne ziceam noi, merită să fie şi este mai întotdeauna înşelat în chip grosolan. El n-are încredere în oamenii de bine şi se lasă în voia ticăloşilor: este singurul care nu ştie ce se petrece în jurul lui. Uitaţi-vă la Pigmalion: e o jucărie în mâinile unei femei neruşinate. În vremea aceasta, zeii se slujesc de minciuna celor răi pentru a-i scăpa pe cei buni, care sunt mai degrabă gata să-şi piardă viaţa decât să mintă.

Totodată, am băgat de seamă că vântul se schimbase şi devenise prielnic corăbiilor ce urmau s-o pornească spre Cipru.

„Zeii îşi spun cuvântul, strigă Narbal; ei vor, dragul meu Telemah, să te pună la adăpost: fugi din această ţară crudă şi blestemată! Ferice de cel ce ar putea să te urmeze până pe ţărmurile cele mai necunoscute! Ferice de cel ce ar putea să trăiască şi să moară alături de tine!

Dar o soartă neîndurătoare mă ţine legat de patria mea nenorocită: trebuie să pătimesc împreună cu ea: poate că va trebui să fiu îngropat sub ruinele ei; dar nu-mi pasă, numai să spun întotdeauna adevărul şi inima mea să nu iubească decât dreptatea. În ce te priveşte, scumpul meu Telemah, mă rog zeilor, care te călăuzesc parcă purtându-le de mână, să-ţi dăruiască cel mai de preţ dintre darurile lor – virtutea curată şi fără pată, până la moarte. Pleacă, înapoiază-te în Itaca, mângâie-o pe Penelopa şi scap-o de îndrăzneţii ei peţitori! Fie ca ochii tăi să-l poată vedea, iar braţele tale să-l poată strânge la piept pe înţeleptul Ulise, şi el să găsească în tine un fiu a cărui înţelepciune să fie deopotrivă cu a lui. Dar, când vei fi fericit, să nu-l uiţi pe nefericitul Narbal şi să nu încetezi niciodată să te gândeşti cu drag la mine."

Când isprăvi de rostit aceste cuvinte îl udai cu lacrimile mele, căci nu aveam glas să-i răspund. Suspinele adânci ce-mi ieşeau din piept mă împiedecau să vorbesc; ne-am îmbrăţişat în tăcere. M-a dus până la corabie şi a rămas pe ţărm, iar când corabia a pornit nu ne-am luat ochii unul de la altul câtă vreme ne-am mai putut vedea.

Cartea a patra

Calipso îl întrerupse pe Telemah, ca să-l lase să se odihnească. Mentor îl mustră în taină că s-a apucat să-şi istorisească peripeţiile, dar totodată îl sfătuieşte să le spună până la capăt, de vreme ce le-a început. Telemah, potrivit sfatului lui Mentor, povesteşte mai departe, în timpul călătoriei din Tir spre insula Cipru, îi vede în vis pe Venus şi pe Cupidon, care-l îmbie la dragoste. Minerva îi apare şi ea, ocrotindu-l cu scutul ei, şi Mentor de asemenea. Îndemnându-i să fugă din insula Cipru. Când se trezeşte, ciprioţii, înecaţi în vin, sunt prinşi de o furtună năpraznică, ce le-ar fi scufundat corabia, dacă Telemah n-ar fi pus mâna pe cârmă şi n-ar fi dat poruncile de trebuinţă. În sfârşit, ajung pe insulă. Zugrăvirea moravurilor dătătoare de plăceri ale locuitorilor ei, a cultului lui Venus şi a urmelor funeste pe care acest tablou le lasă în sufletul lui Telemah. Sfaturile înţelepte ale lui Mentor, pe care îl regăseşte pe neaşteptate în acest loc, îl scapă de această mare primejdie. Sirianul Hasael, căruia îi fusese vândut Mentor şi care fusese silit de vânturi să facă un popas în insula Cipru în drum spre Creta, unde se ducea să cerceteze legile lui Minos[43], i-l dă înapoi lui Telemah pe înţeleptul lui îndrumător şi se îmbarcă împreună cu ei pentru a porni spre insula Creta. Pe drum, au prilejul să se

---

[43] Rege semilegendar al Cretei, fiul lui Zeus şi al Europei, soţul Pasifaei şi tatăl Ariadnei şi al Fedrei; era socotit autorul legislaţiei cretane. După moarte, a devenit unul dintre cei trei judecători din Infern.

desfete cu frumoasa privelişte a Amfitritei[44], purtată de carul ei tras de cai de mare.

Calipso, care până în clipa aceea stătuse nemişcată şi ascultase furată de plăcere peripeţiile lui Telemah, îl opri din povestit ca să-l trimită să se odihnească puţin.

— Se cuvine, îi spuse ea, ca, după atâta osteneală, să te duci să guşti din dulceaţa somnului. Aici n-ai a te teme de nimic: totul îţi este prielnic. Lasă-te, aşadar, în voia bucuriei; gustă tihna şi toate celelalte daruri ale zeilor, cu care vei fi copleşit. Mâine, când Aurora[45], cu degetele ei trandafirii[46], va întredeschide porţile aurite ale răsăritului şi când caii soarelui, ieşind din unda amară[47], vor împrăştia văpaia zilei ca să gonească din faţa lor toate stelele cerului, vom relua, scumpul meu Telemah, povestirea nefericirilor tale. Niciodată tatăl tău n-a ajuns la înţelepciunea şi curajul tău; nici Ahile[48], biruitorul lui Hector[49], nici Teseu[50] care s-a întors din

---

[44] Zeiţa greacă a mării, fiica lui Ocean, soţia lui Poseidon.

[45] Zeiţa dimineţii şi a primelor raze de soare. în zori de zi, cobora în carul său, din ceruri, vestindu-l pe Febus.

[46] Epitet homeric.

[47] Epitet homeric.

[48] Fiul zeiţei Tethys şi al muritorului Peleu. Cel mai vestit dintre eroii greci ai războiului troian. După ce a săvârşit minuni de

[49] Cel mai viteaz dintre fiii lui Priam, regele Troiei. După ce l-a ucis pe Patrocle, prietenul lui Ahile, a fost răpus de acesta din urmă.

Infern, şi nici chiar marele Alcide[51], care a curăţat pământul de atâţia monştri, n-au vădit tăria şi curajul tău. Îţi doresc un somn adânc, care să facă să ţi se pară noaptea scurtă. Dar, vai! cât va fi ea de lungă pentru mine! Cât voi fi de nerăbdătoare să te revăd, să te ascult, să-ţi cer să-mi spui din nou ceea ce ştiu de pe acum şi să te întreb ceea ce nu ştiu încă! Du-te, scumpul meu Telemah, împreună cu înţeleptul Mentor, pe care zeii ţi l-au înapoiat; du-te în peştera aceea ferită, unde e pregătit totul pentru odihna voastră. Mă rog lui Morfeu să-şi împrăştie cea mai dulce vrajă a sa peste pleoapele-ţi îngreunate, să picure un abur divin în toate mădularele tale ostenite şi să-ţi trimită visuri uşoare, care, zburând în jurul tău, să-ţi mângâie simţurile cu imaginile cele mai vesele şi să alunge cât mai departe de tine tot ce ar putea să te trezească prea repede.

Zeiţa îl duse chiar ea pe Telemah în acea peşteră, despărţită de a ei, a cărei înfăţişare nu era nici mai puţin rustică, nici mai puţin plăcută. Un izvor ce curgea într-un ungher murmura dulce, chemând. Somnul. Nimfele pregătiseră acolo două culcuşuri dintr-o iarbă

---

[50] Erou grec şi rege legendar al oraşului Atena, fiul lui Egeu. Printre alte isprăvi, ar fi răpus Minotaurul din Creta. A coborât în Infern cu Pirithous, ca s-o răpească pe Proserpïna, soţia lui Pluton. Tradiţia îi atribuie unificarea Aticii şi legislaţia primei conduceri tribale centralizate din Atena.

[51] Nume purtat de Hercule, în calitate de urmaş al lui Alceu.

moale, peste care aşternuseră două blăni mari, una de leu, pentru Telemah, şi alta de urs, pentru Mentor.

Mai înainte de a-l lăsa să-şi închidă pleoapele şi să se adâncească în somn, Mentor îi vorbi astfel lui Telemah:

— Te-ai lăsat dus de plăcerea de a-ţi povesti peripeţiile; ai fermecat-o pe zeiţă, vorbindu-i despre primejdiile din care te-au scăpat curajul şi priceperea ta: prin asta n-ai făcut decât să-i înflăcărezi şi mai mult inima şi să-ţi pregăteşti o captivitate şi mai primejdioasă. Cum mai poţi nădăjdui că te va lăsa să părăseşti insula, după ce ai încântat-o cu întâmplările pe care i le-ai povestit? De dragul unei glorii deşarte ai vorbit fără să cugeţi. Ea a făgăduit că-ţi va povesti unele întâmplări şi-ţi va spune care a fost soarta lui Ulise; a găsit mijlocul să-ţi vorbească mult fără să-ţi spună nimic şi te-a făcut în schimb să-i spui tot ce voia să ştie: aceasta este măiestria femeilor linguşitoare şi pătimaşe. Când oare. Telemah, vei deveni destul de înţelept pentru a nu mai vorbi niciodată împins de trufie deşartă şi pentru a şti să treci sub tăcere tot ce-i spre folosul tău, atunci când nu este nevoie să vorbeşti? Ceilalţi îţi admiră înţelepciunea pe care o vădeşti la o vârstă când este de iertat să n-o ai; eu însă nu pot să-ţi iert nimic; sunt singurul care te cunoaşte şi care te iubeşte îndeajuns ca să-ţi atragă atenţia asupra tuturor greşelilor. Cât de departe eşti încă de înţelepciunea

tatălui tău!

— Dar ce, răspunse Telemah, puteam să mă împotrivesc lui Calipso, care dorea să-i povestesc nenorocirile mele?

— Nu, îi zise iarăşi Mentor, trebuia să i le povesteşti: dar trebuia s-o faci spunându-i numai ceea ce putea să-i stârnească mila. Ai fi putut să-i spui ba că ai rătăcit, ba că ai fost prins şi ţinut captiv în Sicilia, apoi în Egipt. Atâta ar fi fost de ajuns, căci toate celelalte n-au făcut decât să-i sporească otrava care şi aşa îi frige inima. Facă zeii ca inima ta să fie ferită de această otravă!

— Şi-acum ce să fac? spuse mai departe Telemah, cu un glas mai moale şi mai supus.

— Nu mai ai cum să-i ascunzi celelalte peripeţii ale tale, zise din nou Mentor. Ştie destul, ca să n-o mai poţi înşela asupra a ceea ce nu ştie încă; dacă te vei înfrâna, n-o să faci decât s-o întăriţi şi mai mult. Aşa că isprăveşte-i mâine de povestit tot ce au săvârşit zeii spre binele tău şi altădată să ştii să vorbeşti mai cu măsură despre tot ce-ţi poate aduce laude.

Telemah primi cu plăcere sfatul acesta atât de înţelept, şi se duseră să se culce.

De cum începu Febus să-şi împrăştie primele raze pe pământ, Mentor, auzind glasul zeiţei care-şi chema nimfele în pădure, îl trezi pe Telemah.

— E timpul, îi spuse, să-ţi birui somnul. Să mergem

s-o găsim pe Calipso: dar nu te încrede în vorbele ei dulci; nu-i deschide niciodată inima; teme-te de otrava linguşitoare a laudelor ei. Ieri te ridica mai presus de înţeleptul tău tată, de nebiruitul Ahile, de vestitul Teseu, de Hercule cel nemuritor. Ţi-ai dat oare seama că lauda aceasta întrece orice margine? Ai crezut oare ce ţi-a spus? Să ştii că nici ea singură n-o crede: nu te laudă decât pentru că te socoate slab şi destul de înfumurat ca să te laşi înşelat de nişte laude ce nu-s pe măsura faptelor tale.

După aceste cuvinte, se îndreptară amândoi spre locul unde-i aştepta zeiţa. Când îi văzu, le zâmbi, ascunzându-şi sub o voioşie prefăcută teama şi neliniştea care-i tulburau sufletul: căci prevedea că Telemah, îndrumat de Mentor, avea să-i scape, aşa cum îi scăpase şi Ulise.

— Grăbeşte-te, zise ea, dragul meu Telemah, să-mi potoleşti curiozitatea: toată noaptea mi s-a părut că te văd plecând din Fenicia şi căutându-ţi o soartă nouă în insula Cipru. Spune-mi, aşadar, cum a fost călătoria aceasta şi să nu mai pierdem nicio clipă.

Se aşezară pe o iarbă presărată cu viorele, la umbra unui crâng des.

Calipso nu se putea stăpâni să nu-i arunce într-una priviri duioase şi pline de dragoste lui Telemah şi, mânioasă, îşi dădea seama că Mentor îi urmăreşte până

şi cea mai mică mişcare a ochilor. În vremea aceasta, nimfele, tăcute, numai urechi, stăteau aplecate şi aşezate într-un fel de semicerc ca să audă şi să vadă mai bine: privirile nemişcate ale tuturor celor de faţă erau aţintite asupra tânărului. Telemah, plecând ochii şi îmbujorându-se, ceea ce-i sporea farmecul, reluă astfel firul povestirii sale:

— De-abia ne umflă pânzele adierea blândă a unui vânt prielnic că pământul Feniciei se şi şterse dinaintea ochilor noştri. Cum eram împreună cu ciprioţii, ale căror obiceiuri nu le cunoşteam, mă hotărâi să tac, să mă uit cu băgare de seamă la tot şi să păstrez rânduielile bunei-cuviinţe, ca să le câştig respectul. Dar, pe când şedeam aşa fără să rostesc niciun cuvânt, un somn dulce şi puternic mă cuprinse: simţurile-mi erau înlănţuite şi amorţite; tihna şi o bucurie adâncă puseseră stăpânire pe mine, îmbătându-mi sufletul.

Deodată mi se păru că o văd pe Venus despicând norii cu carul ei zburător, purtat de doi porumbei[52]. Avea acea frumuseţe strălucitoare, acea tinereţe plină de vioiciune şi acea gingăşie neasemuită cu care fusese înzestrată când ieşise din spuma oceanului şi când Jupiter însuşi rămăsese orbit parcă la vederea ei. A coborât deodată, într-un zbor fulgerător, până aproape

---

[52] Pasărea cea mai îndrăgită de Venus.

de mine, mi-a pus, zâmbind, mâna pe umăr şi, chemându-mă pe nume, a rostit aceste vorbe:

„Tinere grec, vei intra în împărăţia mea; curând vei ajunge în acea insulă fericită unde, în urma paşilor mei, se nasc plăcerile, râsetele şi jocurile nebunatece. Acolo vei arde şi parfumuri pe altarele mele; acolo te vei cufunda într-un fluviu de desfătări. Îngăduie celor mai dulci speranţe să încolţească în inima ta şi fereşte-te a te împotrivi celei mai puternice dintre zeiţe, care vrea să te facă fericit."

Tot atunci îl zării şi pe micuţul Cupidon care, bătând din aripioare, zbura în jurul mamei lui. Deşi avea întipărite pe chip frăgezimea, gingăşia şi voioşia copilăriei, în ochii-i sfredelitori ghiceam parcă ceva care mă înfricoşa. Râdea în timp ce mă privea; râsul lui era răutăcios, zeflemitor şi crud. Scoase din tolba-i de aur cea mai ascuţită săgeată, îşi încordă arcul şi era gata să mă străpungă când apăru, deodată, Minerva, pentru a mă ocroti cu scutul ei. Chipul zeiţei n-avea acea frumuseţe molatecă şi acea lâncezeală pătimaşă care-mi atrăseseră luarea-aminte pe faţa şi în ţinuta lui Venus. Dimpotrivă, era de-o frumuseţe simplă, firească, modestă; totul era serios, viguros, nobil, plin de forţă şi de maiestate. Săgeata lui Cupidon, neputându-i străpunge scutul, căzu pe pământ. Cupidon, mânios, suspină cu amărăciune; îi era ruşine că a fost biruit.

„Du-te de-aici, strigă Minerva, du-te de-aici, copil îndrăzneţ, n-o să birui niciodată decât inimile slabe, cărora plăcerile tale ruşinoase le sunt mai dragi decât înţelepciunea, virtutea şi gloria."

Auzind aceste cuvinte, Amor, supărat, îşi luă zborul şi, cum Venus porni din nou în sus, spre Olimp, multă vreme văzui carul ei, tras de cei doi porumbei, învăluit într-un nor de aur şi de azur; apoi dispăru. Când mi-am coborât privirea spre pământ, n-am mai întâlnit-o pe Minerva.

Mi se părea că am fost purtat printr-o grădină fermecată, aşa cum sunt înfăţişate Câmpiile Elizee[53]. Acolo l-am văzut pe Mentor, care îmi zise:

„Fugi de pe acest pământ crud, din această insulă ciumată, unde totul este voluptate. Unde chiar virtutea cea mai dârză trebuie să tremure şi nu poate scăpa decât fugind".

De îndată ce l-am văzut, am vrut să mă arunc de gâtul lui şi să-l îmbrăţişez; dar simţeam că nu pot mişca picioarele, genunchii nu mă mai ţineau, iar mâinile, care încercau să-l cuprindă pe Mentor, căutau o umbră amăgitoare, ce-mi scăpa mereu.

Tot chinuindu-mă astfel, m-am trezit şi am înţeles că acest vis misterios era un semn prevestitor din partea

---

[53] Regiune bogată şi liniştită din Infern unde se aflau sufletele celor buni.

zeilor. Am simţit în mine curajul de a lupta împotriva plăcerilor şi de a mă înfrunta pe mine însumi pentru a ajunge să mă scârbesc de viaţa uşuratică a ciprioţilor. Ceea ce mi-a străpuns însă inima de durere fu gândul că Mentor şi-a pierdut viaţa şi că, trecând apele Stixului[54], se află în fericitul lăcaş unde sălăşluiesc sufletele celor drepţi.

Gândul acesta mă făcu să vărs şiroaie de lacrimi. Am fost întrebat de ce plâng.

„Lacrimile, am răspuns, se potrivesc prea bine. Unui străin nefericit care rătăceşte fără nădejdea de a-şi mai revedea vreodată ţara."

În vremea aceasta, toţi ciprioţii de pe corabie s-au lăsat cuprinşi de o voioşie nebună. Vâslaşii, cărora nu le plăcea să muncească, adormiseră la vâslele lor; cârmaciul, purtând o cunună de flori, a lăsat cârma şi ţinea în mână un ulcior mare cu vin, pe care aproape că-l golise: şi el, şi toţi ceilalţi, cu mintea tulburată de patima lui Bachus, spuneau, în cinstea lui Venus şi a lui Cupidon, nişte versuri care i-ar fi umplut de silă pe toţi cei ce îndrăgesc virtutea. În timp ce ei uitaseră cu totul de primejdiile mării, izbucni deodată o furtună care tulbură cerul şi marea. Vânturile dezlănţuite mugeau

---

[54] În mitologia greacă, unul din fluviile Infernului. Muritorii care se scăldau în apele lui deveneau invulnerabili.

cu furie umflând pânzele, valurile negre izbeau în coastele corabiei, care gemea sub loviturile lor. Când eram ridicaţi pe spinarea unor valuri umflate, când marea părea că fuge de sub corabie şi ne azvârle în prăpastie. Zăream, în apropierea noastră, stânci de care valurile mânioase se spărgeau cu un zgomot îngrozitor.

Atunci am înţeles din propria-mi trăire un, lucru pe care adeseori l-am auzit de la Mentor, şi anume că oamenii uşuratici şi înrobiţi plăcerilor sunt lipsiţi de curaj în faţa primejdiilor. Toţi ciprioţii noştri erau abătuţi şi plângeau ea nişte muieri; n-auzeam decât strigăte jalnice, păreri de rău pentru desfătările pierdute ale vieţii, făgăduieli deşarte făcute zeilor de a fi se aduce jertfe, dacă aveau să ajungă în port. Nimeni nu-şi păstrase îndeajuns sânge rece pentru a porunci manevrele potrivite sau pentru a le face el însuşi.

Mi-am dat seama că trebuie să-mi salvez viaţa, salvând-o pe a celorlalţi. Am luat cârma în mână, deoarece cârmaciul, ameţit de vin ca o bacantă, nu mai era în stare să înţeleagă primejdia prin care trecea corabia. I-am îmbărbătat pe marinarii înspăimântaţi, le-am poruncit să coboare pânzele: au început să vâslească puternic; am trecut printre stânci şi am văzut, la un pas de noi, toată grozăvia morţii.

Întreaga întâmplare li s-a părut tuturor acelora care-mi datorau viaţa un vis; mă priveau uluiţi. Am

ajuns în Cipru, în acea lună a primăverii care îi e închinată lui Venus; acest anotimp, spuneau ciprioţii, i se potriveşte de minune zeiţei, deoarece ea pare să trezească la viaţă întreaga fire şi să dea naştere plăcerilor ca şi florilor.

Pe insulă am simţit o adiere blinda care moleşea şi lenevea trupul, dar care îndemna totodată la veselie şi zbenguială. Am băgat de seamă că, în locurile astea minunate, pământul, rodnic de la natură, nu era lucrat aproape deloc, până într-atât de certaţi cu munca erau locuitorii. Vedeam pretutindeni femei şi fete tinere, împodobite mai mult decât se cuvine, cântându-i osanale lui Venus şi îndreptându-se spre templul ei, ca să i se închine. Frumuseţea, gingăşia, bucuria, plăcerile străluceau deopotrivă pe chipurile lor: dar gingăşia le era prefăcută; nu se vedea acea nobilă simplitate şi acea sfiiciune atât de plăcută, care dă cel mai mare farmec frumuseţii. Aerul de uşurătate, măiestria cu care-şi dichiseau obrazul, gătelile fără rost, mersul lenevos, privirile lor, care păreau că le caută pe cele ale bărbaţilor, pizma care stăruia între ele în întrecerea de a stârni patimi grele, într-un cuvânt tot ce vedeam la aceste femei mi se părea josnic şi vrednic de dispreţ; cu cât voiau să placă mai mult, cu atât îmi făceau mai multă silă.

Am fost dus la templul zeiţei: pe această insulă îi sunt

înălţate mai multe, căci e adorată în chip deosebit la Citera[55], la Idalia şi la Paphos[56]. Pe mine m-au dus la Citera. Templul este făcut în întregime din marmură: e un peristil desăvârşit; coloanele au o grosime şi o înălţime care dau acestui edificiu o mare maiestate. Deasupra arhitravei şi a frizei se află, pe o latură şi, pe cealaltă, frontoane mari, unde sunt înfăţişate, în basorelief, cele mai plăcute aventuri ale zeiţei. La poarta templului se înghesuie fără încetare o mulţime de oameni veniţi să-şi aducă ofrandele. În incinta lăcaşului sacru nu se săvârşeşte nicio jertfă; nu se arde, ca în alte părţi, grăsimea juncilor şi a taurilor, niciodată nu curge acolo sângele lor; vitele ce urmează a fi jertfite sunt numai aduse în faţa altarului şi toate trebuie să fie tinere, albe, fără niciun cusur şi fără nicio pată. Sunt acoperite cu panglici de purpură brodată cu aur; coarnele lor sunt aurite şi împodobite cu buchete de flori dintre cele mai înmiresmate. După ce au fost aduse în faţa altarului, sunt mânate într-un loc îndepărtat, unde sunt tăiate pentru ospeţele preoţilor zeiţei.

---

[55] Oraş din Cipru. Tot Citera (azi Cerigo se numea şi o insulă din Marea Egee, unde Afroditei îi era închinat un templu măreţ. În limbaj poetic – ţara alegorică a dragostei.

[56] Idalia (azi Dalin sau Idalion), şi Paphos – vechi oraşe din insula Cipru, vestite prin templele ridicate în cinstea Afroditei.

Mai sunt aduse ca ofrandă tot felul de licori parfumate şi vin mai dulce decât nectarul. Preoţii sunt îmbrăcaţi în veşminte lungi, albe, cu cingători de aur şi cu ciucuri tot de aur pe la poale. Pe altare, ard zi şi noapte parfumurile cele mai rare din Orient, care te învăluie într-un nor ce se înalţă spre cer. Toate coloanele templului sunt împodobite cu festoane[57] care atârnă; vasele folosite pentru sacrificii sunt de aur. Clădirea este înconjurată de o pădure sacră de mirt[58]. Numai feciori şi fecioare de o rară frumuseţe pot aduce preoţilor jertfele şi pot îndrăzni să aprindă focul la altare. Dar lipsa de ruşine şi destrăbălarea înjosesc acest templu atât de măreţ.

La început tot ce vedeam mă scârbea; dar, pe nesimţite, am început să mă obişnuiesc. Viciul nu mă mai îngrozea; toţi cei din jur mă împingeau parcă spre destrăbălare: îşi băteau joc de nevinovăţia mea; reţinerea şi sfiala mea erau luate în râs de aceşti oameni neruşinaţi. Nu se dădeau în lături de la nimic pentru a-mi stârni patimile, a-mi întinde capcane şi a-mi trezi gustul pentru plăceri. Mă simţeam din zi în zi tot mai slab: buna-creştere pe care o primisem nu-mi mai ajuta aproape deloc; toate hotărârile mele vrednice de laudă

---

[57] Ornament arhitectural imitând festonul.

[58] Arbust consacrat lui Venus.

se năruiau. Simţeam că nu mai am tăria să mă împotrivesc răului care mă încolţea din toate părţile; încercam chiar simţământul urât de a mă ruşina cu virtutea mea. Eram ca un om care înoată într-un râu adânc şi repede: mai întâi spintecă apa şi o ia împotriva curentului; dar, dacă malurile sunt înalte şi nu poate ajunge la ţărm pentru a se odihni, începe, încetul cu încetul, să ostenească; puterile îl părăsesc, mădularele-i obosite îi amorţesc şi se lasă dus de apa. Astfel, ochii începeau să mi se întunece şi inima să-mi slăbească; nu mai puteam chema în ajutor nici judecata, nici amintirea virtuţilor vădite de tatăl meu. Visul în care credeam că-l văzusem pe înţeleptul Mentor, coborât în Câmpiile Elizee, sfârşi prin a mă descuraja: o lingoare tainică şi dulce punea stăpânire pe mine; începusem să prind gust de otrava plăcută care mi se strecura în vine şi îmi pătrundea până în măduva oaselor.

Totuşi, din când în când, mai scoteam suspine adânci; vărsam lacrimi amare; de furie, răgeam ca un leu.

„O, nefericită tinereţe! spuneam; o, zei, care vă jucaţi atât de crud cu oamenii, de ce îi faceţi să mai treacă prin această vârstă, care este vremea nebuniei şi a înfocării nestăpânite? O, de ce nu mi-e creştetul înălbit, de ce

nu-s adus de spate şi aproape de mormânt, ca Laerte[59] moşul meu! Moartea mi-ar fi mai dragă decât slăbiciunea ruşinoasă prin care trec."

Dar n-am sfârşit bine de rostit aceste cuvinte, că durerea mi s-a ostoit, şi inima, îmbătată de o patimă nebună, s-a lepădat de orice ruşine; apoi m-am pomenit din nou azvârlit într-o prăpastie de remuşcări. În timpul acestor frământări, alergam de colo-colo, rătăcind prin crângul sacru, ca o căprioară rănită de un vânător; ea goneşte prin pădurile întinse ca să-şi aline durerea; dar săgeata care i-a străpuns coapsa o urmează pretutindeni; pretutindeni duce cu sine săgeata ucigaşă. Aşa alergam şi eu zadarnic, ca să uit de mine însumi, dar nimic nu-mi putea alina rana din inimă.

În clipa aceea zării, destul de departe de mine, în umbra deasă a pădurii, chipul înţeleptului Mentor; faţa lui mi se păru însă atât de palidă, de tristă, de aspră, că n-am simţit nicio bucurie.

„Oare tu eşti, strigai, o, scumpul meu prieten, singura mea nădejde, tu eşti? Ce! Chiar tu eşti? Nu-i oare o închipuire amăgitoare care-mi înşală ochii? Tu eşti, Mentor? Nu-i oare numai umbra ta, simţitoare încă

---

[59] Rege al Itacăi, fiul lui Arcesius şi al Chalcomedusei. S-a căsătorit cu Anticlea, care l-a născut pe Ulise.

la nenorocirile mele? Nu eşti în rândul sufletelor fericite, care se bucură de virtutea lor şi cărora zeii le dăruie plăceri neprihănite, într-o pace veşnică, în Câmpiile Elizee? Vorbeşte, Mentor: mai eşti în viaţă? Să-mi fie oare dată nespusa fericire de a te avea lângă mine, sau nu eşti decât umbra prietenului meu?"

Spunând aceste cuvinte, alergam spre el, peste măsură de fericit, cu răsuflarea aproape tăiată; el mă aştepta liniştit, fără să facă niciun pas spre mine. O, zei, voi ştiţi prea bine ce bucurie am încercat când am simţit că braţele mele îl cuprindeau!

„Nu, nu este o umbră amăgitoare! îl ţin, îl îmbrăţişez pe scumpul meu Mentor!"

Astfel am strigat. I-am scăldat faţa într-un şuvoi de lacrimi şi am rămas atârnat de gâtul lui, fără să pot rosti o vorbă. El mă privea trist şi în ochi i se citea o milă plină de duioşie.

În sfârşit, am izbutit să vorbesc:

„Vai! De unde vii! Prin câte primejdii n-am trecut în lipsa ta! Şi ce mă voi face acum fără tine?"

Dar, fără să răspundă la întrebările mele, Mentor îmi spuse cu un glas cumplit:

„Fugi, fugi, nu mai zăbovi, fugi! Aici pământul nu rodeşte decât otravă: aerul pe care-l respiri este otrăvit; oamenii molipsiţi nu-şi vorbesc decât ca să-şi dea unul altuia veninul aducător de moarte. Voluptatea odioasă

şi josnică, cel mai cumplit dintre relele ieşite din cutia Pandorei[60], slăbeşte toate inimile şi nu îngăduie nicio virtute. Şterge-ţi din minte până şi cea mai mică amintire despre această insulă dezgustătoare".

Aşa vorbi el şi deodată mi se păru că un nor gros mi se risipeşte de pe ochi, lăsându-mă să văd lumina curată: o bucurie dulce, plină de un curaj dârz, renăscu în inima mea. Era o bucurie cu totul deosebită de cealaltă, molatecă şi nebunească, ce-mi otrăvise la început simţurile: una este bucuria beţiei şi a tulburării, întreruptă de patimi furioase şi de remuşcări usturătoare; alta este bucuria minţii, o bucurie cerească, asemănătoare cu fericirea celor sfinţi; e întotdeauna curată, mereu aceeaşi şi nimic nu o poate secătui; cu cât te cufunzi mai mult în ea, cu atât este mai dulce; ea încântă sufletul fără să-l tulbure. Atunci vărsai lacrimi de bucurie şi socotii că nimic nu este mai dulce decât să poţi plânge astfel.

„O, fericiţi sunt oamenii, spuneam eu, cărora virtutea li se arată în toată frumuseţea ei! O poţi oare vedea fără să n-o îndrăgeşti? O poţi oare îndrăgi fără să nu fii fericit?"

Mentor îmi zise:

---

[60] Cutie în care zeii din Olimp închiseseră toate relele şi pe care Pandora o aduce ca dar de nuntă soţului ei, Epimeteu, fratele lui Prometeu. Ajungând pe pământ, Pandora o deschide şi umple lumea de rele.

„Trebuie să te părăsesc: plec chiar în clipa aceasta; nu-mi este îngăduit să mai zăbovesc.”

„Dar unde te duci? I-am întrebat. În ce ţară nelocuită nu aş fi gata să te urmez? Să nu-ţi închipui că vei putea scăpa de mine; mai degrabă mor mergând pe urma paşilor tăi.”

Spunând aceste cuvinte, îl ţineam strâns, cu toată puterea.

„Zadarnic, îmi spuse el, tragi nădejde să mă opreşti. Crudul Metofis m-a vândut unor etiopieni sau arabi. Aceştia, când au ajuns la Damasc, în Siria, pentru negoţul lor, au vrut să scape de mine, nădăjduind că vor căpăta o sumă mare de bani de la unul pe nume Hasael, care dorea să aibă un sclav grec pentru a-l învăţa obiceiurile şi ştiinţele din Grecia. Într-adevăr, Hasael a plătit un preţ bun ca să mă cumpere. Ceea ce l-am învăţat despre obiceiurile noastre i-a trezit curiozitatea, îndemnându-l să meargă în insula Creta, spre a studia înţeleptele legi ale lui Minos. În timpul călătoriei noastre pe mare, voturile ne-au silit să facem un popas în insula Cipru. În aşteptarea unui vânt prielnic, a venit să-şi aducă ofrandele la templu: dar iată-l că iese; vânturile ne cheamă; pânzele noastre au şi început să se umfle. Adio, scumpul meu Telemah; un sclav care se teme de zei trebuie să-şi urmeze cu credinţă stăpânul. Zeii nu-mi mai îngăduie să fiu

stăpân pe fiinţa mea: dacă aş fi propriul meu stăpân, şi ei ştiu acest lucru, nu ţi-aş aparţine decât ţie. Adio, aminteşte-ţi de numele lui Ulise şi de lacrimile Penelopei; aminteşte-ţi de zeii cei drepţi. O, zei, ocrotitori ai nevinovăţiei, în ce ţară sunt nevoit să-l las pe Telemah!”

„Nu, nu, îi spusei, scumpul meu Mentor, nu vei avea căderea să hotărăşti dacă să mă laşi sau nu aici: mai bine să mor decât să te văd plecând fără mine. Stăpânul acesta sirian este, oare, de neînduplecat? Oare în pruncia lui a supt lapte de la ţâţele unei tigroaice? Va vrea oare să te smulgă din braţele mele? Atunci va trebui ori să mă omoare, ori să-mi îngăduie să te urmez. Tu mă îndemni să fug de aici, şi tot tu nu vrei să fug pe urma paşilor tăi! Am să-i vorbesc lui Hasael; poate că-i va fi milă de tinereţea şi de lacrimile mele: dacă iubeşte înţelepciunea şi merge atât de departe ca s-o caute, nu poate avea o inimă de fiară, nesimţitoare. Am să mă arunc la picioarele lui, am să-i cuprind genunchii şi n-am să-l las să plece până n-o să-mi îngăduie să te urmez. Scumpul meu Mentor, am să fiu sclav împreună cu tine; am să-i spun că primesc să-mi fie stăpân: dacă mă respinge, s-a isprăvit cu mine, am să-mi iau viaţa.”

În clipa aceasta Hasael l-a chemat pe Mentor; m-am prosternat în faţa lui. S-a arătat mirat când a văzut un

necunoscut stându-i la picioare.

„Ce doreşti?” îmi spuse.

„Viaţa, i-am răspuns; căci nu pot trăi dacă nu-mi îngădui să-l urmez pe Mentor, care este al tău. Sunt fiul marelui Ulise, cel mai înţelept dintre regii Greciei, care au doborât mândrul oraş al Troiei, vestit în întreaga Asie. Nu îţi vorbesc despre obârşia mea ca să mă laud, ci numai ca să trezesc în inima ta puţină milă pentru nenorocirile mele. L-am căutat pe tatăl meu pe întinsul tuturor mărilor, având-l alături de mine pe acest om, care-mi era ca un al doilea părinte. Soarta, ca o încununare a nenorocirilor mele, mi l-a răpit; a făcut din el sclavul tău: îngăduie să-ţi fiu şi eu sclav. Dacă este adevărat că îndrăgeşti dreptatea şi te duci în Creta ca să înveţi legile bunului rege Minos, inima ta nu poate rămâne de piatră la suspinele şi lacrimile mele. Ai în faţă pe fiul unui rege nevoit să ceară să fie luat sclav, fiindcă aceasta îi e singura scăpare. Odinioară, în Sicilia, am vrut să mă omor pentru a nu ajunge sclav, dar primele mele nenorociri nu erau decât nişte încercări uşoare, la care m-a supus vitregia soartei: acum mi-e teamă că n-am să fiu primit printre sclavii tăi. O, zei, fiţi martori ai nenorocirilor mele; o, Hasael, aminteşte-ţi de Minos, a cărui înţelepciune o admiri şi care ne va judeca pe amândoi în regatul lui Pluton.”

Hasael, privindu-mă cu un chip blând şi omenos, îmi

întinse mâna şi mă ridică:

„Am aflat şi eu, îmi spuse, despre înţelepciunea şi vitejia lui Ulise; Mentor mi-a povestit adeseori despre gloria pe care şi-a câştigat-o în rândul grecilor; şi, de altfel, faima i s-a răspândit grabnic, făcând ca numele lui să fie auzit de toate popoarele Orientului. Urmează-mă, fiu al lui Ulise; voi fi părintele tău, până când îl vei regăsi pe cel ce ţi-a dat viaţă. Chiar de n-aş fi mişcat de gloria tatălui tău, de nenorocirile lui şi de ale tale, prietenia pe care o am pentru Mentor m-ar îndemna să am grijă de tine. E adevărat că l-am cumpărat ca sclav, dar îl păstrez ca pe un prieten credincios; prin banii pe care i-am plătit pentru el mi-am câştigat cel mai drag şi mai preţios prieten pe care-l am pe acest pământ. La el am găsit înţelepciunea; lui îi datorez toată dragostea mea pentru virtute. Din clipa aceasta este liber; şi vei fi şi tu: nu vă cer, nici unuia, nici celuilalt, altceva, decât dragostea voastră."

Într-o clipă am trecut de la cea mai amară durere la cea mai mare bucurie pe care o poate încerca un muritor. Mă vedeam scăpat dintr-o primejdie cumplită; mă apropiam de ţara mea; găsisem un om cu sprijinul căruia aveam să mă întorc acasă; simţeam mângâierea de a mă afla lângă cineva care mă îndrăgise, însufleţit fiind de dragoste curată pentru virtute; în sfârşit, mă regăseam, regăsindu-l pe Mentor ca să nu-l mai

părăsesc niciodată.

Hasael o luă înainte pe nisipul de pe ţărm: noi îl urmarăm; ne-am urcat în corabie; vâslaşii despicau valurile liniştite; un zefir blând se juca în pânzele noastre şi împingea corabia dându-i o mişcare lină. Insula Cipru dispăru în zare. Hasael, care era nerăbdător să-mi cunoască simţămintele, mă întrebă ce cred despre obiceiurile din această insulă. I-am vorbit fără prefăcătorie despre primejdia pe care tinereţea mea a avut-o de înfruntat şi despre lupta care s-a dat în mine. A fost mişcat de groaza pe care am încercat-o în faţa viciului şi a rostit aceste cuvinte:

„O, Venus, recunosc puterea ta şi pe cea a fiului tău; am ars tămâie pe altarele voastre; dar îngăduie-mi să urăsc netrebnica uşurătate a locuitorilor insulei tale şi neruşinarea grosolană cu care te proslăvesc".

Apoi stătu de vorbă cu Mentor despre acea primă putere ce a făcut cerul şi pământul; despre lumina aceea simplă, fără de sfârşit şi de neclintit, care este dată tuturor fără a fi împărţită; despre adevărul suveran şi universal care luminează toate spiritele, aşa cum soarele luminează toate corpurile.

„Cel ce n-a văzut niciodată această lumină curată, adăugă el, este tot atât de orb ca un orb din naştere; el îşi petrece viaţa într-o noapte adâncă, la fel ca neamurile pe care soarele nu le luminează mai multe

luni pe an. Se crede înţelept, dar este smintit; crede că vede totul, şi nu vede nimic; moare fără să fi văzut niciodată nimic; cel mult zăreşte licăriri întunecate şi amăgitoare, umbre deşarte, plăsmuiri care n-au nimic adevărat. Aşa sunt toţi oamenii care se lasă târâţi de plăcerile simţurilor şi de farmecul închipuirii. Nu există pe pământ alţi oameni adevăraţi, în afară de cei ce ţin seama de îndrumarea acestei raţiuni veşnice, o iubesc şi o urmează; ea este cea care ne călăuzeşte când gândim bine, ea este cea care ne dojeneşte când gândim prost. De la ea ne vine atât judecata, cât şi viaţa. Este ca un mare ocean de lumină: spiritele noastre sunt ca nişte râuleţe mici ce ies din ea şi se întorc pentru a se pierde în ea.”.

Deşi nu-mi dădeam încă prea bine seama de profunda înţelepciune a vorbelor lor, aveam tot timpul simţământul că mă împărtăşesc din ceva curat şi înălţător; inima mea se încălzise şi adevărul mi se părea că străluceşte în toate aceste cuvinte. Ei continuară să vorbească despre obârşia zeilor, a eroilor, a poeţilor, despre vârsta de aur, despre potop, despre primele întâmplări ale neamului omenesc, despre fluviul uitării în care se cufundă sufletele morţilor, despre pedepsele veşnice ce-i aşteaptă pe necredincioşi în hăul negru al Tartarului şi fericita tihnă de care se bucură cei drepţi în Câmpiile Elizee, fără teama că ar putea-o pierde.

În timp ce Hasael şi Mentor vorbeau, zărirăm delfini acoperiţi cu solzi ce păreau a fi de aur şi de azur. Se zbenguiau, înălţând valuri înspumate. Apoi veneau tritonii [61] cei cu cochilii răsucite, care sunau din trompetă. Înconjurau carul Amfitritei, tras de cai de mare mai albi decât zăpada şi, spintecând unda sărată, lăsau multă vreme în urma lor o dâră lată în apa mării. Ochii le erau aprinşi, iar pe gură scoteau fum. Carul zeiţei era o scoică de o formă minunată; de o albeaţă mai strălucitoare decât fildeşul şi cu roţile de aur. Acest car părea că zboară pe faţa apelor liniştite. O ceată mare de nimfe, purtând cununi de flori, înota înapoia carului; frumoasele lor plete le atârnau pe umeri şi fluturau în voia vântului. Zeiţa avea într-o mână un sceptru de aur cu care poruncea valurilor, iar cu cealaltă îl ţinea pe genunchi pe micul zeu Palemon, fiul ei, care-i atârna la sân. Avea un chip senin şi o maiestate blândă, care goneau vânturile răzvrătite şi toate furtunile întunecate. Tritonii minau caii şi ţineau hăţurile aurite. Un văl mare de purpură flutura în văzduh deasupra carului; era pe jumătate umflat de o mulţime de zefiri mici, care se străduiau să-l împingă cu suflarea lor. La mijloc, se vedeau vânturile lui Eol, grăbit, neliniştit şi pătimaş. Chipul lui brăzdat şi

---

[61] Zei inferiori, fiii lui Neptun şi ai Amfitritei.

mânios, glasul ameninţător, sprâncenele stufoase ce-i cădeau în ochi, privirea în care se zărea o flăcăruie întunecată şi aspră îl sileau pe semeţul crivăţ să păstreze tăcerea şi alungau norii. Balenele uriaşe şi toţi monştrii marini, care cu nările lor stârnesc fluxul şi refluxul undei amare, ieşeau în grabă din peşterile adânci ca s-o vadă pe zeiţă.

Cartea a cincea

Urmarea povestirii lui Telemah. Bogăţia şi rodnicia insulei Creta; obiceiurile locuitorilor ei şi prosperitatea lor în timpul înţeleptelor legi ale lui Minos. La sosirea pe insulă, Telemah află că Idomeneu, care era rege acolo, tocmai îl jertfise pe singurul său fiu pentru a îndeplini un legământ nesăbuit; cretanii, ca să răzbune moartea fiului, l-au silit pe tată să părăsească ţara; după îndelungi frământări, se hotărăsc să se adune ca să aleagă alt rege. Telemah, primit în această adunare, câştigă premiile la felurite jocuri şi, cu o rară înţelepciune, dezleagă mai multe probleme morale şi politice puse de bătrâni, judecători în insulă, celor aflaţi în întrecere. Primul dintre bătrâni, izbit de înţelepciunea acestui tânăr străin, propune adunării să-l încoroneze rege şi propunerea este primită de întregul popor cu aclamaţii puternice. Dar Telemah refuză să domnească peste cretani, preferând Itaca cea săracă gloriei şi belşugului regatului cretan. El propune

să fie ales Mentor, care, de asemenea, refuză coroana; cum adunarea stăruie pe lângă Mentor să aleagă el pentru întregul popor, Mentor povesteşte ceea ce aflase despre virtuţile lui Aristodem şi hotărăşte de îndată adunarea să-l proclame rege. Curând după aceea, Mentor şi Telemah se îmbarcă pe o corabie cretană pentru a se întoarce în Itaca. Atunci Neptun, ca s-o mângâie pe Venus cea mânioasă, stârneşte o furtună cumplită ce le sfarmă corabia. Ei scapă din această primejdie agăţându-se de rămăşiţele catargului care, împins de valuri, îi duce pe ţărmul insulei lui Calipso.

După ce ne-am încântat privirile cu această privelişte, am început să desluşim munţii Cretei, pe care numai cu greu îi puteam deosebi de norii de pe cer şi de valurile mării. Curând am zărit vârful muntelui Ida[62] care se înalţă deasupra celorlalţi munţi ai insulei, aşa cum, în pădure, un bătrân cerb îşi poartă coarnele sale rămuroase deasupra capetelor tinerilor pui de căprioară, care-l urmează. Încetul cu încetul, am început să desluşim mai limpede coastele acestei insule ce se înfăţişa ochilor noştri ca un amfiteatru. Pe cât de lăsat în părăsire şi nelucrat ni s-a părut pământul Ciprului, pe atât de bogat şi de împodobit cu toate roadele muncii locuitorilor lui ne apărea cel al Cretei.

---

[62] Un munte cu acelaşi nume se află în Asia Mica, lângă Troia.

În toate părţile vedeam sate bine Clădite, târguri cât nişte oraşe, precum şi oraşe măreţe. Nu zăream niciun. Ogor unde să nu se simtă mina harnicului plugar. Pretutindeni plugul lăsase brazde adânci: mărăcinii, spinii şi toate plantele care ocupă degeaba locul pe pământ sunt necunoscute în această ţară. Priveam cu plăcere vâlcelele adânci, unde cirezile de boi mugeau pe păşunile grase, de-a lungul unor râuleţe; oile care păşteau pe coasta unui deal; ogoarele întinse, acoperite cu spice galbene, daruri bogate ale fecundei Ceres, în sfârşit, munţii împodobiţi cu viţă de vie şi cu ciorchini de strugure dând în pârg şi făgăduind viticultorilor dulcile daruri cu care Bachus alungă grijile oamenilor.

Mentor ne spuse că mai fusese cândva în Creta şi ne povesti ce ştia despre ea.

„Această insulă, zicea, admirată de toţi străinii şi vestită prin cele o sută de oraşe ale ei, îşi poate hrăni cu uşurinţă locuitorii, deşi numărul acestora este foarte mare. Şi asta, fiindcă pământul îşi răspândeşte fără încetare bunurile asupra celor care îl lucrează; sânul lui fecund nu secătuieşte niciodată. Cu cât într-o ţară sunt mai mulţi oameni, cu atât belşugul este mai mare, dacă sunt harnici. Ei n-au de ce să se pizmuiască unii pe alţii; pământul, această mamă bună, îşi sporeşte darurile după numărul copiilor care îi câştigă roadele prin truda lor. Singurele izvoare ale nenorocirii oamenilor sunt

ambiţia şi zgârcenia: oamenii vor să aibă totul şi dorinţa de a avea prea mult îi face nefericiţi; dacă ar vrea să trăiască simplu şi să se mulţumească numai cu împlinirea adevăratelor lor nevoi, pretutindeni ar domni belşugul, bucuria, pacea şi unirea.

De acest lucru şi-a dat seama Minos, cel mai înţelept şi cel mai bun dintre toţi regii. Tot ceea ce vedeţi mai minunat în această insulă este rodul legilor sale. Datorită creşterii date copiilor la sfatul lui, trupurile lor sunt sănătoase şi viguroase; de la început sunt deprinşi cu o viaţă simplă, cumpătată, cu o viaţă de muncă; ei socotesc că orice desfătare moleşeşte trupul şi mintea; nu li se recomandă niciodată altă plăcere decât aceea de a fi de nebiruit prin virtutea lor şi de a dobândi o mare glorie. Prin aceasta se înţelege nu numai curajul de a dispreţui moartea în faţa primejdiilor războiului, ci şi curajul de a da cu piciorul la bogăţiile prea mari şi la plăcerile ruşinoase. Sunt prevăzute pedepse pentru trei vicii care, la celelalte neamuri, rămân nepedepsite: nerecunoştinţa, prefăcătoria şi zgârcenia.

Cât despre fast şi uşurătate, nu este nevoie să fie osândite, fiindcă sunt necunoscute în Creta. Toată lumea munceşte şi nimeni nu se gândeşte să se îmbogăţească; fiecare crede că este îndeajuns plătit pentru munca lui printr-un trai liniştit şi aşezat, în care se bucură în tihnă şi din belşug de tot ceea ce este cu

adevărat trebuincios vieţii. Nu sunt îngăduite nici mobile de preţ, nici veşminte luxoase, nici ospeţe copioase, nici palate aurite. Hainele sunt făcute din lână subţire şi frumos colorate, dar numai într-o singură culoare, şi fără broderii. Mesele sunt cumpătate; vin se bea puţin: pâinea bună reprezintă hrana cea mai de seamă, împreună cu fructele, pe care pomii le oferă parcă singuri, şi laptele cirezilor de vite. Când şi când se mănâncă puţină carne, gătită fără prea multă măiestrie; şi atunci, oamenii au grijă să păstreze tot ce e mai bun din cirezile mari de boi pentru propăşirea agriculturii. Casele sunt curate, încăpătoare, vesele, dar fără podoabe. Arhitectura impunătoare nu este necunoscută aici; dar este folosită numai pentru templele zeilor, şi oamenii nu s-ar încumeta să-şi dureze case asemănătoare cu cele ale nemuritorilor. Marile bunuri de care se bucură cretanii sunt: sănătatea, puterea, curajul, pacea şi unirea ce domnesc în sânul familiilor, libertatea tuturor cetăţenilor, belşugul de lucruri trebuincioase, dispreţul faţă de cele de prisos, deprinderea de a munci şi sila pe care le-o trezeşte trândăvia, întrecerea întru virtute, supunerea faţă de legi şi teama de zeii cei drepţi.”

L-am întrebat în ce stă autoritatea regelui; şi mi-a răspuns astfel:

„El are toată puterea asupra oamenilor; dar legile au

toată puterea asupra lui. Are puterea absolută de a face binele, şi mâinile legate de îndată ce vrea să facă răul. Legile îi încredinţează oamenii ca pe cele mai de preţ bunuri, cu condiţia ca el să fie tatăl supuşilor săi. Ele vor ca un singur om, prin înţelepciunea şi cumpătarea sa, să slujească fericirii atâtor oameni; şi nicidecum ca atâţia oameni să slujească, prin mizeria lor şi printr-o sclavie josnică, la încurajarea trufiei şi a uşurătăţii unui singur om. Regele nu trebuie să aibă nimic în plus faţă de ceilalţi, în afară de ceea ce este trebuincios, fie pentru a-l uşura în grelele lui funcţii, fie pentru a da oamenilor un simţământ de respect faţă de cel sortit să sprijine legile. De altfel, regele trebuie să fie mai cumpătat şi mai certat cu uşurătatea, mai lipsit de înclinarea spre fast şi semeţie decât oricare altul. El nu trebuie să aibă mai multă bogăţie şi plăceri, ci mai multă înţelepciune, virtute şi glorie decât ceilalţi oameni. În afară, el trebuie să fie apărătorul patriei, fiind comandant de oşti, şi înăuntru judecător al oamenilor, pentru a-i face buni, înţelepţi şi fericiţi. Nu pentru el l-au făcut zeii rege; nu este rege decât pentru a fi omul poporului: lui trebuie să-i închine tot timpul său, toată grija şi afecţiunea sa, şi nu este vrednic să fie rege decât în măsura în care se uită pe sine pentru a se jertfi binelui obştesc. Minos a voit ca, după el, să urmeze la domnie copiii săi, numai cu condiţia de a

domni potrivit acestor precepte: îşi iubea mai mult poporul decât familia. Datorită acestei înţelepciuni a făcut el din Creta o ţară atât de puternică şi atât de fericită; datorită acestei cumpătări a izbutit el să umbrească gloria tuturor cuceritorilor, care vor să silească popoarele să se pună în slujba propriei lor măreţii, adică a propriei lor deşertăciuni; în sfârşit, datorită spiritului lui de dreptate, a binemeritat el să fie, în Infern, judecătorul suprem al morţilor."

În timp ce Mentor rostea aceste vorbe, am ajuns pe insulă. Am văzut vestitul labirint, lucrul mâinilor iscusitului Dedal[63], o imitaţie a marelui labirint pe care-l admirasem în Egipt. În timp ce priveam această ciudată clădire, am zărit o mulţime de oameni care umpleau malul şi alergau cu toţii spre un loc destul de apropiat de ţărmul mării. Am întrebat care este pricina grabei lor; şi iată ce ne-a povestit un cretan, pe nume Nausicrate:

„Idomeneu, fiul lui Deucalion şi nepotul lui Minos, spuse el, a plecat, ca atâţia alţi regi din Grecia, la asediul Troiei. După prăbuşirea acestui oraş, a ridicat pânzele pentru a se întoarce în Creta; dar furtuna a fost atât de năpraznică, încât cârmaciul corabiei sale şi toţi

---

[63] Personaj din mitologia greacă, socotit meşteşugar, sculptor şi arhitect priceput, care ar fi construit, pentru regele Minos, labirintul din Creta.

ceilalţi care se pricepeau în ale navigaţiei erau siguri că nu vor putea scăpa de înec. Toţi vedeau moartea cu ochii şi prăpăstiile căscate gata să-i înghită; fiecare îşi plângea nenorocirea, fără a putea măcar nădăjdui la trista odihnă a umbrelor care trec Stixul după ce au fost aşezate în mormânt. Idomeneu, ridicând ochii şi mâinile spre cer, îl invocă pe Neptun:

«O, puternice zeu, strigă el, tu care cârmuieşti împărăţia apelor, ai bunătatea de a da ascultare unui nefericit! Dacă mă ajuţi să revăd insula Creta, în pofida furiei vânturilor, îţi voi aduce drept jertfă pe prima fiinţă care mi se va ivi în cale.»

În timpul acesta, fiul său, nerăbdător a-şi revadă tatăl, se grăbea să-i iasă în întâmpinare pentru a-l îmbrăţişa; nefericitul! nu ştia că se-ndreaptă spre pieire! Tatăl, care scăpase de furtună, păşi în portul dorit şi-i mulţumi lui Neptun că i-a ascultat rugăciunea: dar în curând avea să-şi dea seama cât de funest îi fusese legământul. Presimţirea că i se va întâmpla o nenorocire îl făcea să se căiască amarnic că se legase în chip atât de nesăbuit; se temea să ajungă printre ai săi, şi gândul că avea să revadă fiinţa care-i era cea mai scumpă pe lume îl umplea de spaimă. Dar cruda

Nemesis[64], nerecunoscătoarea zeiţă care veghează la pedepsirea oamenilor şi mai ales a regilor trufaşi, îl împingea pe Idomeneu cu o mână nefastă şi nevăzută. Odată ajuns, de-abia îndrăzni să ridice privirea: îl văzu pe fiul său şi se dădu înapoi, cuprins de groază. În zadar însă căutau ochii săi vreo altă fiinţă, mai puţin scumpă lui, care să-i poată sluji drept jertfă.

În vremea aceasta, fiul i se aruncă de gât, mirându-se foarte că tatăl său răspundea cu atâta răceală la dragostea pe care i-o arăta; îl văzu izbucnind în plâns.

«O, tată, zise el, de ce această tristeţe? După o lipsă atât de îndelungată, te supără că-ţi revezi regatul şi că fiul tău te întâmpină cu bucurie? Ce-am făcut? îţi întorci privirile de frică să nu mă vezi!»

Tatăl, copleşit de durere, nu-i răspunse nimic. În sfârşit, după ce suspină adânc, spuse:

«O, Neptun, ce ţi-am făgăduit! Cu ce preţ m-ai ferit de înec! Dă-mă înapoi valurilor şi stâncilor care, nimicindu-mă, să pună capăt tristei mele vieţi; lasă-l pe fiul meu în viaţă! O, zeu crud! Iată sângele meu, cruţă-l pe al lui!»

Vorbind astfel, îşi scoase sabia pentru a se străpunge; dar cei din jurul lui îi opriră mina.

---

[64] Fiică a lui Nyx (Noaptea), una din zeiţele Infernului în mitologia greacă. Ea cântărea faptele bune şi faptele rele ale oamenilor şi le dădea pedeapsa cuvenită.

Bătrânul Sofronim, tâlmaciul voinţei zeilor, îl încredinţa că poate să-i mulţumească pe Neptun fără a-l da morţii pe fiul său.

«… Făgăduială ta, îi spuse el, a fost nesăbuită: zeii nu vor ca pentru cinstirea lor să se săvârşească o cruzime; fereşte-te ca la greşeala făcută prin făgăduiala ta s-o mai adaugi pe aceea de a o împlini împotriva legilor firii. Adu-i jertfă lui Neptun o sută de tauri mai albi decât neaua, fă ca sângele lor să curgă în jurul altarului lui încununat cu flori; şi fumul unei tămâi plăcute să se înalţe în cinstea acestui zeu.»

Idomeneu asculta cuvintele lui cu capul plecat şi fără să răspundă: în ochi i se aprinse o scânteiere de mânie; chipul, palid şi schimonosit, îşi schimba în fiecare clipă culoarea; se vedea cum îi tremură mădularele. Atunci fiul lui îi spuse:

«Iată-mă tată; fiul tău este gata să moară pentru a-l îmblânzi pe zeu; nu-ţi atrage mânia lui asupră-ţi: mor mulţumit, fiindcă moartea mea te va feri pe tine de moarte. Loveşte, tată; nu te teme că vei găsi în mine un fiu nevrednic, care se teme de moarte».

În clipa aceea, Idomeneu, scos cu totul din fire, şi sfâşiat parcă de Furiile[65] Infernului, îi ului pe toţi cei

---

[65] Fiicele lui Cronos şi ale lui Nyx, zeităţi ale Infernului. Erau reprezentate ca nişte genii înaripate, cu şerpi în plete, având într-o mână o făclie arzândă, iar în cealaltă un pumnal, şi trebuiau să-i pedepsească pe muritorii vinovaţi de crime.

ce-i urmăreau îndeaproape; îşi înfipse spada în inima copilului; apoi o scoase, aburindă şi plină de sânge, pentru a şi-o împlânta în propriile-i măruntaie; şi de data aceasta cei din preajmă-i încercară să-l oprească. Copilul se prăbuşi scăldat în sânge: ochii i se împăienjeniră de umbrele morţii; îi întredeschise, căutând lumina; dar, cum dădu de ea, n-o mai putu îndura. Asemenea unui crin frumos din mijlocul câmpului, care, retezat de la rădăcină de tăişul plugului, se ofileşte şi nu se mai poate ţine în sus; nu-şi pierde încă albeaţa vie şi strălucitoare care încântă ochii, dar pământul nu-l mai hrăneşte şi viaţa i se stinge; aşa şi fiul lui Idomeneu, ca o floare tânără şi gingaşă, fu secerat cu cruzime la o vârstă fragedă. Tatăl, de prea mare durere, era ca împietrit; nu ştia unde este, nici ce-a făcut, nici ce trebuia să facă; se îndreptă, clătinându-se spre oraş şi întrebă de fiul său.

În ăst timp, poporul, cuprins de milă pentru copil şi de groază faţă de fapta sălbatecă a tatălui, începu să strige că zeii drepţi l-au lăsat pe seama Furiilor. Mânia dădu oamenilor arme; ei puseră mâna pe ciomege şi pe pietre; Discordia[66] strecură în inimile tuturor un venin ucigător. Cretanii. Înţelepţii cretani. Uitară

---

[66] Fiică a lui Nyx. Izgonită din cer de Zeus şi furioasă că n-a fost poftită la nunta lui Tethys cu Peleu, le aruncă oaspeţilor mărul, care provoacă războiul Troiei.

înţelepciunea îndrăgită atât de mult: ei nu-l mai recunoscură pe nepotul înţeleptului Minos. Prietenii lui Idomeneu, nemaigăsind altă scăpare pentru el, îl duseră spre corăbii, se îmbarcară împreună cu el şi fugiră lăsându-se în voia valurilor. Idomeneu, venindu-şi în fire, le mulţumi că l-au smuls de pe pământul pe care-l stropise cu sângele fiului lui şi unde nu mai putea trăi. Vânturile îi îndreptară spre Hesperia, unde aveau să caute un nou regat în ţara salentinilor[67].

În vremea aceasta, cretanii, nemaiavând rege să-i cârmuiască, au hotărât să aleagă un altul care să păstreze neatinse legile statornicite. Şi iată ce măsuri au luat pentru a face această alegere. Cetăţenii de frunte ai celor o sută de oraşe s-au adunat aici şi au început să aducă jertfe; cei mai vestiţi înţelepţi din ţările vecine au fost poftiţi pentru a cerceta înţelepciunea celor ce vor părea vrednici să cârmuiască. Au fost pregătite jocuri publice, în care urmau să se întreacă toţi cei ce năzuiau la tron; căci cretanii doreau ca domnia să fie dată drept răsplată celui ce va fi socotit învingător asupra tuturor celorlalţi, şi ca minte, şi ca trup. Voiau un rege al cărui trup să fie puternic şi sprinten şi al cărui suflet să aibă ca podoabe înţelepciunea şi virtutea. Toţi străinii

---

[67] Numele locuitorilor oraşului Salento, din vechea Italie (Grecia mare).

fuseseră chemaţi aici.”

După ce ne-a povestit această întâmplare de necrezut, Nausicrate ne-a spus:

„Grăbiţi-vă, deci, o, străinilor, să veniţi la adunarea noastră: vă veţi întrece cu ceilalţi, şi dacă zeii îl vor sorti pe vreunul dintre voi să câştige victoria, el va domni în ţara aceasta”.

L-am urmat, deşi nu aveam nicidecum dorinţa de a învinge, ci numai curiozitatea de a vedea un lucru atât de neobişnuit.

Am ajuns la un fel de circ[68] foarte mare, înconjurat de o pădure deasă: în mijlocul circului se afla o arenă pregătită pentru luptători; aceasta era mărginită de un amfiteatru mare, cu iarbă proaspătă, pe care stătea aşezată în rânduri o mulţime fără număr. Când am sosit, am fost primiţi cu toată cinstea; căci cretanii sunt un popor care-şi arată ospitalitatea cu cea mai mare mărinimie şi evlavie[69]. Ni s-a spus să stăm jos şi apoi am fost poftiţi să luăm parte la lupte. Mentor a cerut iertare că nu poate lupta din pricina vârstei, iar Hasael din pricina sănătăţii sale şubrede. Tinereţea şi vigoarea mea nu-mi îngăduiau să găsesc vreo pricină de a fi scutit; totuşi am aruncat o privire spre Mentor pentru a

---

[68] Spaţiu circular unde se desfăşurau jocurile publice.

[69] În sensul de respectare a tradiţiei.

vedea ce gândeşte, şi mi-am dat seama că doreşte să lupt. Am primit, aşadar, propunerea ce mi se făcea; mi-am scos veşmintele; după ce membrele trupului mi-au fost unse din belşug cu un ulei plăcut şi lucitor, m-am amestecat printre luptători. De pretutindeni se auzeau oameni spunând că fiul lui Ulise a venit pentru a încerca să câştige premiile, şi mai mulţi cretani, care fuseseră în Itaca în timpul copilăriei mele, m-au recunoscut.

Prima încercare a fost trânta. Un locuitor din Rodos[70], de vreo treizeci şi cinci de ani, i-a întrecut pe toţi cei care s-au încumetat să se înfăţişeze înaintea lui. Era încă în toată puterea tinereţii: braţele-i erau vânjoase şi puternice; la cea mai mică mişcare i se vedeau muşchii; pe cât era de sprinten, pe atât era de voinic. A socotit că nu-s vrednic să fiu învins de el şi uitându-se cu milă la frageda mea tinereţe, a vrut să se retragă: dar m-am înfăţişat înaintea lui. Atunci ne-am cuprins unul pe altul şi ne-am strâns până când ni s-a tăiat răsuflarea. Eram umăr lângă umăr, picior lângă picior, cu toate vinele încordate şi cu braţele înlănţuite ca nişte şerpi, fiecare din noi căutând să-şi ridice vrăjmaşul de la pământ. Când încerca să mă ia pe nepregătite, împingându-mă în partea dreaptă; când se străduia să

[70] Locuitorii din insula Rodos erau renumiţi pentru iscusinţa lor la trântă.

mă îndoaie în partea stângă. În timp ce mă tot încerca astfel, l-am îmbrâncit cu atâta putere, încât s-a încovoiat din şale. A căzut în arenă şi m-a tras după el. În zadar căuta să mă vâre dedesubt; îl ţineam nemişcat sub mine; toţi oamenii au început să strige:

„Victoria e a fiului lui Ulise!”

Şi l-am ajutat pe vrăjmaşul meu din Rodos, ruşinat, să se ridice.

Lupta cu mănuşa[71] a fost mai grea. Fiul unui cetăţean bogat din Samos dobândise o mare faimă în acest fel de luptă. Toţi ceilalţi s-au dat bătuţi numai eu nădăjduiam la o victorie. Mai întâi m-a lovit în cap, apoi în stomac, făcându-mă să scuip sânge, iar peste ochi mi s-a aşternut o ceaţă deasă. Mă clătinam; mă înghesuia atât de tare, încât nu mai puteam răsufla: m-am dezmeticit însă la glasul lui Mentor, care îmi striga:

„O, fiu al lui Ulise, te vei lăsa învins?”

Mânia îmi dădu puteri noi: mă ferii de mai multe lovituri care m-ar fi doborât. Când cel din Samos dădu o lovitură greşită şi braţul îi rămase întins în gol, m-am folosit de poziţia înclinată în care se afla şi l-am luat pe neaşteptate. A început să dea înapoi. Atunci am înălţat mănuşa şi am lăsat-o să cadă asupra lui cu mai multă putere: a vrut să se ferească şi, pierzându-şi echilibrul,

---

[71] Un fel de mănuşă de box, alcătuită din fâşii de piele prevăzute cu metal.

mi-a dat putinţa să-l dobor.

De îndată ce s-a lungit la pământ, i-am şi întins mâna pentru a-l ajuta să se ridice. S-a ridicat singur, plin de praf şi de sânge: era covârşit de ruşine; dar nu s-a încumetat să reînceapă lupta.

Numaidecât după aceea au început alergările cu care, împărţite prin tragere la sorţi. Carul meu era cel mai mic, atât în ce priveşte uşurinţa roţilor, cât şi puterea cailor. Am pornit: un nor de praf s-a ridicat şi a acoperit cerul. La început i-am lăsat pe ceilalţi să mi-o ia înainte. Mai întâi un tânăr lacedemonian, pe nume Crantor, i-a întrecut pe toţi. Un cretan, numit Policlet, îl urma îndeaproape. Hippomah, un neam de-al lui Idomeneu care năzuia să-i urmeze la tron, dând drumul hăţurilor cailor săi, din care ieşeau aburi de năduşeală, se aplecase de tot peste coamele lor fluturând în vânt, iar roţile carului se învârteau atât de bine, încât păreau nemişcate, ca aripile unui vultur ce spintecă văzduhul. Caii mei s-au însufleţit şi, treptat, treptat, au început să fugă mai repede; aproape toţi cei ce porniseră plini de avânt au rămas mult în urma mea. Hippomah, neamul lui Idomeneu, din pricină că a minat prea repede caii, l-a făcut pe cel mai puternic dintre ei să se prăbuşească; şi, căzând, i-a răpit stăpânului lui nădejdea de a mai domni. Policlet, aplecându-se prea mult peste cai, la o hurducătură n-a mai putut să se ţină bine în şa; a căzut:

dădu drumul hăţurilor din mâini şi fu foarte fericit că a scăpat cu viaţă. Crantor, văzând, cu ochi plini de indignare, că eram aproape de el, îşi îndoi zelul: când îi invoca pe zei şi le făgăduia ofrande bogate; când le vorbea cailor pentru a-i însufleţi. Se temea că aş putea trece prin locul ce rămânea între piatra de hotar şi carul lui; deoarece caii mei, mai cruţaţi decât ai lui, erau în stare să i-o ia înainte: nu-i mai rămânea altceva de făcut decât să-mi închidă trecerea. Ca să izbutească, înfruntă primejdia de a fi strivit izbindu-se de piatră; şi, într-adevăr, îşi sfărâmă o roată de la car. Eu nu mă gândeam decât. Să dau cât mai repede ocol, ca să nu fiu târât în harababura iscată de el şi, după o clipă, mă văzui la capătul pistei. Poporul strigă şi de data aceasta:

„Victoria e a fiului lui Ulise! El este cel pe care zeii l-au sortit să domnească peste noi."

În ăst timp, cei mai de seamă şi mai înţelepţi dintre cretani ne-au dus într-o pădure străveche şi sacră, ascunsă privirilor celor profani, unde am fost adunaţi de bătrânii pe care Minos îi pusese judecători ai poporului şi păzitori ai legilor. Eram numai cei ce ne întrecuserăm la jocuri; nimeni altul nu a fost primit. Înţelepţii au deschis cartea în care sunt adunate la un loc toate legile lui Minos. Mă simţeam pătruns de respect şi de sfială când m-am apropiat de aceşti

bătrâni, din care vârsta făcuse nişte oameni venerabili, fără a le fi răpit vigoarea spiritului. Erau aşezaţi după rânduială şi stăteau nemişcaţi pe locurile lor; aveau părut alb; iar mulţi dintre ei erau aproape pleşuvi. Pe chipurile lor serioase se vedea strălucind o înţelepciune blinda şi liniştită; nu se grăbeau deloc să înceapă vorba; nu spuneau decât ceea ce hotărâseră să spună. Dacă aveau păreri deosebite, erau atât de cumpătaţi atunci când susţineau ceea ce gândeau, şi unii, şi ceilalţi, încât ai fi crezut că sunt cu toţii de aceeaşi părere. Îndelungata experienţă câştigată din întâmplările trecute şi deprinderea cu această muncă îi făceau să aibă vederi largi asupra tuturor lucrurilor: dar ceea ce ducea în cea mai mare măsură la desăvârşirea judecăţii lor era calmul spiritului, eliberat de patimile smintite şi de nesăbuinţele tinereţii. Numai înţelepciunea îi călăuzea, şi rodul îndelungatei lor virtuţi era de a-şi stăpâni atât de bine pornirile, încât gustau fără greutate marea şi înălţătoare plăcere de a-şi pleca urechea la glasul raţiunii. Plin de admiraţie pentru ei, aş fi dorit ca viaţa mea să se scurteze spre a ajunge degrabă la o bătrâneţe atât de vrednică de preţuire. Socoteam că tinereţea e nefericită, fiindcă este atât de nestăpânită şi atât de departe de această virtute luminoasă şi liniştită.

Primul dintre bătrâni deschise cartea legilor lui Minos. Era o carte mare, ţinută de obicei închisă într-o

cutie de aur, îmbălsămată cu parfumuri. Toţi aceşti bătrâni o sărutară plini de respect; căci, spuneau ei, după zei, de la care vin legile cele drepte, nimic nu trebuie să fie mai sfânt pentru oameni decât legile sortite să-i facă buni, înţelepţi şi fericiţi. Cei care ţin în mâna lor legile pentru a cârmui popoarele trebuie întotdeauna să se lase ei înşişi cârmuiţi de legi. Legea, şi nu omul, este cea care trebuie să domnească. Aşa au cuvântat aceşti înţelepţi. Apoi cel care conducea a propus trei întrebări al căror răspuns trebuia găsit în învăţăturile lui Minos.

Prima întrebare îţi cerea să ştii care este cel mai liber dintre toţi oamenii. Unii au răspuns că este regele care are putere absolută asupra poporului său şi care îşi biruie toţi duşmanii. Alţii au susţinut că este omul atât de bogat, încât să-şi poată împlini toate dorinţele. Alţii au spus că omul care nu se căsătoreşte niciodată şi care călătoreşte toată viaţa prin diferite ţări, fără să fie vreodată supus legilor vreunui popor. Alţii şi-au dat cu presupusul că este barbarul care, trăind din ceea ce vânează în mijlocul pădurilor, nu este legat de nicio administraţie şi de nicio nevoie. Alţii au socotit că este omul de curând eliberat din sclavie, fiindcă, scăpând de asprimea robiei, se bucură mai mult decât oricare altul de dulceaţa libertăţii. În sfârşit, alţii au spus că este omul aflat pe moarte, fiindcă moartea îl eliberează

de tot şi toţi oamenii laolaltă nu mai au nicio putere asupra lui. Când veni rândul meu, nu mi-a fost greu să răspund, pentru că nu uitasem ceea ce-mi spunea adeseori Mentor.

„Cel mai liber dintre toţi oamenii, am răspuns eu, este cel care poate fi liber chiar în sclavie. În orice ţară şi în orice situaţie te-ai afla, eşti întru totul liber dacă te temi de zei şi nu te temi decât de zei. Într-un cuvânt, omul cu adevărat liber este cel care, eliberat fiind de orice teamă şi de orice dorinţă, nu se supune decât zeilor şi judecăţii lui."

Bătrânii se uitară unul la altul zâmbind şi fură miraţi când văzură că răspunsul meu era întocmai cel al lui Minos.

Apoi a fost pusă a doua întrebare ce glăsuia astfel: „Care este cel mai nefericit dintre toţi oamenii?"

Fiecare spunea ce-i trecea prin minte. Unul a zis:

„Este omul care nu se bucură nici de avuţii, nici de sănătate, nici de cinstire."

Un altul a spus:

„Omul care nu are niciun prieten."

Alţii au susţinut că este omul care are copii nerecunoscători şi nevrednici de el. A venit apoi un înţelept din insula Lesbos care a glăsuit:

„Cel mai nefericit dintre toţi oamenii este cel care e încredinţat de acest lucru; căci nenorocirea ţine mai

puţin de lucrurile pe care trebuie să le înduri decât de nerăbdarea cu care-ţi sporeşti nefericirea!”

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare izbucni în aclamaţii; oamenii băteau din palme şi toţi socoteau că înţeleptul din Lesbos va dobândi premiul la această întrebare. Dar mi s-a cerut să spun şi eu ce cred, şi am răspuns potrivit preceptelor lui Mentor:

„Cel mai nefericit dintre toţi oamenii este regele care crede că poate fi fericit în timp ce-i face nefericiţi pe ceilalţi oameni. El este de două ori nenorocit din pricina orbirii sale; fiindcă nu-şi dă seama de nenorocirea lui, nu se poate vindeca de ea; ba chiar se teme s-o cunoască. Adevărul nu poate răzbate prin mulţimea linguşitorilor pentru a ajunge la el. E înrobit patimilor lui; nu-şi cunoaşte îndatoririle; n-a gustat niciodată din plăcerea de a face binele şi nici n-a simţit încântarea pe care ţi-o dă virtutea curată. Este nefericit şi merită să fie: nefericirea lui creşte din zi în zi; aleargă spre pieire şi zeii se pregătesc să-l facă de ruşine, dându-i o pedeapsă veşnică”.

Întreaga adunare a recunoscut că l-am învins pe înţeleptul din Lesbos şi bătrânii au declarat că am ştiut să găsesc adevăratul înţeles al învăţăturilor lui Minos.

La a treia întrebare ni s-a cerut să răspundem care din două este de preferat: pe de o parte, un rege cuceritor şi cu neputinţă de biruit în război; pe de alta, un rege fără

experienţă în război, dar în stare să-şi administreze cu înţelepciune oamenii în timp de pace.

Cei mai mulţi au răspuns că este de preferat regele ce nu poate fi biruit în război.

„La ce bun – spuneau ei – să ai un rege care ştie să cârmuiască bine în timp de pace, dacă nu ştie să apere ţara când izbucneşte războiul? Duşmanii îl vor birui şi poporul va ajunge în stare de robie.

Alţii au susţinut, dimpotrivă, că regele iubitor de pace ar fi mai bun, pentru că el se teme de război şi are grijă să-l ocolească. Alţii au spus că un rege cuceritor ar lucra pentru gloria poporului său, ca şi pentru a sa, şi că ar face din supuşii lui stăpânii altor naţiuni, pe când un rege iubitor de pace i-ar ţine într-o trândăvie ruşinoasă.

Au vrut să ştie şi părerea mea. Am răspuns astfel: „Un rege care ştie să cârmuiască numai în timp de pace sau numai în timp de război şi care nu este în stare să-şi conducă poporul în amândouă aceste împrejurări nu este rege decât pe jumătate. Dar, dacă puneţi unul lângă altul un rege care nu se pricepe decât la război şi un rege înţelept, care, deşi nu se pricepe la război, este în stare să-i facă faţă cu ajutorul comandanţilor săi, găsesc că acesta este de preferat celuilalt. Un rege aplecat cu totul spre război va vrea întotdeauna să-l facă. Pentru a-şi lărgi stăpânirea şi gloria proprie, ar

ruina popoarele. La ce i-ar sluji unui popor ca regele să subjuge alte neamuri, dacă este nefericit sub domnia lui? De altfel, războaiele îndelungate aduc întotdeauna după ele multe neorânduieli; chiar cei virtuoşi se smintesc în aceste vremuri tulburi. Vedeţi cât de scump a plătit Grecia biruinţa obţinută asupra Troiei: a fost lipsită de regii ei timp de mai bine de zece ani. Când, din pricina războiului, totul este în flăcări, legile, agricultura, meşteşugurile lâncezesc. Chiar cei mai buni domnitori, atunci când trebuie să poarte război, sunt nevoiţi să facă cel mai mare rău, acela de a îngădui desfrâul şi de a se folosi de ticăloşi: câţi dintre nelegiuiţii care sunt răsplătiţi în neorânduiala războiului pentru cutezanţă n-ar fi pedepsiţi în timp de pace! N-a existat niciodată popor care să aibă un rege cuceritor şi să nu sufere de pe urma ambiţiei lui. Un cuceritor îmbătat de glorie duce de râpă aproape în aceeaşi măsură naţiunea lui biruitoare şi naţiunile biruite. Un domnitor care nu are calităţile trebuincioase pentru vremuri de pace nu-i poate face pe supuşii lui să culeagă roadele unui război ce se sfârşeşte în chip fericit: este ca un om care şi-ar apăra ogorul împotriva vecinului lui, ar pune mâna şi pe cel al vecinului, dar n-ar şti nici să-l are, nici să-l semene ca să culeagă vreo recoltă. Un asemenea om pare născut pentru a nimici, pentru a pustii, pentru a întoarce lumea pe dos şi nu

pentru a face un popor fericit printr-o cârmuire înţeleaptă.

Să ne întoarcem acum la regele iubitor de pace. Este adevărat că el nu-i în stare de mari cuceriri, adică nu-i născut să tulbure fericirea poporului lui prin biruirea altor popoare care, de drept, nu-i sunt supuse: dar, dacă este cu adevărat în stare să cârmuiască în timp de pace, are toate însuşirile trebuincioase pentru a-şi pune poporul la adăpost de duşmani. Şi iată cum: este drept, cumpătat şi îngăduitor cu vecinii lui; nu urzeşte împotriva lor niciun plan care să-i tulbure pacea: este credincios învoielilor încheiate. Aliaţii îl iubesc, nu se tem de el şi îi arată o încredere desăvârşită. Dacă are vreun vecin certăreţ, trufaş şi ambiţios, toţi ceilalţi regi vecini, care se tem de acest vecin certăreţ şi nu-l pizmuiesc pe regele iubitor de pace, se unesc cu acest rege bun pentru a-l ajuta să se împotrivească asupririi. Cinstea lui, buna lui credinţă, cumpătarea îl fac mijlocitor de pace între statele care-l înconjoară pe al său. În timp ce regele cutezător este urât de toţi ceilalţi şi trebuie să înfrunte mereu alianţele lor, regele înţelept se bucură de gloria de a fi părintele şi tutorele celorlalţi regi. Iată foloasele pe care le are în afară. Cele de care se bucură înăuntru sunt şi mai trainice. Fiindcă este în stare să cârmuiască în timp de pace, e de presupus că el cârmuieşte cu ajutorul celor mai înţelepte legi. Nu

încurajează fastul, viaţa uşuratecă şi toate acele arte care nu slujesc decât la înrădăcinarea viciilor, ci sprijină înflorirea celorlalte arte, de folos adevăratelor nevoi ale vieţii; îi deprinde pe supuşi să se îndeletnicească mai ales cu agricultura. Astfel, le asigură belşugul de lucruri trebuincioase. Acest popor muncitor, cu obiceiuri simple, deprins să se mulţumească cu puţin, care-şi câştigă cu uşurinţă traiul prin cultivarea pământurilor sale, se înmulţeşte într-una. Şi în acest regat va trăi un popor foarte numeros, dar sănătos, puternic, vânjos, care nu este moleşit de beţia simţurilor, ci călit în virtute, neînrobit plăcerilor unei vieţi de trândăvie şi de desfătări, în stare să sfideze moartea şi gata mai curând să moară decât să-şi piardă această libertate de care se bucură sub un rege înţelept, grijuliu ca domnia lui să nu însemne decât domnia raţiunii. Dacă vreun vecin pus pe cuceriri atacă acest popor, nu-l va găsi poate îndeajuns de deprins să aşeze o tabără, să se rânduiască în ordine de bătaie sau să înjghebeze maşinării[72] pentru a împresura un or aş; dar îl va găsi de nebiruit datorită numărului mare de oameni, curajului lui, puterii de a răbda oboseala, deprinderii de a îndura lipsuri, forţei lui în luptă şi virtuţii pe care nici chiar înfrângerile n-o pot doborî. De

---

[72] Berbeci.

altfel, dacă acest rege nu este îndeajuns de priceput ca să poruncească el însuşi oştilor sale, va pune în fruntea lor oameni în stare să le conducă şi va şti să se slujească de ei fără să-şi piardă autoritatea. În vremea aceasta, el va obţine ajutor de la regii cu care a încheiat învoieli; supuşii săi vor vrea mai degrabă să moară decât să treacă sub stăpânirea altui rege, iute la mânie şi nedrept; zeii înşişi vor lupta de partea lui. Iată de ce ajutoare se va bucura în mijlocul celor mai mari primejdii. Aşadar, socot că regele iubitor de pace, care nu cunoaşte meşteşugul războiului, este departe de a fi un rege desăvârşit, fiindcă nu se pricepe să-şi îndeplinească una dintre cele mai de seamă funcţii, aceea de a-şi învinge vrăjmaşii, dar că este totuşi cu mult mai presus de un rege pus pe cuceriri, care nu are însuşirile trebuincioase în timp de pace şi nu este în stare decât să poarte războaie."

Am băgat de seamă că mulţi din cei de faţă nu puteau să se împace cu această părere; căci cea mai mare parte din oameni, orbiţi de lucrurile pline de strălucire, cum sunt biruinţele şi cuceririle, le dau întâietate faţă de lucrurile simple, potolite şi trainice, cum sunt pacea şi buna cârmuire a popoarelor. Bătrânii însă au recunoscut că am vorbit ca Minos.

Primul dintre aceşti bătrâni a exclamat:

„Văd împlinindu-se profeţia unui oracol al lui Apolo,

’ cunoscut în întreaga noastră insulă. Minos l-a întrebat pe Zeus cât timp aveţi să domnească seminţia lui, potrivit legilor pe care le întocmise. Zeul i-a răspuns:

«Ai tăi vor înceta să domnească atunci când un străin va păşi pe insulă pentru a face să domnească legile tale».

Ne-am temut că va veni un străin care va cuceri insula Creta; dar năpasta care a dat peste Idomeneu şi înţelepciunea fiului lui Ulise, care pricepe mai bine decât orice alt muritor legile lui Minos, ne arată înţelesul prorocirii. Ce mai aşteptăm ca să-l încoronăm pe cel pe care soarta ni l-a hărăzit drept rege?”

Bătrânii ieşiră de îndată din incinta pădurii sacre; şi primul, luându-mă de mână, anunţă poporul, care începuse să-şi piardă răbdarea tot aşteptând hotărârea, că am câştigat premiul. Nu isprăvi el bine de vorbit, că o larmă de glasuri se ridică din mulţime. Toţi strigau de bucurie. Ţărmul şi munţii din jur răsunau de acest strigăt:

„Fiul lui Ulise, cel asemănător lui Minos, să domnească peste cretani!”

Am aşteptat o clipă, apoi am făcut semn cu mâna, cerând să fiu ascultat. În timpul acesta Mentor mi-a spus la ureche:

„Vei renunţa, oare, la patria ta? Ambiţia de a domni te va face oare să-i uiţi pe Penelopa, care te aşteaptă pe

tine, ultima ei nădejde, şi pe marele Ulise, pe care zeii au hotărât să ţi-l redea?"

Aceste cuvinte mi-au săgetat inima şi mi-au fost un sprijin împotriva dorinţei deşarte de a domni.

Între timp, o linişte adâncă se aşternu peste această mulţime zgomotoasă, dându-mi putinţa să grăiesc:

„O. Iluştri cretani, nu sunt vrednic să vă fiu conducător. Oracolul despre care vi s-a vorbit spune, într-adevăr, că seminţia lui Minos va înceta să domnească atunci când un străin va păşi pe insulă şi va face să domnească legile acestui rege înţelept; dar nu spune că străinul va domni. Vreau să cred că eu sunt străinul de care a pomenit oracolul. Am îndeplinit prezicerea; am venit în această insulă, am dezvăluit adevăratul înţeles al legilor şi doresc ca tălmăcirea mea să slujească la înscăunarea lor ea şi a omului pe care-l veţi alege. În ce mă priveşte, prefer patria mea, săraca şi micuţa insulă Itaca, celor o sută de oraşe ale Cretei, gloriei şi belşugului acestui frumos regat. Îngăduiţi-mi să-mi urmez calea pe care mi-a hărăzit-o destinul. Dacă am luat parte la jocurile voastre, n-am făcut-o în nădejdea de a domni aici; ci pentru ca, arătându-mă vrednic de respectul şi mila voastră, să-mi dăţi mijloacele de a mă întoarce fără zăbavă în locul unde m-am născut. Mai curând voiesc să dau ascultare tatălui meu, Ulise, şi să aduc mângâiere mamei mele,

Penelopa, decât să domnesc peste toate popoarele din lume. O, cretani, vedeţi ce se ascunde în adâncul inimii mele: trebuie să vă părăsesc; dar numai moartea va putea pune capăt recunoştinţei ce vă port. Da, până la ultima lui suflare, Telemah îi va îndrăgi pe cretani şi va urmări slava lor ca pe a sa proprie."

De-abia am isprăvit de spus aceste cuvinte, că un zgomot surd s-a ridicat, asemenea celui făcut de valurile mării când se ciocnesc între ele în timpul unei furtuni. Unii spuneau:

„Să fie oare o zeitate cu chip de om?"

Alţii susţineau că m-au văzut în alte ţări şi că mă recunosc.

Alţii strigau: „Trebuie să-l silim să primească domnia".

În sfârşit, am luat din nou cuvântul şi toţi au tăcut în grabă, neştiind dacă nu cumva aveam să primesc ceea ce refuzasem la început. Iată cuvintele pe care le-am rostit:

„Îngăduiţi-mi, o, cretani, să vă spun ceea ce gândesc; poporul vostru este cel mai înţelept dintre toate; dar înţelepciunea cere, după cum mi se pare mie, un simţ de prevedere pe care voi nu-l aveţi. Trebuie să-l alegeţi nu pe omul care tălmăceşte cel mai bine legile, ci pe cel care le duce la îndeplinire cu cea mai neclintită virtute. Eu sunt tânăr, deci fără experienţă, supus unor patimi

nestăpânite, şi mai curând se cuvine să învăţ ascultând, ea să pot conduce într-o zi, decât să conduc acum. Nu căutaţi, aşadar, un om care să-i fi biruit pe ceilalţi în aceste jocuri ale minţii şi ale trupului, ci pe unul care să se fi biruit pe sine însuşi; căutaţi un om care să aibă legile voastre scrise în adâncul inimii, iar viaţa-i să fie o pildă de durere la îndeplinire a acestor legi; faptele, mai degrabă decât vorbele, să vă hotărască alegerea."

Bătrânii, încântaţi de aceste cuvinte şi văzând că mulţimea bate din palme tot mai puternic, îmi spuseră:

„Fiindcă zeii nu ne lasă să nădăjduim că vei domni peste noi, ajută-ne cel puţin să găsim un rege care să facă să domnească legile noastre. Cunoşti pe cineva care să poată cârmui cu această cumpătare?"

„Cunosc, le-am spus mai întâi, un om de la care am aflat tot ceea ce aţi preţuit la mine: înţelepciunea lui, nu a mea, a vorbit şi ea mi-a inspirat toate răspunsurile pe care le-aţi auzit."

În timpul acesta, întreaga adunare îşi îndreptă privirile spre Mentor, pe care-l arătam, ţinându-l de mână. Le-am vorbit despre grija ce mi-a purtat-o încă din copilărie, despre primejdiile din care m-a scăpat, despre nenorocirile care s-au abătut asupra mea de îndată ce am încetat să-i mai urmez sfaturile.

La început, oamenii nu l-au luat în seamă, din pricina straielor simple şi neîngrijite, a ţinutei modeste, a

tăcerii aproape necurmate, a felului lui de a se purta, rece şi stăpânit. Dar, când s-au uitat mai bine la el, au descoperit pe chipul lui un aer dârz şi ales; au băgat de seamă vioiciunea ochilor şi vigoarea vădită până şi în cele mai neînsemnate mişcări. I s-au pus întrebări: a stârnit admiraţie: s-au hotărât să-l facă rege.

El s-a apărat fără a se arăta tulburat: le-a spus că pune plăcerile unei vieţi de rând mai presus decât strălucirea domniei; că cei mai buni regi sunt nefericiţi pentru că mi fac aproape niciodată binele pe care doresc să-l facă şi că, adeseori, fiindcă linguşitorii nu le dau răgaz să chibzuiască, fac relele pe care nu le doresc. A mai adăugat că, dacă robia este vrednică de plâns, domnia nu este nici ea mai puţin vrednică de plâns, deoarece nu este altceva decât o robie ascunsă.

„Când eşti rege, a spus el, depinzi de toţi cei de care ai nevoie pentru a te face ascultat. Ferice de cel ce nu este silit să poruncească. Numai faţă de patria noastră suntem datori, atunci când ea ne încredinţează puterea, să ne jertfim libertatea pentru a trudi la binele obştesc."

Atunci cretanii, abia putându-şi stăpâni uimirea, l-au întrebat pe cine se cuvine să aleagă.

„Un om, a răspuns el, care vă cunoaşte bine, pentru că vă trebui să vă cârmuiască, şi care se teme să vă cârmuiască. Cel ce doreşte domnia nu ştie ce înseamnă ea; şi cum îşi va putea îndeplini îndatoririle, dacă nu le

cunoaşte? El aleargă după domnie pentru sine, şi se cuvine să doriţi un om care să n-o primească decât din dragoste pentru voi."

Toţi cretanii au fost cum nu se poate mai uluiţi când au văzut doi străini refuzând domnia, după care atâţia alţii se dau în vânt; au vrut să-i cunoască pe cei ce i-au însoţit pe aceşti oameni.

Nausicrate, cel ce îi condusese de la port până la circul unde se desfăşurau jocurile, li-l arătă pe Hasael, cu care Mentor şi cu mine venisem din insula Cipru. Dar uluirea lor a crescut şi mai mult când au aflat că Mentor fusese sclavul lui Hasael; că Hasael, mişcat de înţelepciunea şi virtutea sclavului, a făcut din el sfătuitorul şi cel mai bun prieten al lui; că sclavul pus în libertate era acelaşi om care a refuzat să fie rege şi că Hasael a venit din Damasc, oraş din Siria, pentru a învăţa legile lui Minos, până într-atât era de mare dragostea lui pentru înţelepciune.

Bătrânii i-au spus lui Hasael:

„Nu îndrăznim să te rugăm să ne cârmuieşti, căci socotim că ai aceleaşi gânduri ca şi Mentor. Îi dispreţuieşti prea mult pe oameni ca să vrei să iei asupra ta răspunderea de a-i cârmui; de altfel, pui prea puţin preţ pe avuţii şi pe strălucirea domniei, ca să vrei să cumperi această strălucire prin greutăţile legate de cârmuirea popoarelor."

Hasael răspunse:

„Să nu credeţi, o, cretani, că dispreţuiesc oamenii. Nu, nu: ştiu ce măreţ lucru este să munceşti pentru a-i face buni şi fericiţi; dar această muncă este plină de greutăţi şi de primejdii. Strălucirea legată de ea este înşelătoare şi nu poate orbi decât sufletele deşarte. Viaţa este scurtă; măririle mai mult stârnesc patimile în loc să le potolească: tocmai pentru a învăţa să mă lipsesc de aceste bunuri amăgitoare şi nu pentru a ajunge la ele am venit de atât de departe. Rămâneţi cu bine: nu mă gândesc de cât să mă întorc la o viaţă liniştită şi singuratică, în care înţelepciunea să-mi hrănească inima şi în care nădejdile, aduse de virtute, într-o viaţă mai bună după moarte să-mi fie o mângâiere în necazurile bătrâneţii." Dacă-mi doresc ceva, nu este să fiu rege, ci să nu mă despart niciodată de aceşti doi oameni pe care-i vedeţi."

În sfârşit, cretanii, vorbindu-i lui Mentor, strigară:

„Spune-ne, o, tu cel mai înţelept şi cel mai mare dintre toţi muritorii, spune-ne dară pe cine am putea alege ca să ne fie rege: nu vă vom lăsa să plecaţi până când nu vom afla de la voi ce alegere trebuie să facem."

El le răspunse:

„Pe când mă aflam în mulţimea privitorilor, am băgat de seamă un om care nu vădea nicio grabă: era un bătrân destul de viguros. Am întrebat cine este omul

acela: mi s-a răspuns că se numeşte Aristodem. Apoi am auzit cum i se spunea că cei doi copii ai lui se află printre cei ce se întrec în lupte; mi s-a părut că asta nu-l bucura de fel: spunea că unuia nu-i doreşte primejdiile domniei şi că îşi iubeşte prea mult ţara pentru a se învoi ca celălalt să domnească vreodată. De aici am înţeles că pe unul dintre copiii săi, care este plin de virtute, tatăl acesta îl iubeşte cu chibzuinţă şi că pe celălalt nu vrea să-l încurajeze în viaţa lui de desfrâu. Cum curiozitatea mea devenea tot mai mare, am întrebat ce viaţă a dus acest bătrân. Unul dintre cetăţenii voştri mi-a răspuns:

«A purtat multă vreme armele, şi trupul îi este acoperit de răni; dar, din pricina virtuţii lui, sinceră şi potrivnică linguşelii, a devenit stânjenitor pentru Idomeneu, Asta a fost pricina pentru care regele n-a vrut să se slujească de el la asediul Troiei; se temea de un om care i-ar fi dat sfaturi înţelepte, întrucât nu se putea hotărî să le urmeze. Ba chiar îl supăra gândul la gloria pe care acest om n-ar fi întârziat s-o dobândească: a dat uitării toate serviciile făcute; l-a lăsat aici sărac, dispreţuit de oamenii grosolani şi laşi, care nu pun preţ decât pe bogăţii, dar mulţumit în sărăcia lui. Duce o viaţă plină de voioşie, într-un loc mai îndepărtat de pe insula, unde îşi lucrează ogorul eu mâinile lui. Unul din fii munceşte împreună cu el; nutresc unul faţă de celălalt o dragoste plină de

duioşie; sunt fericiţi. Prin cumpătarea şi munca lor, au ajuns să aibă din belşug lucrurile trebuincioase unei vieţi simple. Înţeleptul bătrân dă săracilor bolnavi din vecinătate tot ce-i prisoseşte după ce împlineşte nevoile lui şi ale fiului lui. Îi pune pe toţi oamenii tineri să muncească; îi îndeamnă, îi învaţă; judecă neînţelegerile ivite între vecinii lui: este părintele tuturor familiilor. Din nenorocire, are un fiu care n-a vrut să dea ascultare nici uneia din poveţele lui. Tatăl, după ce l-a răbdat multă vreme, căutând să-l ajute să-şi îndrepte vierile, în cele din urmă l-a izgonit: acest fiu a căzut pradă unei ambiţii smintite şi tuturor plăcerilor».

Iată, o, cretani, ce mi s-a povestit: voi trebuie să ştiţi dacă această povestire este adevărată. Dar, dacă acest om este aşa cum se spune, la ce bun să mai puneţi la cale jocuri? De ce să adunaţi atâţia necunoscuţi? Aveţi în mijlocul vostru un om care vă cunoaşte şi pe care îl cunoaşteţi, se pricepe la război, şi-a dovedit curajul nu numai în faţa săgeţilor şi a suliţelor, ci şi în lupta împotriva cumplitei sărăcii, a dispreţuit avuţiile dobândite prin linguşeli, îi este dragă munca, ştie ce multe foloase aduce unui popor agricultura, urăşte fastul, nu se lasă clintit în judecata lui de o dragoste oarbă de copii, iubeşte virtutea unuia şi osândeşte viciul celuilalt, într-un cuvânt, un om care este de pe acum părintele poporului: iată-l pe regele vostru, dacă

într-adevăr vreţi să domnească la voi legile înţeleptului Minos."

Toţi cei de faţă strigară:

„E adevărat, Aristodem este aşa cum spui; e vrednic să domnească."

Bătrânii porunciră să fie chemat: oamenii îl căutară prin mulţime, unde se amestecase printre cei din urmă oameni din popor. Părea liniştit. I se spuse că este făcut rege. El răspunse:

„Nu pot să mă învoiesc decât cu trei condiţii: prima, să renunţ la domnie peste doi ani, dacă nu vă fac mai buni decât sunteţi şi dacă nu vă supuneţi legilor; a doua, să fiu liber să duc şi mai departe o viaţă simplă şi cumpătată; a treia, copiii mei să nu aibă niciun rang şi, după moartea mea, să fie trataţi fără deosebire, după meritul lor, ca şi ceilalţi cetăţeni."

La auzul acestor cuvinte, strigăte de bucurie se înălţară în văzduh. Căpetenia bătrânilor, păzitorii legilor, a pus coroana pe capul lui Aristodem. Au fost aduse jertfe lui Iupiter şi celorlalţi zei mari. Aristodem ne-a făcut daruri, dar nu cu acea risipă obişnuită regilor, ci cu o nobilă simplitate. Lui Hasael i-a dat legile lui Minos scrise chiar de mâna acestuia; de asemenea, i-a dat b culegere cuprinzând întreaga istorie a Cretei, începând de la Saturn şi vârsta de aur; a poruncit să fie duse la corabia lui toate soiurile de

fructe care sunt bune în Creta şi nu sunt cunoscute în Siria şi i-a oferit tot sprijinul de care ar fi putut avea nevoie.

Cum noi eram zoriţi să plecăm, a pus să ni se pregătească o corabie cu un mare număr de vâslaşi buni şi oameni înarmaţi; a poruncit să ni se dea veşminte şi merinde. Chiar în clipa aceea s-a stârnit un vânt prielnic pentru a ne duce spre Itaca: vântul acesta, care-i era potrivnic lui Hasael, l-a silit să mai aştepte. Ne-a privit cum plecăm şi ne-a îmbrăţişat ca pe nişte prieteni pe care nu avea să-i mai vadă niciodată.

„Zeii sunt drepţi, spunea el, înţeleg că prietenia noastră nu se bizuie decât pe virtute; într-o zi ne vor uni din nou, şi acele câmpii fericite, unde se spune că, după moarte, cei drepţi se bucură de o pace veşnică, vor vedea sufletele noastre reîntâlnindu-se pentru a nu se mai despărţi niciodată. O, dacă cenuşa mea ar putea să fie pusă laolaltă cu a voastră!”

Rostind aceste cuvinte, vărsa şiroaie de lacrimi şi suspinele îi înăbuşeau glasul. Plângeam şi noi, împreună cu el. Ne-a însoţit până la corabie.

Cât despre Aristodem, acesta ne-a spus:

„Voi m-aţi făcut rege, ţineţi minte spre ce primejdii m-aţi împins. Rugaţi-vă zeilor să-mi dea adevărata înţelepciune şi să mă ajute să-i întrec pe ceilalţi oameni şi în modestie aşa cum îi întrec în autoritate. Iar eu, îi

rog să vă ducă cu bine în patria voastră, să dea în vileag neruşinarea vrăjmaşilor voştri şi să vă ajute să-l vedeţi pe Ulise domnind în pace, împreună cu scumpa lui Penelopa. Telemah, îţi dau o corabie bună, plină cu vâslaşi şi oameni înarmaţi; ei îţi vor putea fi de folos împotrivă acelor oameni nedrepţi care o asupresc pe mama ta. O, Mentor, înţelepciunea ta, care n-are nevoie de nimic, nu mă îndreptăţeşte să doresc ceva pentru tine. Duceţi-vă amândoi şi trăiţi fericiţi împreună; nu-l uitaţi pe Aristodem şi, dacă vreodată oamenii din Itaca vor avea nevoie de cretani, vă puteţi bizui pe mine până la ultima-mi suflare."

Ne îmbrăţişă şi, în timp ce-i mulţumeam, nu ne puteam stăpâni lacrimile.

În ăst timp, vântul, care ne umfla pânzele, ne făgăduia o călătorie liniştită pe mare. De pe acum, muntele Ida nu se mai vedea decât ca o colină; toate ţărmurile dispăreau; coastele Peloponesului păreau că înaintează în mare ca să ne vină în întâmpinare. Deodată, *o* furtună întunecată învălui cerul şi înfurie toate valurile mării. Ziua se prefăcu în noapte, şi moartea ni se înfăţişă în faţa ochilor. O, Neptun, tu eşti cel care, cu trufaşul tău trident, ai stârnit toate apele din împărăţia ta!

Venus, ca să se răzbune pentru că o dispreţuisem până şi în templul ei din Citera, se dusese să-l găsească

pe acest zeu şi-i vorbise cu durere; ochii ei frumoşi înotau în lacrimi: cel puţin aşa mi-a spus Mentor, care se pricepe la lucrurile divine.

„Vei îngădui, oare, Neptun, îi spuse ea, ca aceşti necredincioşi să-şi bată joc de puterea mea fără a fi pedepsiţi? Chiar zeii îmi simt puterea, şi aceşti muritori îndrăzneţi au cutezat să osândească tot ceea ce se face pe insula mea. Ei se laudă cu o înţelepciune ce poate înfrunta orice încercare şi socot că dragostea e o nebunie. Ai uitat oare că m-am născut în împărăţia ta? Ce mai aştepţi ca să-i îngropi în adâncurile tale pe aceşti doi oameni pe care nu-i pot suferi?”

Nu isprăvise bine de vorbit, că Neptun şi ridică nişte valuri până la cer. Iar Venus râse, crezând că scufundarea noastră nu mai putea fi înlăturată. Cârmaciul corabiei, descumpănit, striga că nu se mai poate împotrivi vânturilor, care ne împing cu putere spre stânci: o pală de vânt ne rupse catargul; şi o clipă mai târziu, am auzit cum colţurile stâncilor sparg fundul corabiei. Apa pătrundea din toate părţile; corabia se scufunda; toţi vâslaşii noştri înălţau strigăte jalnice spre cer. L-am îmbrăţişat pe Mentor şi i-am spus:

„A sosit moartea; trebuie s-o primim cu curaj. Zeii nu ne-au scăpat din atâtea primejdii decât pentru a ne face să pierim astăzi. Murim, Mentor, murim. E o

mângâiere pentru mine să mor împreună cu tine; n-are niciun rost să încercăm să luptăm cu furtuna ca să ne salvăm viaţa.”

Mentor îmi răspunse:

„Adevăratul curaj găseşte întotdeauna o ieşire. Nu este îndeajuns să fii gata să primeşti liniştit moartea; trebuie, fără să te temi de ea, să te străduieşti din răsputeri să i te împotriveşti. Să luăm, şi tu, şi eu, câte una din aceste bănci mari ale vâslaşilor. În timp ce mulţimea asta de oameni fricoşi şi descumpăniţi se gândesc cu părere de rău la viaţă, fără a încerca să găsească vreun mijloc de a o păstra, să nu pierdem nicio clipă pentru a ne-o izbăvi pe a noastră.”

El puse de îndată mâna pe o bardă şi doborî de tot catargul care se rupsese şi, atârnând deasupra mării, înclinase vasul într-o parte; azvârli catargul afară din corabie şi, luându-şi avânt, se urcă pe el în mijlocul valurilor furioase; mă strigă şi mă îmbărbătă să-l urmez. Asemenea unui copac mare, pe care vânturile, cu forţe unite, îl atacă, dar care rămâne neclintit, cu rădăcinile puternic înfipte în pământ, astfel încât furtuna nu izbuteşte decât să-i mişte frunzele, Mentor, care era nu numai dârz şi curajos, ci şi blând şi liniştit, părea că porunceşte vânturilor şi mării. L-am urmat: şi cine ar putea să nu-l urmeze, atunci când el îl îmbărbătează?

Ne cârmuiam singuri pe acest catarg plutitor care ne era de mare ajutor, deoarece ne puteam aşeza pe el; dacă ar fi trebuit să înotăm fără oprire, ni s-ar fi sleit repede puterile. Dar adeseori furtuna răsucea această mare bucată de lemn, şi ne trezeam scufundaţi în mare; atunci înghiţeam din unda amară, care ne curgea din gură, din nări şi din urechi; eram siliţi să luptăm cu valurile, ca să ne urcăm din nou pe catarg. Uneori un val înalt cât un munte trecea peste noi; atunci ne ţineam zdravăn, de teamă ca această puternică zgâlţâitură să nu ne smulgă catargul, singura noastră nădejde.

În timp ce ne aflam în această situaţie cumplită, Mentor, la fel de liniştit cum este şi acum, când stă aici pe iarbă, îmi spunea:

„Crezi, oare, Telemah, că viaţa ta a fost lăsată în voia vânturilor şi a valurilor? Crezi că ele te pot face să pieri dacă nu au poruncă de la zei? Nu, nu; zeii hotărăsc totul. De zei, aşadar, şi nu de mare trebuie să te temi. Chiar de-ai fi în adâncul genunilor, mâna lui Iupiter te-ar putea scoate de acolo. Chiar de-ai fi în Olimp şi ai vedea aştrii sub picioarele tale, Iupiter te-ar putea azvârli în fundul prăpastiei sau în flăcările negrului Tartar[73].”

Ascultam şi admiram aceste cuvinte ce-mi aduceau

---

[73] Regiune din Infern unde îşi primeau pedeapsa criminalii.

puţină mângâiere; dar mintea nu-mi era destul de liberă ca să-i pot răspunde. El nu mă vedea; eu nu-l puteam vedea. Am petrecut toată noaptea tremurând de frig şi pe jumătate morţi, fără să ştim unde ne azvârle furtuna. În sfârşit, vânturile au început să se potolească, şi marea mugind era asemenea unei fiinţe care, după ce a fost multă vreme mânioasă, nu mai păstrează nicio urmă de tulburare şi de nelinişte, fiind prea ostenită pentru a se mai înfuria; vuia înfundat şi valurile-i erau ca brazde ce se văd pe un ogor arat.

În timpul acesta, Aurora veni să-i deschidă Soarelui porţile cerului şi să anunţe o zi frumoasă. Răsăritul era tot în flăcări şi stelele, care au stat atâta vreme ascunse, apărură din nou şi o luară la fugă la sosirea lui Febus. Am zărit în depărtare pământul, şi vântul ne îndreptă spre el: atunci am simţit cum în sufletul meu renaşte nădejdea. Dar numai vedeam pe niciunul dintre tovarăşii noştri; pe cât se părea, ei îşi pierduseră curajul şi furtuna îi scufundase cu corabie cu tot. Când eram aproape de uscat, marea ne-a împins spre nişte stânci colţuroase, care ne-ar fi putut zdrobi; dar noi am încercat să îndreptăm spre ele capătul catargului şi Mentor s-a slujit de acest catarg aşa cum s-ar fi slujit un cârmaci înţelept de cea mai bună cârmă. Astfel am ocolit aceste stânci înspăimântătoare şi am descoperit. În sfârşit, un mal blând şi neted; înotând fără greutate,

am ajuns pe nisip. Acolo ne-ai văzut tu, o, mărită zeiţă, care locuieşti pe această insulă; acolo ai avut bunăvoinţa de a ne primi.

Cartea a şasea

Calipso, fermecată de povestirea lui Telemah, e încercată pentru el de o patimă aprigă şi pune totul în mişcare spre a-i trezi şi lui aceleaşi simţăminte. Este sprijinită din răsputeri de Venus, care-l aduce în insulă pe Cupidon, cu porunca de a străpunge cu săgeţile lui inima lui Telemah. Acesta, rănit fără s-o ştie, ar vrea, sub felurite motive, să rămână pe insulă, în ciuda înţeleptelor mustrări ale lui Mentor. Curând, simte pentru nimfa Eucharis o patimă nebună, care stârneşte gelozia şi mânia lui Calipso. Ea jură pe Stix[74] *că Telemah va pleca din insulă şi-l zoreşte pe Mentor să construiască o corabie pentru a-l duce înapoi în Itaca. În timp ce Mentor îl trage pe Telemah spre ţărm ca să se îmbarce. Cupidon se duce s-o mângâie pe Calipso şi sileşte nimfele să dea foc corabiei. La vederea flăcărilor, Telemah încearcă o bucurie tainică; dar înţeleptul Mentor, care îşi dă seama de acest lucru, îl azvârle în mare şi se aruncă împreună cu el pentru a ajunge la o altă corabie ce se oprise în apropierea insulei lui Calipso.*

---

[74] Fluviu al Infernului, luat drept martor de zei, atunci când se legau cu jurământ faţă de muritori. încălcarea acestui jurământ era pedepsită cu asprime.

Când Telemah isprăvi de povestit, toate nimfele care stătuseră nemişcate, cu ochii aţintiţi asupra lui, se priviră unele pe altele. Îşi spuneau mirate: „Cine să fie oare aceşti doi oameni, atât de îndrăgiţi de zei? S-au mai auzit vreodată peripeţii atât de minunate? Fiul lui Ulise şi-a întrecut până şi tatăl în iscusinţa la vorbă, în înţelepciune şi în vitejie. Ce chip! Ce frumuseţe! Ce blândeţe! Ce modestie! Şi ce nobleţe şi ce măreţie! Dacă n-am şti că este fiul unui muritor, l-am putea cu uşurinţă lua drept Bachus, drept Mercur, sau chiar drept marele Apolo. Şi cine să fie acest Mentor, ce pare un om simplu, şters şi de rând? Când îl priveşti mai îndeaproape, descoperi la el ceva, nu se ştie ce, care pare a fi mai presus de om”.

Calipso asculta aceste vorbe cu o tulburare pe care nu şi-o putea ascunde: privirile ei rătăceau fără încetare de la Mentor la Telemah şi de la Telemah la Mentor. Uneori ar fi vrut ca Telemah să ia de la început lunga povestire a peripeţiilor lui; apoi, deodată, îl oprea chiar ea. În sfârşit, ridicându-se pe neaşteptate, îl luă deoparte pe Telemah şi-l duse într-un crâng de mirt, unde se străduí cât putu să afle de la el dacă Mentor nu este cumva o zeitate ascunsă sub înfăţişarea unui om. Telemah nu-i putea spune acest lucru; căci, din pricina vârstei lui fragede, Minerva, care-l însoţea sub chipul

lui Mentor, nu i se dezvăluise. Încă nu era încredinţată că el ar şti să păstreze taina, dacă i-ar destăinui planurile ei. De altfel, voia să-l pună la încercare în faţa celor mai mari primejdii şi, dacă ar fi ştiut că Minerva este alături de el, un asemenea ajutor i-ar fi dat prea multă siguranţă; i-ar fi venit uşor să înfrunte întâmplările cele mai cumplite. Telemah o lua, deci, pe Minerva drept Mentor, şi toate vicleşugurile lui Calipso de a afla ceea ce voia să ştie au fost zadarnice.

În vremea aceasta, nimfele, adunate în jurul lui Mentor, se întreceau în a-i pune tot felul de întrebări. Una îi cerea să-i spună mai multe despre călătoria lui în Etiopia; alta voia să ştie ce a văzut la Damasc; alta îl întreba dacă l-a cunoscut pe Ulise mai demult, înainte de asediul Troiei. El le răspundea tuturora cu blândeţe şi cuvintele lui, deşi simple, erau pline de gingăşie.

Calipso nu le lăsă prea multă vreme să stea de vorbă; se întoarse şi, în timp ce nimfele se porniră să culeagă flori cântând, pentru a-l înveseli pe Telemah, ea îl luă pe Mentor deoparte, ea să-l facă să vorbească. Nici boarea dulce a somnului nu se strecoară mai uşurel pe sub pleoapele îngreunate şi în mădularele ostenite ale unui om culcat decât se strecurau vorbele linguşitoare ale zeiţei în inima lui Mentor, pentru a o vrăji; dar avea într-una simţământul că există ceva care-i respinge toate străduniile şi îşi bate joc de farmecele ei. Ca o

stâncă abruptă, ce-şi ascunde creştetul în nori şi înfruntă furia vânturilor, Mentor, neclintit în planurile lui înţelepte, se lăsa hărţuit de întrebările lui Calipso. Uneori o făcea chiar să creadă că îl pune în încurcătură cu întrebările ei şi că-i smulge adevărul ascuns în adâncul sufletului. Dar, în clipa în care nădăjduia că va izbuti să-şi astâmpere curiozitatea, speranţele ei se spulberau: tot ceea ce-şi închipuise că a smuls de la el îi scăpa deodată, şi un răspuns scurt al lui Mentor o cufunda din nou în nesiguranţă.

Aşa-şi petrecea ea zilele, când linguşindu-l pe Telemah, când căutând mijloacele de a-l despărţi de Mentor, pe care nu mai spera să-l facă să vorbească. Le folosea pe cele mai frumoase nimfe ale ei ca să aţâţe focul dragostei în inima tânărului Telemah, şi o zeitate mai puternică decât ea îi veni într-ajutor.

Venus, plină încă de ură din pricina dispreţului pe care Mentor şi Telemah îl arătaseră faţă de prinosul ce i se aducea pe insula Cipru, nu se putea mângâia văzând că aceşti doi muritori îndrăzneţi au scăpat de vânturi şi de mare în timpul furtunii stârnite de Neptun. I se plânse cu amărăciune lui Iupiter: dar părintele zeilor zâmbi şi, nevrând să-i destăinuie că, sub înfăţişarea lui Mentor, Minerva îl salvase pe fiul lui Ulise, îi îngădui lui Venus să caute mijloacele de a se răzbuna pe aceşti doi oameni. Zeiţa părăsi Olimpul; dădu uitării dulcile

parfumuri care erau arse pe altarele ei, la Paphos, Citera şi Idalia; porni în zbor cu carul tras de porumbei; îşi chemă fiul şi, în timp ce durerea dădea chipului ei un nou farmec, îi vorbi astfel:

— Îi vezi, fiule, pe aceşti doi oameni care dispreţuiesc puterea mea şi a ta? Cine va mai dori de acum înainte să ne venereze? Du-te, străpunge cu săgeţile tale aceste două inimi nesimţitoare: coboară cu mine pe insulă; îi voi vorbi lui Calipso.

După aceste spuse, despicând văzduhul într-un nor aurit, i se înfăţişă lui Calipso, care, în clipa aceea, stătea singură lângă un izvor, destul de departe de peştera ei.

— Nefericită zeiţă, îi spuse ea, nerecunoscătorul Ulise te-a dispreţuit; fiul lui, şi mai necruţător, se pregăteşte să-ţi arate în acelaşi timp dispreţul lui; dar Amor vine el însuşi pentru a te răzbuna. Ţi-l las: să rămână printre nimfele tale, aşa cum odinioară copilul Bachus a fost hrănit de nimfele din insula Naxos. Telemah va vedea în el un copil obişnuit. Nu se va putea feri de el, şi în curând îi va simţi puterea.

Astfel îi vorbi şi, urcându-se din nou în norul auriu din care coborâse, lăsă în urmă-i un parfum de ambrozie, care înmiresmă toate pădurile din insulă.

Amor rămase în braţele lui Calipso. Şi ea, deşi zeiţă, simţi flacăra care i se strecura în piept. Pentru a scăpa de greutate, îl dădu de îndată nimfei care se afla lângă

ea, pe nume Eucharis. Dar, vai! De câte ori nu avea să se căiască mai târziu de această faptă!

La început se părea că nu există ceva mai nevinovat, mai dulce, mai plăcut, mai gingaş şi mai graţios decât acest copil. Când îl vedeai atât de vesel, de mângâios, râzând întruna, ai fi crezul că nu poate aduce decât bucurie: dar, de cum te încredeai în mângâierile lui, simţeai parcă un fel de otravă. Copilul răutăcios şi înşelător nu mângâia decât pentru a trăda şi nu râdea niciodată decât de răul nemilos pe care-l făcuse sau avea de gând să-l facă. Nu îndrăznea să se apropie de Mentor, a cărui severitate îl înfricoşa; simţea că acest necunoscut nu poate fi rănit şi că niciuna din săgeţile lui nu l-ar fi putut străpunge. Cât despre nimfe, ele simţiră curând focul pe care acest copil înşelător îl aprinde; dar ascunseră cu grijă rana adâncă ce le cocea în inimă.

În ăstimp, Telemah, văzându-l pe acest copil care se juca cu nimfele, fu surprins de drăgălăşenia şi de frumuseţea lui. Îl îmbrăţişă; îl luă când pe genunchi, când în braţe şi simţi în el o nelinişte a cărei pricină nu şi-o putea lămuri. Cu cât încerca jocuri mai nevinovate, cu atât se tulbura şi se moleşea mai mult.

— Le vezi pe aceste nimfe? îi spuse lui Mentor, cât de deosebite sunt de femeile din insula Cipru, a căror frumuseţe era supărătoare din cauza lipsei lor de

modestie! Aceste frumuseţi nemuritoare vădesc o nevinovăţie, o sfiiciune, o simplitate care încântă. Vorbind astfel, se înroşea fără să ştie de ce. Nu se putea stăpâni să nu vorbească; dar, de îndată ce începea, nu putea vorbi mai departe; cuvintele i se opreau la jumătate, erau nedesluşite şi uneori fără nicio noimă.

Mentor îi spuse:

— O, Telemah, primejdiile din insula Cipru nu erau nimic faţă de cele de care nu te fereşti acum. Viciul grosolan stârneşte dezgustul; neruşinarea sfruntată îţi face silă; dar frumuseţea plină de modestie este şi mai primejdioasă; iubind-o. Crezi că nu iubeşti decât virtutea şi, pe nesimţite, te laşi furat de farmecul înşelător al unei patimi de care nu-ţi dai seama decât atunci când aproape nu mai ai vreme s-o stângi. Fugi, o, scumpul meu Telemah, fugi de aceste nimfe, ce sunt atât de sfioase numai pentru a te înşela mai bine; fugi de primejdia pe care o reprezintă tinereţea ta; dar, mai ales, fugi de acest copil pe care nu-l cunoşti. Este Amor, adus de Venus, mama sa, pe această insulă, ca să se răzbune pentru dispreţul pe care l-ai vădit faţă de prinosul ce i se aduce în Citera. El a rănit inima zeiţei Calipso, care te iubeşte cu patimă; el a pârjolit inimile tuturor nimfelor din jurul ei; şi tu arzi, o, nefericite tânăr, aproape fără să o ştii.

Telemah îl oprea mereu pe Mentor, spunându-i:

— De ce n-am rămâne pe această insulă? Ulise nu mai trăieşte: de multă vreme trebuie să fie îngropat în valuri: Penelopa, văzând că nici el, nici eu nu ne întoarcem, nu s-o fi putut împotrivi atâtor peţitori: tatăl ei, Icarius, o fi silit-o să se învoiască să ia un alt soţ. Să mă reîntorc în Itaca pentru a o vedea prinsă în noi legături şi încălcându-şi credinţa pe care i-a jurat-o tatălui meu? Locuitorii din Itaca l-au uitat pe Ulise. Nu. Ne putem întoarce acolo, decât dacă vrem să ne găsim o moarte neîndoioasă, căci peţitorii Penelopei au ocupat toate drumurile dinspre port, ca să fie mai siguri că nu vom scăpa de la pieire când ne vom întoarce.

Mentor răspunse:

— Iată rodul unei patimi oarbe. Omul caută cu iscusinţă motivele care vin în sprijinul ei, şi îşi întoarce privirile de teamă să nu le vadă pe cele care o osândesc. Nu. Ştie ce să mai născocească pentru a se înşela singur şi pentru a-şi înăbuşi remuşcările. Ai uitat oare tot ce-au făcut zeii ca să te ducă înapoi în ţara ta? Cum ai ieşit din Sicilia? Nenorocirile pe care le-ai îndurat în Egipt nu s-au preschimbat deodată în bunăstare? Ce mină necunoscută te-a scăpat din toate primejdiile care atârnau deasupra capului tău în oraşul Tir? După atâtea minuni săvârşite, tot nu ştii ce ţi-a pregătit soarta? Dar, ce spun eu? Nu eşti vrednic de toate astea.

În ce mă priveşte, plec şi voi izbuti să scap din această insulă. Fiu. Laş al unui tată atât de înţelept şi de mărinimos, n-ai decât să duci aici o viaţă uşuratecă şi lipsită de slavă în mijlocul femeilor; n-ai decât să faci, în pofida zeilor, ceea ce tatăl tău a socotit că nu este vrednic de el.

Aceste cuvinte de dispreţ îl săgetară pe Telemah până în străfundul inimii. Se simţea înduioşat gândindu-se la Mentor; durerea lui era amestecată cu ruşine; se temea ca acest om, atât de înţelept şi căruia îi datora atât de mult, să nu se supere şi să plece: dar patima care-i încolţise în inimă, deşi nu-şi dădea seama de ea, îl făcea să nu mai fie acelaşi om.

— Dar, îi spunea el lui Mentor, cu lacrimile în ochi, pentru tine nu preţuieşte nimic nemurirea pe care mi-o oferă zeiţa?

— Pentru mine, răspunse Mentor, nu preţuieşte nimic ce este împotriva virtuţii şi împotriva poruncilor zeilor. Virtutea te cheamă în patria ta, ca să-i revezi pe Ulise şi pe Penelopa. Virtutea nu-ţi îngăduie să te laşi în voia unei patimi smintite. Zeii, care te-au scăpat din atâtea primejdii ca să-ţi pregătească o glorie deopotrivă cu cea a tatălui tău, îţi poruncesc să părăseşti această insulă. Numai Amor, acest tiran ruşinos, te poate reţine aici. Hei! Ce să faci cu o viaţă nemuritoare, fără libertate, fără virtute şi fără glorie? Această viaţă va fi şi

mai nefericită, pentru că nu va avea sfârşit.

Telemah nu răspunse la vorbele lui decât prin suspine. Uneori ar fi vrut ca Mentor să-l smulgă de pe insulă împotriva voinţei lui; alteori era nerăbdător să-l vadă pe Mentor plecat, ca să nu-l mai aibă în faţa ochilor pe acest prieten aspru, care îl mustra pentru slăbiciunea lui. Toate aceste gânduri, ce se băteau între ele, îi treceau pe rând prin minte, dar nu se oprea la niciunul: inima-i era ca marea, care este o jucărie în voia vânturilor ce bat din toate părţile. Rămânea adeseori întins şi nemişcat pe ţărmul mării, alteori se ascundea în adâncurile unei păduri întunecoase, vărsând lacrimi amare şi scoţând strigăte asemenea unor răgete de leu. Slăbise; în ochii lui, duşi în fundul capului, ardea un foc mistuitor; când îl vedeai atât de palid, de abătut şi de schimbat la chip, ai fi zis că nu e Telemah. Din frumuseţea, voioşia, mândria lui nobilă nu mai rămăsese nici urmă. Se stingea ca o floare care dimineaţa înfloreşte, la amiază îşi răspândeşte miresmele pe câmpie şi, încetul cu încetul, spre seară, se ofileşte: culorile ei vii pălesc, tânjeşte, se usucă şi-şi pleacă frumosul cap pe care nu-l mai poate ţine în sus; aşa şi fiul lui Ulise, aflat în pragul morţii.

Mentor, văzând că Telemah nu se poate împotrivi patimei lui aprige, făcu un plan foarte iscusit pentru a-l scăpa din această mare primejdie. Băgase de seamă că

stăpâna insulei îl iubea cu patimă pe Telemah şi că la fel de mult o iubea Telemah pe tânăra nimfă Eucharis, căci, pentru a-i chinui pe muritori, crudul Amor face ca omul să nu iubească fiinţa de care este iubit. Mentor se hotărî să stârnească gelozia lui Calipso.

Eucharis trebuia să-l ia pe Telemah la o vânătoare. Mentor îi spuse lui Calipso:

— Am băgat de seamă că Telemah nutreşte pentru vânătoare o patimă pe care n-am văzut-o niciodată la el până acum; această plăcere începe să-l facă să le dispreţuiască pe toate celelalte: nu-i mai plac decât pădurile şi munţii cei mai sălbatici. Oare tu eşti aceea, o, zeiţă, care-i inspiri această înfocare?

Calipso fu cuprinsă de o mare ciudă când auzi aceste cuvinte şi nu se putu stăpâni.

— Acest Telemah, răspunse ea. Care a dispreţuit toate plăcerile din insula Cipru, nu poate rămâne rece în faţa frumuseţii de rând a uneia dintre nimfele mele. Cum îndrăzneşte să se laude că a săvârşit atâtea fapte minunate, el, a cărui inimă se lasă cu laşitate biruită de desfătări şi nu pare să fi fost născut decât pentru o viaţă neînsemnată în mijlocul femeilor?

Mentor, văzând cu plăcere cât de frământată de gelozie este inima lui Calipso, nu mai spuse nimic, de teamă să nu-i trezească vreo bănuială; îi arătă doar un chip trist şi abătut. Zeiţa îi destăinui cât de mult o face

să sufere tot ceea ce vede şi mereu se plângea de altceva. Această vânătoare despre care îi vorbise Mentor sfârşi prin a o scoate din fire. Ea află că Telemah se străduise să scape de celelalte nimfe pentru a sta de vorbă cu Eucharis. Se punea chiar la cale o a doua vânătoare, unde ea prevedea că tânărul avea să se poarte ca şi la prima. Pentru a-i strica planurile lui Telemah, spuse că vrea să meargă şi ea. Apoi, deodată, neputându-şi stăpâni nemulţumirea, îi vorbi astfel:

— Oare de aceea ai venit aici. În insula mea, o, tinere cutezător, ca să scapi de naufragiul drept pe care Neptun ţi-l pregătea şi de răzbunarea zeilor? Oare n-ai venit în această insulă, unde niciun muritor nu poate pune piciorul, decât spre a-mi dispreţui puterea şi dragostea pe care ţi le-am dovedit? O, zeităţi ale Olimpului[75] şi ale Stixului, plecaţi-vă urechea la o zeiţă nefericită: fără zăbavă să-l faceţi de ocară pe acest prefăcut, pe acest nerecunoscător, pe acest necredincios. Fiindcă eşti şi mai necruţător şi mai nedrept decât părintele tău, fie ca tu să treci prin nenorociri şi mai îndelungi şi mai crude decât ale lui! Nu, nu, să nu-ţi mai revezi niciodată patria, această săracă şi jalnică Itaca, pe care nu ţi-a fost ruşine s-o pui mai presus de nemurire! Sau, mai degrabă, să pieri

---

[75] Zeii Infernului erau deosebiţi de cei din Olimp.

văzând-o de departe, în timp ce te afli în mijlocul mării; fie ca trupul tău, devenit o jucărie în voia valurilor, să fie aruncat, fără speranţa de a-şi găsi un mormânt[76], pe nisipul acestui ţărm: iar ochilor mei fie-le dat să-l vadă mâncat de vulturi! Cea pe care o iubeşti îl va vedea şi ea: îl va vedea; şi inima-i va fi sfâşiată, iar deznădejdea ei va fi fericirea mea!

Vorbind astfel, Calipso avea ochii roşii şi umflaţi; privirile-i nu se opreau niciodată în vreun loc; aveau în ele ceva întunecat şi sălbatic. Obrajii tremurători erau acoperiţi de pete negre şi vinete; în fiecare clipă îşi schimbau culoarea. Adeseori o paloare de moarte i se întindea pe tot chipul; lacrimile nu-i mai curgeau, ca odinioară, din belşug: furia şi deznădejdea păreau că le-a secat izvorul şi numai rareori i se prelingea câte una pe obraji. Glasul ei era răguşit, tremurător şi întretăiat. Mentor urmărea fiecare mişcare şi nu-i mai vorbea lui Telemah. Se purta cu el cum te porţi cu un bolnav care nu mai are sorţi să se vindece şi pe care-l laşi în părăsire; îi arunca adeseori priviri pline de milă.

Telemah simţea cât este de vinovat şi de nevrednic de prietenia lui Mentor. Nu îndrăznea să ridice ochii, de frică să nu-i întâlnească pe cei ai prietenului său, care,

---

[76] În credinţele vechilor greci, morţii neîngropaţi nu erau admişi să treacă Stixul. Rătăceau pe malul din afara Infernului şi uneori se întorceau pe pământ ca fantome.

chiar şi prin tăcerea lui, îl osândea. Uneori ar fi vrut să se ducă să i se arunce de gât şi să-i mărturisească cât de mult îi doare greşeala în care stăruie, dar îl ţinea în loc când o ruşine prostească, când teama de a nu merge mai departe decât ar fi vrut în încercarea lui de a scăpa de primejdie: căci primejdia i se părea dulce, şi nu se putea încă hotărî să-şi biruie patima nebună.

Zeii şi zeiţele din Olimp, adunaţi într-o tăcere adâncă, stăteau cu ochii aţintiţi asupra insulei lui Calipso pentru a vedea cine va fi biruitor. Minerva sau Amor. Amor, jucându-se cu nimfele, aprinse focul în toată insula. Minerva, sub înfăţişarea lui Mentor, se slujea de gelozie, care e nedespărţită de amor, împotriva lui Amor însuşi. Iupiter hotărâse să rămână simplu privitor la această luptă şi să se ţină deoparte.

În vremea aceasta, Eucharis, care se temea să nu-i scape Telemah, folosea mii de vicleşuguri ca să-l ţină în mrejele ei. Se pregătise să plece cu el la a doua vânătoare şi se îmbrăcase ca Diana. Venus şi Cupidon îi dăruiseră o nouă strălucire, astfel încât în ziua aceea frumuseţea ei punea în umbră până şi frumuseţea zeiţei Calipso. Privind-o de departe, Calipso se privi în acelaşi timp în cel mai limpede dintre izvoare şi, când se văzu, se ruşină. Atunci, se ascunse în fundul peşterii sale şi vorbi singură astfel:

„Aşadar nu mi-a ajutat la nimic că am vrut să-l

stânjenesc pe cei doi îndrăgostiţi, spunând că am de gând să merg şi eu la această vânătoare! Să mă duc? Să mă duc ea s-o fac să triumfe pe ea şi frumuseţea mea să slujească pentru a pune şi mai bine în lumină frumuseţea ei? Se cuvine oare ca Telemah să mă vadă pentru a se îndrăgosti şi mai pătimaş de Eucharis a lui? O, nefericita de mine! Ce-am făcut? Nu, nu mă voi duce, dar nu vor merge nici ei, căci voi izbuti să-i împiedic. Mă duc să-l caut pe Mentor; îl voi ruga să-l ia pe Telemah: îl va duce în Itaca. Dar ce spun eu? Şi ce o să se întâmple cu mine când Telemah va fi plecat? Unde am ajuns? Ce-mi rămâne de făcut? O, crudă Venus, m-ai înşelat! O, ce dar perfid mi-ai făcut! Vătămător copil, veninos Amor, nu, ţi-am deschis inima decât în speranţa că voi trăi fericită cu Telemah şi tu nu mi-ai adus în suflet decât tulburare şi deznădejde! Nimfele sunt pornite împotrivă-mi. Divinitatea nu-mi serveşte decât pentru ca nenorocirea mea să fie veşnică. O, dacă aş fi liberă să mă omor ca să pun capăt chinurilor mele! Telemah, tu trebuie să mori, fiindcă eu, nu pot muri! Mă voi răzbuna pentru necredinţa ta: nimfa ta va vedea, te voi străpunge sub ochii ei. Dar simt că-mi pierd minţile. O, nefericită Calipso, ce vrei? Să faci să piară un nevinovat pe care tu însuţi l-ai azvârlii în această prăpastie de nenorociri? Eu sunt cea care am înfipt funesta torţă în pieptul

neprihănitului Telemah. Ce nevinovăţie! Ce virtute! Ce groază de viciu! Ce curaj în înfruntarea ruşinoaselor desfătări! Se cuvenea să-i otrăvesc inima? M-ar fi părăsit oricum! Ei bine, şi acum va trebui sau să mă părăsească, sau să-l văd plin de dispreţ faţă de mine, trăind numai pentru vrăjmaşa mea? Nu, nu, am meritat cu prisosinţă ceea ce îndur. Pleacă, Telemah, du-te dincolo de mări; las-o pe Calipso fără mângâiere, nemaiputând nici să îndure viaţa şi nici să-şi afle moartea: las-o nemângâiată, acoperită de ruşine, deznădăjduită, cu orgolioasa ta Eucharis."

Aşa vorbea, singură, în peştera ei: dar deodată se năpusti afară.

— Unde eşti, o, Mentor? spuse ea. Oare aşa îl sprijini pe Telemah împotriva viciului căruia. Îi cade pradă? Dormi, în timp ce Amor veghează împotriva ta. Nu mai pot îndura multă vreme nepăsarea laşă de care dai dovadă. Oare vei privi şi mai departe liniştit cum fiul lui Ulise îşi necinsteşte tatăl şi nu se gândeşte la înaltul lui destin? Oare mie mi-au încredinţat părinţii grija pentru purtarea lui, sau ţie? Eu sunt cea care caut calea pentru a-i tămădui inima; dar tu nu vei face nimic? În cel mai îndepărtat loc al acestei păduri sunt nişte plopi mari, tocmai buni pentru a construi din ei o corabie: acolo şi-a făcut Ulise corabia cu care a plecat din această insulă. În acelaşi loc vei găsi o peşteră adâncă,

unde se află toate uneltele trebuincioase pentru a tăia şi a uni între ele bucăţile ce vor alcătui corabia.

Nu sfârşi bine de rostit aceste cuvinte, că se şi căi. Mentor nu pierdu o clipă: se duse în peşteră, găsi uneltele, doborî plopii şi într-o singură zi făcu o corabie bună să înfrunte valurile. Căci, cu puterea şi priceperea ei, Minervei nu-i trebuie prea mult timp pentru a duce la capăt cele mai anevoioase lucrări.

Starea sufletească a lui Calipso era cumplită: pe de o parte, ar fi vrut să vadă dacă lucrul lui Mentor sporeşte; pe de altă parte, nu se putea hotărî să părăsească vânătoarea, unde Eucharis ar fi rămas în deplină libertate cu Telemah. Gelozia nu-i îngăduia să-i piardă nicio clipă din ochi pe cei doi îndrăgostiţi, dar încerca să îndrepte vânătoarea înspre locul unde ştia că Mentor lucrează la corabie. Auzea loviturile de secure şi de ciocan: ciulea urechea; fiecare lovitură o făcea să tresară. Dar, în aceeaşi clipă, o cuprindea şi teama că visarea ei ar fi putut-o împiedeca să observe vreun semn sau vreo căutătură pe care Telemah i-ar arunca-o tinerei nimfe.

În vremea aceasta, Eucharis îi spunea lui Telemah pe un ton zeflemitor:

— Nu ţi-e teamă că Mentor te va mustra că ai venit la vânătoare fără el? O, eşti de plâns că trebuie să trăieşti după porunca unui dascăl atât de aspru! Nimic nu-i

poate îmblânzi severitatea: se preface că este duşmanul tuturor plăcerilor; nu poate suferi să te vadă bucurându-te de vreuna; te osândeşte pentru lucrurile cele mai nevinovate ca pentru o nelegiuire. Puteai să fii la cheremul lui cât timp nu erai în stare să te conduci singur; dar, după ce ai dovedit atâta înţelepciune, n-ar trebui să-i mai îngădui să se poarte cu tine de parc-ai fi un copil.

Aceste cuvinte viclene îl împungeau pe Telemah în inimă şi-l înciudau împotriva lui Mentor, al cărui jug voia să-l scuture. Se temea să-l revadă şi nu-i răspunse nimic lui Eucharis, până-ntr-atât era de tulburat. În sfârşit, spre seară, după ce vânătoarea se desfăşurase, şi de o parte, şi de alta, într-o neîncetată încordare, se întoarseră pe un drum din pădure, destul de apropiat de locul unde lucrase Mentor toată ziua. Calipso văzu de departe corabia isprăvită; şi pe ochi i se aşternu de-ndată un nor des, asemănător cu cel al morţii. Genunchii îi tremurau şi nu voiau să-i dea ascultare; o sudoare rece îi scălda toate mădularele trupului; fu nevoită să se sprijine de nimfele care o înconjurau şi, când Eucharis îi întinse mâna pentru a o sprijini, i-o dădu în lături, aruncându-i o privire cumplită.

Telemah, care văzu această corabie, dar nu-l văzu pe Mentor, pentru că acesta, isprăvindu-şi treaba, plecase, întrebă pe zeiţă a cui este corabia şi ce menire are. La

început ea nu-i putu răspunde; dar, în cele din urmă, îi spuse:

— Corabia îl va duce înapoi pe Mentor, pe care l-am pus s-o facă; n-o să mai fii stânjenit de acest prieten aspru, care se împotriveşte fericirii tale şi care te-ar pizmui dacă ai deveni nemuritor.

— Mentor mă părăseşte! S-a. Sfârşit cu mine! strigă Telemah. O, Eucharis, dacă Mentor mă părăseşte, nu te mai am decât pe tine.

Aceste vorbe îi scăpară în vâltoarea patimii. Îşi dădu seama că a făcut o greşeală spunându-le: dar nu fusese liber să chibzuiască la înţelesul spuselor sale. Nimeni din întreaga ceată, uluită, nu mai scoase un cuvânt. Eucharis, roşind şi plecându-şi ochii, rămase în urmă fâstâcită, nemaiîndrăznind să se arate. Dar, în timp ce pe chipul ei se citea ruşinea, bucuria îi umplea inima. Telemah singur nu mai înţelegea ce s-a întâmplat cu el şi nu-i venea să creadă că a putut vorbi cu atâta lipsă de sfială. Ceea ce făcuse i se părea că a fost un vis, dar un vis care-l lăsase ruşinat şi tulburat.

Calipso, mai furioasă decât o leoaică lipsită de puii ei, alerga prin pădure, fără să urmeze un drum anume şi fără să ştie încotro merge. În cele din urmă se trezi la intrarea peşterii ei, unde Mentor o aştepta.

— Plecaţi din insula mea, spuse, o, voi, străini care aţi venit să-mi tulburaţi liniştea: departe de mine acest

tânăr fără simţire! Şi tu, bătrân nesăbuit, o să simţi de ce este în stare mânia unei zeiţe, dacă nu-l smulgi pe dată de aici. Nu mai vreau să-l văd; nu voi mai îngădui ca vreuna din nimfele mele să-i vorbească sau să-l privească. O jur pe undele Stixului, jurământ ce-i face să tremure chiar şi pe zei. Dar află, Telemah, că nenorocirile tale nu s-au sfârşit: nerecunoscătorule, nu vei pleca din insula mea decât spre a cădea pradă unor noi nenorociri. Voi fi răzbunată; îţi va părea rău după Calipso, dar în zadar. Neptun, mânios şi acum pe tatăl tău, care l-a jignit în Sicilia, şi chemat în ajutor de Venus, căreia i-ai arătat dispreţ în insula Cipru, îţi pregăteşte alte furtuni.

Îl vei vedea pe tatăl tău, care n-a murit; dar o să-l vezi fără a-l recunoaşte. Nu te vei reîntâlni cu el în Itaca decât după ce vei fi fost o jucărie în mâinile celei mai crude soarte. Du-te: implor puterile cereşti să mă răzbune. Fie ca, în mijlocul mării, agăţat de vârful unei stânci şi lovit de trăsnet, s-o chemi în zadar pe Calipso, pe care chinul tău o va umple de bucurie!

Nu sfârşi de rostit aceste vorbe, că mintea ei zdruncinată era gata să ia alte hotărâri, potrivnice. Dragostea îi trezi în inimă dorinţa de a-l opri pe Telemah. „Să trăiască, îşi spunea în sinea ei, să rămână aici, poate o, să-şi dea în sfârşit seama de tot ce-am făcut pentru el. Eucharis nu va putea, aşa cum pot eu,

să-i dea nemurirea. Vai, orbită Calipso, te-ai trădat tu singură, prin jurământul făcut: iată-te prinsă, şi undele Stixului, pe care ai jurat, nu-ţi mai îngăduie nicio speranţă". Nimeni n-auzea aceste cuvinte: dar pe chipul său se oglindeau Furiile şi tot veninul otrăvitor al negrului Cocit părea că i se revarsă din inimă.

Telemah fu cuprins de groază. Ea îl înţelese (căci ce nu ghiceşte o dragoste plină de gelozie?) şi groaza lui Telemah spori şi mai mult furia zeiţei. Asemenea unei bacante care sfâşie văzduhul cu ţipetele ei, făcând să răsune munţii înalţi ai Traciei, Calipso alerga prin pădure cu o suliţă în mână, chemându-şi toate nimfele şi amenințând că le va străpunge pe cele ce nu o vor urma. Dădură toate fuga la ea, înspăimântate de această amenințare. Porni chiar şi Eucharis, cu lacrimile în ochi, privindu-i de departe pe Telemah, deoarece nu mai îndrăznea să-i vorbească. Zeiţa tresări când o văzu lângă ea; şi nu numai că supunerea nimfei nu o potoli, dar simţi că o cuprinde un nou val de furie când văzu că mâhnirea sporeşte frumuseţea lui Eucharis.

În vremea aceasta, Telemah rămase singur cu Mentori îi îmbrăţişă genunchii (căci nu îndrăznea să-l îmbrăţişeze altfel, şi nici să-l privească); vărsă şiroaie de lacrimi; voi să-i vorbească dar nu putea deschide gura; mai ales, nu-şi putea găsi cuvintele: nu ştia nici ce trebuie să facă, nici ce face, nici ce vrea. În cele din

urmă exclamă:

— O, adevăratul meu părinte, o, Mentor, – scapă-mă de toate aceste nenorociri! Nu pot nici să te părăsesc, nici să te urmez. Scapă-mă de atâtea nenorociri, scapă-mă de mine însumi: ucide-mă!

Mentor îl îmbrăţişă, îl mângâie, îl îmbărbătă, îl învăţă să se rabde pe sine însuşi, fără să-i încurajeze patima, şi-i spuse:

— Fiu al înţeleptului Ulise, pe care zeii l-au iubit atât de mult şi pe care îl mai iubesc şi acum, îngrozitoarele nenorociri îndurate de tine nu sunt decât urmarea dragostei lor. Cel ce n-a simţit slăbiciunea şi violenţa patimilor lui nu este încă înţelept; căci el nu cunoaşte încă şi nu ştie că trebuie să se teamă de sine. Zeii te-au dus parcă de mână până la marginea prăpastiei, ca să-ţi arate cât e de adâncă, dar nu te-au lăsat să cazi în ea. Acum înţelegi ceea ce n-ai fi înţeles niciodată, dacă n-ai fi trecut prin aceste încercări. Degeaba ţi s-ar fi vorbit despre trădările amorului care te ademeneşte pentru a te pierde şi, sub înfăţişarea blândeţii, ascunde cea mai cumplită amărăciune. Copilul acesta, plin de farmec, a venit cu râsete, jocuri şi gingăşii. L-ai văzut; ţi-a răpit inima, şi ţi-a făcut plăcere să-l laşi să ţi-o răpească. Ai căutat pricini ca să nu bagi de seamă rana din inima ta; ai încercat să mă înşeli şi să te amăgeşti pe tine însuţi; nu te temeai de nimic. Iată rodul cutezanţei tale; acum

îţi chemi moartea şi ea este singura speranţă ce-ţi mai rămâne. Zeiţa, tulburată, este asemenea unei Furii din Infern. Eucharis a fost cuprinsă de văpaia unui foc mai cumplit decât toate durerile morţii; aceste nimfe geloase sunt gata să se sfâşie între ele: iată ce-a făcut trădătorul Amor, care-ţi părea atât de blând! Adună-ţi tot curajul. Cât de mult te iubesc zeii, de vreme ce-ţi deschid o cale atât de frumoasă ca să fugi de Amor şi să-ţi revezi patria scumpă. Însăşi Calipso este silită să te izgonească. Corabia e gata: ce mai aşteptăm ca să părăsim această insulă unde virtutea nu poate sălăşlui?

Spunând aceste vorbe, Mentor îl prinse de mână şi-l trase spre ţărm. Telemah îl urma în silă, privind mereu în urmă. Se uita după Eucharis, care se îndepărta. Neputându-i vedea chipul, privea frumosul ei păr împletit în cozi, veşmintele care-i fluturau şi mersul plin de nobleţe. Ar fi vrut să-i poată săruta urmele paşilor. Chiar şi după ce o pierdu din ochi, îşi mai încorda auzul, crezând că-i aude glasul. Deşi nu mai era acolo, o vedea aievea: avea icoana ei, parcă vie, în faţa ochilor; îşi închipuia chiar că vorbeşte cu ea, nemaiştiind unde se afla şi neputând să-l asculte pe Mentor.

În cele din urmă, trezindu-se parcă dintr-un somn adânc, îi spuse lui Mentor:

— Sunt hotărât să te urmez, dar nu mi-am luat încă

rămas bun de la Eucharis. Mai bine mor decât s-o părăsesc astfel, ca un nemernic. Aşteaptă-mă să mă duc s-o mai văd pentru ultima oară şi să-mi iau rămas bun pentru totdeauna, sau măcar îngăduie-mi să-i spun: „O nimfă, zeii cruzi, zeii care-mi pizmuiesc fericirea, mă silesc să plec, dar mai curând vor putea să mă împiedice să trăiesc decât să mă facă să te uit vreodată". O, părintele meu, sau îmi laşi această ultimă mângâiere, atât de îndreptăţită, sau ia-mi viaţa în clipa asta! Nu, nu vreau nici să mai rămân pe această insulă, nici să mă las în voia dragostei. În inima mea nu mai e dragoste; pentru Eucharis nu simt decât prietenie şi recunoştinţă. Vreau să-mi mai iau o dată rămas bun şi plec cu tine fără întârziere!

— Ce milă mi-e de tine, răspunse Mentor, eşti atât de prins de patima ta, că nici n-o mai simţi. Te crezi liniştit şi-mi ceri să te ucid! Cutezi să spui că nu eşti biruit de amor şi nu poţi să te smulgi de lângă nimfa pe care o iubeşti! Nu o vezi, nu o auzi decât pe ea; eşti orb şi surd la toate celelalte. Un om pe care fierbinţeala îl face să aiureze spune: „Nu sunt bolnav". Vai, orbule Telemah, erai gata să renunţi la Penelopa, care te aşteaptă, şi la Ulise, pe care îl vei vedea în Itaca, unde vei domni spre gloria ta şi spre împlinirea înaltului destin făgăduit ţie de zei, prin toate acele minuni săvârşite pentru binele tău; ai fi fost gata să renunţi la toate aceste bunuri ca să

trăieşti dezonorat lângă Eucharis: mai poţi spune că amorul nu te ţine legat de ea? Ce te frământă? De ce vrei să mori? De ce ai vorbit atât de nepotrivit. În faţa zeiţei? Nu spun că ai fost de rea-credinţă; dar îţi deplâng orbirea. Fugi, Telemah, fugi: amorul nu-l poţi birui decât fugind. Împotriva unui asemenea vrăjmaş, adevăratul curaj este să te temi şi să fugi, dar să fugi fără a te mai gândi şi fără a-ţi lăsa timpul să priveşti vreodată în urmă. Cred că n-ai uitat câtă grijă ţi-am purtat din copilărie şi din ce primejdii ai scăpat datorită poveţelor mele: ori îmi dai crezare, ori te împaci cu despărţirea noastră. Dac-ai şti cât mă doare să te văd alergând spre pieire! Dacă ai şti tot ce-am îndurat în timpul când nu mă încumetam să-ţi vorbesc! Mama care te-a născut a suferit mai puţin când te-a adus pe lume. Am tăcut; mi-am înghiţit durerea; mi-am înăbuşit suspinele, ca să văd dacă te vei întoarce la mine. O, fiul meu, scumpul meu fiu, uşurează-mi inima; dă-mi înapoi ceea ce-mi este mai scump decât propriile-mi măruntaie: dă-mi-l înapoi pe Telemah, pe care l-am pierdut, fii iarăşi tu însuţi. Dacă înţelepciunea va birui în tine amorul, voi trăi şi voi trăi fericit, dar dacă, în pofida înţelepciunii, amorul te atrage după el, Mentor nu mai poate trăi.

În timp ce vorbea astfel, Mentor mergea mai departe spre mare şi Telemah, care nu era încă destul de tare ca

să-l urmeze din propria-i voinţă, era îndeajuns de tare ca să se lase dus fără împotrivire. Minerva, ascunsă tot sub înfăţişarea lui Mentor, acoperindu-i în chip nevăzut pe Telemah cu scutul ei şi răspândind în juru-i o rază divină, îl făcu să se simtă plin de acel curaj pe care nu-l mai simţise în tot timpul cât se aflase pe această insulă. În sfârşit, au ajuns într-un loc unde malul mării era abrupt, pe o stâncă bătută veşnic de valul înspumat. De pe această înălţime, s-au uitat spre locul unde se afla corabia pregătită de Mentor pentru a vedea dacă mai este acolo; dar în faţa ochilor li se înfăţişă o tristă privelişte.

Amor se simţi adânc rănit când îşi dădu seama că acest bătrân necunoscut nu numai că era nepăsător la săgeţile lui, dar i-l răpea şi pe Telemah; plânse de ciudă şi se duse s-o găsească pe Calipso, care rătăcea prin pădurile întunecate. Când îl văzu, zeiţa gemu, simţind cum i se redeschid toate rănile din inimă. Amor îi spuse:

— Eşti zeiţă şi te laşi înfrântă de un biet muritor prizonier pe insula ta! De ce-l laşi să plece?

— O, nefericite Amor, răspunse ea, nu mai vreau să ascult sfaturile tale nefaste; tu eşti cel care m-a smuls dintr-o linişte dulce şi adâncă şi m-a azvârlit într-o prăpastie de nenorociri. S-a isprăvit; am jurat pe undele. Stixului să-l las pe Telemah să plece: nici chiar

Iupiter, părintele zeilor, cât e el de puternic, n-ar îndrăzni să încalce acest înfricoşător jurământ. Telemah pleacă din insula mea; pleacă şi tu, copil primejdios, căci tu mi-ai pricinuit mai mult rău decât el!

Amor, ştergându-şi lacrimile, zâmbi batjocoritor şi răutăcios.

— Într-adevăr, spuse el, cumplită încurcătură! Dar las' pe mine. Ţine-ţi jurământul; nu te împotrivi plecării lui Telemah. Nici nimfele tale, nici eu n-am jurat pe undele Stixului că-l vom lăsa să plece; le voi da ideea să pună foc corabiei pe care Mentor a făcut-o într-o asemenea grabă. Sârguinţa lui, care ne-a uimit, se va dovedi a fi fost zadarnică. Şi el, la rându-i, va fi uimit şi nu-i va mai rămâne nicio cale de a ţi-l smulge pe Telemah.

La auzul acestor cuvinte ademenitoare, Calipso simţi nădejdea şi bucuria strecurându-i-se până-n străfundul fiinţei ei. Aşa cum, pe malul unui râu, boarea răcoroasă a zefirului înviorează cirezile ce zac cu puterile sleite de arşiţa verii, tot aşa vorbele acestea alungară deznădejdea zeiţei. Chipul i se înseninã, ochii i se îmblânziră, grijile negre ce-i. Rodeau inima i se împrăştiară pentru o clipă din suflet: se opri, zâmbi şi-l mingile pe zvăpăiatul Amor: şi, mângâindu-l, îşi pregătea noi suferinţe.

Amor, mulţumit de a o fi hotărât, plecă să le

convingă şi pe nimfe; acestea rătăceau prin munţi, împrăştiate care încotro, ca o turmă de oi puse pe fugă de furia lupilor înfometaţi, departe de păstor. Amor le adună şi le spuse:

— Telemah se află încă în mâinile voastre; grăbiţi-vă să dăţi foc corabiei, pe care cutezătorul Mentor a făcut-o pentru a fugi.

Nimfele aprind de îndată torţe şi o iau la fugă spre ţărm; ele freamătă, strigă; îşi scutură părul despletit ca nişte bacante. Flacăra se întinde; mistuie corabia, făcută dintr-un lemn uscat şi îmbibat cu răşină. Vălătuci de fum şi flăcări se înalţă spre nori.

Din vârful stâncii unde se aflau, Mentor şi Telemah zăriră focul şi auziră strigătele nimfelor. Telemah era ispitit să se bucure; căci inima nu-i era încă tămăduită şi Mentor băgă de seamă că patima lui, ca un foc ce nu s-a stins de tot, mocneşte sub cenuşă şi, din când în când, izbucneşte scoţând scântei strălucitoare.

— Iată-mă, aşadar, spuse Telemah, prins din nou în mreje! Nu mai avem nicio nădejde de a părăsi această insulă.

Mentor vedea prea bine că Telemah va cădea din nou. Pradă tuturor slăbiciunilor sale şi că nu mai era nicio clipă de pierdut. Zări în depărtare, în mijlocul valurilor, o corabie oprită, care nu îndrăznea să se apropie de insulă, fiindcă toţi cârmacii ştiau că nici

unui muritor nu-i este îngăduit să pună piciorul pe insula lui Calipso. Fără să stea pe gânduri, înţeleptul Mentor, împingându-l

pe Telemah, care şedea pe marginea stâncii, îl azvârli în mare şi se aruncă odată cu el. Telemah, buimăcit de căderea aceasta neaşteptată, înghiţi din unda amară şi ajunse o jucărie în voia valurilor. Dar, venindu-şi în fire şi văzându-l pe Mentor care îi întindea mâna pentru a-l ajuta să înoate, nu se mai gândi decât să se îndepărteze de insula nefastă.

Nimfele, care erau încredinţate că-i vor ţine captivi, începură să strige furioase, căci nu le mai puteau împiedeca fuga. Calipso, nemângâiată, intră în peşteră, făcând-o să răsune de ţipetele ei. Amor, văzând că triumful său se preschimbă într-o înfrângere ruşinoasă, se înălţă în văzduh bătând din aripioare şi zbură în crângul din Idalia, unde cruda lui mamă îl aştepta. Copilul, şi mai crud, nu găsi mângâiere decât râzând, împreună cu ea, de toate relele pe care le făcuse.

Pe măsură ce se îndepărta de insulă, Telemah era tot mai bucuros simţind că-i renaşte curajul şi dragostea pentru virtute.

— Încerc, îi strigă el lui Mentor, simţământul de care îmi vorbeai şi în care, din lipsă de experienţă, nu puteam crede: nu poţi birui viciul decât fugind de el. O, părintele meu, cât de mult m-au iubit zeii dându-mi

ajutorul tău! Aş fi meritat să-l pierd şi să fiu lăsat singur. Nu mă mai tem nici de mări, nici de vânturi, nici de furtuni; nu mă mai tem decât de patimile mele. Amorul în sine e mai de temut decât toate naufragiile la un loc.

Cartea a şaptea

Mentor şi Telemah înaintează spre corabia feniciană oprită în apropiere de insula lui Calipso: sunt bine primiţi de Adoam, comandantul acestei corăbii şi fratele lui Narbal. Adoam, recunoscându-l pe Telemah, îi făgăduieşte să-l ducă cât mai degrabă în Itaca. Îi povesteşte despre moartea tragică a lui Pigmalion, regele Tirului, şi a lui Astarbe, soaţa lui; apoi despre ridicarea în scaun a lui Baleazar, pe care tatăl său, tiranul, îl aruncase în dizgraţie la îndemnul acestei femei. Telemah, la rândul său, îşi istoriseşte peripeţiile trăite de la plecarea din Tir. În timpul unui ospăţ dat de Adoam în cinstea lui Telemah şi Mentor, Achitoas, cu dulcile acorduri ale glasului său şi ale lirei, strânge în jurul corabiei tritonii, nereidele[77] şi toate celelalte zeităţi ale mării, ba chiar şi monştrii marini. Mentor, luând o liră, cântă cu atâta pricepere, încât Achitoas, cuprins de pizmă, îşi aruncă lira,

---

[77] Fiice ale zeului Nereus şi ale lui Doris, sălăşluind în fundul apelor. Cele mai cunoscute erau Amfitrite, soţia lui Neptun, şi Tethys, mama lui Ahile.

Adoam povesteşte apoi minunile din Betica[78]. Le vorbeşte despre temperatura blândă de acolo şi despre avuţiile acestei ţări, ale cărei neamuri duc viaţa cea mai fericită, într-o desăvârşită simplitate a moravurilor.

Corabia oprită spre care se îndreptau era o corabie feniciană ce se ducea în Epir. Aceşti fenicieni îl văzuseră pe Telemah când fusese în Egipt; dar nu puteau să-l recunoască în mijlocul valurilor. Când Mentor fu destul de aproape de corabie ca să poată fi auzit, strigă cu glas puternic, ridicându-şi capul deasupra apei:

— Fenicieni atât de săritori la nevoie cu toate neamurile, nu vă dăţi în lături de a salva viaţa unor oameni care îşi pun toată nădejdea în omenia voastră. Dacă respectul faţă de zei vă mişcă, luaţi-ne pe corabie: vom merge oriunde mergeţi voi.

Cel care o conducea răspunse:

— Vă primim bucuroşi; noi ştim ce se cuvine să facem pentru nişte necunoscuţi care par atât de năpăstuiţi.

Şi-i primiră neîntârziat pe corabie.

De îndată ce au pus piciorul pe vas, au rămas nemişcaţi şi fără suflu, deoarece înotaseră vreme

---

[78] Numele roman al Andaluziei, scăldată de Betis (astăzi Guadalquivir).

îndelungată şi se străduiseră din răsputeri să se împotrivească valurilor. Încetul cu încetul şi-au recăpătat puterile: li s-au dat alte veşminte, căci ale lor erau îngreunate de apa cu care se îmbibaseră şi care curgea şiroaie din ele.

Când au fost în stare să vorbească, fenicienii, care nu ştiau ce să le mai facă, au vrut să le afle peripeţiile. Cel care-i comanda spuse:

— Cum aţi putut păşi în insula de unde veniţi? Se spune că este a unei zeiţe crude, care nu îngăduie nimănui să pună piciorul pe ţărm. Şi este împrejmuită şi de stânci înspăimântătoare, de care marea se loveşte cu furie, aşa că nicio corabie nu se poate apropia fără a nu se afla în primejdie de a se scufunda.

Mentor răspunse:

— Am fost aruncaţi acolo. Suntem greci: patria noastră este insula Itaca, învecinată cu Epirul, spre care vă îndreptaţi. Chiar dacă nu veţi voi să faceţi popas în Itaca, aflată în drumul vostru, puteţi să ne lăsaţi în Epir; vom găsi acolo prieteni şi ei ne vor ajuta să străbatem scurtul dram pe care-l vom mai avea de făcut şi vă vom rămâne în veci îndatoraţi pentru bucuria de a revedea tot ce ne este mai scump pe lume.

Astfel, purtătorul de cuvânt era Mentor, iar Telemah, păstrând tăcere, îl lăsă să vorbească, fiindcă greşelile pe care le săvârşise în insula lui Calipso îi sporiseră mult

înţelepciunea. N-avea încredere în el însuşi; simţea nevoia să urmeze întotdeauna înţeleptele sfaturi ale lui Mentor şi, când nu putea să-i vorbească şi să-i ceară părerea, îl întreba măcar din ochi şi încerca să-i ghicească toate gândurile.

Când comandantul fenician îşi opri privirea asupra lui Telemah, i se păru că-şi aminteşte să-l mai fi văzut cândva; dar în amintirea lui lucrurile erau cam încurcate şi nu se putea lămuri.

— Îngăduie-mi să te întreb, îi spuse el, dacă-ţi aminteşti să mă fi văzut vreodată, aşa cum mie mi se pare că-mi amintesc să te fi văzut. Chipul tău nu-mi este necunoscut; m-a izbit de la început; dar nu ştiu unde te-am văzut: ţinerea ta de minte va veni în ajutorul alei mele.

Atunci Telemah îi răspunse cu o mirare amestecată cu bucurie:

— Şi eu, uitându-mă la tine, am acelaşi simţământ pe care îl ai tu în privinţa mea: te-am văzut, te recunosc; dar nu pot să-mi amintesc dacă asta a fost în Egipt sau în Tir.

Atunci fenicianul, asemenea unui om care se trezeşte dimineaţa şi care, încetul cu încetul, îşi aminteşte de visul trecător ce a dispărut când s-a deşteptat, strigă deodată:

— Tu eşti Telemah, căruia Narbal i-a arătat prietenie

pe vremea când ne întorceam din Egipt. Eu sunt fratele lui, de care, fără îndoială, că-ţi va fi vorbit adeseori. Te-am lăsat în mâinile lui după expediţia din Egipt a trebuit să mă duc, peste mări, în vestita Betică, în apropierea Coloanelor lui Hercule. Aşa că te-am văzut doar în trecere şi nu-i de mirare că la început mi-a fost greu să te recunosc.

— Văd bine, răspunse Telemah, că tu eşti Adoam. Atunci abia dacă te-am întrezărit; dar te cunosc din spusele lui Narbal. O, ce bucurie să pot afla, prin tine, veşti despre un om care îmi va fi întotdeauna atât de drag. Tot la Tir este? N-are de pătimit din pricina purtării crude a bănuitorului şi barbarului Pigmalion?

Adoam îi curmă vorba şi-i răspunse:

— Află, Telemah. Că soarta prielnică te încredinţează unui om ce-ţi va purta toată grija. Te voi duce în insula Itaca, înainte de a merge în Epir, şi fratele lui Narbal nu-ţi va dovedi mai puţină prietenie decât Narbal însuşi.

După ce vorbi astfel, băgă de seamă că vântul aşteptat începea să sufle: porunci să se ridice ancorele, să se înalţe pânzele şi vâslaşii să pornească să despice valurile. Apoi, îi luă deoparte pe Telemah şi pe Mentor ca să stea de vorbă cu ei.

— Am să-ţi potolesc curiozitatea, spuse, privind spre Telemah: Pigmalion nu mai este; zeii cei drepţi au

scăpat pământul de acest om. Aşa cum el nu avea încredere în nimeni, nimeni nu avea încredere în el. Cei buni se mulţumeau să geamă şi să fugă de cruzimile lui, fără a se putea hotărî să-i facă vreun rău; cei răi nu credeau că poate fi altă cale de a-şi pune pielea la adăpost decât luând viaţa regelui; nu există tiran care să nu fie în fiecare zi în primejdie de a cădea pradă bănuielilor sale. Paznicii erau şi mai primejduiţi decât ceilalţi; viaţa fiindu-i în mâinile lor, regele se temea de ei mai mult decât de toţi ceilalţi oameni; la cea mai mică bănuială îi jertfea pentru a se simţi în siguranţă. Astfel, tot căutând să-şi dobândească siguranţa, nu şi-o mai putea găsi. Cei cărora le era încredinţată viaţa lui se aflau într-o veşnică primejdie din pricina neîncrederii tiranului şi nu puteau ieşi dintr-o situaţie atât de groaznică decât preîntâmpinând, prin moartea lui, bănuielile-i necruţătoare.

Nelegiuita Astarbe, despre care ai auzit atât de mult vorbindu-se, a fost prima care a hotărât pieirea regelui. Era îndrăgostită nebuneşte de un tânăr tirian foarte bogat, pe nume Joazar, pe care nădăjduia să-l urce pe tron. Ca să-şi ducă planul la îndeplinire, îl încredinţă pe rege că cel mai mare dintre cei doi fii ai lui, pe nume Fadael, nerăbdător să-şi urmeze tatăl, unelteşte împotriva lui: găsi martori mincinoşi pentru a dovedi uneltirea. Nefericitul rege îl dădu morţii pe fiul său

nevinovat. Cel de al doilea fiu, pe nume Baleazar, fu trimis în Samos, pe motiv că acolo ar putea învăţa obiceiurile şi ştiinţele Greciei, dar, de fapt, pentru că Astarbe îi dăduse a înţelege regelui că e bine să-l îndepărteze, ca nu cumva să reînnoade legăturile cu nemulţumiţii. Nu plecă el bine, că cei ce conduceau corabia, fiind cumpăraţi de această femeie crudă, au luat măsuri pentru a scufunda vasul în timpul nopţii; ei şi-au scăpat pielea înotând până la bărcile străine care-i aşteptau şi pe tânărul prinţ l-au azvârlit în fundul mării.

În vremea aceasta, singurul care nu ştia nimic despre iubirea lui Astarbe era Pigmalion, ce-şi închipuia că ea nu va iubi niciodată pe nimeni altul decât pe el. Domnitorul cel neîncrezător avea, aşadar, o încredere oarbă în această femeie rea: până-ntr-atât amorul îl orbea. Totodată zgârcenia îl îndemnă să caute un motiv de a-l ucide pe Joazar, pentru care Astarbe nutrea o patimă grea. Tiranul nu se gândea la altceva decât să pună mâna pe avuţiile tânărului.

Dar, în timp ce Pigmalion se lăsa pradă neîncrederii, amorului şi zgârceniei, Astarbe se grăbi să-i ia viaţa. Îşi închipuia că el aflase, poate, ceva despre josnica ei legătură de dragoste cu acel tânăr. De altfel, ştia bine că zgârcenia singură ar fi fost de ajuns ca să-l împingă pe rege la o faptă crudă împotriva lui Joazar şi se hotărî să

i-o ia înainte, fără a mai pierde o clipă. Îşi dădea seama că cei mai înalţi dregători ai palatului nu s-ar da în lături să-şi scalde mâinile în sângele regelui; în fiecare zi auzea vorbindu-se de o nouă uneltire; dar n-avea curaj să se încredinţeze vreunuia din ei, de teamă de a nu fi trădată. În cele din urmă, socoti că lucrul cel mai sigur este să-l otrăvească pe Pigmalion.

De cele mai multe ori mânca numai cu ea şi-şi gătea singur tot ce urma să mănânce, neavând încredere decât în mâinile lui. Se închidea în locul cel mai îndepărtat din palat, ca să-şi ascundă mai bine neîncrederea şi să nu fie niciodată văzut când îşi pregăteşte bucatele. Nu se încumeta să mai caute niciuna din desfătările mesei; nu se putea hotărî să mănânce vreunul din felurile pe care nu ştia să le gătească el singur. Astfel, nu numai că nu folosea cărnurile gătite cu meşteşug de bucătari, dar nici vinul, pâinea, sarea, laptele şi toate celelalte alimente obişnuite: nu mânca decât fructe culese de el din grădina-i proprie, sau legumele pe care el le semănase şi le punea el la fiert. Încolo, nu bea niciodată altceva decât apă, pe care o scotea chiar el dintr-o fântână închisă într-un loc din palat, a cărei cheie o păstra întotdeauna asupră-i. Cu toate că părea atât de plin de încredere faţă de Astarbe, nicio măsură de prevedere luată împotriva ei n-o socotea de prisos: o punea

întotdeauna să mănânce şi să bea ea mai întâi din tot ce urma să se servească la masă, pentru ca să nu cumva să fie otrăvit numai el, ci amândoi, iar ea să nu poată trage nădejde să trăiască mai mult decât el. Dar Astarbe luă o contraotravă dată de o bătrână şi mai rea decât ea, căreia îi împărtăşise taina amorului ei: după asta nu se mai temu să-l otrăvească pe rege.

Şi iată cum a făcut. În clipa când trebuia să înceapă masa, bătrâna despre care v-am vorbit a făcut deodată un zgomot la uşă. Regele, care tot timpul îşi închipuia că cineva vrea să-l ucidă, se tulbură şi dădu fuga spre uşa aceea să vadă dacă este destul de bine închisă. Bătrâna se retrase: regele rămase descumpănit, neştiind ce trebuie să creadă despre zgomotul auzit; totuşi nu îndrăzni să deschidă uşa pentru a se lămuri. Astarbe încercă să-l liniştească, îl mângâie şi-l zori să mănânce; aruncase otrava în cupa lui de aur în timpul cât el se îndreptase spre uşă. Pigmalion, după obiceiul lui, îi dădu întâi ei să bea; Astarbe bău fără teamă, bizuindu-se pe contra-otravă. Bău şi Pigmalion şi, la puţină vreme după aceea, căzu într-un leşin.

Astarbe, care îl credea în stare s-o ucidă la cea mai mică bănuială, începu să-şi sfâşie veşmintele, să-şi smulgă părul şi să scoată strigăte jalnice. Îl acoperea cu sărutări pe regele care trăgea să moară; îl ţinea strâns în braţe; îl scălda în şiroaie de lacrimi, căci lacrimile nu

însemnau mare lucru pentru această femeie prefăcută. În sfârşit, când văzu că puterile regelui se sleiesc şi că e gata să-şi dea duhul, de teamă că şi-ar putea reveni în simţiri şi i-ar cere să moară şi ea odată cu el, de la mângâieri şi de la cele mai duioase dovezi de iubire, trecu la cea mai dezlănţuită furie: se aruncă asupra lui şi-l înăbuşi. Apoi îi smulse din deget inelul regal, îi scoase coroana de pe cap şi-l chemă pe Joazar căruia i le înmână pe amândouă.

Îşi închipuia că toţi cei ce fuseseră legaţi de ea nu vor şovăi s-o urmeze în patima ei şi că iubitul îi va fi proclamat rege. Dar oamenii care se arătaseră cei mai zeloşi în a-i face pe plac erau firi josnice şi vândute, ce nu se vădeau în stare de un simţământ sincer: de altfel, n-aveau pic de curaj şi se temeau de vrăjmaşii pe care şi-i făcuse Astarbe. În sfârşit, şi mai mult se temeau de trufia, prefăcătoria şi cruzimea acestei femei nelegiuite: din grijă pentru propria lor siguranţă, toţi doreau ca ea să piară.

În timpul acesta, în palat se stârnise o larmă îngrozitoare; de pretutindeni se auzeau oameni strigând:

„Regele a murit."

Unii erau înspăimântaţi; alţii dădeau fuga să pună mâna pe arme: toţi păreau a se teme de urmări, dar erau încântaţi la auzul acestei veşti. Zvonul zbura din

gură în gură, făcând înconjurul marelui oraş Tir, şi nu era om căruia să-i pară rău de rege; moartea lui însemna o eliberare şi o mângâiere pentru tot poporul.

Narbal, izbit de această lovitură atât de cumplită, deplânse, ca un om de bine ce era, nenorocirea lui Pigmalion, care se trădase singur, dându-se pe mâna nelegiuitei Astarbe. Îi plăcuse mai mult să fie un tiran cumplit şi odios decât să fie, aşa cum e de datoria unui rege, părintele poporului său. Narbal, gândindu-se la binele statului, porni în grabă să-i adune pe toţi oamenii cinstiţi, ca să se împotrivească lui Astarbe, căci sub ea ţara ar fi cunoscut o domnie şi mai aspră decât cea care luase sfârşit.

Narbal ştia că Baleazar nu se înecase când fusese azvârlit în mare. Cei care au încredinţat-o pe Astarbe că principele murise i-au spus aşa, socotind că, într-adevăr, este mort; dar, la adăpostul nopţii, el scăpase înotând; unor pescari din Creta le-a fost milă de el şi l-au luat în bărcile lor. N-a îndrăznit să se întoarcă în regatul tatălui său, bănuind că pieirea îi fusese pusă la cale şi temându-se atât de gelozia crudă a lui Pigmalion, cât şi de vicleşugurile lui Astarbe. A rătăcit multă vreme, străvestit, pe malul mării, în Siria, unde fusese lăsat de pescarii cretani; ba chiar a fost nevoit să păzească o turmă ca să-şi câştige traiul. În cele din urmă, a găsit o cale de a-l încunoştiinţa pe Narbal

de starea în care se afla; a socotit că-şi putea încredinţa taina şi viaţa unui om ce-şi dovedise în repetate rânduri virtutea. Narbal, cu care tatăl se purtase atât de rău, nu încetă să-l iubească pe fiu şi să vegheze la interesele lui: dar avea grijă să-l împiedice să-şi încalce datoria faţă de tatăl său şi-i ceru să-şi îndure cu răbdare soarta vitregă.

Baleazar i-a trimis vorbă lui Narbal:

„Dacă socoţi că pot să vin la tine, trimite-mi un inel de aur şi voi înţelege că a sosit vremea să te întâlnesc."

Cât timp a trăit Pigmalion, Narbal nu a crezut nimerit să-l cheme pe Baleazar; ar fi pus în primejdie viaţa principelui şi pe a sa proprie, atât de greu era să preîntâmpine cercetările minuţioase ale lui Pigmalion. Dar, de-ndată ce acest nefericit rege şi-a găsit un sfârşit vrednic de nelegiuirile lui, Narbal s-a. Grăbit să-i trimită lui Baleazar inelul de aur. Baleazar porni fără zăbavă şi ajunse la porţile Tirului în clipa când tot oraşul era frământat, vrând să ştie cine avea să-i urmeze lui Pigmalion. Baleazar a fost recunoscut fără greutate de oamenii de seamă din Tir şi de întregul popor. Era iubit, nu din dragoste faţă de răposatul rege, tatăl său, pe care toţi îl urau, ci din pricina blândeţii şi a cumpătării lui. Chiar şi îndelungile lui nenorociri îi dădeau un fel de strălucire, care făcea să iasă mai bine la iveală toate laturile lui bune şi-i înduioşa pe toţi tirienii, câştigându-i de partea lui.

Narbal adună căpeteniile poporului, bătrânii care alcătuiau sfatul şi preoţii marii zeiţe a Feniciei. Aceştia îl salutară pe Baleazar ca pe regele lor şi puseră crainici să răspândească vestea. Poporul răspunse cu mii de strigăte de bucurie.

Din palatul unde se închisese împreună cu laşul şi josnicul Joazar, Astarbe îi auzi. Oamenii răi de care se slujise în timpul vieţii lui Pigmalion o părăsiră; căci cei răi se tem de răi, n-au încredere în ei şi nu doresc să-i vadă bucurându-se de putere. Cei corupţi ştiu cât de păgubitor şi-ar folosi autoritatea şi cât de violenţi ar fi cei de teapa lor. Pe când cu oamenii buni cei răi se împacă mai bine, nădăjduind să găsească la ei cel puţin cumpătare şi îngăduinţă. În jurul lui Astarbe n-au mai rămas decât câţiva părtaşi la cele mai cumplite fărădelegi ale ei, care nu se puteau aştepta la altceva decât la osândă.

Uşile palatului au fost sparte: aceşti nelegiuiţi n-au îndrăznit să se împotrivească multă vreme; nu se gândeau decât să fugă. Astarbe, îmbrăcată în veşminte de roabă, a vrut să scape de mulţime; dar un oştean a recunoscut-o: a fost prinsă şi mulţimea furioasă numai cu greu a putut fi împiedicată să n-o sfâşie. Oamenii începuseră chiar s-o târască prin noroi; dar Narbal a scos-o din mâinile gloatei.

Ea a cerut să-i vorbească lui Baleazar, nădăjduind să-l

zăpăcească cu farmecele ei şi să-l facă să creadă că are să-i dezvăluie taine de seamă. Baleazar n-a putut să nu-i dea ascultare. Mai întâi, Astarbe lăsă să se vadă, pe lângă frumuseţea ei, o blândeţe şi o sfială în stare să înmoaie şi inimile cele mai pornite. Îl linguşi pe Baleazar cu laudele cele mai gingaşe şi mai prefăcute; îi spuse cât de mult a iubit-o Pigmalion îl conjură, pe cenuşa lui, să-i arate îndurare; îi invocă pe zei, ca şi cum i-ar fi venerat în chip sincer; vărsă şiroaie de lacrimi; se aruncă la picioarele noului rege: dar nu uită să înşire tot ceea ce-i putea face nevrednici de încredere şi de afecţiune pe cei mai devotaţi slujitori ai lui. Îl învinui pe Narbal că a făcut parte dintr-o conjuraţie împotriva lui Pigmalion şi că a încercat să-i cumpere pe oameni ca să ajungă el rege, răpindu-i lui Baleazar scaunul; voia să-l încredinţeze că Narbal îşi pusese în gând să-l otrăvească pe tânărul principe. Născoci clevetiri de acelaşi fel împotriva tuturor celorlalţi tirieni care îndrăgeau virtutea; nădăjduia că va găsi în inima lui Baleazar aceeaşi neîncredere şi aceleaşi bănuieli ca la rege, tatăl său. Dar Baleazar, nemaiputând răbda cumplita răutate a acestei femei, îi curmă vorba şi chemă străjile.

A fost aruncată-n închisoare; cei mai înţelepţi bătrâni au fost însărcinaţi să cerceteze toate faptele ei.

Aceştia au descoperit cu groază că ea îl otrăvise şi-l

înăbuşise pe Pigmalion; întreaga-i viaţă apărea ca o înşiruire neîntreruptă de fărădelegi cumplite. Urma să fie osândită la tortura cu care sunt pedepsite în Fenicia cele mai mari crime: aceea de a fi arsă la foc domol; dar când a înţeles că nu-i mai rămânea nicio nădejde, se dezlănţui asemenea unei Furii ieşite din Infern; înghiţi otrava pe care o purta întotdeauna asupră-i pentru a se omorî dacă ar fi urmat să fie supusă la chinuri îndelungi. Cei care o păzeau şi-au dat seama cât de mari sunt suferinţele ei: au vrut s-o ajute; dar ea n-a vrut să le răspundă, şi le-a făcut semn că nu doreşte nimic pentru a i se uşura durerea.

I se vorbi despre zeii cei drepţi pe care i-a mâniat; în loc să se ruşineze şi să se căiască de greşelile săvârşite, aşa cum s-ar fi cuvenit, privea spre cer cu dispreţ şi trufie, ca pentru a-i jigni pe zei. Mânia şi nelegiuirea erau zugrăvite pe chipul ei de om ce trage să moară; nu mai rămăsese nimic din acea frumuseţe care adusese nenorocire atâtor oameni. Tot farmecul îi dispăruse: îşi rostogolea ochii în cap şi arunca priviri fioroase; buzele îi tremurau într-o mişcare de convulsie şi gura de o mărime îngrozitoare, îi era întredeschisă; faţa, trasă şi scofâlcită, se schimonosea înfricoşător; o paloare şi o răceală de moarte puseră stăpânire pe tot trupul ei. Uneori părea că se trezeşte din nou la viaţă, dar numai pentru a scoate nişte urlete. În sfârşit, îşi dădu duhul,

umplându-i de groază şi de spaimă pe toţi cei ce o văzură. Manii ei nelegiuiţi au coborât fără îndoială în acele triste locuri unde crudele Danaide[79] varsă într-una apă în vase găurite, unde Ixion[80] îşi întoarce mereu roata, unde Tantal[81], mistuit de sete, nu poate bea apa care-i fuge de pe buze, unde Sisif[82] împinge zadarnic o stâncă ce se prăvăleşte fără încetare şi unde Tityus[83] va simţi veşnic, în măruntaiele lui, ce renasc într-una, un vultur care le roade.

Baleazar, scăpat de acest monstru, mulţumi zeilor, aducându-le jertfe fără număr. Domnia şi-a început-o printr-o purtare cu totul deosebită de a lui Pigmalion. S-a străduit să aducă din nou prosperitate negoţului care tânjea din zi în zi tot mai mult: a ţinut seama de sfaturile lui Narbal în treburile cele mai importante, fără a se lăsa însă condus de acesta; căci voia să vadă

---

[79] Cele cincizeci de fiice ale iui Danaus, regele Argosului. Cu excepţia Hypermnestrei, toate celelalte îşi ucid soţii în noaptea nunţii, fiind condamnate pentru crimele lor să umple în Infern un butoi fără fund.

[80] Rege al lapiţilor. Pentru crima de a fi încercat s-o necinstească pe Hera e azvârlit în Infern, unde este legat de o roată în flăcări.

[81] Fiul Iui Zeus şi al nimfei Pluto, rege al Lidiei. Fiindcă le-a dezvăluit oamenilor tainele zeilor sau fiindcă le-a dat să bea ambrozie, este osândit să fie chinuit în Infern de o sete şi de o foame cumplite.

[82] Întemeietor şi rege al cetăţii Corint. Dând în vileag răpirea Aeginei de către Zeus, Sisif este condamnat după moarte să împingă o stâncă până în vârful unui munte de unde ea se rostogolea mereu la vale.

[83] Uriaş din Eubeea, fiul lui Zeus şi al Elarei. încercând s-o necinstească pe Leto, este aruncat de Zeus în Infern.

totul cu ochii lui. Ascultă diferitele păreri ce i se dau şi după aceea hotărăşte aşa cum socoate că e mai bine. Oamenii îl iubesc. Stăpânindu-le inimile, stăpâneşte mai multe comori decât a strâns tatăl lui prin cumplita-i zgârcenie; căci nu există familie care să nu fie gata să-i dea toate bunurile dacă s-ar afla la mare strâmtoare: astfel, avuţiile pe care le-a lăsat oamenilor îi aparţin mai mult decât dacă le-ar fi luat. Nu are nevoie de măsuri de prevedere pentru a-şi pune viaţa în siguranţă; căci este mereu înconjurat de paza cea mai sigură: iubirea oamenilor. Nu există supus al său care să nu se teamă că l-ar putea pierde, şi să nu fie mulţumit să-şi pună în primejdie propria-i viaţă pentru a o păstra pe cea a unui rege atât de bun. Trăieşte fericit şi întregul său popor este fericit alături de el: grija lui este de a nu-i împovăra prea mult pe oameni; iar grija oamenilor – de a nu-i oferi o parte prea mică din bunurile lor. Îi lasă să trăiască în belşug, şi acest lucru nu-i face nici nesupuşi, nici neobrăzaţi: căci sunt oameni muncitori, înclinaţi spre negoţ, hotărâţi să păstreze neştirbite vechile legi. Fenicia a ajuns din nou pe cea mai înaltă treaptă a măreţiei şi a gloriei. Tânărului rege îi datorează starea atât de înfloritoare în care se află.

Narbal face parte din cârmuire sub oblăduirea lui. O, Telemah, dacă te-ar vedea acum, ce bucurie ar fi să te

copleşească cu daruri! Cât i-ar fi de plăcut să te trimită. Cu toată măreţia, în patria ta! Oare nu e o fericire pentru mine să fac ceea ce ar voi să poată face el însuşi şi să merg în insula Itaca pentru a-l urca în scaun pe fiul lui Ulise, ca să domnească acolo cu aceeaşi înţelepciune cu care domneşte Baleazar în Tir?

După ce Adoam vorbi astfel, Telemah, încântat de cele auzite de la fenician şi de dovezile de prietenie primite în nefericirea lui, îl îmbrăţişă cu duioşie. Adoam îl întrebă prin ce întâmplare a ajuns pe insula lui Calipso. Telemah îi povesti la rândul lui cum a plecat din Tir şi a trecut prin insula Cipru, cum l-a regăsit pe Mentor, apoi despre călătoria lor în Creta, despre jocurile publice ce s-au ţinut pentru alegerea unui rege, după fuga lui Idomeneu, despre mânia lui Venus, despre naufragiul lor, despre încântarea cu care i-a primit Calipso, despre gelozia stârnită în sufletul acestei zeiţe de una din nimfele ei şi despre fapta lui Mentor, care şi-a aruncat prietenul în mare de îndată ce-a zărit corabia feniciană.

După ce au stat astfel de vorbă, Adoam a poruncit să se servească un mare ospăţ şi, ca să-şi dovedească şi mai mult bucuria, a folosit toate mijloacele pe care le avea pentru a-i înveseli pe oaspeţi. În timpul ospăţului, servit de tineri fenicieni îmbrăcaţi în alb şi purtând pe cap cununi de flori, au fost arse cele mai alese

parfumuri din Orient. Pe toate băncile vâslaşilor se aflau cântăreţi din fluier. Achitoas îi oprea din când în când cu dulcile acorduri ale glasului său şi ale lirei, vrednice de a fi auzite la masa zeilor şi de a fermeca urechile lui Apolo. Tritonii, nereidele şi toate zeităţile care ascultă pe Neptun, ba chiar şi monştrii marini ieşeau din peşterile lor umede şi adânci şi se adunau toţi în jurul corabiei, fermecaţi de această melodie. Un grup de fenicieni tineri, de o rară frumuseţe şi îmbrăcaţi într-o pânză subţire de in, mai albă ca neaua, dansară îndelung dansuri din ţara lor, apoi din Egipt şi, la sfârşit, din Grecia. Din când în când, trompetele făceau să răsune undele mării până la malurile îndepărtate. Tăcerea nopţii, liniştea mării, lumina tremurătoare a lunii care se întindea pe faţa apei, azurul întunecat al cerului presărat cu stele strălucitoare făceau acest spectacol neînchipuit de frumos.

Telemah, care avea o fire aprinsă şi simţitoare, gusta aceste plăceri; dar nu îndrăznea să dea frâu liber inimii. După ruşinea încercată în insula zeiţei Calipso, îşi dădea seama cât de uşor se înflăcărează tinereţea şi se temea de toate plăcerile, chiar şi de cele mai nevinovate; totul îi trezea bănuiala. Se uita la Mentor, căutând să vadă pe chipul şi în ochii lui ce trebuie să creadă despre aceste plăceri.

Mentor era foarte mulţumit când îl vedea în această încurcătură şi se prefăcea că nu bagă de seamă. În sfârşit, mişcat de cumpătarea lui Telemah, îi spuse zâmbind:

— Înţeleg de ce te temi: teama ta este vrednică de laudă, dar nu trebuie s-o duci prea departe. Nimeni nu-ţi doreşte mai mult ca mine să guşti din plăceri, dar din acelea care să nu-ţi stârnească patima şi să nu te moleşească. Ai nevoie de plăceţi care să te destindă şi din care să guşti rămânând stăpân pe tine, iar nu de plăceri ce te târăsc după ele. Îţi doresc plăceri blânde şi cumpătate, care să nu-ţi răpească minţile şi să nu te prefacă niciodată într-o fiară. Acum se cade să laşi deoparte toate necazurile. Gustă, spre a-l mulţumi pe Adoam, din plăcerile pe care ţi le oferă; bucură-te, Telemah, bucură-te. Înţelepciunea nu are nimic de-a face nici cu asprimea, nici cu prefăcătoria: ea e cea care îţi aduce adevăratele plăceri: numai ea ştie să le drămuiască atât cât trebuie ca să fie neprihănite şi trainice. Ea ştie să îmbine jocurile şi râsetele cu îndeletnicirile grave şi serioase; ea pregăteşte plăcerea prin muncă şi alungă oboseala muncii prin plăcere. Înţelepciunii nu-i este ruşine să pară veselă atunci când trebuie.

Spunând aceste cuvinte, Mentor luă o liră şi începu să cânte cu atâta măiestrie, încât Achitoas, cuprins de

pizmă, îşi aruncă înciudat lira. Ochii i se aprinseră, faţa i se tulbură şi îşi schimbă culoarea: toată lumea şi-ar fi dat seama de durerea şi de ruşinea lui, dacă lira lui Mentor n-ar fi fermecat sufletele celor de faţă. Oamenii de-abia mai îndrăzneau să răsufle de teamă să nu tulbure liniştea şi să nu piardă ceva din această cântare divină: le era frică să nu isprăvească prea repede. Glasul lui Mentor n-avea niciun fel de dulceaţă femeiască; dar era mlădios, puternic şi tulburător până şi în cele mai uşoare modulaţii.

Înalţă mai întâi osanale lui Iupiter, părintele şi regele zeilor şi al oamenilor, care, cu un semn al capului, poate zgudui întregul univers. Apoi o zugrăvi pe Minerva ieşind din capul lui, adică înţelepciunea plăsmuită de acest zeu înlăuntrul fiinţei sale şi care iese din capul lui pentru a da învăţături oamenilor supuşi. Mentor cântă aceste adevăruri pe un ton atât de cucernic şi de nobil, încât toată adunarea avea simţământul că este purtată pe cea mai înaltă culme a Olimpului, în faţa lui Iupiter, ale cărui priviri sunt mai pătrunzătoare decât trăsnetele lui.

Apoi cântă nefericirea tânărului Narcis, care, îndrăgostindu-se nebuneşte de frumuseţea propriului său chip, pe care şi-l privea fără încetare într-un izvor, s-a mistuit de durere şi a fost prefăcut într-o floare ce-i poartă numele. În sfârşit, mai cântă moartea funestă a

frumosului Adonis, pe care îl sfâşiase un mistreţ şi pe care Venus, îndrăgostită de el, nu-l putuse readuce la viaţă prin jeluirile amare înălţate la cer.

Cei ce-l ascultau nu-şi puteau opri lacrimile şi pentru toţi plânsul era ca un fel de desfătare. Când încetă să mai cânte, fenicienii, uimiţi, se uitau unul la altul. Unul spuse:

— E Orfeu: aşa a îmblânzit şi el cu o liră fiarele sălbatice şi a mutat din loc pădurile şi stâncile; aşa l-a vrăjit pe Cerber şi a pus stavilă chinurilor lui Ixion şi ale Danaidelor şi l-a înduioşat pe neînduplecatul Pluton, ca s-o smulgă din Infern pe frumoasa Euridice.

Un altul strigă:

— Nu, este Linus, fiul lui Apolo.

Altul răspunse:

— Vă înşelaţi, este chiar Apolo.

Telemah nu era mai puţin uimit decât ceilalţi, căci n-ar fi crezut niciodată că Mentor ştie să cânte atât de frumos din gură şi din liră.

Achitoas, care avusese răgazul să-şi ascundă pizma, începu să-i aducă laude lui Mentor; dar, lăudându-l, roşi şi nu putu să-şi ducă spusele până la capăt. Mentor, care-şi dădea seama de tulburarea lui, luă cuvântul ca şi cum ar fi vrut să-l întrerupă şi căută să-l mângâie, aducându-i toate laudele pe care le merita. Pe Achitoas aceasta nu-l mângâia deloc; căci simţise că

Mentor îl întrece şi mai mult prin modestie decât prin farmecul glasului său.

În vremea aceasta, Telemah îi spuse lui Adoam:

— Mi-amintesc că mi-ai vorbit despre o călătorie făcută în Betica, după ce am plecat noi din Egipt. Betica este o ţară despre care se povestesc atâtea minunăţii, că-ţi vine greu să le crezi. Fă bunătate şi spune-mi dacă tot ceea ce se vorbeşte despre ea este adevărat.

— Mi-e foarte uşor, răspunse Adoam, să-ţi zugrăvesc această vestită ţară, vrednică de curiozitatea ta şi care întrece tot ceea ce se zvoneşte despre ea.

Şi începu de îndată astfel:

— Fluviul Betis[84] curge printr-o ţară rodnică şi sub un cer blând, întotdeauna senin. Ţara a luat numele fluviului, care se varsă în marele Ocean, destul de aproape de Coloanele lui Hercule şi de locul unde marea furioasă, rupând zăgazurile, a despărţit odinioară pământul Tharsisului[85] de marea Africă. Această ţară pare să fi păstrat bucuriile vârstei de aur[86]. Iernile sunt călduţe şi crivăţul aspru nu suflă niciodată.

---

[84] Grecii îi spuneau Tarsos.

[85] Târg din Spania, celebru, pe vremea lui Solomon, pentru minele sale de aur şi argint.

[86] Una din cele patru etape (vârsta de aur, vârsta de argint, vârsta de bronz şi vârsta de fier) prin care ar fi trecut omenirea potrivit legendei transmise de poeţii antici. Vârsta de aur a fost considerată etapa fericirii desăvârşite şi a nevinovăţiei.

Arşiţa verii e întotdeauna domolită de boarea răcoroasă a zefirului, care vine să îmblânzească aerul pe la mijlocul zilei. Astfel încât anul întreg nu este decât o fericită cununie între primăvară şi toamnă, care par a-şi da mâna. Pământul, în vâlcele şi pe ogoarele netede, dă două recolte în fiecare an. Drumurile sunt străjuite de lauri, rodii, iasomie şi alţi arbori veşnic verzi şi veşnic în floare. Munţii sunt înţesaţi cu turme, care dau o lână fină, căutată de toate neamurile cunoscute. Există mai multe mine de aur şi de argint în această ţară frumoasă; dar locuitorii, simpli şi fericiţi în simplitatea lor, nici nu se gândesc să socotească aurul şi argintul printre avuţiile lor: nu pun preţ decât pe ceea ce slujeşte cu adevărat nevoilor omului. Când am început să facem negoţ cu aceşti oameni, am văzut că dădeau aurului şi argintului aceeaşi întrebuinţare ca şi fierului, de pildă, folosindu-le pentru brăzdarele plugului. Cum nu făceau niciun fel de negoţ în afară, n-aveau nevoie de monedă. Aproape toţi sunt păstori sau plugari. În ţara aceasta se văd puţini meşteşugari: căci ei nu vor să îngăduie decât meşteşugurile care slujesc adevăratelor nevoi ale oamenilor; ba, mai mult, cea mai mare parte dintre oamenii din această ţară, având ca îndeletnicire de frunte agricultura sau paza turmelor, se ocupă totodată cu meşteşugurile necesare pentru viaţa lor simplă şi cumpătată.

Femeile torc această lână frumoasă şi ţes c? în ea stofe subţiri de o albeaţă strălucitoare; coc pâine, pregătesc de mâncare, şi munca aceasta a lor este uşoară, căci în Betica se trăieşte cu fructe şi lapte şi arareori cu carne. Folosesc pielea oilor ca să facă o încălţăminte uşoară pentru ele, pentru soţii şi pentru copiii lor. Fac corturi, dintre care unele sunt din piele ceruită, iar altele din scoarţă de copac; de asemenea, lucrează şi spală toate veşmintele familiei şi ţin casa într-o rânduială şi într-o curăţenie vrednice de laudă. Hainele lor sunt uşor de făcut; căci în această climă dulce nu se poartă decât o fâşie de stofă subţire şi uşoară, care nu trebuie croită şi pe care fiecare o aşază, din modestie, în cute lungi în jurul trupului, dându-i forma dorită.

În afară de cultivarea pământului şi paza turmelor, bărbaţii nu se îndeletnicesc cu alte meşteşuguri decât cu prelucrarea lemnului şi a fierului: nu se slujesc de fier decât pentru uneltele necesare plugăritului. Pentru ei toate meşteşugurile care ţin de arhitectură sunt de prisos; căci nu-şi construiesc niciodată case.

„Înseamnă, spun ei, să te legi prea mult de pământ dacă-ţi faci un adăpost care să dăinuie mai mult decât tine; este de ajuns să te poţi apăra de vitregiile vremii.”

Cât despre celelalte meşteşuguri, preţuite de greci, de egipteni şi de alte popoare civilizate, ei le dispreţuiesc ca fiind născocite de deşertăciune şi uşurătate.

Când li se vorbeşte despre neamuri care cunosc meşteşugul de a face clădiri măreţe, mobile de aur şi de argint, stofe împodobite cu broderii şi cu nestemate, parfumuri alese, mâncăruri gustoase, instrumente a căror armonie te vrăjeşte, ei răspund cu următoarele cuvinte: „Aceste neamuri sunt foarte nefericite dacă irosesc atâta muncă şi pricepere pentru a se sminti ele singure! Prisosul moleşeşte, îi ameţeşte pe cei care-l au, le aduce necazuri şi îi ispiteşte pe cei care nu-l au să dorească a-l dobândi prin nedreptate şi prin silnicie. Se poate oare spune că un lucru de prisos, ce nu slujeşte decât ca să-i facă pe oameni răi, e un bine? Sunt oare oamenii din aceste ţări mai sănătoşi şi mai voinici decât noi? Trăiesc mai mult? Sunt mai uniţi între ei? Duc o viaţă mai liberă, mai liniştită, mai veselă? Dimpotrivă, ei se pizmuiesc, desigur, unii pe alţii, roşi de un simţământ laş şi întunecat, veşnic frământaţi de ambiţie, de teamă, de zgârcenie, neputincioşi să se bucure de plăcerile nevinovate şi simple, de vreme ce sunt robii atâtor nevoi părelnice de care e legată toată fericirea lor.”

Aşa vorbesc, spuse mai departe Adoam, aceşti oameni înţelepţi, ce au învăţat înţelepciunea numai cercetând rânduielile simple ale firii. Lor le este groază de obiceiurile noastre alese şi trebuie să mărturisesc că ale lor sunt mult mai alese în simplitatea lor plină de

bunăvoinţă. Trăiesc cu toţii laolaltă, fără să împartă pământurile; fiecare familie e condusă de capul familiei, care este adevăratul ei rege. Tatăl familiei are dreptul să-l pedepsească pe oricare dintre copiii sau nepoţii lui care s-a făcut vinovat de o faptă urâtă. Dar, înainte de a-l pedepsi, le cere celorlalţi membri ai familiei să-şi spună cuvântul. Pedepse nu se dau însă mai niciodată; căci curăţenia moravurilor, buna-credinţă, ascultarea şi sila stârnită de viciu sălăşluiesc pe acest pământ fericit. Se pare că Astreea[87], despre care se spune că s-a urcat la cer, se află încă prin partea locului, ascunsă printre oameni. Ei nu au nevoie de judecători, căci sunt judecaţi de propriul lor cuget. Toate bunurile sunt stăpânite în devălmăşie: fructele arborilor, legumele pământului, laptele cirezilor sunt avuţii atât de îmbelşugate, încât nişte oameni atât de modeşti şi de cumpătaţi n-au nevoie să le împartă. Fiecare familie, rătăcitoare prin această frumoasă ţară, îşi duce corturile dintr-un loc într-altul, după ce a mâncat fructele şi a secătuit păşunile de pe locul unde se aşezase. Astfel, ei n-au interese care să-i împotrivească şi sunt cu toţii legaţi printr-o dragoste frăţească, pe care nimic n-o tulbură. Renunţarea la

[87] Fiica lui Zeus şi a lui Themis. Socotită zeiţa dreptăţii, ea ar fi trăit în timpul vârstei de aur printre oameni, dar când oamenii s-au înrăit, s-ar fi înălţat la cer.

avuţiile deşarte şi la plăcerile amăgitoare i-a ajutat să păstreze această pace, această unire şi această libertate. Sunt cu toţii liberi şi egali. Nu se vede între ei nicio deosebire, în afară de cea care ţine de experienţa bătrânilor înţelepţi sau de înţelepciunea cu totul deosebită a unor bărbaţi tineri, ce ajung la înălţimea bătrânilor căliţi în virtute. Furtul, silnicia, jurământul strâmb, judecăţile, războaiele nu-şi fac niciodată auzit glasul crud şi veninos în această ţară îndrăgită de zei. Niciodată sângele omenesc n-a înroşit acest pământ. Nici chiar cel al mieilor nu curge prea des. Când li se vorbeşte acestor oameni de bătălii sângeroase, de cuceriri fulgerătoare, de răsturnări de state, cum se văd la alte neamuri, nu-şi pot stăpâni uimirea.

„Ce! spun ei, oamenii nu mor îndeajuns de repede şi fără să-şi mai grăbească unul altuia moartea? Viaţa este atât de scurtă! Şi lor li se pare prea lungă! Sunt oare pe pământ pentru a se sfâşia unii pe alţii şi a-şi aduce nenorocire unii altora?”

De altfel, aceşti oameni din Betica nu pot înţelege cum de sunt priviţi cu atâta admiraţie cuceritorii care înrobesc marile împărăţii.

„Ce nebunie, spun ei, să-ţi faci o fericire din cârmuirea altor oameni, când aceasta îţi dă atâta bătaie de cap, dacă vrei să-i conduci cu judecată şi după dreptate! Dar cum poate să fie o plăcere pentru tine să-i

cârmuieşti în pofida voinţei lor? Tot ce poate face un om înţelept este de a primi să cârmuiască un popor supus, ai cărui zei l-au însărcinat cu aceasta, sau un popor care îl roagă să-i fie părinte şi păstor. Dar să cârmuieşti neamurile în ciuda voinţei lor înseamnă să devii un ticălos, vrând să te bucuri de cinstea amăgitoare de a-i ţine în robie. Un cuceritor este un om pe care zeii, supăraţi pe neamul omenesc, în mânia lor, l-au lăsat pe pământ să pustiiască regatele, să semene pretutindeni, groază, sărăcie, deznădejde şi să facă tot atâţia sclavi cât oameni liberi sunt. Un om care caută gloria n-o găseşte oare îndeajuns conducând cu înţelepciune ceea ce i-au dat pe mână zeii! Oare el crede că nu poate fi vrednic de laudă decât devenind nestăpânit, nedrept, trufaş, luându-şi drepturi pe care nu le are, băgând spaima în toţi vecinii? Nu trebuie să te gândeşti niciodată la război decât pentru a apăra libertatea. Ferice de cel care, nefiind sclavul altuia, nu are ambiţia smintită de a-l face pe altul sclavul lui! Aceşti mari cuceritori, ce ne sunt zugrăviţi cu atâta glorie, sunt asemenea fluviilor care, ieşindu-şi din matcă, par măreţe, dar pustiesc ogoarele roditoare pe care n-ar trebui decât să le ude."

După ce Adoam a zugrăvit astfel Betica, Telemah, fermecat, îi puse plin de curiozitate felurite întrebări.

— Oamenii aceştia, îi spuse el, beau vin?

— Nu pot să bea, răspunse Adoam, fiindcă niciodată n-au vrut să facă vin. Nu fiindcă n-ar avea struguri: pe niciun pământ nu cresc struguri cu un gust mai ales. Dar ei se mulţumesc să mănânce strugurii ca pe celelalte fructe şi se tem de vin ca de un lucru care-i strică pe oameni.

„Este un soi de otravă, spun ei, care te face să-ţi ieşi din fire; nu-l omoară pe om, dar îl prosteşte. Oamenii îşi pot păstra sănătatea şi puterea fără vin; cu vin, se pun în primejdie de a-şi betegi sănătatea şi de a-şi pierde bunele moravuri."

Telemah spuse apoi:

— Aş vrea să ştiu care sunt legile ce orânduiesc căsătoriile la acest neam.

— Fiecare bărbat, răspunse Adoam, nu poate avea decât o femeie, şi trebuie s-o păstreze câtă vreme trăieşte ea. În această ţară, cinstea bărbaţilor este tot atât de legată de credinţa pe care o poartă femeilor lor, pe cât este de legată cinstea femeilor, la celelalte neamuri, de credinţa pe care le-o poartă bărbaţilor lor. Niciodată un popor n-a fost mai cinstit şi mai grijuliu de a-şi păstra neprihănirea. Femeile sunt frumoase şi plăcute, dar simple, modeste şi muncitoare. Căsătoriile sunt paşnice, rodnice, fără pată. Bărbatul şi nevasta par a nu mai fi decât un singur om în două trupuri diferite. Bărbatul şi nevasta împart împreună toate grijile casei:

bărbatul rânduieşte toate treburile din afară; femeia se închide în gospodăria ei. Îşi ajută bărbatul; ai zice că n-a fost făcută decât spre a-i fi pe plac; îi câştigă încrederea şi îl farmecă mai puţin prin frumuseţe, cât prin virtutea ei. Acest farmec adevărat al însoţirii lor dăinuie atât cât dăinuie şi viaţa lor. Datorită simplităţii, cumpătării, precum şi curăţeniei moravurilor acestui neam, oamenii de aici au o viaţă îndelungată şi sunt lipsiţi de boli. Întâlneşti bătrâni de o sută şi de o sută douăzeci de ani, care şi-au păstrat voioşia şi vigoarea.

— Îmi mai rămâne să aflu, adăugă Telemah, cum fac să scape de războaie cu neamurile vecine.

— Natura, spuse Adoam, i-a despărţit de celelalte neamuri, pe de o parte prin mare, iar pe de alta prin munţii înalţi de la miazănoapte. De altfel, neamurile vecine îi respectă pentru virtutea lor. Adeseori, celelalte neamuri, neputând cădea la învoială între ele, i-au luat drept judecători ai pricinilor lor şi le-au încredinţat pământurile şi oraşele pentru care se ceartă între ele. Cum acest neam înţelept n-a săvârşit niciodată vreo silnicie, toată lumea îi arată încredere. Ei rid când aud vorbindu-se despre regi care nu se pot înţelege între ei pentru a statornici hotarele ţărilor lor.

„Pot oare să se teamă, spun ei, că n-o să fie de ajuns pământ pentru oameni? Întotdeauna va fi mai mult decât vor putea ei lucra. Atâta vreme cât vor rămâne

pământuri libere şi nelucrate, noi nici măcar n-o să vrem să-l apărăm pe al nostru împotriva vecinilor care ar veni să pună mâna pe el."

Nu găseşti la locuitorii Beticei nici deşertăciune, nici trufie, nici rea-credinţă, nici dorinţa de a-şi întinde stăpânirea. Aşa că vecinii lor n-au niciodată de ce să se teamă de un asemenea neam şi nu pot nădăjdui să se facă temuţi; de aceea îi lasă în pace. Aceşti oameni mai curând şi-ar părăsi ţara sau s-ar lăsa omorâţi decât să se împace cu robia: iată de ce este la fel de greu să fie înrobiţi, pe cât de departe de ei este gândul de a-i înrobi pe alţii. De aceea, o pace trainică domneşte între ei şi vecinii lor.

La sfârşitul povestirii sale, Adoam le vorbi despre felul în care se făcea negoţ în Betica.

— Oamenii aceştia, spuse, au fost miraţi când au văzut că sosesc la ei, străbătând valurile mării, nişte străini care veneau de la mari depărtări. Ne-au lăsat să întemeiem un oraş în insula Gades. Ne-au primit la ei cu bunătate chiar şi au împărţit cu noi tot ceea ce aveau, fără să vrea să primească vreo plată. Mai mult, s-au oferit cu mărinimie să ne dea tot ce rămâne din lâna oilor lor, după ce-şi vor fi pus deoparte atât cât aveau nevoie pentru folosinţă; şi, într-adevăr, ne-au trimis un dar bogat. Pentru ei e o plăcere să dea străinilor ceea ce le prisoseşte.

Cât priveşte minele lor, ni le-au lăsat fără nicio greutate; lor nu le aduceau vreun folos. Li se părea că oamenii nu sunt deloc înţelepţi dacă se duc să caute cu atâta trudă în măruntaiele pământului ceva ce nu-i poate face fericiţi şi nici nu împlineşte vreo nevoie adevărată.

„Nu scormoniţi, ne spuneau ei, atât de adânc pământul: mulţumiţi-vă să-l araţi; el vă va da bunuri adevărate, care vă vor hrăni; veţi scoate de pe el roade ce preţuiesc mai mult decât aurul şi argintul, fiindcă oamenii nu doresc aur şi argint decât pentru a cumpăra cu ele bucatele care-i ţin în viaţă."

Am vrut adeseori să-i învăţăm navigaţia şi să ducem tinerii din ţara lor în Fenicia; dar nu s-au învoit în ruptul capului să-şi lase copiii să înveţe să trăiască asemenea nouă.

„Ar învăţa, ne spuneau ei, să aibă nevoie de toate lucrurile care vouă v-au devenit trebuincioase şi vor dori să le aibă; ar părăsi virtutea ca să le dobândească prin îndeletniciri urâte. Ar ajunge ca un om care are picioare bune şi care, pierzându-şi deprinderea de a merge pe jos, se Obişnuieşte în cele din urmă să fie întotdeauna purtat pe sus, ca un bolnav."

Cât despre navigaţie, o admiră din pricina iscusinţei acestui meşteşug; dar o socot un meşteşug vătămător.

„Dacă oamenii aceştia, spun ei, au îndeajuns în ţara

lor din ceea ce este de trebuinţă pentru trai, ce mai caută în altă parte? Ceea ce este de ajuns pentru nevoile firii, lor nu le este de ajuns? Ar merita să se scufunde cu corăbiile lor, dacă îşi caută moartea înfruntând furtunile pentru a astâmpăra lăcomia neguţătorilor şi a încuraja patimile altor oameni."

Telemah era încântat auzind aceste cuvinte ale lui Adoam şi se bucura că mai există pe lume un neam de oameni care, urmând firea cea dreaptă, sunt atât de înţelepţi şi atât de fericiţi toţi împreună.

— O, cât de departe sunt aceste moravuri, spunea el; de moravurile deşarte şi ambiţioase ale popoarelor socotite a fi cele mai înţelepte! Suntem atât de stricaţi, încât ne vine greu să credem că această simplitate, atât de firească, poate fi adevărată. Nouă moravurile acestui neam ni se par un basm frumos, iar lui moravurile noastre trebuie să-i pară un vis urât.

Cartea a opta

Venus, a cărei mânie împotriva lui Telemah nu se ostoise, îi cere lui Iupiter să-l piardă; dar, cum ursita nu îngăduia ca el să piară, zeiţa îl roagă pe Neptun să găsească mijloacele de a-l îndepărta de Itaca, spre care îl ducea Adoam. Neptun trimite neîntârziat la cârmaciul Acamas o zeitate înşelătoare, care-i vrăjeşte simţurile şi-l face să intre cu pânzele desfăşurate în

portul Salento, în vreme ce el credea că a ajuns în Itaca. Idomeneu, regele din Salento, face cea mai călduroasă primire lui Telemah şi lui Mentor: se duce cu el la templul lui Iupiter, unde poruncise să fie aduse jertfe pentru izbânda în războiul împotriva mandurienilor. Sacrificatorul, cercetând măruntaiele jertfelor, îi dă lui Idomeneu speranţe mari şi-i spune că-şi va datora fericirea celor doi oaspeţi nou veniţi.

În timp ce Telemah şi Adoam stăteau astfel de vorbă, uitând de somn şi nebăgând de seamă că noaptea ajunsese la mijlocul drumului ei, o zeitate vrăjmaşă şi înşelătoare îi îndepărta de Itaca, pe care cârmaciul lor, Acamas, o căuta zadarnic. Neptun, deşi ţinea cu fenicienii, nu mai putea îndura multă vreme gândul că Telemah a scăpat din furtuna ce-i azvârlise pe stâncile insulei lui Calipso. Venus era şi mai mânioasă când vedea că acest tânăr ieşise triumfător, biruindu-l pe Amor şi toate farmecele lui. În durerea ei, părăsi Citera, Paphos, Idalia şi toate onorurile ce i se aduceau în insula Cipru. Nu mai putea rămâne în aceste locuri în care Telemah îi dispreţuise puterea. Se înălţă spre strălucitorul Olimp, unde zeii erau adunaţi în jurul tronului lui Iupiter. Din acest loc, ei zăresc aştrii ce li se rotesc sub picioare; văd globul pământesc ca o mică grămăjoară de tină; mările nesfârşite le apar ca nişte picături de apă ce scaldă puţin această bucată de tină:

cele mai mari regate nu sunt în ochii lor decât un pumn de nisip ce acoperă faţa acestei tine; popoarele cele mai numeroase şi ostile cele mai puternice sunt doar ca nişte furnici care se bat între ele pentru un fir de iarbă de pe această bucată de tină. Nemuritorii râd de treburile cele mai serioase care-i frământă pe bieţii muritori, pe când lor li se par nişte jocuri de copii. Ceea ce oamenii numesc măreţie, glorie, putere, politică înaltă, acestor zeităţi supreme le apar ca nişte lucruri jalnice şi ca nişte slăbiciuni.

În acest loc, aflat atât de sus deasupra pământului, şi-a statornicit Iupiter tronu-i neclintit: ochii lui pătrund până în adâncuri şi luminează până şi cele mai ascunse unghere ale inimilor. Privirile lui blânde şi senine răspândesc tihnă şi bucurie în întregul univers; dimpotrivă, când îşi scutură pletele, zguduie cerul şi pământul. Chiar şi zeii, uluiţi de razele de glorie care-l înconjoară, tremură când se apropie de el.

Toţi zeii cerului se aflau în această clipă lângă el. Venus se înfăţişă cu toate farmecele pe care le răspândeşte făptura ei; rochia-i unduitoare avea mai multă strălucire decât toate culorile cu care se împodobeşte Iris[88] în mijlocul norilor întunecaţi, când

[88] Fiica lui Thaumas şi a Electrei, soră a harpiilor. Era mesagera zeilor, iar curcubeul reprezenta vălul ei.

vine să tăgăduiască muritorilor speriaţi sfârşitul furtunilor şi să le vestească revenirea vremii frumoase. În jurul mijlocului purta faimoasa cingătoare pe care sunt închipuite Graţiile[89], părul zeiţei era strâns uşor la spate cu un şiret de aur. Toţi zeii rămaseră uimiţi de frumuseţea ei, ca şi cum ar fi văzut-o pentru prima oară: le lua ochii, aşa cum Febus le ia muritorilor ochii când, după o noapte lungă, vine să-i lumineze cu razele lui. Se uitau unii la alţii cu uimire şi privirile li se întorceau mereu spre Venus; dar băgară de seamă că ochii zeiţei erau scăldaţi în lacrimi şi o durere amară era zugrăvită pe chipul ei.

În ăstimp, ea înainta spre tronul lui Iupiter, cu un mers lin şi uşor, ca zborul iute al unei păsări ce spintecă nemărginirea văzduhului. El o privi cu bunăvoinţă; îi zâmbi blând şi, ridicându-se, o îmbrăţişă.

— Scumpa mea fiică, îi spuse el, ce supărare ai? Nu pot rămâne nepăsător la vederea lacrimilor tale: deschide-ţi inima fără teamă: ştii ce dragoste îţi port şi cât îţi sunt de binevoitor.

Venus îi răspunse cu glas dulce, dar întretăiat de suspine adânci:

— O, părinte al zeilor şi al oamenilor, tu, care vezi totul, se poate oare să nu ştii ce mă amărăşte? Minerva

---

[89] Fiicele lui Iupiter şi ale Eurinomei. Se numeau: Aglaia, Euphrosina şi Thalia.

nu s-a mulţumit să dărâme până-n temelii măreţul oraş al Troiei, pe care îl apăram, şi să se răzbune pe Paris, pentru a fi mărturisit că frumuseţea mea o întrece pe a ei: ea îl călăuzeşte prin toate ţinuturile şi pe întinsul tuturor mărilor pe fiul lui Ulise, acest om crud care a nimicit Troia. Telemah este însoţit de Minerva; din pricina aceasta nu poate fi ea aici pentru a-şi ocupa locul în rând cu ceilalţi zei. L-a dus pe acest tânăr îndrăzneţ în insula Cipru, ca să mă jignească. Telemah mi-a dispreţuit puterea: nu numai că n-a binevoit să ardă tămâie pe altarele mele, dar a mărturisit că serbările care se dau în cinstea mea îi fac silă; şi-a închis inima la toate desfătările mele. În zadar, la rugămintea mea, Neptun a stârnit vânturile şi valurile împotriva lui, ca să-l pedepsească. Telemah, azvârlit de un naufragiu cumplit pe insula lui Calipso, l-a biruit chiar şi pe Amor, trimis de mine în această insulă pentru a înmuia inima tânărului grec. Nici tinereţea lui, nici farmecele lui Calipso şi ale nimfelor ei, nici săgeţile înflăcărate ale lui Amor n-au putut birui vicleşugurile Minervei. Ea l-a smuls din această insulă; iată-mă acoperită de ocară; să fiu înfrântă de un copil!

Pentru a o mângâia pe Venus, Iupiter îi spuse:

— E adevărat, fiica mea, că Minerva apără inima acestui tânăr grec de toate săgeţile fiului tău şi că îi pregăteşte o glorie pe care niciun bărbat tânăr n-a

meritat-o vreodată. Mă supără că ţi-a dispreţuit altarele; dar nu-l pot supune puterii tale. Mă învoiesc, din dragoste pentru tine, să-l mai las să rătăcească pe mări şi pe uscat, să trăiască departe de patria lui, supus la tot felul de suferinţe şi primejdii: dar ursita nu îngăduie nici ca el să piară, nici să-şi piardă virtutea în plăcerile cu care tu îi desfeţi pe oameni. Aşadar, mângâie-te, fiica mea; fii mulţumită că ţii sub stăpânirea ta atâţia alţi eroi şi atâţia nemuritori.

Spunând aceste cuvinte, îi. Zâmbi lui Venus cu gingăşie şi maiestate. O scânteiere de lumină, asemănătoare celor mai strălucitoare fulgere, ţâşni din ochii săi. O sărută cu duioşie, şi o mireasmă de ambrozie se răspândi peste Olimp. Zeiţa nu putu rămâne nepăsătoare la această mângâiere a celui mai mare dintre zei: în pofida lacrimilor şi a durerii ei, se văzu cum bucuria îi luminează chipul; îşi lăsă în jos vălul, ca să-şi ascundă roşeaţa ce-i îmbujora obrajii şi stânjeneala pe care o încerca. Întreaga adunare a zeilor bătu din palme la aceste cuvinte ale lui Iupiter, şi Venus, fără a mai pierde o clipă, plecă să-l caute pe Neptun, pentru a se înţelege cu el asupra mijloacelor de a se răzbuna pe Telemah.

Îi povesti lui Neptun cele spuse de Iupiter.

— Am aflat, răspunse Neptun, care e porunca neclintită a ursitei; dar, chiar dacă nu putem să-l

înecăm pe Telemah în valurile mării, cel puţin să nu ne dăm în lături de la nimic din ceea ce l-ar putea face nefericit şi i-ar putea întârzia întoarcerea în Itaca. Nu mă pot învoi să dau pieirii corabia feniciană pe care s-a îmbarcat: ţin la fenicieni; sunt oamenii mei. Nici un alt neam din lumea întreagă nu cultivă ca ei împărăţia mea. Datorită lor, marea a devenit punte de legătură între toate popoarele pământului. Mă cinstesc, aducându-mi mereu jertfe pe altare: sunt oameni drepţi, înţelepţi şi pricepuţi la negoţ; aduc cu ei pretutindeni traiul bun şi îmbelşugat. Nu, zeiţă, nu pot îngădui ca vreuna din corăbiile lor să se scufunde: dar îl voi face pe cârmaci să piardă drumul şi să se îndepărteze de Itaca, unde vrea să meargă.

Venus, mulţumită de a fi primit această făgăduială, râse răutăcios şi se întoarse cu carul ei zburător pe câmpiile înflorite din Idalia unde Graţiile, Jocurile şi Râsetele îşi mărturisiră bucuria de a o revedea, dansând în juru-i pe florile care îmbălsămau acest loc încântător.

Neptun trimise fără întârziere o zeitate înşelătoare, de felul Visurilor, cu deosebirea că Visurile nu amăgesc decât în timpul somnului, pe când această zeitate vrăjeşte simţurile celor ce stau de veghe. Răufăcătorul zeu, înconjurat de o mulţime fără număr de minciuni înaripate ce zburau în juru-i, picură o licoare subtilă şi

vrăjită în ochii cârmaciului Acamas care, la lumina lunii, urmărea cu luare-aminte mersul stelelor şi ţărmul insulei Itaca, ale cărei stânci abrupte le şi desluşea destul de aproape. Din clipa aceea, ochii cârmaciului nu mai văzură nimic din ce era adevărat.

Un cer născocit şi un pământ părelnic i se înfăţişară înaintea ochilor. Ai fi zis că stelele şi-au schimbat mersul şi au făcut calea-întoarsă; că întregul Olimp se mişcă după legi noi. Chiar şi pământul era schimbat: o Itacă închipuită se înfăţişa mereu cârmaciului pentru a-l amăgi, în timp ce el se îndepărta de cea adevărată. Cu cât înainta mai mult spre această imagine amăgitoare a ţărmului insulei, cu atât imaginea se îndepărta; fugea într-una din faţa lui şi omul nu ştia ce să mai creadă. Uneori i se părea că aude chiar zgomotul obişnuit într-un port. Şi se şi pregătea, potrivit poruncii primite, să tragă în taină la ţărmul unei mici insule, aflate foarte aproape de cea mare, întrucât voiau să ascundă peţitorilor Penelopei, care se legaseră între ei împotriva lui Telemah, înapoierea acestuia. Alteori se ferea de stâncile care mărginesc această coastă a mării, şi i se părea că aude mugetul înfricoşător al valurilor ce se izbesc de stânci; apoi deodată se făcea că pământul este încă departe. Munţii i se înfăţişau de la această depărtare doar ca nişte mici nori ce întunecă uneori zarea la asfinţitul soarelui. Astfel, Acamas era

descumpănii şi atingerea zeităţii înşelătoare, ce-i legase printr-o vrajă ochii, îl făcea să încerce o înfiorare pe care n-o mai cunoscuse până atunci. Era chiar ispitit să creadă că nu este treaz şi că trăieşte nălucirea unui vis. În ăstimp, Neptun îi porunci vântului dinspre Răsărit să sufle, pentru a azvârli corabia pe coastele Hesperiei. Vântul îl ascultă şi împinse corabia atât de puternic, încât curând ea ajunse pe ţărmul arătat de Neptun.

Aurora anunţa ivirea zilei; stelele, care se tem de razele soarelui şi le gelozesc, se duceau să-şi ascundă în Ocean scânteierile lor întunecate, când cârmaciul strigă:

— În sfârşit, nu mai am temei să mă îndoiesc, suntem aproape de insula Itaca. Bucură-te, Telemah; într-un ceas o vei putea revedea pe Penelopa şi îl vei găsi, poate, pe Ulise din nou pe tronul său.

La acest strigăt, Telemah, care zăcea nemişcat în braţele somnului, se trezi, se ridică, urcă la cârmă, îl îmbrăţişă pe cârmaci şi îşi aţinti ochii, pe care de-abia îi deschisese, asupra coastei vecine. Şi, nerecunoscând ţărmurile patriei sale, scoase un geamăt:

— Vai! unde ne aflăm? zise el, nu este asta scumpa mea Itaca. Te-ai înşelat, Acamas; nu cunoşti bine această coastă, atât de îndepărtată de ţara ta.

— Nu, nu, răspunse Acamas, nu se poate să mă înşel când privesc coastele acestei insule. De câte ori n-am

intrat în portul vostru! îi cunosc până şi cele mai mici stânci; nici ţărmul Tirului nu-mi este mai viu în minte. Îţi aminteşti de muntele acesta care înaintează; iată stâncă aceasta care se înalţă ca un turn; nu auzi valul care se sparge izbindu-se de aceste stânci ce par să ameninţe marea că se vor prăbuşi peste ea? Oare nu desluşeşti templul Minervei care despică norii? Iată cetatea şi casa lui Ulise, tatăl tău.

— Te înşeli, o, Acamas, răspunse Telemah, văd, dimpotrivă, o coastă destul de înaltă, dar netedă; zăresc un oraş care nu este Itaca. O, zei, aşa vă bateţi joc de oameni?

Pe când spunea aceste cuvinte, privirea lui Acamas se limpezi dintr-o dată. Vraja se rupsese: văzu ţărmul aşa cum era cu adevărat şi-şi dădu seama de greşeala lui.

— Mărturisesc, o, Telemah, strigă el, că o zeitate vrăjmaşă mi-a legat printr-o vrajă ochii; mi se părea că văd Itaca şi imaginea ei mi se înfăţişa aidoma; dar în clipa aceasta, ea dispare ca un vis. Văd alt oraş; fără îndoială că e Salento, pe care Idomeneu, după ce a fugit din Creta, l-a întemeiat în Hesperia: îi zăresc zidurile care se înalţă, deşi nu au fost isprăvite; văd un port care nu este încă pe deplin întărit.

În timp ce Acamas privea feluritele lucrări făcute de curând în acest oraş pe cale de a se naşte şi Telemah îşi plângea nenorocirea, vântul care sufla la porunca lui

Neptun îi împinse cu pânzele desfăşurate într-o radă, unde se aflau la adăpost şi foarte aproape de port.

Pe Mentor, care ştia de răzbunarea lui Neptun şi de crudul vicleşug al lui Venus, greşeala lui Acamas îl făcu doar să zâmbească. Când s-au pomenit în această radă, Mentor i-a spus lui Telemah:

— Iupiter te pune la încercare; dar nu-ţi vrea pieirea; dimpotrivă, nu te încearcă decât pentru a-ţi deschide drumul spre glorie. Aminteşte-ţi de muncile lui Hercule; să le ai întotdeauna în faţa ochilor pe cele la care a fost supus tatăl tău. Cine nu ştie să îndure nu are o inimă mare. Prin răbdarea şi curajul tău, trebuie să oboseşti soarta vitregă ce se înverşunează să te prigonească. Mă tem mai puţin pentru tine de cele mai cumplite năpaste puse la cale împotrivă-ţi de Neptun, decât mă temeam de mângâierile linguşitoare ale zeiţei ce te ţinea pe insula ei. Ce mai aşteptăm? Să intrăm în acest port: iată un popor prieten; doar cei la care am ajuns sunt greci. Idomeneu, atât de vitregit de soartă, va avea milă de nişte nefericiţi.

Intrară fără întârziere în portul Salento, unde corabia feniciană a fost primită fără nicio greutate, fiindcă fenicienii trăiesc în pace şi fac negoţ cu toate popoarele lumii.

Telemah privea cu admiraţie acest oraş ce se năştea, asemenea unei tinere plante, care, după ce a fost

hrănită de roua dulce a nopţii, de la ivirea zorilor simte razele soarelui cum vin s-o înfrumuseţeze; ea creşte, îşi deschide mugurii gingaşi, îşi întinde frunzele verzi, îşi desface florile înmiresmate într-o mie de culori noi; în fiecare clipă, privind-o, descoperi o nouă strălucire. Aşa înflorea noul oraş al lui Idomeneu pe ţărmul mării; cu fiecare zi, cu fiecare ceas, creştea în măreţie şi arăta de departe străinilor aflaţi pe mare noi ornamente de arhitectură care se înălţau până. La cer. Tot malul răsuna de strigătele muncitorilor şi de lovituri de ciocan. Pietrele erau ridicate în aer de nişte macarale trase cu frânghii. Căpeteniile însufleţeau poporul la muncă, de cum se ivea aurora dimineţii şi regele Idomeneu, mergând el însuşi în tot locul, dădea porunci făcând să înainteze lucrările cu stăruinţă de necrezut.

De îndată ce sosi corabia feniciană, cretanii se grăbiră să le dea lui Telemah şi lui Mentor nenumărate dovezi de sinceră prietenie. Şi, fără să piardă timpul, s-au şi dus să-l anunţe pe Idomeneu de sosirea fiului lui Ulise.

— Fiul lui Ulise, strigă el, al lui Ulise, acest scump prieten, acest erou plin de înţelepciune, datorită căruia am izbutit, în cele din urmă, să nimicim oraşul Troia! Să fie adus aici şi îi voi arăta cât de mult l-am iubit pe tatăl său!

Numaidecât înaintea lui s-a înfăţişat Telemah care,

spunându-şi numele, i-a cerut ospitalitate.

Idomeneu i-a răspuns cu un aer de blândeţe pe chipu-i zâmbitor:

— Chiar dacă nu mi s-ar fi spus cine eşti, cred că te-aş fi recunoscut. Eşti leit Ulise: ai ochii lui plini de foc, cu privirea atât de hotărâtă; aerul lui, la început rece şi stăpânit, care ascunde atâta vioiciune şi farmec; recunosc chiar acest zâmbet gingaş, această ţinută firească, această vorbă dulce, simplă şi pătrunzătoare, care te convinge fără să-ţi lase vreme să încerci vreo îndoială. Da, eşti fiul lui Ulise. Dar vei fi, totodată, şi fiul meu. O, fiul meu, scumpul meu fiu, ce întâmplare te-a adus pe acest ţărm? Ai venit oare pentru a-l căuta pe tatăl tău? Vai, n-am nicio ştire despre el. Soarta ne-a prigonit, şi pe el, şi pe mine: el a avut nefericirea de a nu-şi mai regăsi patria, iar eu pe aceea de a o regăsi pe a mea covârşită de mânia zeilor, dezlănţuită împotrivă-mi.

În timp ce spunea aceste vorbe, Idomeneu nu-şi lua ochii de la Mentor, ca de la un om al cărui chip nu-i era necunoscut, dar al cărui nume nu-l mai putea găsi.

În vremea aceasta, Telemah îi răspundea cu lacrimi în ochi:

— O, rege, iartă-mi durerea pe care nu voi fi în stare să ţi-o ascund în această clipă, când nu s-ar cuveni să simt decât bucurie şi recunoştinţă pentru bunătatea ta.

Prin părerea de rău arătată de tine în legătură cu pierderea lui Ulise, mă faci chiar tu să simt nenorocirea de a nu-l putea regăsi pe tatăl meu. E multă vreme de când îl caut pe întinsul tuturor mărilor. Zeii mânioşi nu-mi îngăduie nici să-l revăd, nici să aflu dacă a pierit într-un naufragiu, nici să mă întorc în Itaca, unde Penelopa tânjeşte în dorinţa de a fi scăpată de peţitorii ei. Am crezut că te pot găsi în insula Creta: acolo am aflat despre soarta-ţi crudă şi nu credeam că va trebui să mă abat prin Hesperia, unde ai întemeiat un nou regat. Dar soarta, care-şi bate joc de oameni şi mă face să rătăcesc prin toate ţările îndepărtate de Itaca, m-a aruncat în cele din urmă pe ţărmurile tale. Dintre toate relele ce mi le-a pricinuit, acesta este răul pe care-l îndur cel mai bucuros. Dacă m-a îndepărtat de patrie, cel puţin îmi dă putinţa de a-l cunoaşte pe cel mai mărinimos dintre toţi regii.

La aceste cuvinte, Idomeneu îl îmbrăţişă pe Telemah cu duioşie şi, ducându-l în palatul său, îi zise:

— Cine este acest bătrân cuminte care te însoţeşte? Mi se pare că a fost o vreme când îl vedeam adeseori.

— E Mentor, răspunse Telemah, Mentor, prietenul lui Ulise, în a cărui grijă m-a dat din copilărie. Cum ţi-aş putea spune tot ce-i datorez?

Idomeneu înaintă de îndată şi-i întinse mâna lui Mentor:

— Ne-am văzut, spuse el, odinioară. Ţi-aminteşti de călătoria pe care ai făcut-o în Creta şi de poveţele bune pe care mi le-ai dat? Dar atunci m-am lăsat târât de înflăcărarea tinereţii şi de gustul pentru plăcerile deşarte. A trebuit ca nenorocirile să-mi fie învăţătură pentru a afla ceea ce nu voiam să cred. Oh, de-ar fi voit zeii să-ţi dau crezare, bătrân înţelept! Dar bag de seamă cu uimire că nu te-ai schimbat aproape deloc după atâţia ani: chipul îţi este la fel de fraged, trupul la fel de drept şi vigoarea aceeaşi; numai părut ţi-a albit puţin.

— Mărite rege, răspunse Mentor, dacă aş fi linguşitor ţi-aş spune şi eu că ai păstrat acea floare a tinereţii care strălucea pe chipul tău înainte de asediul Troiei; dar socot că e mai bine să nu-ţi fiu pe plac decât să păgubesc adevărul. De altfel, văd din cuvintele tale înţelepte că nu-ţi place linguşirea şi că nu înfruntă nicio primejdie cel ce-ţi vorbeşte cu sinceritate. Te-ai schimbat mult şi mi-ar fi fost greu să te recunosc. Îmi dau seama care e pricina: ai suferit mult de pe urma nenorocirilor ce s-au abătut asupra ta; dar ai câştigat foarte mult suferind, fiindcă ai dobândit înţelepciune. E uşor să te mângâi de zbârciturile ce vin să-ţi brăzdeze chipul, când inima se căleşte şi se întăreşte în virtute. De altfel, află că regii se vlăguiesc întotdeauna mai mult decât ceilalţi oameni. Când dau de năpastă, greutăţile pe care le înfruntă mintea şi muncile pe care

le suferă trupurile lor îi fac să îmbătrânească înainte de vreme. Când duc un trai bun, desfătările unei vieţi de uşurătate îi vlăguiesc mai mult chiar decât greutăţile războiului: nimic nu este atât de nesănătos ca plăcerile cărora nu ştii să le pui frâu. Aşa se lămureşte de ce regii, şi în timp de pace, şi în timp de război, au întotdeauna necazuri şi plăceri care aduc bătrâneţea mai devreme de vârsta când s-ar cuveni să vină după legile firii. O viaţă cu măsură, cumpătată, simplă, ' lipsită de griji şi de patimi, bine rânduită şi harnică păstrează în mădularele unui om înţelept tinereţea cea vie, care, fără aceste măsuri de prevedere, este întotdeauna gata să-şi ia zborul pe aripile Timpului.

Idomeneu, fermecat de cuvintele lui Mentor, ar fi stat mult să-l asculte, dacă n-ar fi venit cineva să-i amintească de jertfa pe care trebuia să i-o aducă lui Iupiter. Telemah şi Mentor îl urmară, înconjuraţi de o mare mulţime de oameni ce îi urmărea cu priviri stăruitoare şi pline de curiozitate pe cei doi străini. Salentinii îşi spuneau unii altora: „Aceşti doi oameni, sunt foarte deosebiţi. Cei tânăr are ceva vioi şi plăcut; tot farmecul frumuseţii şi tinereţii strălucesc pe chipul lui; dar această frumuseţe n-are nimic molatec şi lipsit de bărbăţie: cu toată floarea, atât de gingaşă, a tinereţii, pare viguros, puternic, călit în muncă. Celălalt, deşi cu mult mai în vârstă, nu şi-a pierdut încă nimic din

putere: figura lui îţi pare la început mai puţin nobilă şi chipul lui mai puţin frumos; dar, când îl priveşti îndeaproape, găseşti în simplitatea lui semne de înţelepciune şi de virtute şi o nobleţe care uimesc. Când zeii coborau pe pământ pentru a fi se înfăţişa muritorilor, luau, fără îndoială, asemenea chipuri de străini şi de călători".

Între timp, ajunseseră la templul lui Iupiter, pe care Idomeneu, ce se trăgea din sângele acestui zeu, îl împodobise cu multă măreţie. Templul avea de jur-împrejur două rânduri de coloane de marmură vrâstată cu felurite culori; capitelurile erau făcute din argint şi pereţii erau în întregime încrustaţi cu marmură, având basoreliefuri ce-i înfăţişau pe Iupiter preschimbat în taur, răpirea Europei[90] şi drumul ei printre valuri spre Creta: se părea că aici Iupiter era respectat, deşi sub o formă străină. Se vedea apoi naşterea şi tinereţea lui Minos; în sfârşit, imaginea acestui rege înţelept la o vârstă mai înaintată, dând legi întregii sale insule pentru a o face pe veci înfloritoare. Telemah mai văzu închipuite pe pereţii templului cele mai de seamă întâmplări din timpul asediului Troiei, unde Idomeneu îşi dobândise faima de mare

---

[90] Fiica lui Agenor şi a Telephassei. îndrăgostindu-se de ea, Zeus o răpeşte şi o duce în insula Creta. Din unirea lor se nasc trei fii : Minos, Rhadamanthe şi Sarpedon. După moarte, Europa a fost zeificată.

comandant de oşti. Printre aceste scene de luptă îl căută pe tatăl său:

Îl recunoscu, înfăţişat în clipa când lua caii lui Rhesus[91] ucis de Diomede; apoi, luptându-se cu Aiax pentru armele lui Ahile, în faţa tuturor căpeteniilor adunate ale oştirii greceşti; în sfârşit, ieşind din calul funest pentru a vărsa sângele unui număr atât de mare de troieni.

Telemah îl recunoscu mai întâi după aceste fapte vestite, despre care auzise adeseori vorbindu-se şi pe care i le povestise Nestor însuşi. Lacrimile se porniră să-i curgă din ochi, culoarea feţii i se schimbă; părea tulburat. Idomeneu văzu acest lucru, cu toate că Telemah îşi întoarse obrazul pentru a-şi ascunde tulburarea.

— Să nu-ţi fie ruşine, îi spuse Idomeneu, să ne laşi să vedem cât de mult te mişcă gloria şi nenorocirile tatălui tău.

În vremea aceasta, sub vastele portice formate din cele două rânduri de coloane ce înconjurau templul se adunase mulţime mare de oameni. Două cete de băieţi şi de fete tinere cântau versuri de proslăvire zeului care ţine trăsnetul în mâinile lui. Aceşti copii, aleşi dintre cei

---

[91] Rege trac venit în ajutorul troienilor în al zecelea an de la începerea războiului. Ulise şi Diomede îl ucid şi-i iau caii, împiedicând astfel prezicerea, defavorabilă grecilor, a unui oracol.

mai plăcuţi la chip, aveau plete lungi ce le fluturau pe umeri; pe capete purtau cununi de trandafiri înmiresmaţi; toţi erau îmbrăcaţi în alb. Idomeneu îi aducea lui Iupiter o jertfă de o sută de tauri, pentru a-l câştiga de partea sa în războiul pe care-l dezlănţuise împotriva vecinilor săi. Sângele jertfelor curgea pretutindeni şi-l vedeai şiroind în cupe adânci de aur şi de argint.

În timpul jertfei, bătrânul Teofan, prieten al zeilor şi preot al templului, îşi acoperise capul cu un colţ al veşmântului său de purpură. Apoi cercetă măruntaiele jertfelor, care mai zvâcneau; după aceea, aşezându-se pe trepiedul sacru, strigă:

„O, cine sunt oare aceşti doi străini pe care cerul îi trimite prin aceste locuri? Fără ei, războiul pornit ne-ar fi funest şi Salento ar cădea în ruină mai înainte de a fi fost ridicat din temelii. Văd un tânăr erou pe care înţelepciunea însăşi îl duce de mână. Nu este îngăduit gurii unui muritor să spună mai mult."

Rostind aceste cuvinte, privirea-i era înfricoşătoare şi ochii îi aruncau scântei; se părea că vede alte lucruri decât cele ce se aflau în faţa lui; chipu-i era numai văpăi; era tulburat şi îşi ieşise din fire; părul i se zbârlise, făcea spume la gură, îşi înălţase braţele şi le ţinea nemişcate. Glasul lui, tulburat, era mai puternic decât orice glas omenesc: îşi pierduse răsuflarea şi nu

putea ţine închis în el duhul divin care-l muncea.

„O, fericite Idomeneu! mai strigă el, ce văd! De ce nenorociri ai scăpat! Ce pace dulce e înăuntru! Dar ce lupte sunt în afară! Ce victorii! O, Telemah, isprăvile tale le întrec pe cele ale tatălui tău; duşmanul trufaş geme în ţărână sub paloşul tău; porţi de aramă, metereze la care nu se poate ajunge cad la picioarele tale. O, mărită zeiţă, tatăl lui... O, tinere, în sfârşit, vei vedea.

După aceste spuse, cuvintele îi îngheţară pe buze şi el rămase, parcă fără voia lui, într-o tăcere plină de uimire.

Toţi cei de faţă încremeniră de spaimă. Idomeneu, tremurând, nu îndrăzni să-i ceară să sfârşească ceea ce începuse să spună. Chiar şi lui Telemah, uluit, îi veni greu să înţeleagă cele auzite; îi veni greu să creadă că a auzit cu adevărat aceste preziceri înalte. Mentor era singurul pe care duhul divin nu l-a descumpănit.

— Ai auzit, îi spuse el lui Idomeneu, ce planuri au zeii. Cu oricare neam ai lupta, izbânda va fi a ta şi tânărului fiu al prietenului tău îi vei datora norocul în război. Să nu-l pizmuieşti; mulţumeşte-te să tragi foloase de pe urma darului pe care zeii ţi-l fac prin el.

Idomeneu, care nu-şi revenise încă din uimire, îşi căuta în zadar cuvintele; nu-şi putea mişca limba în gură. Telemah, mai iute la minte, îi spuse lui Mentor:

— Toată această glorie ce mi-a fost făgăduită nu mă tulbură defel; dar ce pot oare însemna ultimele cuvinte: vei vedea…? Oare pe tatăl meu, sau numai Itaca? Vai! de ce n-a isprăvit? M-a lăsat mai îndoit ca oricând. O, Ulise, o, tatăl meu, pe tine, chiar pe tine îmi va fi dat să te văd? Să fie oare adevărat? Dar mă amăgesc singur. Crud oracol, îţi face plăcere să-ţi baţi joc de un năpăstuit: încă un cuvânt şi aş fi fost în culmea fericirii!

Mentor îi spuse:

— Respectă ceea ce-ţi dezvăluie zeii şi nu porni la descoperirea acelor lucruri pe care ei vor să ţi le ascundă. Curiozitatea îndrăzneaţă merită să fie umilită. O înţelepciune plină de bunătate îi face pe zei să învăluie destinul bieţilor oameni într-o beznă de nepătruns. Ne este de folos să prevedem ceea ce ţine de noi, pentru a îndeplini bine acest lucru; dar nu ne este de mai puţin folos să nu cunoaştem ceea ce nu ţine de strădania noastră şi ceea ce zeii vor să facă din noi.

Telemah, mişcat de aceste vorbe, izbuti cu multă greutate să se stăpânească.

Idomeneu, revenindu-şi din uimire, începu şi el să-l laude pe marele Iupiter, care i l-a trimis pe tânărul Telemah şi pe înţeleptul Mentor pentru a-i aduce izbind a asupra duşmanilor. După marele ospăţ care a urmat jertfei, îi luă deoparte pe cei doi străini şi le vorbi astfel:

— Mărturisesc că atunci când m-am întors în Creta, după asediul Troiei, nu cunoşteam îndeajuns arta de a domni. Voi aţi aflat, scumpii mei prieteni, ce nenorociri s-au abătut asupra mea, împiedicându-mă să domnesc în această insulă mare, de vreme ce îmi spuneţi că aţi fost acolo după plecarea mea. Şi încă aş fi prea fericit dacă loviturile crunte ale soartei mi-ar fi slujit de învăţătură şi m-ar fi făcut cumpătat! Străbăteam mările ca un fugar, urmărit de răzbunarea zeilor şi a oamenilor; toată măreţia mea trecută nu slujea decât pentru a-mi face căderea mai ruşinoasă şi mai greu de îndurat. Mi-am statornicit penaţii[92] pe această coastă pustie, unde n-am găsit decât pământuri nelucrate, acoperite cu mărăcini şi cu spini, păduri bătrâne ca pământul, stânci la care aproape nu puteai ajunge, unde se adăposteau fiarele. A trebuit să fiu bucuros că, împreună cu un mic număr de oşteni şi de tovarăşi care au avut bunăvoinţa să mă urmeze în nenorocirile mele, am izbutit să iau în stăpânire acest pământ sălbatec şi să fac din el patria mea, căci nu mai puteam nădăjdui să revăd vreodată acea insulă fericită unde, din voia zeilor, m-am născut pentru a domni. „Vai! îmi spuneam în sinea mea, ce schimbare! Ce pildă cumplită

---

[92] În mitologia romană, divinităţi protectoare ale familiei şi ale casei; în cinstea lor, pe altarul fiecărei case, era întreţinută o flacără veşnică.

sunt eu pentru regi! Ar trebui să fiu arătat tuturor celor care domnesc în lume, ca să tragă învăţăminte din pilda mea. Ei îşi închipuie că n-au de ce se teme, întrucât sunt mai presus de ceilalţi oameni: hei! tocmai pentru că sunt mai presus trebuie să se teamă de toate! Eram temut de duşmani şi iubit de supuşii mei; conduceam un neam puternic şi războinic: faima mi-a dus numele în ţările cele mai îndepărtate; domneam într-o insulă rodnică şi încântătoare; o sută de oraşe îmi dădeau în fiecare an tribut din bogăţiile lor; aceşti oameni mă recunoşteau ca fiind din sângele lui Iupiter; născut în ţara lor, mă iubeau ca pe nepotul înţeleptului Minos, ale cărui legi îi fac atât de puternici şi de fericiţi: ce lipsea fericirii mele, decât să ştiu să mă bucur de ea cu cumpătare? Dar trufia mea şi linguşirea, căreia i-am dat ascultare, m-au răsturnat de pe tronul meu. Aşa vor cădea toţi regii care se vor lăsa în voia dorinţelor lor şi îşi vor pleca urechea la sfaturile date de spiritele linguşitoare".

În timpul zilei, încercam să par voios şi plin de nădejde, pentru a da curaj celor ce m-au urmat:

„Să ridicăm, le spuneam, un nou oraş, care să ne fie o mângâiere pentru tot ce am pierdut. Suntem înconjuraţi de popoare care ne-au dat o frumoasă pildă

în această privinţă. Vedem Tarentul[93], care se înalţă destul de aproape de noi; Falante[94] este cel care a întemeiat, împreună cu lacedemonienii lui, acest nou regat. Filoctet[95] a dat numele de Petilia unui mare oraş pe care-l zideşte pe acelaşi ţărm. Metaponte[96] este tot o colonie de acest fel. Oare vom face mai puţin decât toţi aceşti străini, rătăcitori ca şi noi? Soarta noastră nu este mai aspră decât a lor."

Pe când încercam să îndulcesc suferinţele tovarăşilor mei cu aceste cuvinte, în adâncul sufletului ascundeam o durere de moarte. Pentru mine era o mângâiere când lumina zilei mă părăsea şi noaptea venea să mă învăluie în umbrele ei ca să-mi pot plânge în voie jalnica-mi soartă. Şiroaie de lacrimi amare îmi curgeau din ochii care nu ştiau ce e somnul cel dulce. A doua zi, îmi începeam din nou muncile cu şi mai multă ardoare. Iată, Mentor, de ce m-ai găsit atât de îmbătrânit.

După ce Idomeneu îşi isprăvi de povestit suferinţele, le ceru, lui Telemah şi lui Mentor, să-i dea ajutor în

---

93 Oraş din sudul Italiei, cunoscut din antichitate, situat în golful cu acelaşi nume din Marea Ionică.

94 Erou laconian, întemeietorul Tarentului.

95 Fiul lui Pocas şi al Demonassei, arcaş renumit, care a moştenit arcul şi săgeţile lui Hercule. Ia parte la războiul Troiei şi-l ucide pe Paris. La câţiva ani de la terminarea războiului, se stabileşte în Italia, unde întemeiază mai multe cetăţi.

96 În vechime, oraş din Lucania (Grecia mare), situat în golful Tarent. A fost întemeiat de Nestor sau Epeus şi nimicit de samniţi în secolul al VI-lea.

războiul pe care-l începuse.

— Vă voi trimite înapoi în Itaca, le spuse el, de îndată ce războiul va lua sfârşit. În acelaşi timp, voi trimite corăbii spre cele mai îndepărtate ţărmuri, pentru a afla veşti despre Ulise. Din orice loc de pe pământurile cunoscute în care îl va fi aruncat furtuna sau mânia vreunei divinităţi voi şti să-l scot. Facă zeii să mai fie în viaţă! Iar pe voi vă voi trimite în patrie cu cele mai bune corăbii care au fost construite vreodată în insula Creta: sunt făcute din lemn tăiat din adevăratul munte Ida, unde s-a născut Iupiter. Acest lemn sacru nu poate pieri în valuri; vânturile şi stâncile se tem de el şi-l respectă. Nici Neptun, oricât de mânios ar fi, nu va îndrăzni să ridice valurile împotriva lui. Fiţi, aşadar, siguri că, fără nicio greutate, vă veţi întoarce cu bine în Itaca şi că nicio zeitate vrăjmaşă nu va mai izbuti să vă facă să rătăciţi pe atâtea mări. Drumul este scurt şi uşor. Trimiteţi înapoi corabia feniciană care v-a adus până aici şi nu vă gândiţi decât la cucerirea gloriei de a fi întemeiat noul regat al lui Idomeneu, pentru a-l despăgubi de toate nenorocirile lui. Cu acest preţ, o, fiu al lui Ulise, vei fi socotit vrednic de tatăl tău. Chiar dacă ursita aspră l-ar fi făcut să coboare în întunecatul regat al lui Pluton, întreaga Grecie, plină de încântare, va crede că-l revede în tine.

La aceste cuvinte Telemah îi curmă vorba lui

Idomeneu:

— Să trimitem înapoi, spuse el, corabia feniciană. Ce mai aşteptăm ca să luăm armele şi să-i atacăm pe vrăjmaşii tăi? Acum au devenit şi vrăjmaşii noştri. Dacă am câştigat izbânda luptând în Sicilia pentru Aceste, troian şi duşman al Greciei, nu vom fi oare mai plini de înfocare şi mai părtiniţi de zei când vom lupta pentru unul din eroii greci care au nimicit oraşul lui Priam? Prezicerea pe care am auzit-o acum nu ne îngăduie să ne îndoim de acest lucru.

Cartea a noua

Idomeneu îl încunoştiinţează pe Mentor despre pricina războiului împotriva mandurienilor şi despre măsurile pe care le-a luat împotriva năvălirilor lor. Mentor îi arată că aceste mijloace nu sunt îndeajuns şi-i propune altele mai cu folos. În timpul acestei convorbiri, mandurienii vin la porţile oraşului Salento cu o oaste numeroasă, alcătuită din mai mulţi vecini, atraşi de partea lor. Când îi vede, Mentor iese în mare grabă din Salento şi se duce singur să le propună vrăjmaşilor calea de a pune capăt războiului fără vărsare de sânge. Telemah îl urmează degrabă, nerăbdător să afle care este sfârşitul acestei mijlociri. Amândoi se arată gata să rămână ostateci la mandurieni, pentru a răspunde de îndeplinirea cu credinţă de către Idomeneu a condiţiilor de

pace propuse de Mentor. După o oarecare împotrivire, mandurienii dau ascultare dojenilor înţelepte ale lui Mentor, care îl cheamă pe Idomeneu să vină de îndată ca să încheie el însuşi pacea. Acesta primeşte, fără a sta în cumpănă, toate condiţiile propuse de Mentor. Îşi dau unii altora ostateci şi aduc împreună jertfe pentru a pecetlui legătura lor: după care Idomeneu se întoarce în oraş cu regii şi cei mai de seamă dintre comandanţii aliaţi ai mandurienilor.

Mentor, privind cu ochi blânzi şi liniştiţi la Telemah, care se înflăcărase de nobila dorinţă de a lupta, grăi astfel:

— Sunt foarte bucuros, fiu al lui Ulise, să văd la tine o atât de nobilă patimă pentru glorie; dar, aminteşte-ţi că, la asediul Troiei, tatăl tău nu şi-a câştigat o glorie atât de mare printre greci decât pentru că s-a arătat cel mai înţelept şi cel mai cumpătat dintre ei. Ahile, deşi nu putea fi nici învins şi nici atins, deşi semăna spaima şi moartea pretutindeni unde lupta, n-a izbutit să ia Troia; a căzut el însuşi la picioarele zidurilor acestui oraş care l-a biruit pe ucigaşul lui Hector. Dar Ulise, la care vitejia era îndrumată de cumînţenie, a adus focul şi fierul în mijlocul troienilor, şi mâinilor sale li se datorează căderea înaltelor şi semeţelor turnuri, care, timp de zece ani, au ameninţat întreaga Grecie unită. Aşa cum Minerva este mai presus de Marte, tot astfel

vitejia stăpânită şi prevăzătoare întrece curajul clocotitor şi sălbatic. Să începem, aşadar, prin a afla în ce împrejurări s-a pornit acest război pe care trebuie să-l sprijinim. Nu mă dau înapoi de la nicio primejdie, dar cred, o, Idomeneu, că se cade să ne lămureşti mai întâi dacă războiul tău este drept; apoi, împotriva cui îl porţi; şi, în sfârşit, ce forţe ai ca să poţi nădăjdui la o izbândă norocoasă.

Idomeneu îi răspunse:

— Când am sosit pe acest ţărm, am găsit aici un popor sălbatic care rătăcea prin păduri, trăind din vânătoare şi din fructele pe care le dau arborii. Aceşti oameni, cărora li se spune mandurieni, s-au înspăimântat la vederea corăbiilor şi a armelor noastre; au fugit în munţi. Dar, cum oştenii noştri erau curioşi să vadă ţara şi au vrut să urmărească nişte cerbi, au dat peste aceşti fugari sălbatici. Atunci căpeteniile sălbatecilor le-au spus: „Am părăsit blândele ţărmuri ale mării pentru a vi le lăsa vouă; ne mai rămân doar nişte munţi la care nu se poate ajunge decât cu foarte multă greutate; este drept ca, cel puţin aici, să fim lăsaţi în pace şi în libertate. Am dat peste voi, care rătăciţi împrăştiaţi şi sunteţi mai slabi decât noi; nu ţine decât de noi să vă ucidem fără ca soţii voştri să afle despre nenorocirea ce v-a lovit: dar nu vrem să ne pătăm mâinile cu sângele unora care sunt oameni ca şi noi.

Duceţi-vă; ţineţi minte că vă datoraţi viaţa simţămintelor noastre de omenie. Să nu uitaţi niciodată că lecţia aceasta de cumpătare şi de mărinimie o primiţi din partea unui popor pe care îl numiţi necioplit şi sălbatic."

Oamenii noştri, care au fost în felul acesta trimişi înapoi de barbari, s-au întors în tabără şi au povestit cele întâmplate. Oştenii au fost tulburaţi, s-au ruşinat văzând că nişte cretani îşi datorează viaţa acelei cete de fugari, care li se părea că aduc mai degrabă a urşi decât a oameni: au plecat la vânătoare în număr mai mare decât prima oară; şi cu tot felul de arme. Curând, au dat peste sălbatici şi i-au atacat. Lupta a fost cruntă. Suliţele zburau de o parte şi de alta, aşa cum cade grindina pe ţarină în timpul unei furtuni. Sălbaticii au fost nevoiţi să fugă şi să-şi caute adăpost în munţii lor stâncoşi, unde oştenii noştri nu s-au încumetat să uree.

La scurtă vreme după aceea, mandurienii i-au trimis la mine pe doi dintre cei mai înţelepţi bătrâni ai lor, care au venit să-mi ceară pace. Mi-au adus daruri: nişte piei de animale sălbatice, ucise de ei, şi roade din acel ţinut. După ce mi-au înmânat darurile, mi-au vorbit astfel: „O, rege, după cum vezi, într-o mână ţinem sabia, şi în cealaltă o ramură de măslin". Într-adevăr, ţineau şi una şi cealaltă în mâinile lor. „Iată pacea şi războiul: alege! Nouă ne-ar plăcea mai mult pacea: de

dragul ei nu ne-a fost ruşine să-ţi lăsăm ţie blândul ţărm al mării, unde soarele face pământul rodnic şi dă atâtea fructe gustoase. Pacea este mai dulce decât toate aceste fructe: de dragul ei am fugit şi ne-am adăpostit în aceşti munţi înalţi, veşnic acoperiţi cu gheţuri şi zăpezi, unde nu vezi niciodată florile primăverii şi nici bogatele roade ale toamnei. Ne este groază de silnicia care, sub numele frumoase de ambiţie şi glorie, pustieşte îngrozitor provinciile şi varsă sângele oamenilor, care sunt cu toţii fraţi între ei. Dacă eşti simţitor la această glorie amăgitoare, noi nu te pizmuim: te plângem şi-i rugăm pe zei să ne ferească de o asemenea sminteală. Dacă ştiinţele pe care grecii le învaţă cu atâta grijă şi dacă obiceiurile alese cu care se fălesc nu-i duc decât la această nedreptate vrednică de dispreţ, ne socotim cât se poate de fericiţi că nu cunoaştem aceste foloase. Vom fi întotdeauna mândri că suntem neştiutori şi barbari, dar drepţi, omenoşi, credincioşi cuvântului dat, că nu urmărim să tragem foloase de pe urma altora, fiind obişnuiţi să ne mulţumim cu puţin şi să dispreţuim însuşirea deşartă a oamenilor subţiri care-i face să aibă întotdeauna nevoie de mai mult. Ceea ce preţuim noi este sănătatea, cumpătarea, libertatea, vigoarea trupului şi a spiritului: dragostea de virtute, teama de zei, bunătatea firească faţă de aproapele nostru, simţămintele trainice faţă de

prieteni, credinţa faţă de toată lumea, cumpătarea şi bunăstarea, tăria în nenorocire, curajul de a spune întotdeauna răspicat adevărul, sila de linguşire. Iată care sunt oamenii pe care ţi-i oferim ca vecini şi ca aliaţi. Dacă zeii mânioşi te orbesc până într-atât, încât te fac să nu primeşti pacea, vei afla, dar va fi prea târziu, că oamenii care din cumpătare îndrăgesc pacea sunt cei mai de temut în război." În timp ce bătrânii îmi vorbeau astfel, nu mă mai săturam privindu-i. Aveau o barbă lungă şi lăsată să crească în voie, părul mai scurt, dar alb, sprâncenele dese, ochii vii, o privire şi o ţinută dârză, o vorbă serioasă şi plină de autoritate, un fel de a se purta simplu şi nevinovat. Blănile care le slujeau drept veşminte erau prinse pe umăr, lăsând să se vadă braţe vânjoase şi muşchi mai puternici decât ai atleţilor noştri. Le-am răspuns celor doi trimişi că doresc pacea. Am statornicit împreună, cu bună-credinţă, mai multe condiţii; i-am luat pe toţi zeii drept martori şi i-am trimis pe aceşti oameni înapoi, oferindu-le daruri.

Dar zeii, care m-au alungat din regatul strămoşilor mei, nu se săturaseră încă de a mă prigoni. Vânătorii noştri, neavând cum să afle atât de repede de pacea încheiată, au întâlnit chiar în ziua aceea o ceată mare de barbari care îi însoţeau pe trimişii lor ce se întorceau din tabăra noastră; i-au atacat cu furie, pe o parte din ei i-au ucis şi pe ceilalţi i-au fugărit prin păduri.

Şi iată că războiul a izbucnit din nou. Aceşti barbari socot că nu mai pot avea încredere nici în făgăduielile, nici în jurămintele noastre.

Pentru a fi mai puternici decât noi, i-au chemat în ajutor pe locrieni, pe apulieni, pe lucanieni, pe bruttieni, popoarele din Crotona, Nerita şi Brindisi. Lucanienii au venit cu care prevăzute cu coase tăioase. Apulienii sunt toţi înfăşuraţi în piei de animale sălbatice ucise de ei: poartă în mână ciomege noduroase cu vârfuri de fier; la stat, sunt aproape ca nişte uriaşi şi trupurile lor sunt atât de vânjoase, datorită exerciţiilor grele la care se dedau, încât numai când îi vezi te înspăimânţi. La locrieni, veniţi din Grecia, se mai vede obârşia lor şi au înfăţişare mai omenească decât ceilalţi; dar la disciplina desăvârşită a trupelor greceşti au adăugat vigoarea barbarilor şi obişnuinţa de a duce o viaţă aspră, ceea ce-i face de neînvins. Poartă scuturi uşoare, făcute dintr-o ţesătură de răchită şi acoperită cu piei, şi săbii lungi. Bruttienii sunt iuţi la fugă ca nişte cerbi şi ca nişte căpriori. Ai zice că nici iarba cea mai fragedă nu este strivită vreodată de picioarele lor: abia dacă îşi lasă urma paşilor pe nisip. Îi vezi deodată năpustindu-se asupra vrăjmaşilor lor şi apoi dispărând cu aceeaşi iuţeală. Cei din Crotona sunt nişte foarte iscusiţi trăgători cu săgeţile. Un om obişnuit din rândul grecilor n-ar putea să încordeze

arcul aşa cum vezi la cei mai mulţi dintre ei şi, dacă ar lua vreodată parte la jocurile noastre, ar câştiga întotdeauna premiile. Săgeţile lor sunt muiate în sucul unor ierburi otrăvitoare pe care le culeg, se spune, de pe malurile Avernului[97], şi a căror otravă este ucigătoare. Cât despre cei din Nerita, Brindisi şi Messapia, ei n-au de partea lor decât forţa trapului şi o vitejie nemeşteşugită. Strigătele lor, care se înalţă până la cer la vederea vrăjmaşilor, sunt înfricoşătoare. Se slujesc destul de bine de praştie şi întunecă văzduhul cu grindina pietrelor azvârlite; dar luptă fără rânduială. Iată, Mentor, ceea ce doreai să afli: ştii acum de unde a pornit acest război şi cine sunt vrăjmaşii noştri.

După această lămurire, Telemah, nerăbdător să pornească la luptă, credea că nu-i mai rămâne decât să pună mâna pe arme. Mentor îl opri din nou şi-i vorbi astfel lui Idomeneu:

— Cum se face că până şi locrienii, popor ce se trage din Grecia, se unesc cu barbarii împotriva grecilor? Cum se face că atâtea colonii înfloresc pe acest ţărm al mării fără să fie nevoite să ducă războaiele pe care le duceţi voi? O, Idomeneu, spui că zeii nu s-au săturat încă de a te prigoni; iar eu spun că n-au isprăvit încă de

---

[97] Lac în Italia, în apropiere de Napoli, din care se ridică emanaţii sulfuroase ; în antichitate era socotit ca fiind intrarea în Infern. Pe malurile lui se afla peştera Sibilei din Cumae.

a-ţi da învăţături. Din toate nenorocirile pe care le-ai îndurat n-ai învăţat până acum ce trebuia să faci pentru a preîntâmpina războiul. Ceea ce povesteşti chiar tu despre buna-credinţă a acestor barbari e de ajuns pentru a arăta că ai fi putut trăi în pace cu ei; dar trufia şi semeţia aduc după ele războaiele cele mai primejdioase. Ai fi putut să le dai ostateci şi să iei şi tu ostateci de la ei. N-ar fi fost greu să trimiţi, împreună cu solii lor, câteva căpetenii de ale tale pentru a-i însoţi şi a-i protegui. De când a început din nou acest război ar fi trebuit să-i potoleşti, arătându-le că oştenii ce i-au atacat au făcut-o fiindcă nu ştiau nimic despre învoiala prin care v-aţi legat. Ar fi trebuit să le dai toate chezăşiile cerute de ei şi să statorniceşti pedepse aspre pentru toţi acei supuşi ai tăi care ar fi încălcat învoiala. Dar ce s-a mai întâmplat de când a început războiul?

— Am socotit, răspunse Idomeneu, că n-am fi putut, fără a ne înjosi, să-i căutăm pe aceşti barbari, care şi-au strâns în grabă toţi oamenii în vârstă de a lupta şi au cerut ajutorul tuturor popoarelor vecine, stârnindu-le bănuieli şi ura împotriva noastră. Mi s-a părut că lucrul cel mai înţelept este să punem degrabă stăpânire pe unele trecători din munţi care nu erau îndeajuns păzite. Le-am luat fără greutate şi, în chipul acesta, suntem în măsură să-i putem jefui pe barbari. Am pus să se ridice turnuri, de unde trupele noastre să poată să-i împroaşte

cu săgeţi pe toţi vrăjmaşii care ar veni din munţi în ţara noastră. Avem putinţa de a intra în ţara lor şi de a pustii, oricând am vrea, cele mai de seamă aşezări ale lor. În felul acesta suntem în stare să ne împotrivim, deşi forţele noastre nu-s pe potriva forţelor lor, a acestei mulţimi nenumărate de vrăjmaşi care ne înconjoară. De altfel, statornicirea unei păci între ei şi noi a devenit foarte anevoioasă. N-am putea să le lăsăm aceste turnuri fără să nu înfruntăm primejdia năvălirilor lor, iar ei le socot nişte cetăţui de care vrem să ne slujim pentru a-i aduce în stare de robie.

Mentor îi răspunse astfel lui Idomeneu:

— Eşti un rege înţelept şi vrei ca adevărul să fie dezvăluit fără nicio cruţare. Tu nu eşti ca acei oameni slabi, care se tem să privească adevărul în faţă şi care, neavând curajul de a se îndrepta, nu-şi folosesc autoritatea decât pentru a-şi apăra greşelile săvârşite. Află, deci, că acest popor barbar ţi-a dat o frumoasă lecţie când a venit să-ţi ceară pacea. Din slăbiciune oare ţi-o cerea? N-avea oare curajul sau mijloacele de a lupta împotriva ta? Vezi bine că nu este aşa, de vreme ce se arată atât de călit în lupte şi e sprijinit de atâţia vecini de temut. De ce nu te iei după ei în privinţa cumpătării? Dar o ruşine prostească şi o glorie amăgitoare te-au azvârlit în această nenorocire. Te-ai temut că-i vei face pe vrăjmaş să fie prea mândru şi nu te-ai temut că-l vei

face să ajungă prea puternic, unind atâtea popoare împotriva ta, printr-o purtare trufaşă şi nedreaptă. La ce slujesc aceste turnuri pe care le lauzi atâta, dacă nu pentru a arăta tuturor vecinilor tăi că trebuie să piară sau să te facă să pieri ca să scape de robia ce-i aşteaptă? N-ai ridicat aceste turnuri decât pentru a te pune în siguranţă şi datorită lor te găseşti într-o primejdie atât de mare. Cel mai sigur meterez al statului este dreptatea, cumpătarea, buna-credinţă şi siguranţa pe care o au vecinii tăi că nu eşti în stare să le încalci pământurile. Cele mai puternice ziduri pot cădea din felurite pricini neprevăzute; soarta este nesigură şi nestatornică în război. Dar dragostea şi încrederea pe care ţi-o arată vecinii atunci când îşi sau seama de cumpătarea ta fac ca statul tău să nu poată fi biruit şi să nu fie aproape niciodată atacat. Chiar dacă un vecin nedrept l-ar ataca, toţi ceilalţi, care ştiu că păstrarea statului tău este spre binele lor, ar pune de îndată mâna pe arme pentru a-l apăra. Sprijinul, atâtor popoare, ale căror adevărate interese sunt de a sprijini interesele tale, te-ar fi făcut cu mult mai puternic decât aceste turnuri din pricina cărora suferinţele tale sunt fără leac. Dacă te-ai fi gândit de la început să zădărniceşti pizma tuturor vecinilor tăi, oraşul tău pe cale de a se naşte ar fi înflorit într-o pace fericită şi tu ai fi fost mijlocitor al bunei înţelegeri între toate neamurile din Hesperia.

Acum să ne mărginim să cercetăm cum am putea îndrepta greşelile trecutului prin viitor. Începuseşi să-mi spui că pe această coastă sunt mai multe colonii greceşti. Aceste popoare ar trebui să fie gata să-ţi vină în ajutor. Ele n-au uitat nici răsunătorul nume al lui Minos, fiul lui Iupiter, nici isprăvile săvârşite de tine la asediul Troiei, unde de atâtea ori te-ai deosebit dintre toţi principii greci, în lupta pentru cauza comună a întregii Grecii. De ce nu te gândeşti să aduci de partea ta aceste colonii?

— Toate, răspunse Idomeneu, sunt hotărâte să rămână nepărtinitoare. Nu fiindcă n-ar fi oarecum înclinate să mă ajute; dar prea marea strălucire pe care a avut-o acest oraş încă de la naşterea lui le-a înfricoşat. Aceşti greci, ca şi celelalte popoare, se tem că noi am putea urmări să le răpim libertatea. S-au gândit că, după ce îi vom înrobi pe barbarii din munţi, vom merge mai departe cu ambiţia noastră. Într-un cuvânt, totul ne este împotrivă. Chiar cei care nu sunt în război făţiş cu noi ne doresc căderea şi, din pricina pizmei, nu ne-a rămas niciun aliat.

— Ciudată stare, răspunse Mentor: fiindcă vrei să pari prea puternic, îţi nimiceşti puterea şi, în timp ce în afară teama şi ura vecinilor se îndreaptă împotrivă-ţi, înăuntru te vlăguieşti prin strădaniile pe care le depui pentru a duce un asemenea război. O, nefericitule, de

două ori nefericitule Idomeneu, care nici măcar din nefericirea ta n-ai tras învăţăminte decât pe jumătate! Să ai oare nevoie de încă o cădere pentru a învăţa să prevezi relele care-i ameninţă pe cei mai mari regi? Lasă-mă pe mine să mă ocup de ele, numai să-mi povesteşti cu de-amănuntul care sunt, aşadar, oraşele greceşti ce nu vor să ţi se alăture.

— Cel mai de seamă, îi răspunse Idomeneu, este oraşul Tarent. L-a întemeiat Falante, în urmă cu trei ani. El a strâns în Laconia un mare număr de tineri născuţi. Din femei care şi-au uitat soţii plecaţi la războiul Troiei. Când bărbaţii s-au întors, aceste femei nu s-au gândit decât cum să-i îmbuneze şi să-şi tăgăduiască greşelile. Numeroşii tineri născuţi în afara căsătoriei, care nu-şi cunoşteau nici tatăl, nici mama, trăiau într-o libertate nezăgăzuită. Asprimea legilor le-a înfrânat destrăbălarea. Ei s-au adunat sub conducerea lui Falante, un om cutezător, neînfricat şi ambiţios, care ştie să câştige inimile prin vicleniile lui. A venit pe acest ţărm împreună cu tinerii laconieni; au făcut din Tarent o a doua Lacedemonie. Pe de altă parte, Filoctet, care s-a bucurat de o atât de mare glorie la asediul Troiei, purtând săgeţile lui Hercule, a înălţat în vecinătate zidurile Petiliei, nu atât de puternică, e drept, dar mai înţelept cârmuită ca Tarentul. În sfârşit, avem aici, în apropiere, oraşul Metaponte, întemeiat de înţeleptul

Nestor cu pilienii lui.

— Ce, spuse mai departe Mentor, Nestor este în Hesperia şi n-ai ştiut să-l atragi de partea ta, Nestor, care te-a văzut de atâtea ori luptând împotriva troienilor şi de a cărui prietenie te-ai bucurat?

— Am pierdut-o, îi răspunse Idomeneu, din pricina vicleniei acestor popoare, ce numai cu numele sunt barbare: ele au fost destul de dibace pentru a-l face să creadă că voiesc să devin tiranul Hesperiei.

— Îi vom deschide ochii, spuse Mentor. Telemah l-a văzut la Pilos, mai înainte ca el să fi venit să-şi întemeieze colonia şi mai înainte ca noi să fi început marile noastre călătorii în căutarea lui Ulise: nu se poate ca Nestor să-l fi uitat pe acest erou, nici semnele de dragoste pe care i le-a dat lui Telemah. Dar lucrul cel mai de seamă este să-i spulberăm neîncrederea: datorită bănuielilor pe care le-ai stârnit în rândurile vecinilor tăi a izbucnit războiul, şi numai risipind aceste bănuieli neîntemeiate se poate stinge văpaia lui. Încă o dată, lasă-mă pe mine.

La aceste cuvinte, Idomeneu, îmbrăţişându-l pe Mentor, se înduioşa şi nu mai putu să vorbească. În cele din urmă, rosti cu greu:

— O, bătrâne înţelept, trimis de zei pentru a-mi îndrepta toate greşelile. Mărturisesc că oricare altul şi-ar fi îngăduit să-mi vorbească atât de nestânjenit cum

ai făcut-o m-ar fi mâniat; mărturisesc că eşti singurul care m-ai fi putut sili să caut pacea. Eram hotărât să pier, sau să-i birui pe toţi vrăjmaşii mei; dar se cuvine să dau ascultare sfaturilor tale înţelepte şi nu pătimii mele. O, fericite Telemah, care niciodată nu te poţi rătăci ca mine; fiindcă ai o astfel de călăuză! Mentor, tu eşti stăpânul: toată înţelepciunea zeilor se află în tine; nici chiar Minerva n-ar putea da sfaturi mai folositoare. Du-te, făgăduieşte, învoieşte-te, dă tot ce este al meu: Idomeneu va încuviinţa tot ce vei socoti de cuviinţă să faci.

În timp ce vorbeau astfel, se auzi deodată o zarvă nedesluşită de care, de cai ce nechezau, de oameni ce scoteau strigăte înfricoşătoare şi de goarne ce umpleau văzduhul cu sunete războinice. Lumea striga: „Vin vrăjmaşii, care au făcut un mare ocol ca să nu treacă prin trecătorile păzite! Vin să ia cu asalt Salento!”

Bătrânii şi femeile păreau îngroziţi. „Vai! spuneau ei, trebuia oare să părăsim scumpa noastră patrie, Creta cea rodnică, şi să urmăm un rege nefericit peste atâtea mări ca să întemeiem un oraş ce va fi prefăcut în cenuşă, ca şi Troia!”

De la înălţimea zidurilor de curând ridicate, pe câmpia întinsă se vedeau strălucind în soare coifurile, platoşele şi scuturile vrăjmaşilor; îţi luau ochii. Se mai vedea o pădure de suliţi acoperind pământul, aşa cum

îl acoperă recolta îmbelşugată pregătită de Ceres pe ogoarele din Enna, în Sicilia, în zilele fierbinţi ale verii, pentru a-l răsplăti pe plugar de toată osteneala lui. Se vedeau şi carele prevăzute cu coase tăioase, fiecare dintre popoarele venite la acest război deosebindu-se cu uşurinţă de celelalte.

Mentor se urcă într-un turn înalt, ca să-i vadă mai bine. Idomeneu şi Telemah îl urmară îndeaproape. De îndată ce ajunse sus, îi şi zări, într-o parte pe Filoctet şi într-alta pe Nestor cu fiul său, Pisistrate. Nestor era uşor de recunoscut datorită bătrâneţii sale venerabile.

— Ce! strigă Mentor, ai crezut, o, Idomeneu, că Filoctet şi Nestor se vor mulţumi numai să nu-ţi vină în ajutor; iată-i că au luat armele împotriva ta şi, dacă nu mă înşel, celelalte trupe, care merg într-o ordine atât de desăvârşită şi cu atâta încetineală, sunt trupele lacedemoniene, comandate de Falante. Totul este împotriva ta: nu există niciun vecin de pe această coastă din care să nu-ţi fi făcut, fără să vrei, un vrăjmaş.

Spunând aceste cuvinte, Mentor coborî în grabă din turn; se îndreptă către o poartă a oraşului dinspre latura unde se vedeau înaintând vrăjmaşii: o deschise şi Idomeneu, uluit de măreţia cu care făcu aceste lucruri, nu se încumetă nici măcar să-l întrebe care-i este plănui. Mentor făcu un semn cu mâna, pentru ca nimănui să nu-i dea prin gând să-l urmeze. Ieşi în

întâmpinarea vrăjmaşilor, miraţi că un singur om se înfăţişează înaintea lor. Le arătă de departe o ramură de măslin în semn de pace şi, când fu destul de aproape pentru a fi auzit, le ceru tuturor căpeteniilor să se adune. De îndată ce căpeteniile se adunară, le vorbi astfel:

— O, voi, oameni mărinimoşi, adunaţi din atâtea neamuri ce înfloresc în bogata Hesperie, ştiu că n-aţi venit aici decât pentru binele obştesc al libertăţii. Toată lauda pentru zelul vostru; dar îngăduiţi-mi să vă înfăţişez o cale uşoară de a păstra libertatea şi gloria tuturor popoarelor voastre, fără a vărsa sânge omenesc. O, Nestor, înţeleptul Nestor, pe care te zăresc în această adunare, tu ştii cât de funest este războiul chiar şi pentru cei ce-i pornesc pe drept şi sub ocrotirea zeilor. Războiul este cel mai mare rău dintre relele cu care zeii îi lovesc pe oameni. Nu vei uita niciodată cât au suferit grecii timp de zece ani în faţa nefericitei Troie. Câtă dezbinare între căpetenii! Ce soartă schimbătoare! Câţi greci n-au fost măcelăriţi de mâna lui Hector! Câte urgii n-a adus războiul în cele mai puternice dintre oraşe, în timpul cât regii lor erau plecaţi! La întoarcere, unii s-au scufundat la capul Cafareea[98]; alţii şi-au găsit moartea

---

[98] Denumire purtată în antichitate de promontoriul situat în nord-vestul insulei Eubeea, unde a naufragiat flota greacă la întoarcerea din războiul Troiei.

chiar în braţele soţiilor lor. O, zei, în mânia voastră i-aţi înarmat pe greci pentru această glorioasă expediţie! O, popoare hesperiene, îi rog pe zei să nu vă dăruiască niciodată o izbândă atât de funestă. Troia s-a prefăcut în cenuşă, e adevărat; dar ar fi fost mai bine pentru greci ca ea să dăinuie în toată gloria şi ca laşul Paris să se bucure în tihnă de dragostea-i ticăloasă cu Elena. Filoctet, tu, care ai fost atâta vreme nefericit şi părăsit în insula Lemnos[99] nu te temi să nu dai cumva peste nenorociri asemănătoare într-un război asemănător? Ştiu că popoarele din Laconia au simţit şi ele tulburările pricinuite de lipsa îndelungată a principilor, a comandanţilor de oşti şi a oştenilor care au plecat să lupte împotriva troienilor. O, greci care aţi trecut în Hesperia, voi n-aţi venit aici decât din pricina unui şir de nenorociri, urmare a războiului Troiei!

După ce a vorbit astfel, Mentor înaintă spre pilieni şi Nestor, care-l recunoscu, îi ieşi şi el în întâmpinare pentru a-l saluta.

— O, Mentor, îi spuse el, sunt bucuros că te revăd. Au trecut mulţi ani de când te-am întâlnit prima oară în Focida[100]: n-aveai decât 15 ani, şi eu încă de pe atunci

---

[99] Insulă unde Filoctet a zăcut zece ani, părăsit de greci din pricina mirosului răspândit de rana sa.

[100] Regiune situată între Tesalia şi Beoţia, la nord de golful Corint, considerată ţinut sacru din pricina sanctuarului de la Delfi.

am zis că vei fi atât de înţelept cum ai şi devenit mai târziu. Dar prin ce întâmplare ai ajuns aici? Şi ce mijloace ai pentru a pune capăt acestui război? Idomeneu ne-a silit să-l atacăm. Noi nu doream decât pacea; fiecare dintre noi avea un interes grabnic de a o dori; dar nu mai puteam fi nicidecum în siguranţă cu el. A încălcat toate făgăduielile făcute vecinilor săi celor mai apropiaţi. O pace cu el nu ar fi pace; nu i-ar sluji decât pentru a împrăştia uniunea noastră, singura cale de a ne întrajutorare. A lăsat toate popoarele să vadă planul lui ambiţios de a le înrobi şi nu mai avem alt mijloc de a ne apăra libertatea decât încercând să răsturnăm noul lui regat. Din pricina relei-credinţe pe care a dovedit-o, suntem nevoiţi sau să-l facem să piară, sau să primim jugul sclaviei. Dacă găseşti vreo cale de a ne face să ne încredem în el şi de a ne chezăşui o pace trainică, toate popoarele pe care le vezi aici vor părăsi cu dragă inimă armele şi vom mărturisi bucuros că ne-ai întrecut în înţelepciune.

Mentor îi răspunse:

— Înţeleptule Nestor, tu ştii că Ulise mi l-a încredinţat pe fiul lui, Telemah. Acest tânăr, dornic de a afla cât mai degrabă de soarta tatălui său, a trecut pe la tine, prin Pilos, şi tu l-ai înconjurat cu toată grija pe care o putea aştepta de la un prieten credincios al tatălui său; i l-ai dat chiar pe fiul tău să-l însoţească. Apoi a

pornit în lungi călătorii pe mare; a văzut Sicilia, Egiptul, insula Cipru, insula Creta. Vânturile, sau mai degrabă zeii, l-au azvârlit pe acest ţărm, pe când voia să se întoarcă în Itaca. Am ajuns aici tocmai la timp, pentru a vă cruţa de urgiile unui război crunt. Nu Idomeneu, ci fiul înţeleptului Ulise şi cu mine răspundem de împlinirea tuturor lucrurilor ce vă vor fi făgăduite.

Pe când Mentor stătea astfel de vorbă cu Nestor în mijlocul trupelor aliate, Idomeneu şi Telemah, împreună cu toţi cretanii înarmaţi, îi priveau de la înălţimea zidurilor oraşului Salento; îi urmăreau cu băgare de seamă pentru a vedea cum vor fi primite cuvintele lui Mentor, şi ar fi vrut să poată auzi înţeleapta convorbire dintre aceşti doi bătrâni. Nestor a fost întotdeauna socotit drept omul care a tras cele mai mari învăţăminte din viaţă şi cel mai iscusit la vorbă dintre toţi regii Greciei. El a fost cel care, în timpul asediului Troiei, a ostoit mânia clocotitoare a lui Ahile, trufia lui Agamemnon, mândria lui Aiax şi curajul năvalnic al lui Diomede. De pe buzele lui, cuvintele blânde de convingere curgeau ca un râu de miere: numai glasului lui îi dădeau ascultare toţi aceşti eroi; toţi tăceau de îndată ce deschidea el gura şi numai el singur putea să domolească apriga dihonie din tabără. Începea să simtă neajunsurile tristei bătrâneţi; dar

cuvintele lui erau şi acum pline de forţă şi de blândeţe: povestea lucruri din trecut pentru ca tinerii să înveţe din încercările trăite de el; le povestea cu farmec, deşi cu o oarecare încetineală. Acest bătrân, privit cu respect de întreaga Grecie, părea să-şi fi pierdut tot darul vorbirii şi toată măreţia de îndată ce Mentor apăru lângă el. Bătrâneţea lui părea ofilită şi tristă pe lângă cea a lui Mentor, la care anii păreau să fi respectat forţa şi vigoarea firii lui. Cuvintele lui Mentor, deşi grave şi simple, aveau o vioiciune şi o autoritate care începeau să-i lipsească celuilalt. Tot ceea ce spunea era scurt, limpede şi plin de viaţă. Niciodată nu repeta ce a mai spus; niciodată nu povestea decât ceea ce era trebuincios pentru lucrul asupra căruia se cerea să hotărască. Dacă era nevoit să vorbească de mai multe ori despre acelaşi lucru, ca să-l bage oamenilor în cap sau ca să-i lămurească, o făcea întotdeauna prin noi întorsături de frază şi prin comparaţii izbitoare. Se arăta chiar plin de bunăvoinţă şi voioşie când voia să se pună la mintea celorlalţi şi să-i facă să înţeleagă un adevăr. Cei doi oameni atât de venerabili ofereau o privelişte mişcătoare tuturor acestor popoare întrunite laolaltă.

În timp ce vrăjmaşii oraşului Salento, uniţi între ei, se înghesuiau unii peste alţii pentru a-i vedea mai îndeaproape şi pentru a încerca să audă înţeleptele lor

cuvinte, Idomeneu şi toţi ai lui se străduiau să descopere cu privirile lor curioase şi stăruitoare ce înţeles puteau avea gesturile şi expresiile de pe chipurile lor.

În ăstimp, Telemah, nerăbdător, se desprinse pe furiş din mulţimea care-l înconjura; alergă spre poarta pe care ieşise Mentor şi ceru pe un ton poruncitor să-i fie deschisă. Curând Idomeneu, care-l credea alături de el, îl văzu cu mirare că aleargă prin mijlocul câmpiei şi că *a* ajuns lângă Nestor. Nestor îl recunoscu şi se grăbi, dar cu un pas greoi şi rar, să-i iasă în întâmpinare. Telemah îi sări de gât şi-l ţinu strâns în braţe fără să vorbească. În cele din urmă strigă:

— O, tată! Nu mi-e teamă să-ţi spun astfel; nenorocirea ce a făcut să nu-l găsesc pe adevăratul meu tată şi bunătatea pe care mi-ai arătat-o îmi dau dreptul să mă folosesc de un nume atât de drag: tată, scumpul meu tată, te revăd! De-aş putea să-l văd pe Ulise! Şi dacă există ceva care să mă poată mângâia de lipsa lui de lângă mine este de a găsi în tine un alt Ulise.

Auzind aceste vorbe, Nestor nu-şi putu stăpâni lacrimile şi se simţi cuprins de o bucurie tainică la vederea celor care curgeau cu o minunată gingăşie pe obrajii lui Telemah. Frumuseţea, blândeţea şi nobila siguranţă a acestui tânăr necunoscut, străbătând fără temere atâtea trupe vrăjmaşe, îi uimi pe toţi aliaţii.

„Nu este oare, spuneau ei, fiul acestui bătrân care a venit să-i vorbească lui Nestor? Fără îndoială, se cunoaşte aceeaşi înţelepciune la două vârste, aflate la cele două capete ale vieţii. Într-unul nu face încă decât să înflorească; în celălalt poartă din belşug roadele cele mai coapte."

Mentor, văzând cu bucurie duioşia cu care îl primise Nestor pe Telemah, se folosi de această fericită stare de spirit.

— Iată-l, spuse, pe fiul lui Ulise, atât de scump întregii Grecii şi atât de scump ţie, o, înţeleptule Nestor! Iată-l; ţi-l las ca ostatec şi ca cea mai de preţ chezăşie cu putinţă că Idomeneu îşi va îndeplini cu credinţă făgăduielile. Îţi dai prea bine seama că nu aş vrea ca fiul să piară asemenea tatălui şi ca nefericita Penelopa să-l poată mustra pe Mentor că l-a jertfit pe fiul ei ambiţiei noului rege al oraşului Salento. Cu această chezăşie, care a venit să se ofere din voia sa, şi pe care zeii, iubitori de pace, v-o trimit, încep, o, popoare unite ale atâtor neamuri, să vă fac propunerile pentru a statornici pe veci o pace trainică.

La auzul cuvântului pace, un zgomot nedesluşit trecu printre rânduri. Neamurile acestea felurite fremătau de furie şi socoteau că tot acest timp în care se întârzie lupta este timp pierdut; îşi închipuiau că toate vorbele acestea nu erau rostite decât pentru a le potoli

furia şi a le face să piardă prada. Mai ales mandurienii pătimeau, plini de nerăbdare, încredinţaţi că Idomeneu nădăjduieşte să-i înşele încă o dată. În repetate rânduri au încercat să-i curme vorba lui Mentor; căci se temeau ca nu cumva vorbele lui pline de înţelepciune să-i dezbine pe aliaţi. Începuseră să-şi piardă încrederea în toţi grecii care făceau parte din adunare. Mentor, dându-şi seama de acest lucru, se grăbi să le sporească neîncrederea pentru a semăna dihonia în mintea tuturor acestor popoare.

— Recunosc, spunea el, că mandurienii au de ce să se plângă şi să ceară o despăgubire pentru necazurile care le-au fost pricinuite; dar nu e drept ca grecii care întemeiază colonii pe această coastă să fie bănuiţi şi urâţi de vechile popoare din ţinut. Dimpotrivă, grecii trebuie să fie uniţi şi să ceară ca ceilalţi să se poarte bine cu ei; trebuie doar să fie cumpătaţi şi să nu pornească niciodată la încălcarea pământurilor vecinilor lor. Ştiu că Idomeneu a avut nefericirea de a vă trezi unele bănuieli; dar este uşor să vă risipim neîncrederea. Telemah şi cu mine ne oferim ca ostateci răspunzători de buna-credinţă a lui Idomeneu. Vom rămâne în mâinile voastre până când lucrurile ce vi se vor făgădui vor fi duse cu credinţă la îndeplinire. Ceea ce vă mânie, o, mandurieni, strigă el, este că trupele cretanilor au pus mâna pe trecătorile din munţii voştri şi că, în felul

acesta, ei au putinţa de a pătrunde, fără voia voastră, ori de câte ori au chef, în ţinutul în care v-aţi adăpostit pentru a le lăsa lor ţinutul neted de pe ţărmul mării.

Aceste trecători, pe care cretanii le-au întărit cu turnuri înalte, pline de oameni înarmaţi, sunt aşadar adevărata pricină a războiului. Răspunde-ţi-mi: mai există şi altă pricină?

Atunci căpetenia mandurienilor înaintă şi grăi astfel:

— Ce n-am făcut pentru a zădărnici acest război! Zeii ne sunt martori că n-am părăsit dorinţa de pace decât atunci când n-a mai fost nici o altă cale să păstrăm pacea, din pricina ambiţiei nepotolite a cretanilor şi a neputinţei în care ne-au pus de a ne încrede în jurămintele lor. Neam nesăbuit, ce ne-a împins, în pofida voinţei noastre, la trebuinţa cumplită de a lua o hotărâre deznădăjduită împotriva lui şi de a nu ne mai putea căuta mântuirea decât în pieirea lui! Atâta timp cât vor păstra aceste trecători, vom socoti întotdeauna că vor să ne încalce pământurile şi să ne aducă în stare de robie. Dacă ar fi adevărat că nu se gândesc decât să trăiască în pace cu vecinii lor, s-ar mulţumi cu ceea ce le-am lăsat noi de bunăvoie şi n-ar mai ţine să păstreze nişte intrări într-un ţinut împotriva libertăţii căruia nu urzesc niciun plan ambiţios. Dar tu nu-i cunoşti, o, bătrâne înţelept. În urma unei cumplite năpaste, noi am învăţat să-i cunoaştem. Încetează, tu, cel îndrăgit de zei,

să mai întârzii un război drept şi trebuincios, fără de care Hesperia n-ar mai putea niciodată nădăjdui la o pace trainică. O, neam nerecunoscător, amăgitor şi crud, pe care zeii mânioşi l-au trimis în apropierea noastră ca să ne tulbure pacea şi să ne pedepsească pentru greşelile noastre! Dar, după ce ne-aţi pedepsit, o, zei! voi ne veţi răzbuna; nu vă veţi arăta mai puţin drepţi faţă de vrăjmaşii noştri decât faţă de noi.

La auzul acestor cuvinte, întreaga adunare păru mişcată; ai fi zis că Marte şi Bellona[101] treceau de la un rând la altul, aprinzând în inimi mânia luptătorilor, pe care Mentor încerca s-o potolească. El vorbi din nou:

— Dacă nu v-aş oferi altceva decât făgăduieli, aţi fi îndreptăţiţi să nu vă încredeţi în ele; dar vă ofer lucruri sigure şi aflătoare aici de faţă. Dacă nu sunteţi mulţumiţi să ne aveţi ca ostateci pe Telemah şi pe mine, voi spune să vi se dea doisprezece din cei mai nobili şi mai vajnici cretani. E drept ca şi voi, din partea voastră, să dăţi ostateci; căci Idomeneu, care doreşte sincer pacea, o doreşte fără teamă şi fără josnicie. El doreşte pacea cum spuneţi că aţi dorit-o şi voi, din înţelepciune şi din cumpătare, iar nu din dragoste pentru o viaţă de uşurătate sau din slăbiciune în faţa primejdiilor cu care

---

[101] Zeiţa războiului la romani. Socotită sora sau soţia lui Marte, era înfăţişată cu o spadă, o lance şi o torţă aprinsă.

războiul îi ameninţă pe oameni. Este gata să piară sau să învingă; dar lui îi este mai scumpă pacea decât victoria cea mai strălucită. I-ar fi ruşine dacă s-ar teme să fie învins; dar îi e teamă să nu fie nedrept şi nu-i este nicidecum ruşine să dorească să-şi îndrepte greşelile. El vă oferă pacea cu armele în mână; nu vrea să-şi impună condiţiile cu trufie; căci nu pune niciun preţ pe o pace silită. Vrea o pace în care toate părţile să fie mulţumite, care să curme orice pizmă, să molcomească toate urile şi să risipească toate neîncrederile. Într-un cuvânt, Idomeneu este însufleţit de acele simţăminte de care sunt sigur că doriţi să fie. Nu este vorba decât să vă încredinţaţi de acest lucru. Şi nu vă va fi greu, dacă veţi voi să mă ascultaţi liniştiţi şi fără părtinire.

Ascultaţi, aşadar, o, popoare pline de vitejie, şi voi, o, comandanţi atât de înţelepţi şi de uniţi, ascultaţi ce vă propun din partea lui Idomeneu. Nu este drept ca el să poată intra pe pământurile vecinilor săi; dar nu este drept nici ca vecinii săi să poată intra pe pământurile lui. Se învoieşte ca trecătorile care au fost întărite cu turnuri înalte să fie păzite de trupe nepărtinitoare. Tu, Nestor, şi tu, Filoctet, sunteţi greci de obârşie; dar în această împrejurare v-aţi declarat împotriva lui Idomeneu: aşa că nu puteţi fi bănuiţi că aţi înclina prea mult să-i apăraţi interesele. Lucrul la care ţineţi voi este interesul obştesc al păcii şi libertăţii Hesperiei. Să fiţi

voi păstrătorii şi paznicii acestor trecători care sunt prilej de război. Nu aveţi mai puţin interes să împiedecaţi vechile popoare ale Hesperiei de a nimici Salento, noua colonie a unor greci, asemănătoare celor pe care le-aţi întemeiat voi, decât să-l împiedecaţi pe Idomeneu de a încălca pământurile vecinilor lui. Ţineţi cumpăna între unii şi ceilalţi. În loc să aduceţi focul şi sabia unui popor pe care se cuvine să-l iubiţi, câştigaţi-vă gloria de a fi judecători şi mijlocitori. Îmi veţi spune că aceste condiţii vi s-ar părea minunate, dacă aţi putea fi siguri că Idomeneu le va îndeplini cu bună-credinţă; dar voi face astfel, ca să fiţi mulţumiţi.

Pentru siguranţă, şi de o parte şi de cealaltă se vor da ostatecii despre care v-am vorbit, până când toate trecătorile se vor afla în mâinile voastre. Când mântuirea întregii Hesperii, cea a oraşului Salento însuşi şi cea a lui Idomeneu va fi la cheremul vostru, veţi fi mulţumiţi? De cine v-aţi mai putea îndoi de acum înainte? De voi înşivă? Voi nu vă încumetaţi să vă încredeţi în Idomeneu, pe când Idomeneu până într-atât nu este în stare să vă înşele, încât vrea să-şi încredinţeze soarta în mâinile voastre. Da, el vrea să vă încredinţeze liniştea, libertatea, viaţa întregului lui popor şi a lui însuşi. Dacă este adevărat că nu doriţi decât o pace bună, iat-o, vi se înfăţişează acum şi nu mai aveţi nicio pricină să dăţi înapoi. Încă o dată, să nu

vă închipuiţi că teama îl împinge pe Idomeneu să vă facă aceste propuneri; înţelepciunea şi dreptatea îl îndeamnă să aleagă această cale, fără să-i pese dacă veţi pune pe seama slăbiciunii ceea ce el face din virtute. La început a săvârşit greşeli, şi îşi face o glorie din a le recunoaşte prin aceste propuneri cu care vă întâmpină. E o slăbiciune, o deşertăciune şi o nesocotire grosolană a propriului tău interes să nădăjduieşti că-ţi poţi ascunde greşelile prefăcându-te că le sprijini cu mândrie şi semeţie. Cel ce-şi mărturiseşte greşelile în faţa vrăjmaşului său şi se arată gata să le îndrepte dovedeşte astfel că nu mai este în stare să săvârşească altele şi vrăjmaşul are toate pricinile să socoată că, dacă nu face pace, o putere atât de înţeleaptă şi de hotărâtă este de temut pentru el. Feriţi-vă ca nu cumva, la rândul lui, să vă găsească în greşeală. Dacă nu primiţi pacea şi dreptatea care vin spre voi, pacea şi dreptatea vor fi răzbunate. Idomeneu, care se cădea să se teamă că-i va găsi pe zei mânioşi împotrivă-i, îi va face să treacă iarăşi de partea lui, împotriva voastră. Telemah şi cu mine vom lupta pentru cauza cea dreaptă. Îi iau pe toţi zeii cerului şi ai Infernului martori pentru propunerile drepte pe care vi le-am făcut.

Isprăvind de rostit aceste cuvinte, Mentor ridică braţul ca să arate tuturor popoarelor adunate ramura de măslin pe care o ţinea în mână în semn de pace.

Căpeteniile, care îl vedeau din apropiere, fură mirate şi uimite de flacăra divină ce-i scânteia în priviri. Le apăru plin de o măreţie şi o autoritate mai presus de tot ceea ce se poate vedea la cei mai însemnaţi dintre muritori. Vraja cuvintelor sale blânde şi puternice înălţa inimile; erau asemenea acelor cuvinte fermecate care, deodată, în tăcerea adâncă a nopţii, opresc în mijlocul Olimpului luna şi stelele, domolesc marea furioasă, fac să tacă vânturile şi valurile şi stăvilesc curgerea fluviilor repezi. În mijlocul acestor popoare furioase, Mentor era ca Bachus înconjurat de tigrii pe care, datorită glasului său blând, i-a făcut să-şi uite cruzimea şi să vină să-i lângă picioarele şi să se gudure pe lângă el. Mai întâi se lăsă o linişte adâncă peste toată oastea. Căpeteniile se uitau unele la altele, neputându-se împotrivi acestui om şi neînţelegând cine este el. Toate trupele, nemişcate, stăteau cu ochii aţintiţi asupra lui. Nimeni nu îndrăznea să vorbească, de teamă că ar putea să mai aibă ceva de spus şi l-ar împiedeca să se facă auzit. Deşi nu mai era nimic de adăugat la spusele lui, oamenii ar fi vrut ca el să mai vorbească. Tot ce le spusese le rămânea parcă săpat în inimi. Vorbind, se făcea iubit, se făcea crezut; fiecare urmărea cu nesaţ, şi parcă ţinându-şi răsuflarea, până şi cele mai neînsemnate cuvinte ce-i ieşeau din gură.

În sfârşit, după o tăcere destul de îndelungată, se

auzi un zgomot surd care se răspândea încetul cu încetul. Nu mai era acel zgomot nedesluşit al popoarelor ce fremătau de mânie; ci, dimpotrivă, un murmur blând şi plin de bunăvoinţă. Chipurile aveau un aer senin şi îmblânzit. Mandurienii, care erau atât de înfuriaţi, simţeau cum le cad armele din mână. Sălbaticul Falante, cu lacedemonienii săi, fu mirat când văzu cum inima-i de fier i se înmoaie. Ceilalţi începură să suspine după această fericită pace care le fusese arătată. Filoctet, mai simţitor decât alţii din pricina încercărilor la care fusese supus în nenorocirile lui, nu-şi putu stăpâni lacrimile. Nestor, tulburat din cale-afară de cuvintele lui Mentor, îl îmbrăţişă cu duioşie fără a rosti vreo vorbă; şi, ca la un semnal, toate popoarele într-un glas strigară pe dată „O, bătrâne înţelept, tu ne dezarmezi! *Pace! Pace!*”

O clipă după aceea, Nestor vru să înceapă a cuvânta, dar toate trupele, nerăbdătoare, s-au temut ca nu cumva el să vrea să vorbească despre vreo piedică.

„*Pace! Pace*!” au strigat ele din nou.

Nu puteau fi făcute să tacă decât cerând tuturor comandanţilor de oşti să strige împreună cu ele:

„Pace! Pace!”

Nestor, văzând că nu va putea ţine o cuvântare cu şir, se mulţumi să spună:

— Vezi, o, Mentor, ce este în stare cuvântul unui om

de bine. Când înţelepciunea şi virtutea vorbesc, ele potolesc toate patimile. Urile noastre îndreptăţite se preschimbă în prietenie şi în dorinţa unei păci trainice. O primim aşa cum ne-o propui.

În acelaşi timp, căpeteniile întinseră mâinile în semn că se învoiesc.

Mentor dădu fuga spre poarta oraşului poruncind să-i fie deschisă şi-i ceru lui Idomeneu să iasă din Salento fără a-şi lua nicio măsură de prevedere.

În vremea aceasta, Nestor îl îmbrăţişa pe Telemah, spunându-i:

— O, fiu iubit al celui mai înţelept dintre toţi grecii, să fii la fel de înţelept, dar mai fericit ca el! N-ai aflat încă nimic despre soarta lui? Amintirea tatălui tău, căruia îi semeni, a slujit pentru a ne înăbuşi mânia.

Falante, aspru şi sălbatic de felul lui, deşi nu-l văzuse niciodată pe Ulise, nu era mai puţin mişcat de nenorocirile lui şi de cele ale fiului lui.

Lui Telemah i se cerea de zor să-şi povestească peripeţiile, când Mentor se întoarse cu Idomeneu şi cu tot tineretul cretan care-l urma.

La vederea lui Idomeneu, aliaţii simţiră cum mânia li se aprinde din nou; dar cuvintele lui Mentor stinseră această văpaie gata să izbucnească.

— Ce mai aşteptăm, spuse el, pentru a încheia această sfântă alianţă, căreia zeii îi vor fi martori şi

apărători? Ei s-o răzbune, dacă un nelegiuit va îndrăzni vreodată s-o încalce, şi toate urgiile cumplite ale războiului, departe de a covârşi popoarele credincioase şi nevinovate, să cadă pe capul josnic al ambiţiosului care, nesocotindu-şi jurământul, ar călca în picioare drepturile sfinte ale acestei alianţe. Să fie urât de zei şi de oameni; să nu se bucure niciodată de roadele făţărniciei lui; Furiile din Infern, sub înfăţişarea lor cea mai hâdă, să vină să-i aţâţe turbarea şi deznădejdea; să moară fără nicio speranţă de a avea un mormânt; trupul lui să cadă pradă câinilor şi vulturilor, şi să se trezească în Infern, în cea mai adâncă genune a Tartarului, chinuit pe veci mai crunt decât Tantal, Ixion şi Danaidele! Dar mai bine fie ca această pace să nu poată fi zdruncinată, aşa cum nu sunt stâncile lui Atlas[102], care sprijină cerul; fie ca toate popoarele s-o respecte şi să se bucure de roadele ei, din tată în fiu; fie ca numele celor care au jurat-o să fie rostite cu dragoste şi veneraţie de ultimii noştri nepoţi; fie ca această pace, întemeiată pe dreptate şi bună-credinţă, să slujească drept model pentru toate păcile ce se vor încheia pe viitor între toate neamurile pământului, şi ca toate popoarele ce vor dori să fie fericite prin înfrăţire să se

---

[102] Unul dintre titani, fiul lui Iapetus şi al Clymenei, frate cu Prometeu şi Epimeteu; învins într-o luptă cu zeii Olimpului, e osândit de Zeus să ducă pe umerii săi bolta cerească.

gândească să urmeze pilda popoarelor Hesperiei!

La aceste cuvinte, Idomeneu şi ceilalţi regi jurară pace în condiţiile hotărâte. Au fost daţi doisprezece ostateci şi de o parte, şi de alta. Telemah voi să fie dintre ostatecii daţi de Idomeneu; dar oamenii nu se învoiră ca şi Mentor să se numere printre ei, căci aliaţii voiau ca el să rămână pe lângă Idomeneu, pentru a răspunde de purtarea lui şi de cea a sfetnicilor lui, până. La deplina împlinire a lucrurilor făgăduite. Pe drumul dintre oraş şi oastea vrăjmaşă au fost jertfite o sută de junci albe ca zăpada şi tot atâţia tauri de aceeaşi culoare, ale căror coarne erau aurite şi împodobite cu horbote. Se auzea până în munţii vecini mugetul înspăimântător al jertfelor ce cădeau sub cuţitul sacru. Pretutindeni şiroia sângele aburind. Vinul ales pentru libaţiuni a curs din belşug. Prezicătorii cercetau măruntaiele care mai zvâcneau. Sacrificatorii ardeau pe altare o tămâie ce se ridica într-un nor gros şi a cărei mireasmă plăcută îmbălsăma toată câmpia.

În vremea aceasta, ostaşii din cele două tabere, încetând de a se mai privi cu ochi duşmănoşi, se porniră să-şi povestească peripeţiile. Începeau să se despovăreze de griji şi gustau dinainte blândeţea păcii. Mai mulţi dintre cei ce urmaseră pe Idomeneu la asediul Troiei îi recunoscură pe oamenii lui Nestor, care luaseră parte la acest război. S-au îmbrăţişat cu

duioşie şi şi-au povestit unii altora tot ceea ce li se întâmplase de când prefăcuseră în ruini măreţul oraş care fusese podoaba întregii Asii. Stăteau culcaţi pe iarbă, se împodobeau cu cununi de flori şi beau împreună din vinul adus din oraş în vase mari pentru a sărbători o zi atât de fericită.

Deodată, Mentor spuse regilor şi comandanţilor de oşti adunaţi la un loc:

— De acum înainte, sub nume felurite şi sub felurite căpetenii, nu veţi mai alcătui decât un singur popor. Zeii cei drepţi, îndrăgindu-i pe oameni, pe care ei i-au zidit, vor să fie legătura veşnică a desăvârşitei lor înţelegeri. Întregul neam omenesc nu este decât o familie împrăştiată pe toată faţa pământului. Toţi oamenii sunt fraţi între ei şi ca nişte fraţi trebuie să se iubească. Vai de acei nelegiuiţi ce caută o glorie crudă în sângele fraţilor lor, care este propriul lor sânge! Războiul este uneori trebuincios, e adevărat; dar e o ruşine pentru neamul omenesc să nu caute să-l înlăture în anumite împrejurări. O, regi, nu spuneţi că trebuie să-l dorim pentru a dobândi gloria: adevărata glorie nu poate fi aflată în afara omeniei. Cine pune gloria lui mai presus de simţămintele de omenie este un monstru de trufie, iar nu un om: şi nu va câştiga decât o glorie amăgitoare; căci gloria adevărată nu se află decât în cumpătare şi în bunătate. S-ar putea ca oamenii să-l

linguşească pentru a-l mulţumi în trufia lui smintită; în taină însă, întotdeauna când vor voi să vorbească sincer, vor spune:

„Cu atât mai puţin a meritat gloria, cu cât a dorit-o cu o patimă nedreaptă. Oamenii nu trebuie să-l preţuiască, deoarece el a preţuit atât de puţin oamenii şi le-a irosit sângele dintr-o mare deşertăciune.”

Ferice de regele care-şi iubeşte poporul şi e iubit de el, care are încredere în vecinii săi şi se bucură de încrederea lor; care nu numai că nu porneşte război împotriva lor, dar îi împiedică să se războiască între ei, iar fericirea supuşilor săi de a-l avea rege stârneşte pizma tuturor neamurilor străine! Gândiţi-vă, deci, să vă adunaţi din vreme în vreme, o, voi, ce cârmuiţi puternicele oraşe ale Hesperiei. Faceţi din trei în trei ani o mare adunare, la care să ia parte toţi regii aici de faţă pentru a reînnoi învoiala printr-un nou jurământ, pentru a întări prietenia făgăduită şi a chibzui asupra tuturor intereselor obşteşti. Câtă vreme veţi fi uniţi, înăuntrul acestui frumos ţinut veţi avea pace, glorie şi belşug; în afară, veţi fi întotdeauna de nebiruit. Vrajba, ieşită din Infern pentru a-i chinui pe oameni, poate tulbura fericirea pe care vi-o pregătesc zeii.

Nestor îi răspunse:

— Îţi dai seama, după uşurinţa cu care facem pace, cât de departe este de noi dorinţa de a porni război

pentru o glorie deşartă sau din lăcomie nedreaptă de a ne spori ţinutul în dauna vecinilor noştri. Dar ce putem face când ne aflăm în apropierea unui domnitor nestăpânit, ce nu cunoaşte altă lege decât interesul lui şi nu pierde niciun prilej de a cotropi pământurile altor ţări? Să nu crezi că vorbesc despre Idomeneu; nu, nu mai cred acest lucru despre el; e vorba de Adraste, regele daunienilor[103], de la care ne putem aştepta la orice. Îi nesocoteşte pe zei şi crede că toţi oamenii de pe pământ nu s-au născut decât pentru ca, prin robia lor, să-i slujească. Nu vrea supuşi cărora să le fie rege şi părinte: vrea sclavi şi oameni care să-l idolatrizeze; cere să i se aducă onoruri ca unui zeu. Până acum soarta cea oarbă a ocrotit cele mai nedrepte fapte ale lui. Ne-am grăbit să venim să atacăm Salento pentru a-l înfrânge pe cel mai slab dintre duşmanii noştri, care de-abia începea să se statornicească pe această coastă, pentru ca apoi să întoarcem armele împotriva celuilalt vrăjmaş, mai puternic. Acesta a şi luat în stăpânire câteva oraşe de-ale aliaţilor noştri. Cei din Crotona au pierdut două din bătăliile date împotriva lui. Foloseşte tot felul de mijloace pentru a-şi potoli ambiţia: forţa sau viclenia îi este totuna, numai să-şi nimicească duşmanii. A adunat

---

[103] Populaţie de origine neitalică, fixată în vechime în Daunia, ţinut situat la nordul Apuliei.

comori de seamă; trupele lui sunt disciplinate şi călite în luptă; comandanţii lui sunt încercaţi. Este bine slujit; veghează chiar el, fără încetare, asupra tuturor acelora aflaţi sub porunca lui; pedepseşte cu asprime cele mai mici greşeli şi răsplăteşte cu dărnicie serviciile care i se aduc. Curajul lui sprijină şi însufleţeşte pe cel al tuturor trupelor. Ar fi un rege desăvârşit, dacă s-ar călăuzi după dreptate şi bună-credinţă; dar el nu se teme nici de zei, nici de mustrările de cuget. Nu pune niciun preţ pe bunul lui nume; îl socoate o nălucă deşartă, menită să ţină în loc numai spiritele slabe. Pentru el un bun trainic şi adevărat este doar să stăpâneşti avuţii însemnate, să fii temut şi să calci în picioare tot neamul omenesc. Curând oştirea lui se va ivi pe pământurile noastre şi, dacă unirea atâtor popoare nu ne va da putinţa de a ne împotrivi, nu vom mai avea nicio nădejde de libertate. Este în interesul lui Idomeneu, ca şi într-al nostru, să ne împotrivim acestui vecin, care nu poate răbda niciun popor liber în apropierea lui. Dacă vom fi învinşi, Salento va fi ameninţat de aceeaşi nenorocire. Să ne grăbim, aşadar, cu toţii împreună să i-o luăm înainte.

În timp ce Nestor vorbea astfel, înaintau spre oraş; căci Idomeneu îi rugase pe toţi regii şi pe cele mai de seamă dintre căpetenii să intre în oraş, pentru a-şi petrece noaptea acolo.

Cartea a zecea

Aliaţii îi propun lui Idomeneu să intre în uniunea lor împotriva daunienilor. Acesta se înnoieşte şi le făgăduieşte trupe. Mentor nu-l încuviinţează că s-a prins cu atâta uşurinţă într-un nou război, într-o vreme când are nevoie de o pace îndelungată pentru a întări prin aşezăminte înţelepte oraşul şi regatul său abia întemeiat. Idomeneu îşi recunoaşte greşeala şi, cu ajutorul poveţelor lui Mentor, îi face pe aliaţi să se mulţumească să-l aibă în oastea lor pe Telemah, împreună cu o sută de tineri cretani. Înainte de a pleca, în timp ce-şi ia rămas bun de la Mentor, Telemah nu se poate opri să nu-şi mărturisească. O oarecare uimire stârnită de purtarea lui Idomeneu. Mentor se foloseşte de acest prilej pentru a-i arăta lui Telemah cât de mare este primejdia de a fi nedrept, atunci când te laşi ispitit să dojeneşti cu asprime pe cei ce cârmuiesc. După plecarea aliaţilor, Mentor cercetează cu de-amănuntul oraşul şi regatul Salento, starea negoţului şi tot ce este legat de administraţie. Îl povăţuieşte pe Idomeneu să statornicească reguli înţelepte privind negoţul şi administraţia; să împartă poporul în şapte clase, ale căror ranguri să fie deosebite prin veşminte felurite. Îl face să renunţe la lux şi la meşteşugurile nefolositoare, pentru a-i folosi pe meşteşugari la meşteşug gurile trebuincioase, la negoţ şi mai ales la agricultură, pe care o pune din nou la loc

de cinste; în sfârşit, readuce totul la o stare de simplitate nobilă şi cumpătată. Rezultatele fericite ale acestei schimbări.

În vremea aceasta, întreaga oaste a aliaţilor îşi înălţa tabăra şi câmpia era mai toată acoperită de corturi de război, felurit colorate, unde hesperienii, osteniţi, aşteptau somnul. Când regii, împreună cu însoţitorii lor, au intrat în oraş s-au arătat uimiţi că. Într-un timp atât de scurt au putut fi ridicate atâtea clădiri măreţe şi că strâmtorarea adusă de un război atât de mare nu a împiedicat acest oraş ce lua naştere să crească şi să se înfrumuseţeze dintr-o dată.

Au admirat înţelepciunea şi spiritul treaz al lui Idomeneu, care a întemeiat un regat atât de frumos, şi toţi se gândeau că, de vreme ce au încheiat pace, aliaţii ar fi mult mai puternici dacă ar intra şi el în unirea lor împotriva daunienilor. I s-a propus acest lucru lui Idomeneu; el nu putea respinge o propunere atât de dreaptă şi făgădui să le dea trupe. Dar. Cum Mentor ţinea seama de tot ce este trebuincios pentru înflorirea unui stat, înţelese că foiţele lui Idomeneu nu pot fi atât de mari pe cât păreau. Îl luă deoparte şi-i vorbi astfel:

— Vezi că străduniile noastre nu ţi-au fost de prisos. Salento a scăpat de nenorocirile care îl ameninţau. Nu ţine decât de tine să-i înalţi gloria până la ceruri şi înţelepciunea să-ţi fie pe potriva celei a lui Minos,

bunicul tău, în privinţa cârmuirii poporului. Îţi vorbesc mai departe la fel de nestingherit. Închipuindu-mi că o doreşti şi că ţi-e silă de orice linguşeală. În timp ce regii aceştia ţi-au lăudat măreţia, mă gândeam în sinea mea la îndrăzneala purtării tale.

La auzul cuvântului „îndrăzneală", Idomeneu se schimbă la faţă, ochii i se tulburară, se înroşi şi fu cât pe ce să-i curme vorba lui Mentor ca să-i arate cât l-a nemulţumit.

Mentor îi spuse pe un ton modest şi plin de respect, dar liber şi cutezător:

— Cuvântul „îndrăzneală" te jigneşte, văd bine; oricare altul în locul meu ar fi greşit dacă l-ar fi folosit, căci trebuie să-i respecţi pe regi şi să le cruţi firea supărăcioasă, chiar atunci când îi dojeneşti. Adevărul în sine îi răneşte îndeajuns, fără să mai fie nevoie de cuvinte tari. Dar am crezut că poţi răbda să-ţi vorbesc fără ocolişuri pentru a-ţi da în vileag greşeala. Gândul meu a fost să te obişnuiesc să asculţi spunându-li-se lucrurilor pe nume şi să înţelegi că, atunci când alţii îţi vor da sfaturi privind purtarea ta, nu vor îndrăzni niciodată să spună tot ceea ce gândesc. Va trebui, dacă nu vrei să fii înşelat, să înţelegi întotdeauna mai mult decât îţi vor spune ei despre lucruri care nu-ţi vor fi pe plac. Cât mă priveşte, nu am nimic împotrivă să-mi îmblânzesc cuvintele aşa cum simţi tu nevoia, dar este

spre folosul tău ca un om ce nu urmăreşte nimic pentru sine, un om neînsemnat, să-ţi vorbească, când nu aude nimeni, cu toată asprimea. Nimeni altul nu va cuteza să-ţi vorbească astfel: nu vei vedea adevărul decât pe jumătate şi sub un înveliş frumos.

La aceste cuvinte, Idomeneu, venindu-şi în fire după primul imbold, păru ruşinat că este atât de supărăcios.

— Vezi, îi spuse el lui Mentor, ce face obişnuinţa de a fi linguşit. Îţi datorez mântuirea noului meu regat; nu există niciun adevăr pe care să nu fiu fericit să-l aud din gura ta. Dar fie-ţi milă de un rege otrăvit de linguşeală, ce n-a putut, nici în nenorocirile lui, să găsească oameni destul de mărinimoşi pentru a-i spune adevărul.

Nu, n-am găsit niciodată pe nimeni care să mă iubească îndeajuns pentru a se învoi să nu-mi fie pe plac, spunându-mi adevărul adevărat.

Zicând aceste vorbe, ochii i se umplură de lacrimi şi-l îmbrăţişă cu duioşie pe Mentor.

Atunci înţeleptul bătrân îi spuse:

— Mă doare că sunt nevoit să-ţi spun lucruri supărătoare, dar pot oare să te trădez, ascunzându-ţi adevărul? Pune-te în locul meu. Dacă până acum ai fost înşelat, asta s-a întâmplat fiindcă ai vrut să fii; tu ai fost cel care te-ai temut de sfetnicii prea sinceri. Ai căutat oare oamenii cei mai lipsiţi de interes şi cei mai hotărâţi care să-ţi spună când nu ai dreptate? Ai avut grijă să-i

îndemni să vorbească pe oamenii cei mai puţin zoriţi să-ţi fie pe plac, cei care, prin purtarea lor, nu urmăresc să tragă foloase, pe cei în stare să-ţi osândească patimile şi simţămintele nedrepte? Când ai dat peste linguşitori, i-ai îndepărtat? I-ai privit cu neîncredere? Nu, nu, n-ai făcut aşa cum fac cei cărora le e drag adevărul şi care merită să-l cunoască. Să vedem dacă vei avea acum prilejul să te laşi înjosit de adevărul ce te osândeşte.

Spuneam, aşadar, că ceea ce ţi-a atras atâtea laude nu merită decât să fie osândit. În timp ce aveai în afară atâţia duşmani ce-ţi ameninţau regatul, care nu era încă destul de temeinic aşezat, tu, înăuntrul noului tău oraş, nu te gândeai decât să săvârşeşti lucrări măreţe. Asta te-a costat atâtea nopţi de nesomn, cum mi-ai mărturisit tu însuţi. Ţi-ai secătuit avuţiile; nu te-ai gândit nici să-ţi sporeşti poporul, nici să cultivi pământurile rodnice de pe această coastă. Nu trebuia oare să priveşti aceste două lucruri ca pe cele două temelii de seamă ale puterii tale: *să ai mulţi oameni buni şi pământuri bine lucrate pentru a-i hrăni?* La aceste începuturi era nevoie de o pace de lungă durată, pentru a face cu putinţă înmulţirea poporului tău. Nu trebuie să te gândeşti decât la agricultură şi la întocmirea celor mai înţelepte legi. O ambiţie deşartă te-a împins până la marginea prăpastiei. Vrând să pari mare, era să-ţi nimiceşti adevărata măreţie. Grăbeşte-te să-ţi îndrepţi

aceste greşeli; opreşte toate lucrările mari începute de tine; renunţă la acest fast care ar duce de râpă noul tău oraş; lasă-ţi oamenii să răsufle în pace; dă-ţi osteneala să le făureşti belşugul, pentru a înlesni căsătoriile. Să ştii că nu eşti rege decât atâta timp cât ai oameni pe care să-i cârmuieşti şi că puterea ta trebuie să se măsoare nu prin întinderea pământurilor pe care le vei ocupa, ci prin numărul oamenilor ce vor locui pe aceste pământuri şi vor fi ţinuţi să-ţi dea ascultare. Să ai un pământ bun, chiar dacă nu este prea întins; pe acest pământ să trăiască un număr mare de oameni truditori şi disciplinaţi; să-i faci pe aceşti oameni să te îndrăgească: atunci eşti mai puternic, mai fericit, mai acoperit de glorie decât toţi cuceritorii care pustiesc atâtea regate.

— Şi-atunci ce să fac cu aceşti regi? răspunse Idomeneu, să le mărturisesc slăbiciunea mea? E adevărat că n-am arătat grija cuvenită agriculturii şi nici negoţului, care este atât de lesnicios pe acest ţărm: nu m-am gândit decât să zidesc un oraş măreţ. Va trebui, oare, scumpul meu Mentor, să mă fac de ocară în adunarea atâtor regi şi să-mi dau în vileag nesocotinţa? Dacă trebuie, mă învoiesc; o fac fără să stau pe gânduri, oricât mi-ar veni de greu; căci m-ai învăţat că un rege adevărat, care este făcut pentru oamenii săi şi este dator să trăiască numai pentru ei,

trebuie să pună izbăvirea regatului mai presus de bunul lui nume.

— Acest simţământ este vrednic de părintele unui popor, spuse mai departe Mentor, şi după această bunătate, iar nu după măreţia deşartă a oraşului tău, recunosc că ai o inimă de adevărat rege. Dar trebuie să-ţi cruţi onoarea, spre binele chiar al regatului tău. Lasă-mă să lămuresc eu lucrurile: le voi da de înţeles acestor regi că ţi-ai luat îndatorirea de a-i reda lui Ulise, dacă mai este în viaţă, sau cel puţin fiului lui, puterea regală în Itaca, şi că vrei să-i izgoneşti cu forţa pe peţitorii Penelopei. Nu le va fi greu să înţeleagă că acest război cere trupe numeroase. Astfel, ei vor primi ca la început să nu le dai decât un ajutor slab împotriva daunienilor.

La auzul acestor cuvinte, Idomeneu se simţi ca un om căruia i s-a luat de pe umeri o povară apăsătoare.

— Tu, scumpul meu prieten, îi spuse el lui Mentor, izbăveşti şi onoarea mea, şi bunul nume al acestui oraş pe cale de a se naşte, ascunzând de vecinii mei starea de secătuire în care se află. Dar cum putem spune că vrem să trimitem trupe în Itaca pentru a-l reînscăuna acolo pe Ulise, sau cel puţin pe Telemah, fiul lui, când Telemah însuşi s-a legat să pornească la războiul împotriva daunienilor?

— Nu-ţi face griji, îi răspunse Mentor, nu voi spune

altceva decât adevărul. Corăbiile pe care le vei trimite pentru înjghebarea negoţului se vor îndrepta spre coasta Epirului; ele vor face două lucruri deodată: în primul rând vor rechema pe coasta ta pe neguţătorii străini, pe care dările prea mari i-au îndepărtat de Salento; în al doilea, vor căuta să afle veşti despre Ulise. Dacă mai este în viaţă, nu trebuie să fie departe de mările ce despart Grecia de Italia şi oamenii spun că ar fi fost văzut la feaci. Chiar dacă n-ar mai exista nicio speranţă de a-l revedea, corăbiile tale vor aduce un serviciu deosebit fiului lui: ele vor face ca în Itaca şi în toate ţările vecine oamenii să tremure la auzul numelui tânărului Telemah, pe care îl credeau mort, ca şi pe tatăl său. Peţitorii Penelopei se vor speria când vor afla că el e gata să se înapoieze cu ajutorul unui aliat puternic; cei din Itaca nu se vor încumeta să-şi scuture jugul; pentru Penelopa va fi o mângâiere şi ea va stărui în împotrivirea-i de a-şi alege un nou soţ. Astfel, îl vei sluji pe Telemah în timp ce el va merge în locul tău alături de aliaţii de pe această coastă a Italiei împotriva daunienilor.

La aceste cuvinte, Idomeneu strigă:

— Ferice de regele care este sprijinit cu sfaturi atât de înţelepte! Pentru un rege un prieten înţelept şi credincios preţuieşte mai mult decât nişte oştiri victorioase. Dar de două ori ferice de regele care îşi dă

seama de norocul său şi ştie să tragă foloase de pe urma sfaturilor înţelepte! Căci adeseori se întâmplă să nu-ţi dăruieşti încrederea unor oameni înţelepţi şi virtuoşi, de a căror virtute te temi, şi să-ţi pleci urechea la linguşitori, de a căror trădare nu te temi. Eu însumi am căzut în această greşeală şi îţi voi povesti toate nenorocirile pe care le-am tras de pe urma unui prieten prefăcut, ce îmi încuraja patimile, nădăjduind că şi eu, la rându-mi, le voi încuraja pe ale lui.

Fără greutate, Mentor îi făcu pe regii aliaţi să înţeleagă că Idomeneu avea să ia asupră-şi treburile lui Telemah, în timp ce acesta va fi plecat cu ei. Ei se mulţumiră să-l aibă în oastea lor pe tânărul fiu al lui Ulise împreună cu o sută de tineri cretani, pe care Idomeneu îi dădu ca să-l însoţească; era floarea tinerei nobilimi, pe care acest rege o adusese din Creta. Mentor îl povăţuise să-i trimită în acest război.

— Trebuie să ai grijă, spunea el, ca, în timp de pace, să-ţi sporeşti poporul; de teamă ca nu cumva întregul neam să se moleşească şi să ajungă la necunoaşterea treburilor războiului, trebuie să trimiţi tinerii nobili să ia parte la războaie străine. Aceştia vor fi de ajuns pentru a întreţine în întregul neam un spirit de întrecere în cucerirea gloriei, dragostea pentru arme, dispreţul pentru oboseală şi chiar pentru moarte. În sfârşit, pentru a învăţa meşteşugul armelor.

Regii aliaţi plecară din Salento mulţumiţi de Idomeneu şi fermecaţi de înţelepciunea lui Mentor: erau cum nu se poate mai bucuroşi că îl iau cu ei pe Telemah.

Acestuia îi veni greu să-şi stăpânească durerea când trebui să se despartă de prietenul său. În timp ce regii aliaţi îşi luau rămas bun şi îi jurau lui Idomeneu că vor păstra o alianţă veşnică cu el, Mentor îl strângea în braţe pe Telemah şi se simţea scăldat de lacrimile lui.

— Nu mă mai bucur, spunea Telemah, că plec să dobândesc gloria, şi singurul lucru care mă tulbură este durerea despărţirii noastre. Mi se pare că trăiesc iarăşi clipa nenorocită când egiptenii m-au smuls din braţele tale şi m-au îndepărtat de tine, fără să-mi lase nicio nădejde de a te revedea.

Mentor răspunse cu blândeţe, pentru a-l mângâia:

— Aceasta e, îi spuse, o despărţire cu totul deosebită de cealaltă: se petrece de bunăvoie şi va fi de scurtă durată; te duci să cauţi victoria. Trebuie, fiul meu, să nutreşti pentru mine o iubire mai puţin duioasă şi să fii mai curajos: deprinde-te cu lipsa mea. Nu voi fi întotdeauna lângă tine: înţelepciunea şi virtutea trebuie să-ţi şoptească ce ai de făcut şi nu prezenţa lui Mentor.

Spunând aceste cuvinte, zeiţa, ascunsă sub chipul lui Mentor, îl acoperi pe Telemah cu scutul ei; sădi în fiinţa lui un duh de înţelepciune şi de prevedere, de vitejie

neînfricată şi de blândă cumpătare, care se găsesc atât de rar împreună.

— Să te duci, îi spuse Mentor, în mijlocul celor mai mari primejdii, ori de câte ori va fi nevoie s-o faci. Pentru un domnitor este mai ruşinos să ocolească primejdiile în lupte, decât să nu meargă niciodată la război. Curajul celui care porunceşte altora nu se cade să poată fi pus la îndoială. Dacă un popor trebuie să-şi păstreze conducătorul sau regele, cu atât mai mult nu trebuie să-l vadă însoţit de o faimă îndoielnică în ceea ce priveşte curajul. Nu uita că cel ce porunceşte trebuie să fie pentru toţi ceilalţi o pildă vrednică de urmat, care să însufleţească întreaga oştire. Nu te teme de nicio primejdie, o, Telemah, şi mai bine să pieri în luptă decât să dai oamenilor prilej de a se îndoi de curajul tău. Linguşitorii, care se vor arăta cei mai grăbiţi în a te împiedica să înfrunţi primejdia atunci când ar trebui s-o faci, vor fi cei dintâi care, în taină, vor spune că eşti lipsit de curaj, dacă în aceste împrejurări te vei dovedi lesne de oprit.

Dar nici să nu cauţi primejdia dacă nu e nevoie. Vitejia nu poate fi o virtute decât atâta timp cât este călăuzită de prevedere: altminteri nu este decât un dispreţ nesăbuit pentru viaţă şi o înflăcărare prostească. Vitejia năvalnică n-are nimic sigur: cel care nu este stăpân pe sine în faţa primejdiilor este mai

degrabă aprig decât viteaz; el trebuie să-şi iasă din fire ca să-şi înfrângă frica, fiindcă în stare obişnuită nu şi-o poate birui. În această situaţie, chiar dacă nu fuge, este tulburat; îşi pierde libertatea de a gândi de care are nevoie pentru a da porunci bune, pentru a trage foloase de pe urma împrejurărilor, pentru a-şi doborî vrăjmaşii şi a-şi sluji patria. Chiar dacă vădeşte tot avântul unui oştean, el nu vădeşte chibzuinţă unui comandant. Nu are nici măcar adevăratul curaj al unui oştean de rând; căci oşteanul trebuie să-şi păstreze în luptă spiritul treaz şi cumpătarea trebuincioasă pentru a asculta. Cel care se vâră nesăbuit în primejdie tulbură ordinea şi disciplina trupelor, dă o pildă de cutezanţă şi adeseori împinge întreaga oştire în mari nenorociri. Cei care pun ambiţia lor deşartă mai presus de siguranţa cauzei comune merită să fie pedepsiţi, şi nicidecum răsplătiţi.

Aşa că fereşte-te, scumpul meu fiu, de a căuta cu nerăbdare gloria. Adevărata cale de a o găsi este să aştepţi liniştit prilejul potrivit. Virtutea se face cu atât mai respectată cu cât este mai simplă, mai modestă, mai potrivnică oricărui fast. Pe măsură ce nevoia de a înfrunta primejdia creşte, creşte şi nevoia de noi mijloace de prevedere şi de curaj, care trebuie să fie din ce în ce mai mari. De altfel, ţine minte că nu se cade să-ţi atragi pizma nimănui. Cât despre tine, să nu pizmuieşti niciodată izbânzile altora. Laudă-i pentru

tot ceea ce merită să fie lăudat, dar laudă cu chibzuială; vorbind bucuros despre ceea ce e bine, ascunde ceea ce e rău, şi nu te gândi la el decât cu amărăciune. Nu lua niciodată hotărâri înaintea acestor vechi comandanţi de oşti, care au o înţelepciune de viaţă pe care tu n-o poţi avea: ascultă-i cu respect; cere-le sfatul; roagă-i pe cei mai pricepuţi să te înveţe şi să nu-ţi fie ruşine să recunoşti că învăţăturilor date de ei le datorezi tot ceea ce vei înfăptui mai bun. În sfârşit, nu-ţi pleca niciodată urechea la cuvintele prin care unii vor voi să-ţi stârnească neîncrederea sau pizma faţă de celelalte căpetenii. Vorbeşte-le cu încredere şi simplitate. Dacă ţi se pare că au greşit faţă de tine, deschide-ţi inima, lămureşte-le toate motivele tale. Dacă sunt în stare să-şi dea seama de nobleţea acestei purtări, vor fi încântaţi şi vei obţine de la ei tot ceea ce vei vrea.' Dacă, dimpotrivă, nu sunt destul de înţelegători pentru a-ţi împărtăşi simţămintele, vei lua tu însuţi cunoştinţă de acele trăsături ale lor pe care nu ar fi drept să le rabzi; îţi vei lua măsuri pentru a nu te mai face de ocară până când războiul se va sfârşi şi nu vei avea pentru ce să te dojeneşti. Dar, mai ales, nu spune niciodată unor linguşitori, care seamănă dezbinarea, pricinile de supărare pe care crezi că le ai împotriva căpeteniilor oştirii în care te vei afla.

Eu voi rămâne aici, spuse mai departe Mentor, ca să-i

dau o mână de ajutor lui Idomeneu în nevoia în care se află de a munci pentru fericirea oamenilor săi şi de a îndrepta până la capăt greşelile pe care sfătuitorii lui proşti şi linguşitorii l-au împins să le săvârşească în aşezarea noului său regat.

Atunci Telemah nu se putu opri să nu-i mărturisească lui Mentor o oarecare mirare şi chiar un oarecare dispreţ pe care i le-au stârnit purtarea lui Idomeneu. Dar Mentor îl dojeni pe un ton aspru.

— Te miri, îi spuse, că oamenii cei mai vrednici de respect rămân totuşi oameni şi vădesc rămăşiţe de slăbiciuni omeneşti printre nenumăratele capcane şi încurcături legate de domnie? Idomeneu. E adevărat, a crescut în ideea de fast şi de măreţie; dar care filosof s-ar fi putut apăra de linguşire, dacă s-ar fi aflat în locul lui? E adevărat că el s-a lăsat prea mult înrâurit de cei în care a avut încredere; dar şi regii cei mai înţelepţi sunt adeseori înşelaţi, oricâte măsuri de prevedere şi-ar lua ca să nu fie. Un rege nu se poate lipsi de sfetnici; cu ei împarte greutăţile şi în ei se încrede, pentru că nu poate face singur totul. Dealtminteri, un rege îi cunoaşte pe oamenii care îl înconjoară cu mult mai puţin decât îi cunosc ceilalţi: cei din jurul lui poartă întotdeauna o mască; născocesc tot felul de vicleşuguri pentru a-l înşela. Vai! scumpe Telemah, vei avea şi tu, chiar prea mult, prilejul de a simţi acest lucru. Nu

găseşti la oameni nici virtuţile, nici harurile pe care le aştepţi de la ei. Degeaba încerci să-i cercetezi şi să-i cumpăneşti, în fiecare zi eşti înşelat în aşteptări. Nu izbuteşti niciodată să faci, nici din cei mai buni oameni, ceea ce s-ar cuveni pentru binele obştesc. Ei au încăpăţânările, neajunsurile, pizmele lor. Nici nu-i poţi lămuri, nici nu-i poţi îndrepta.

Cu cât ai mai mulţi oameni de cârmuit, cu atât ai nevoie de mai mulţi sfetnici pentru a face prin ei ceea ce nu poţi face singur şi, cu cât ai nevoie de mai mulţi oameni cărora să le încredinţezi autoritatea, cu atât te paşte mai mult primejdia de a te înşela în alegerile făcute. Câte unul îi huleşte astăzi fără cruţare pe regi, dar ar cârmui mâine mult mai puţin bine decât ei şi ar săvârşi aceleaşi greşeli, şi altele cu mult mai mari pe deasupra, dacă i s-ar încredinţa aceeaşi putere. Dacă la condiţia de om obişnuit se adaugă puţină minte şi o vorbire frumoasă, ea nu lasă să se vadă cusururile fireşti, dă la iveală daruri strălucite şi-l face pe om să pară vrednic de toate locurile de care este ţinut departe. Dar autoritatea pune toate darurile la o aspră încercare şi dă în vileag cusururi mari.

Situaţia înaltă este ca acele sticle ce măresc totul: toate cusururile par să crească în aceste locuri suspuse, unde cele mai neînsemnate lucruri au urmări grave şi unde cele mai mici greşeli stârnesc un răsunet puternic.

Lumea întreagă stă şi se uită la un singur om, în fiecare clipă, şi îl judecă cu toată asprimea. Cei ce judecă n-au habar de situaţia în care se află acesta: nu-şi dau seama de greutăţi şi parcă ar vrea ca el să nu mai fie om, până-n atât îi cer să fie de desăvârşit. Un rege, oricât de bun şi de înţelept ar fi, este totuşi un om. Mintea lui are margini, şi virtutea lui de asemenea. Are toane, patimi, deprinderi, pe care nu este întru totul stăpân. Este sâcâit de oameni ahtiaţi de foloase şi făţarnici; nu găseşte ajutoarele pe care le caută. În fiecare zi suferă altă dezamăgire, fie din pricina patimilor sale, fie dintr-ale sfetnicilor săi. De-abia a dres o greşeală, că face alta. Aceasta este condiţia regilor celor mai luminaţi şi celor mai virtuoşi.

Domniile cele mai lungi şi cele mai bune sunt prea scurte şi prea nedesăvârşite pentru ca la sfârşit să poată îndrepta ceea ce a fost stricat, fără voie, la început. Domnia poartă în ea toate aceste rele: neputinţa omenească se frânge sub o povară atât de apăsătoare. Trebuie să-i plângi pe regi şi să-l ierţi. Nu sunt oare de plâns că au datoria să cârmuiască atâţia oameni, ale căror nevoi sunt nesfârşite şi le dau atâta bătaie de cap celor ce vor să-i cârmuiască bine? Ca să vorbim deschis, oamenii sunt de plâns că trebuie să fie cârmuiţi de un rege care nu este decât un om, ca şi ei; căci ar trebui să fie zei ca să-i îndrepte pe oameni. Dar nici regii nu-s

mai puţin de plâns deoarece, fiind oameni, adică slabi şi nedesăvârşiţi, trebuie să cârmuiască această mulţime fără număr de oameni vânduţi şi înşelători.

Telemah se repezi să-i răspundă:

— Idomeneu a pierdut din vina lui regatul strămoşilor săi din Creta şi, fără sfaturile tale, l-ar fi pierdut şi pe al doilea, Salento.

— Mărturisesc, spuse mai departe Mentor, că a făcut greşeli mari; dar cată, în Grecia şi în toate celelalte ţări dintre cele mai bine administrate, un rege care să nu fi făcut greşeli de neiertat. Cei mai mari oameni au, în firea lor şi în felul lor de a gândi, cusururi care îi trag după ele, şi cei mai vrednici de laudă sunt cei ce au curajul să-şi recunoască şi să-şi îndrepte rătăcirile. Crezi oare că Ulise, marele Ulise, tatăl tău, care este o pildă pentru regii din Grecia, nu are şi el slăbiciunile şi cusururile lui? Dacă Minerva nu l-ar fi călăuzit pas cu pas, de câte ori n-ar fi căzut în primejdiile şi capcanele întinse de soartă! De câte ori l-a reţinut Minerva sau l-a îndreptat, pentru a-l conduce întotdeauna spre glorie pe calea virtuţii! Să nu te aştepţi, nici chiar atunci când îl vei vedea domnind cu atâta glorie în Itaca, să-l găseşti fără niciun cusur: o să vezi că, fără îndoială, are şi el metehne. Grecia, Asia şi toate insulele mării l-au admirat, în pofida acestor lipsuri; o mie de însuşiri minunate te fac să le uiţi. O să fii foarte fericit să-l poţi

admira şi tu şi să înveţi fără încetare de la el, socotindu-l o pildă vrednică de urmat.

Obişnuieşte-te, aşadar, o, Telemah, să nu aştepţi de la cei mai mari oameni decât ceea ce omeneşte este cu putinţă. Tinereţea, lipsită de învăţătura vieţii, se dedă la o dojană înfumurată, ce o scârbeşte de toţi cei a căror pildă trebuie s-o urmeze şi o azvârle într-o nesupunere fără leac. Nu numai că trebuie să-l iubeşti, să-l admiri şi să-l urmezi în toate pe tatăl tău, deşi nu este desăvârşit; dar trebuie să ai şi un deosebit respect pentru Idomeneu, în pofida tuturor celor pentru care l-am dojenit. El este sincer, drept, nepărtinitor, îngăduitor şi mărinimos din fire; vitejia sa este desăvârşită; urăşte înşelătoria atunci când află despre ea şi când îşi urmează nestânjenit adevărata pornire a inimii. Toate darurile sale făţişe sunt mari şi pe măsura locului pe care-l ocupă. Simplitatea cu care-şi mărturiseşte greşeala, blândeţea sa, răbdarea cu care ascultă lucrurile cele mai aspre ce i le spun, curajul de a se birui pe sine pentru a-şi îndrepta în mod public greşelile şi de a se aşeza, în felul acesta, mai presus de orice dojană din partea oamenilor vădesc un suflet cu adevărat mare. Norocul sau un sfat primit de la altcineva pot feri de anumite greşeli un om de mijloc; dar numai o virtute neobişnuită poate face un rege, amăgit vreme atât de îndelungată prin linguşire, să-şi îndrepte

greşeala. Este mult mai glorios să te ridici din nou decât să nu fi căzut niciodată. Idomeneu a săvârşit greşelile pe care le săvârşesc aproape toţi regii; dar aproape niciun rege nu face, pentru a se îndrepta, ceea ce face el acum. În ce mă priveşte nu mă puteam opri să nu-l admir chiar în clipele în care îmi îngăduia să mă împotrivesc spuselor lui. Admiră-l şi tu, scumpul meu Telemah: nu atât pentru bunul lui nume, cât pentru folosul tău îţi dau acest sfat.

Prin aceste cuvinte, Mentor îi arătă lui Telemah cât de mare este primejdia de a fi nedrept atunci când te laşi ispitit să-i dojeneşti cu asprime pe ceilalţi oameni şi, mai ales, pe cei ce poartă pe umerii lor poverile şi greutăţile cârmuirii.

Apoi îi spuse:

— E timpul să pleci; drum bun te voi aştepta. O, scumpul meu Telemah, ţine minte că cei ce se tem de zei n-au de ce să se teamă de oameni. Te vei afla în cele mai mari primejdii; dar să ştii că Minerva nu te va părăsi.

La auzul acestor cuvinte, lui Telemah i se păru că simte prezenţa zeiţei şi chiar şi-ar fi dat seama că ea era cea care-i vorbeşte ca să-i insufle încredere, dacă zeiţa nu i-ar fi amintit din nou de Mentor, spunându-i:

— Nu uita, fiul meu. Toată silinţa pe care mi-am dat-o pe când erai copil ca să ajungi înţelept şi curajos

ca tatăl tău. Să nu faci nimic nevrednic de marile lui pilde şi de preceptele de virtute pe care am încercat să ţi le sădesc în minte.

Soarele se ridicase şi aurea piscurile munţilor când regii au ieşit din Salento pentru a se îndrepta spre trupele lor. Trupele, care-şi aşezară tabăra în jurul oraşului, s-au pus în mişcare în frunte cu comandanţii lor. Pretutindeni se vedea sclipind fierul suliţelor înălţate. Strălucirea scuturilor îţi lua ochii, un nor de praf se ridica până la cer. Idomeneu împreună cu Mentor îi însoţeau prin câmpie pe regii aliaţi şi se îndepărtau de zidurile oraşului. În sfârşit, s-au despărţit după ce şi-au dat, de o parte şi de cealaltă, semne de adevărată prietenie, şi aliaţii nu se mai îndoiau că pacea avea să fie trainică, acum când cunoscuseră bunătatea inimii lui Idomeneu, care le fusese înfăţişat cu totul altfel decât era: aceasta fiindcă a fost judecat nu după simţămintele lui fireşti, ci după faptele săvârşite în urma sfaturilor linguşitoare şi nedrepte la care îşi plecase urechea.

După ce oştirea porni, Idomeneu îl duse pe Mentor în toate cartierele oraşului.

— Să vedem, spuse Mentor, câţi oameni ai şi în oraş, şi în ţinutul învecinat: să facem numărătoarea. Să aflăm, de asemenea, câţi dintre aceşti oameni sunt plugari. Să vedem cât grâu, vin, untdelemn şi alte

lucruri folositoare dau pământurile tale în anii mijlocii: în felul acesta vom şti dacă pământul produce cele trebuincioase pentru hrana tuturor locuitorilor săi şi dacă mai dă ceva şi pentru ca, din ceea ce prisoseşte, să se poată face un negoţ folositor cu ţările străine. Să cercetăm de asemenea câte corăbii şi câţi marinari ai. În felul acesta ne putem da seama de puterea ta.

Se duse în port şi se urcă pe fiecare corabie. Puse întrebări în legătură cu ţările spre care se îndreaptă fiecare dintre ele pentru a face negoţ; ce mărfuri duce acolo; ce aduce la întoarcere; cât de mare este cheltuiala corabiei în timpul navigaţiei; împrumuturile[104] pe care şi le fac neguţătorii unii altora; întovărăşirile încheiate între ei, pentru a şti dacă sunt drepte şi respectate cu bună-credinţă; în sfârşit, căută să afle primejdiile de naufragiu şi alte năpaste ale negoţului, pentru a preîntâmpina sărăcirea neguţătorilor care, lacomi de câştig, pornesc adeseori la treburi ce le întrec puterile.

Ceru să fie pedepsite cu asprime toate falimentele, pentru că, atunci când nu este vorba de rea-credinţă, este aproape întotdeauna vorba de cutezanţă nesăbuită. În acelaşi timp, statornici reguli pentru a face în aşa fel, încât să nu se ajungă mai niciodată în stare de faliment. Desemnă pe magistraţii cărora

---

[104] Împrumuturile bancare erau practicate încă din antichitate.

neguţătorii urmau să le dea socoteală de efectele[105], de câştigurile, de cheltuielile lor şi de treburile pe care le fac. Nu le era niciodată îngăduit să pună în primejdie bunul altuia, şi nici să pună în primejdie mai mult de jumătate din bunurile lor. În afară de aceasta ei făceau în tovărăşie treburile pe care nu le puteau face singuri, iar poliţele acestor întovărăşiri nu puteau fi încălcate din pricina asprimii pedepselor date celor ce nu le respectau. De altfel, libertatea negoţului era deplină: negoţul nu numai că nu era stingherit de dări, dar se făgăduia o răsplată tuturor neguţătorilor care ar fi izbutit să atragă vreun nou neam să facă negoţ cu Salento.

Astfel, puzderie de neamuri sosiră în grabă din toate părţile. Negoţul acestui oraş era asemenea fluxului şi refluxului mării. Comorile intrau aici aşa cum vin valurile, unul după altul. Totul venea şi totul ieşea nestingherit. Tot ceea ce intra era de folos; tot ceea ce ieşea lăsa, ieşind, alte bogăţii în locu-i. Un necruţător spirit de dreptate domnea în port, în mijlocul unui număr atât de mare de neamuri. Scutirea de taxe, buna-credinţă, cinstea păreau să cheme, de la înălţimea acestor turnuri măreţe, pe neguţătorii din ţările cele mai îndepărtate: fie că venea de pe ţărmurile orientale,

---

[105] Bunurile mobiliare.

unde soarele răsare în fiecare zi din mijlocul valurilor, fie că pleca de pe întinsa mare unde soarele, ostenit la sfârşitul drumului lui, se duce să-şi stingă văpaia, fiecare dintre aceşti neguţători trăia paşnic şi în siguranţă în Salento, ca în propria sa ţară.

Înăuntrul oraşului, Mentor cercetă toate prăvăliile, toate dughenele meşteşugarilor şi toate pieţele publice. Oprea toate mărfurile de prin ţări străine care ar fi putut aduce cu ele luxul şi uşurătatea.

Stabili întocmai îmbrăcămintea, hrana, mobilele, mărimea şi podoabele caselor, pentru feluritele stări existente. Înlătură toate podoabele de aur şi din argint şi-i spuse lui Idomeneu:

— Nu cunosc decât un singur mijloc pentru ca poporul tău să rămână cumpătat în cheltuieli, şi anume să-i dai tu însuţi pildă. Trebuie să ai o anumită maiestate în portul tău; dar autoritatea îţi va fi îndeajuns arătată de străjile tale şi de înalţii dregători care te înconjoară. Mulţumeşte-te cu un veşmânt de lână foarte subţire, vopsit în culoarea purpurei; cei mai de seamă oameni ai statului, după tine, să fie îmbrăcaţi cu aceeaşi lână şi toată deosebirea să nu stea decât în culoare şi într-o mică broderie de aur cu care va fi tivit veşmântul tău. Culori felurite vor sluji la deosebirea feluritelor stări, fără a fi nevoie nici de aur, nici de argint, nici de pietre scumpe.

Statorniceşte stările după naştere. Pune în primul rând pe cei cu o nobleţe mai veche şi mai strălucită. Cei ce vor avea meritul şi autoritatea pe care Le-o dă slujba vor fi destul de mulţumiţi să vină după aceste familii vechi şi vestite, care se bucură de o vreme atât de îndelungată de primele onoruri. Cei ce nu au acelaşi rang de nobleţe le vor lăsa fără greutate primele rânduri, dacă nu-i vei deprinde ca din pricina unei avuţii prea repede dobândite şi prea mari, să uite unde le este locul şi dacă vei lăuda cumpătarea celor ce vor rămâne modeşti în bunăstare. Deosebirea ce stârneşte cel mai puţin pizma este cea care se trage dintr-un lung şir de strămoşi. Cât despre virtute, ea va fi îndeajuns îmbărbătată şi oamenii vor fi îndeajuns de zeloşi să slujească statul dacă vei răsplăti prin cununi şi statui faptele frumoase şi dacă ele vor constitui începutul nobleţei pentru copiii acelora care le-au săvârşit.

Persoanele de rangul întâi, după tine, vor fi îmbrăcate în alb. Cu o şuviţă de aur la poalele veşmântului. Vor purta în deget un inel de aur şi la gât o medalie de aur cu chipul tău. Cei de al doilea rang vor fi îmbrăcaţi în albastru: vor purta o şuviţă de argint, inelul, dar nu vor avea medalie; rangul al treilea, verde, fără inel şi fără şuviţă, dar cu medalie: al patrulea, galbenul aurorei; al cincilea, roşu şters, sau trandafiriu: al şaselea cenuşiul inului; al şaptelea, care

vor fi ultimii oameni din popor, culoarea galbenă amestecată cu alb. Iată hainele celor şapte stări felurite ale oamenilor liberi. Toţi sclavii vor fi îmbrăcaţi în cenuşiu-cafeniu. Astfel, fără nicio cheltuială, fiecare va fi deosebit potrivit stării sale şi vor fi izgonite din Salento toate meşteşugurile care nu slujesc decât la întreţinerea fastului. Toţi meşteşugarii folosiţi în aceste meşteşuguri dăunătoare vor sluji fie meşteşugurilor trebuincioase, care sunt în număr mic, fie negoţului sau agriculturii. Nu se va îngădui niciodată o schimbare, nici în privinţa felului ţesăturilor, nici în privinţa formei hainelor; căci nu este vrednic de nişte bărbaţi sortiţi unei vieţi serioase şi nobile să-şi piardă timpul născocind podoabe de prisos şi nici să îngăduie soţiilor lor, pentru care această pierdere de timp ar fi mai puţin ruşinoasă, să cadă vreodată în necumpătare.

Mentor, asemenea unui grădinar priceput, care retează crengile nefolositoare din pomii săi roditori, căuta astfel să reteze fastul fără rost ce sminteşte moravurile: el aducea toate lucrurile la o simplitate nobilă şi cumpătată. Puse ordine chiar şi în hrana cetăţenilor şi a sclavilor.

— Ce ruşine, spunea, că oamenii cei mai ridicaţi fac ca mărirea lor să stea în mâncăruri ce le moleşesc sufletele şi le şubrezesc pe nesimţite trupul. Ei trebuie să se poarte astfel încât fericirea lor să stea în

cumpătare, în autoritate, în a face bine celorlalţi oameni şi în bunul nume pe care trebuie să şi-l câştige datorită faptelor lor frumoase. Cumpătarea face ca hrana cea mai simplă să fie cea mai plăcută. Ea este cea care dă, împreună cu sănătatea cea mai viguroasă, plăcerile cele mai curate şi mai trainice. Trebuie, aşadar, ca ospeţele voastre să se mărginească la cărnurile cele mai bune, dar pregătite fără meşteşug. Este o artă de a-i otrăvi pe oameni, aceea de a le stârni pofta de a mânca mai mult decât au cu adevărat nevoie.

Idomeneu a înţeles că a greşit lăsându-i pe locuitorii noului său oraş să slăbească şi să sminteasca moravurile, încălcând toate legile lui Minos cu privire la cumpătare; dar înţeleptul Mentor i-a atras luarea-aminte că legile, chiar de-ar fi reînnoite, ar fi zadarnice, dacă pilda regelui nu le-ar da o autoritate ce nu le poate veni din altă parte. De îndată, Idomeneu puse rânduială la masa sa, pe care nu îngădui să se aştearnă decât pâine foarte bună, vin din ţinut, care este tare şi plăcut, dar numai în cantitate foarte mică, cărnuri simple, aşa cum mânca împreună cu ceilalţi greci la asediul Troiei. Nimeni nu cutează să se plângă de o regulă pe care regele şi-o impunea sie însuşi; astfel, fiecare se lecui de obiceiul de a folosi la mese feluri multe şi meşteşugite de mâncare.

Apoi Mentor ceru să se renunţe la muzica

moleşitoare şi lipsită de bărbăţie, care strica tot tineretul. Nu osândi cu mai puţină asprime nici muzica bahică, îmbătătoare ca vinul şi născătoare de moravuri nestăpânite şi neruşinate. Nu îngădui altă muzică decât cea de la serbările din temple, menită să-i proslăvească pe zei şi pe eroii care au dat pildă de neobişnuite virtuţi. De asemenea, nu admise marile ornamente de arhitectură, cum sunt coloanele, frontoanele, porticele, decât pentru temple; dădu modele de arhitectură simplă şi graţioasă pentru ca, într-un spaţiu nu prea mare, să se poată face o casă veselă şi comodă pentru o familie numeroasă, astfel încât să aibă o înfăţişare sănătoasă, locuinţele să fie depărtate unele de altele, rânduiala şi curăţenia să se păstreze cu uşurinţă şi întreţinerea lor să nu fie prea costisitoare. Ceru de asemenea, ca fiecare casă mai de vază să aibă o sală mare, un peristil[106] şi odăi mici pentru toţi oamenii liberi. Dar opri cu toată străşnicia construirea de locuinţe prea mari şi cu multe odăi de prisos. Aceste felurite modele de case, potrivit mărimii familiei, au înfrumuseţat, cu cheltuială puţină, o parte a oraşului şi i-au dat o înfăţişare ordonată; pe când cealaltă parte, care fusese isprăvită după bunul plac şi fastul

---

[106] Galerie închisă într-o parte printr-un şir de coloane distanţate şi în cealaltă prin peretele clădirii.

cetăţenilor avea, în ciuda strălucirii ei, o rânduire mai puţin plăcută şi mai puţin comodă. Acest oraş a fost clădit într-un timp foarte scurt, deoarece coasta vecină a Greciei a dat arhitecţi buni şi au fost aduşi un număr foarte mare de zidari din Epir şi din mai multe alte ţări, cu condiţia ca, după ce-şi vor fi isprăvit treaba, să se aşeze în jurul oraşului Salento, să-şi ia acolo pământuri pe care să le desţelenească şi să populeze ţinutul.

Pictura şi sculptura au fost socotite de Mentor arte ce nu se cade să fie părăsite; dar a vrut ca în Salento numărul celor ce se îndeletnicesc cu aceste arte să nu fie mare. Întemeie o şcoală condusă de maeştri cu un gust deosebit, care cereau probe tinerilor elevi.

— Nu trebuie, spunea el, să existe nimic josnic şi slab în aceste arte ce nu sunt neapărat trebuincioase. Prin urmare, nu trebuie să fie primiţi decât tineri al căror geniu făgăduieşte mult şi tind spre desăvârşire. Ceilalţi sunt născuţi pentru meşteşuguri mai puţin nobile şi vor sluji mai cu folos la nevoile obişnuite ale statului. Sculptorii şi pictorii, zicea, nu trebuie să fie folosiţi decât pentru a păstra amintirea oamenilor mari şi a faptelor mari. În clădirile publice sau în morminte trebuie să fie păstrate imaginile a tot ceea ce s-a săvârşit cu o virtute deosebită în slujba patriei.

De altfel, cumpătarea şi simplitatea lui Mentor nu l-au împiedecat să încuviinţeze construirea tuturor

marilor clădiri sortite curselor de cai şi de care, întrecerilor între luptători, celor ce luptă cu mănuşa, precum şi celorlalte exerciţii care cultivă trupurile, pentru a le face mai sprintene şi mai viguroase.

Înlătură un număr uriaş de neguţători care vindeau ţesături croite după moda unor ţări îndepărtate, broderii mult prea scumpe, vase de aur şi de argint împodobite cu chipuri de zei, oameni şi animale, în sfârşit, licori şi parfumuri. A vrut chiar ca mobilele din fiecare casă să fie simple şi făcute în aşa fel, încât să dureze multă vreme şi astfel salentinii, care se plângeau în gura mare de sărăcia lor, începură să-şi dea seama câte bogăţii de prisos aveau: dar erau bogăţii înşelătoare, care îi sărăceau, şi deveneau cu adevărat bogaţi pe măsură ce aveau tăria să se lipsească de ele. „Să dispreţuieşti aceste bogăţii care secătuiesc statul şi să-ţi micşorezi nevoile, recunoscând numai adevăratele nevoi ale firii, înseamnă să te îmbogăţeşti”, spuneau chiar ei.

Mentor se grăbi să ajungă la arsenale şi la toate depozitele pentru a afla dacă armele şi celelalte lucruri trebuincioase războiului sunt în stare bună: căci, spunea el, trebuie să fii întotdeauna gata de război ca să nu fii pus niciodată în situaţia nenorocită de a-l face. Găsi pretutindeni multe lipsuri. Au fost adunaţi de îndată muncitorii care să lucreze fierul, oţelul şi

bronzul. Se vedeau înălţându-se cuptoare arzătoare, trâmbe de fum şi flăcări asemenea focurilor subpământene pe care le varsă muntele Etna. Ciocanul răsuna pe nicovală, care gemea sub loviturile înteţite. Munţii învecinaţi şi ţărmurile mării răsunau de zgomotul lor; ai fi crezut că te afli pe insula unde Vulcan, însufleţindu-i pe ciclopi, făureşte trăsnetele pentru părintele zeilor şi, printr-o înţeleaptă prevedere, în mijlocul unei păci temeinice se vedeau toate pregătirile de război.

Apoi Mentor ieşi din oraş cu Idomeneu şi găsi o mare întindere de pământuri rodnice ce stăteau nelucrate; altele nu erau lucrate decât pe jumătate, din pricina nepăsării şi a sărăciei plugarilor care, nefiind în număr destul de mare, nu aveau nici curajul şi nici forţa trupească de a duce agricultura la desăvârşire.

Mentor, văzând acest ţinut lăsat în paragină, îi spuse regelui: „Pământul nu aşteaptă aci decât să-i îmbogăţească pe locuitorii săi; dar acest pământ este lipsit de locuitori. Să-i luăm, aşadar, pe toţi acei meşteşugari de prisos din oraş, ale căror meşteşuguri nu slujesc decât la smintirea moravurilor, şi să-i aducem să lucreze aceste câmpii şi dealuri. E adevărat că, din păcate, toţi aceşti oameni ce se îndeletnicesc cu meşteşuguri care cer o viaţă în loc închis nu sunt deprinşi cu această muncă: dar iată un mijloc de a

îndrepta lucrurile. Trebuie să le împarţi pământurile libere şi să chemi în ajutorul lor popoarele vecine, care, sub supravegherea lor, vor face munca cea mai grea. Aceste popoare se vor învoi, dacă li se va făgădui o răsplată mulţumitoare chiar din roadele pământurilor desţelenite de ele; mai târziu, vor putea să intre în stăpânirea unei bucăţi de pământ şi să fie astfel cuprinse în poporul tău, care nu este îndeajuns de numeros. Numai să fie harnice şi să respecte legile, şi nu vei avea supuşi mai buni, iar ele îţi vor spori puterea. Meşteşugarii tăi de la oraş, strămutaţi la ţară, îşi vor creşte copiii în dragoste pentru muncă şi pentru viaţa de la ţară. Mai mult, toţi zidarii din ţările străine care lucrează la ridicarea oraşului tău s-au învoit să desţelenească o parte din pământurile tale şi să devină plugari cuprinşi în poporul tău, de îndată ce vor isprăvi lucrările lor de la oraş. Aceşti lucrători sunt foarte mulţumiţi să-şi petreacă viaţa sub o stăpânire care este acum atât de blândă. Şi, cum sunt voinici şi harnici, pilda lor va sluji pentru a-i îndemna la muncă pe meşteşugarii strămutaţi de la oraş la ţară, cu care se vor amesteca. După aceea, întreaga ţară va fi populată cu familii puternice, ce-şi vor închina viaţa agriculturii.

De altfel, să nu-ţi faci griji cu privire la înmulţirea acestui popor: curând el va deveni foarte numeros, dacă vei înlesni căsătoriile. Chipul de a le înlesni este

cât se poate de simplu: aproape toţi bărbaţii sunt înclinaţi să se căsătorească. Numai sărăcia este cea care-i împiedică s-o facă. Dacă nu-i mai împovărezi cu biruri, vor duce un trai lesnicios cu soţiile şi copiii lor; căci pământul nu este niciodată nerecunoscător: întotdeauna îi hrăneşte cu roadele lui pe cei ce-l muncesc cu grijă: numai celor ce nu vor să se ostenească nu le dă din bunurile lui. Cu cât plugarii au mai mulţi copii, cu atât sunt mai bogaţi, dacă domnitorul nu-i sărăceşte; căci copiii lor, de la cea mai fragedă vârstă, încep să-i ajute. Cei mai mici duc oile la păscut; ceilalţi, mai răsăriţi, păzesc cirezile mari; cei mai în vârstă lucrează împreună cu tatăl lor. În vremea aceasta, mama familiei pregăteşte o masă simplă pentru bărbatul şi pentru iubiţii ei copii, care trebuie să se întoarcă osteniţi de la munca de peste zi; are grijă să mulgă vacile şi oile, şi laptele se va vedea curgând ca râul; ea aprinde un foc mare în jurul căruia întregii familii, nevinovată şi paşnică, îi place să stea şi să cânte toată seara în aşteptarea somnului dulce; pregăteşte brânzeturile, castanele şi fructele, păstrate la fel de proaspete de parcă atunci ar fi fost culese. Păstorul se întoarce cu fluierul său şi cântă familiei adunate la un loc noile cântece pe care le-a învăţat în cătunele învecinate. Plugarul se înapoiază acasă cu plugul şi cu boii săi obosiţi, care merg cu grumazul plecat şi cu pas

încet şi greoi, în ciuda biciului ce-i îmboldeşte din urmă. Tot greul muncii se sfârşeşte odată cu ziua. Macii, pe care somnul, din porunca zeilor, îi răspândeşte pe pământ, alungă prin vraja lor toate grijile negre şi învăluie întreaga fire într-o dulce încântare; fiecare adoarme fără grija zilei de mâine. Ferice de aceşti oameni lipsiţi de ambiţie, de bănuieli şi de şiretenie, dacă zeii le dau un rege bun, care nu le tulbură bucuria lor nevinovată. Dar ce îngrozitoare lipsă de omenie să le smulgi, pentru nişte planuri pline de fast şi de ambiţie, dulcile roade ale pământului, pe care nu le datorează decât dărniciei firii şi sudorii frunţii lor! Firea singură va slobozi din sânul ei fecund tot ceea ce va fi de trebuinţă pentru un număr nesfârşit de oameni cumpătaţi şi harnici; dar trufia şi uşurătatea unora dintre oameni sunt acelea care-i aduc pe atâţia alţii într-o stare de sărăcie cumplită.

— Şi ce voi face, întrebă Idomeneu, dacă oamenii pe care îi vei împrăştia pe aceste câmpii rodnice nu le vor lucra?

— Vei face, îi răspunse Mentor, tocmai altminteri de cum se face îndeobşte. Domnitorii nesăţioşi şi lipsiţi de simţul prevederii nu se gândesc decât să-i împovăreze cu biruri pe aceia dintre supuşii lor ce se dovedesc a fi cei mai grijulii şi cei mai pricepuţi în a-şi pune în valoare bunurile: aceasta fiindcă nădăjduiesc că vor fi

plătiţi de către ei mai cu uşurinţă; în acelaşi timp, îi încarcă mai puţin pe cei care, din pricina lenei, sunt mai sărăntoci. Răstoarnă această proastă rânduială ce îi apasă pe cei buni, răsplăteşte viciul şi statorniceşte o nepăsare la fel de funestă atât pentru regele însuşi, cât şi pentru întregul stat. Pune taxe, amenzi şi, la nevoie, chiar alte pedepse aspre asupra acelora care nu se vor îngriji de ogoarele lor, aşa cum i-ai pedepsi pe ostaşii care şi-ar părăsi posturile în timp de război; dimpotrivă, dă înlesniri şi scutiri de taxe acelor familii care, înmulţindu-se, sporesc în aceeaşi măsură pământurile lucrate. În scurtă vreme, familiile se vor înmulţi şi toată lumea va munci cu tragere de inimă! Munca va deveni o cinste: meseria de plugar nu va mai fi dispreţuită, nemaifiind apăsată de atâtea rele. Plugul va fi din nou la loc de cinste, împins de acele mâini victorioase, care vor fi apărat mai înainte patria. Şi nu va fi mai puţin frumos să cultivi moştenirea primită de la străbuni, în timpul unei păci fericite, decât să o fi apărat cu jertfa de sine în timpul tulburărilor războiului. Tot ţinutul va înflori din nou: Ceres se va încununa cu spice aurite; Bachus, călcând în picioare strugurii, va face să curgă de pe coastele munţilor râuri de vin mai dulce decât nectarul. Vâlcelele adânci vor răsuna de cântecele ciobanilor care, de-a lungul râurilor limpezi, îşi vor uni glasurile cu sunetele

fluierelor, în vreme ce turmele lor vor paşte, zburdând prin iarbă şi printre flori, fără să se teamă de lupi.

Nu vei fi oare preafericit, o, Idomeneu, de a te şti izvorul atâtor bunuri şi de a face ca, la adăpostul numelui tău, atâţia oameni să trăiască într-o tihnă binecuvântată? Această glorie nu este oare mai mişcătoare decât aceea de a pustii pământul, de a răspândi pretutindeni în toiul victoriilor, şi aproape în aceeaşi măsură în ţara ta ca la străinii învinşi, măcelul, tulburările, groaza, lâncezeala, mâhnirea, crunta foamete şi deznădejdea?

O, ferice de regele pe care zeii îl îndrăgesc îndeajuns de mult, a cărui inimă este îndeajuns de mare pentru a se încumeta să facă în felul acesta bunăstarea oamenilor şi să arate veacurilor ce vor să vină o privelişte atât de încântătoare în timpul domniei sale! Pământul întreg, departe de a se apăra prin lupte de puterea lui, va veni să i se aştearnă la picioare, rugându-l să domnească peste el.

Idomeneu îi răspunse:

— Dar când oamenii vor trăi astfel, în pace şi belşug, bunăstarea îi va sminti şi-şi vor întoarce împotriva mea forţele ce le voi fi dat eu însumi.

— Să nu te temi, îl linişti Mentor, de acest neajuns; e un motiv mincinos folosit întotdeauna pentru a-i linguşi pe domnitorii risipitori, care vor să-şi

împovăreze cu biruri popoarele. Leacul este uşor. Legile pe care le vom statornici pentru agricultură le vor da o viaţă de muncă; şi, cu tot belşugul, nu vor avea decât cele de trebuinţă, fiindcă vom înlătura toate meşteşugurile dătătoare de lucruri de prisos. Acest belşug se va micşora chiar şi datorită uşurinţei cu care se vor face căsătoriile şi marii înmulţiri a familiilor. Fiecare familie, fiind numeroasă şi având puţin pământ, va trebui să muncească fără răgaz pentru a-l lucra. Moleşeală şi trândăvia îi fac pe oameni neobrăzaţi şi îi împing la răzvrătire. Ei vor avea pâine, e adevărat, şi destul de multă; dar nu vor avea decât pâine şi roadele ogorului lor, dobândite cu sudoarea frunţii.

Pentru a-ţi ţine poporul în această stare de cumpătare trebuie să statorniceşti de pe acum întinderea de pământ pe care o va putea stăpâni fiecare familie. Ştii că am împărţit poporul tău în şapte clase, potrivit feluritelor stări; nu trebuie să îngădui nici unei familii, din nicio clasă, să stăpânească decât întinderea de pământ neapărat trebuincioasă pentru a hrăni numărul de persoane din care va fi alcătuită. Această regulă fiind de neclintit, nobilii nu vor putea lua pământ de la cei săraci: toţi vor avea pământuri; dar fiecare va avea foarte puţin şi, în felul acesta, va fi îmboldit să-l lucreze bine. Dacă, după o vreme îndelungată, nu vor mai fi

aici pământuri destule, se vor întemeia colonii, care vor mări statul.

Cred chiar că ar trebui să ai grijă să nu laşi niciodată vinul să ajungă un bun prea obişnuit în regatul tău. Dacă s-au sădit prea multe vii, trebuie să fie smulse: vinul este izvorul celor mai mari dintre relele care bântuie printre oameni; el pricinuieşte bolile, gâlcevile, răzmeriţele, trândăvia, sila de muncă, smintirea familiilor. Aşadar vinul să fie lăsat ca un soi de leac, sau ca o licoare foarte rară, ce nu e folosită decât pentru jertfe sau pentru serbările deosebite. Să nu tragi însă nădejde că o regulă atât de însemnată va fi păzită, dacă n-o să dai tu însuţi pildă în această privinţă.

Dealtminteri, trebuie să fie păstrate neştirbite legile lui Minos privind creşterea copiilor. Trebuie făcute şcoli publice, unde copiii să înveţe să se teamă de zei, să-şi iubească patria, să respecte legile, să pună cinstea mai presus de plăceri şi de viaţa însăşi. Trebuie să fie numiţi magistraţi care să vegheze asupra familiilor şi asupra moravurilor cetăţenilor. Să veghezi tu însuţi, tu, care nu eşti rege, adică păstorul popoarelor, decât pentru a veghea zi şi noapte asupra turmei tale: în felul acesta vei preîntâmpina un număr nesfârşit de neorânduieli; pe acelea pe care nu le vei putea preîntâmpina să le pedepseşti de la început cu asprime. E o dovadă de îndurare să dai de la început pilde

sortite să curme calea nedreptăţii. Vărsând puţin sânge la timpul potrivit, cruţi mult sânge pentru mai târziu şi izbuteşti să te faci temut, fără a fi nevoit să te slujeşti deseori de forţă.

Dar ce cugetare vrednică de dispreţ este aceea de a crede că nu poţi fi în siguranţă decât asuprindu-i pe oameni. Să nu le. Dai nicio învăţătură, să nu-i îndrumi spre virtute, să nu te faci niciodată iubit de ei, să-i împingi, prin teroare, la deznădejde, să-i pui în faţa cumplitei trebuinţe de a alege: fie să nu poată răsufla liber, fie să scuture jugul stăpânirii tale tiranice, oare aceasta este adevărata cale de a domni fără tulburări? Oare acesta este adevăratul drum care duce spre glorie?

Nu uita că ţările în care stăpânirea suveranului este mai absolută sunt acelea unde suveranii sunt cel mai puţin puternici. Ei iau totul, nimicesc totul, stăpânesc singuri tot statul; dar statul tânjeşte; pământurile sunt în paragină şi aproape pustii; însemnătatea oraşelor se micşorează din zi în zi; negoţul lâncezeşte. Regele, ce nu poate să fie rege singur şi nu este mare decât datorită oamenilor săi, se nimiceşte încetul cu încetul, nimicindu-i pe nesimţite pe oamenii de la care îşi trage bogăţiile şi puterea. Statul său rămâne fără bani şi fără oameni; această din urmă pierdere este cea mai mare şi cea mai de neînlocuit. Puterea sa absolută face tot atâţia

sclavi câţi supuşi are. E linguşit, oamenii se prefac că îl adoră, tremură la cea mai neînsemnată dintre privirile sale; dar aşteaptă numai să izbucnească o răzmeriţă, oricât de mică: această putere monstruoasă, împinsă la o silnicie peste margini, nu va putea dăinui; ea nu-şi trage izvoarele din sufletul poporului; a ostenit toate corpurile statului şi le-a stârnit mânia; îi sileşte pe toţi membrii acestor corpuri să suspine după o schimbare. La prima lovitură primită, idolul se răstoarnă, se sfărâmă şi este călcat în picioare. Dispreţul, ura, teama, pizma, neîncrederea, într-un cuvânt toate patimile se unesc laolaltă împotriva unei autorităţi atât de urâte. Regele, care în deşarta sa bunăstare, nu găsea niciun om destul de îndrăzneţ pentru a-i spune adevărul, nu va găsi în nenorocirea sa niciun om care să se ostenească nici să obţină iertarea lui, nici să-l apere în faţa duşmanilor.

După aceste cuvinte, Idomeneu, încredinţat de dreptatea spuselor lui Mentor, se grăbi să împartă pământurile libere, să le populeze cu toţi meşteşugarii nefolositori şi să ducă la îndeplinire tot ce fusese hotărât. Numai pentru zidari puse deoparte pământurile făgăduite, deoarece ei nu le puteau munci decât după ce aveau să-şi isprăvească lucrările pentru oraş.

Curând, faima cârmuirii blânde şi cumpătate a lui

Idomeneu începu să atragă, în număr mare, oameni de pretutindeni, care veneau să se cuprindă în poporul lui şi să-şi caute fericirea sub o stăpânire atât de bună. Aceste câmpii, atât de multă vreme acoperite de mărăcini şi de spini, făgăduiau recolte bogate şi roade până atunci necunoscute. Pământul îşi deschidea sânul în faţa brăzdarului plugului şi-şi pregătea bogăţiile pentru a-l răsplăti pe plugar: nădejdea încolţea din nou pretutindeni. În vâlcele şi pe dealuri se vedeau turme de oi, care zburdau prin iarbă, şi cirezi mari de boi şi junei, care făceau să răsune munţii înalţi de mugetele lor: cirezile aveau să îngraşe ogoarele. Mentor fusese acela care găsise calea de a dobândi aceste cirezi: el l-a povăţuit pe Idomeneu să dea peuceţilor, nişte neamuri vecine, toate lucrurile de prisos, pe care nu mai voiau să le îngăduie în Salento, în schimbul acestor turme trebuincioase salentinilor.

În acelaşi timp, oraşul şi satele dimprejur erau pline de tineret frumos, care zăcuse multă vreme în sărăcie şi nu se încumetase să se căsătorească, de teamă să nu-şi sporească necazurile. Când au văzut că Idomeneu începe să aibă simţământ de omenie şi vrea să le fie părinte, nu se mai temură de foame şi de celelalte urgii cu care cerul năpăstuieşte pământul. Nu se mai auzeau decât strigăte de bucurie, cântecul ciobanilor şi al plugarilor care îşi sărbătoreau nunţile. Ţi se părea că-l

vezi pe zeul Pan[107] cu o mulţime de satiri şi de fauni amestecaţi printre nimfe şi dansând în sunetul fluierului, la umbra pădurilor. Totul era liniştit şi vesel; dar veselia era moderată şi plăcerile nu slujeau decât pentru a izgoni osteneala după o muncă îndelungată: oamenii erau mai vioi şi mai neprihăniţi.

Bătrânii, uimiţi că au apucat să vadă ceea ce n-au îndrăznit a nădăjdui până la o vârstă atât de înaintată, plângeau de prea multă bucurie amestecată cu duioşie; îşi înălţau mâinile tremurătoare spre cer:

— Binecuvântează, spuneau ei, o, mărite Iupiter, pe regele care-ţi seamănă şi care este cel mai mare dar ce ni l-ai făcut. El s-a născut pentru binele oamenilor: dă-i toate bunurile primite de noi de la el. Strănepoţii noştri, ce se vor naşte din căsătoriile înlesnite de el, îi vor datora totul, până şi venirea lor pe lume, şi va fi cu adevărat părintele tuturor supuşilor săi.

Tinerii şi tinerele care se căsătoreau nu-şi arătau bucuria decât cântând laude celui ce le dăduse această bucurie atât de dulce. Pe buzele lor şi, mai mult, în inimile lor stăruia tot timpul numele lui. Fiecare se socotea fericit când îl vedea; oamenii se temeau să nu-l piardă; pierderea lui ar fi adus jalea în fiecare familie.

Atunci Idomeneu i-a mărturisit lui Mentor că n-a

---

[107] Fiul lui Hermes şi al Dryopei, socotit protectorul turmelor şi al păstorilor.

simţit niciodată o plăcere atât de tulburătoare ca aceea de a se şti iubit şi de a-i face pe atâţia oameni fericiţi.

— N-aş fi crezut-o niciodată, spunea el, mi se părea că măreţia domnitorilor nu stă decât în a se face temuţi, că ceilalţi oameni sunt sortiţi să le slujească, şi tot ceea ce am auzit spunându-se despre regii iubiţi de popoarele lor, cărora le-au adus fericire, mi se părea curată scornească; acum îmi dau seama că e adevărat. Dar trebuie să-ţi povestesc cum, din cea mai fragedă copilărie, mi-a fost otrăvit sufletul în privinţa autorităţii regilor. Aceasta a fost pricina tuturor nenorocirilor din viaţa mea.

Şi Idomeneu începu să istorisească.

fénelon

«O operă de extremă complexitate; un poem de aventuri, o specie de roman epic, care e totodată un tratat despre educație; un poem (...) a cărui formă e imitată după antichitatea păgînă ...»

JULES LEMAÎTRE

editura minerva

Vol. I—II, lei 9